

Г.Б. Акрамова, Ф.А. Алимжанова, Х.А. Раимназаров

АДАБИЁТИ ТОҶИК

*Китоби дарсӣ барои синфи 5
мактаби умумитаълимӣ*

5

*Вазорати маорифи Ҷумҳурии Қазоқистон
тасдиқ кардааст*

Алматы
«Жазушы»
2018

УДК 373.167.1(075.2)

ББК 74.202.4

Аломатҳои шартӣ:

	Хонед
	Савол ва супоришҳо
	Истифодаи видеолавҳа
	Интернет
	Аз ёд
	Кори мустақилона
	Кор дар ҷуфт
	Кор дар гурӯҳ

Акрамова Г.Б., Алимжанова Ф.А., Раимназаров Х.А.

А 19 Адабиёти тоҷик. Китоби дарсӣ барои синфи 5 мактаби умумитаълимӣ / Г.Б. Акрамова, Ф.А. Алимжанова, Х.А. Раимназаров – Алматы: Жазушы, 2018. – 264 бет, расмдор.

© Акрамова Г.Б., Алимжанова Ф.А.,
Раимназаров Х.А., 2018

© «Жазушы» баспасы,
көркем безендірілуі, 2018

Барлық құқықтары қорғалған
Басылымның мүлкітік құқықтары
«Жазушы» баспасына тиесілі.

ISBN 978-601-200-577-6

МУҚАДДИМА

Адабиёт як навъи санъат буда, дар тафовут аз меъморӣ, наққошӣ, ҳайкалтарошӣ, кандакорӣ, гулдӯзӣ, рассомӣ, мусиқӣ, театр, кино, рақс ва суруд ҳаёти воқеиро бо сухан тасвир мекунад.

Адабиёт калимаи арабӣ буда, шакли ҷамъи «адаб» аст ва маънои фазилатҳои маънавӣ (одоб, хулқи нек, хушгуфторӣ, хушнависӣ ва ғайра)-ро дорад.

Адабиёт ба маънои васеъ ва маҳдуд фаҳмида мешавад. Агар адабиёти сиёсӣ, илмӣ ва ғайра дар назар дошта шуда бошад, ин фаҳмиши адабиёт ба маънои васеъ аст. Агар адабиёти бадеиро дар назар дошта бошем, маънои маҳдуд ё мушаххасаш он аст, ки маҷмӯи асарҳои бадеиро дар бар мегирад. Адабиёти бадеӣ ҳақиқати ҳаётро ба воситаи тасвири манзара ва нақшҳои бадеӣ дар симои одамон, табиат, шароиту муҳити зист инъикос менамояд.

Нақшҳои бадеӣ манзараҳои ҳаёти зоҳирӣ ва ҳолати ботинии инсонро фаро мегиранд.

Адабиёти бадеӣ донишҳои моро дар бораи таърихи гузашта, тамаддун ва фарҳанги ватанию ҷаҳонӣ зиёд мекунад.

Аз мутолиаи адабиёти бадеӣ мо бо тасвирҳои пурранги бадеии офаридаи нависанда воমেҳӯрем, ки онҳо хулқу рафтори намунадоранд ва мо аз онҳо ибрат мегирем. Нақшҳои наҷибу барҷастаи адабиёти бадеӣ моро дар рӯҳияи нақӯкорӣ, покизаахлоқӣ, баинсофӣ ва раҳмдилӣ, вафодорию садоқат, меҳнатдӯстию рағбат ба илму ҳунар, шарафмандию ҳисси ифтихор, инсондӯстию меҳанпарварӣ, боиродагию мубориза дар роҳи расидан ба мақсад, бо ҳимматию ҷавонмардӣ, нотарсию ростқавлӣ, ҷасурию шучоатмандӣ, хуллас, рафтори ҳамидаи инсонӣ тарбия намуда, ниҳод ва тинати моро астанбалӣ, ҳирсу ҳасад, бухлу кина, бадбинию беадолатӣ, аз тамоми хислатҳои нафратовар тоза мекунад.

Ҳангоми мутолиаи адабиёти бадеӣ лафзи равону шеваи нависанда, тасвири манзараҳои табиати дилфиреб, васфи симою сурати зебо ва дилкаши қаҳрамонҳои мусбат, лутфу нозукбаёнӣ, истифодаи воситаҳои тасвири бадеӣ ва санъатҳои лафзӣ ҳисси зебоифаҳмии мо

бедор мешавад, завқи эстетикӣ моро ба сайри боғу бӯстони олами зебой даъват менамояд.

Аз ин рӯ, адабиёти бадеӣ аҳамияти барҷастаи таълимӣ, тарбиявӣ ва эстетикӣ дорад.

Адабиёти бадеӣ аз эҷодиёти шифоҳии халқфолклор сарчашма мегирад. Ҳанӯз дар замонҳое, ки хат вучуд надошт, одамон суруд мехонданд, нақлу ривоятҳо ҳикоя мекарданд, афсона мегуфтанд. Матни сурудҳо дар шакли назм ва матни нақлу ривояту афсонаҳо дар шакли наср маҳсули эҷодиёти шифоҳии одамони бесавод буд. Бинобар ин, адабиёт аз он халқ аст ва бояд барои халқ эҷод шавад.

Баробари инкишофи ҳаёт ҷомеа, илм, фарҳанг пеш рафт ва адабиёт низ сайқал ёфт. Тамоми осори бадеӣ ба се ҷинси адабӣ ҷудо шуд: назм, наср, драматургия.

Асарҳои манзумро аксар асарҳои лирикӣ мегӯянд, ки ба онҳо дубайтӣ, рубоӣ, қитъа, ғазал, мусаммат ва ғайра дохил мешаванд.

Асарҳои насриро асарҳои эпикӣ (аз калимаи эпос, яъне нақлӣ) меноманд, ки жанрҳои ҳикоя, латифа, очерк, повест, роман ва дигар асарҳои калонҳаҷми нақлиро дар бар мегиранд.

Ба ҷинси сеюм асарҳои мутааллиқанд, ки ба сахна гузошта шуда, мазмуну мундариҷаи ғоявии онҳоро ҳунарпешаҳои театр бо ҳаракат ва амалиёту санъати актёрӣ пешкаши тамошобин мегардонанд. Ин ҷинси адабӣ драматургия ном дорад ва жанрҳои комедия (мазҳака) ва трагедия (фочиа)-ро дар бар мегирад. Асарҳои мазҳакавӣ аз аввал то охири намоиш бо хушҳолӣ мегузаранд. Асарҳои фочиавӣ бо ҳисси ғаму андӯх намоиш дода мешаванд, ки оқибати он намоиш бо ноқомии қаҳрамонони асар анҷом меёбад.

Фасли 1. САДОИ АФСОНАҲОИ ИБРАТАНГЕЗ

АДАБИЕТИ ШИФОҲӢ ФАРҚИ АДАБИЁТИ ШИФОҲӢ АЗ АДАБИЁТИ КИТОБӢ

Адабиёти бадеӣ асосан ду навъ мешавад: а) адабиёти шифоҳӣ: б) адабиёти китобӣ. Дар ҷомеа аввал адабиёти шифоҳӣ эҷодиёти даҳанакии халқ, яъне фолклор вучуд дошт, чунки хат набуд. Одамон ғаму шодӣ, орзую омоли хешро даҳонӣ, бадохатан дар нақлу ривоятҳо, афсонаю асотирҳо, суруду таронаҳо баён мекарданд. Ин гуфтаҳо ба авлодҳо аз насл ба насл, аз аср ба аср мегузаштанд, такмил меёфтанд ва ҳамин тавр оҳиста-оҳиста жанру намудҳои адабиёти шифоҳӣ шакл мегирифтанд.

Баробари пайдоиши хат адабиёти китобӣ ҳам оғоз меёбад. Шахсони босавод адабиёти шифоҳиро ҷамъ карда, ба шакли китоб омода месохтанд. Бештари асарҳои халқӣ бо ҳамин роҳ то замони мо расидаанд.

Адабиёти шифоҳӣ моли халқ аст, яъне соҳиби нақду ривоят, афсона, суруду таронаҳо мову шумо ҳастем. Имрӯз низ халқ асар эҷод мекунад ва он эҷодиёт дар маҷмӯаҳои дастҷамъӣ ба таъби мерасанд. Адабиёти китобӣ маҳсули шахсони муайян аст, ки дар замону макони муайян зиндагӣ карда, асар эҷод намудаанд. Масалан, устод Рӯдакиро гирем. Ӯ дар соли 858 ба дунё омада, соли 941 вафот кардааст. Ӯ қасидаҳои «Шикоят аз пирӣ», «Модари май» ва асарҳои дигарро офаридааст. Ин андешаро нисбати Восеъ ва нақлу ривояту таронаҳое, ки дар ҳақиқӣ ӯ гуфта шудаанд, баён карда наметавонем, зеро нақлу ривоят ва суруду таронаҳоро шахсони номаълум, яъне халқ, эҷод кардааст.

Адабиёти шифоҳӣ аз ҷиҳати забон ва тарзи баён ҳам аз адабиёти китобӣ фарқ мекунад. Забони асарҳои халқӣ сода, фаҳмо буда, мардум онро зуд қабул мекунанд. Ибора ва истифодаи калимаю ибораҳои душворфаҳм ва бегона дар онҳо дида намешавад. Вале дар адабиёти китобӣ зиёдтар ба назар мерасад.

Дар забони асарҳои халқӣ лаҳҷаю шева бештар истифода мешавад. Ҳатто як афсонаи халкиро мардуми ноҳияҳои мухталиф бо лаҳҷаҳои худ накл мекунанд: ҳангоми ҳикояи он ҳамон калимаю ибораҳои хоси маҳалли худро истифода мебаранд. Аз ин хотир, агар ягон афсонаро намояндаи як маҳал ба мардуми маҳалли дигар накл кунад, фаҳмидани забони он афсона барои онҳо каме душворӣ мекунад.

АФСОНА ЧИСТ?

Афсона яке аз жанрҳои қадимии эҷодиёти шифоҳии халқ ба ҳисоб меравад. Бисёр муҳаққиқони фолклоршинос пайдоиши жанри афсонаро ханӯз ба оғози ҷамъияти ибтидоӣ нисбат додаанд.

Афсонаҳои қадим мувофиқи тахайюлотҳои одии одамон дар бораи ҳодисаю воқеаҳои ҳаёлангез ва дур аз ҳақиқат эҷод шудаанд. Дар онҳо деу ачина ва дигар ашӯе, ки халқ бовар дошт, амал менамуданд. Минбаъд афсона дар эҷодиёти халқ мавқеи асосиро ишғол намуда, аз ҳар ҷиҳат инкишоф меёбад.

Чунон ки муаллифони «Луғати истилоҳоти адабиётшиносӣ» қайд кардаанд, «Халқи тоҷик дар афсонаҳои худ қаҳрамоноҳои мардуми меҳнаткаш, адолат, вафодорӣ, садоқат ва дигар хислатҳои неки инсониро тараннум кардааст. Дар афсонаҳои ҳаҷвӣ ба ҷуз ҳазлу шӯҳҳои латиф, зулму ситам, бедодӣ, хасисӣ, фиребу макри давлатмандон, аҳли дин ва дигар намояндагони табақаҳои ҳукмрон зерӣ танқиди саҳт гирифта шудаанд».

Афсонаҳои тоҷикӣ ба панҷ навъ тақсим шуда, маъмултаринашон афсонаҳои тилимотӣ ва ҳаҷвӣ ба шумор мераванд. Намуди қадимтарини жанри афсона афсонаҳои тилимотӣ ё ба ибораи дигар, афсонаҳои сеҳрангез ба ҳисоб мераванд. Дар ин гуна афсонаҳо халқ аз ҳодисаҳои ҳайратангез, фавқулода, ки бештар дар тасаввури

одамон пайдо мешаванд. нақл мекунад. Қаҳрамони ин намуд афсонаҳо дев, ачина, ғул ва паҳлавонони часур мебошанд, ки ба мукобили онҳо мубориза мебаранд. Ин навъи афсонаҳо аз ҷиҳати сохти композитсионӣ. яъне устухонбандӣ ё усули нигориш ба навъҳои дигари афсонаҳо шабоҳат доранд.

Аксарияти афсонаҳои тоҷикӣ ба тариқи зерин сар мешаванд: «Буд, набуд. будгор буд, замин набуд, шудгор буд. Як подшоҳ буд, вай се писар дошт». «Дар замонҳои хеле қадим. . . » ва монанди хамин. Афсонаи «Эраҷи тилисмшикан», ки ба гурӯҳи афсонаҳои сеҳрангез дохил мешавад, ба тариқи зайл оғоз меёбад: «Дар яке аз мамлакатҳои Шарқ марди хунарманде буд, ки Хирадманд ном дошт. Чанде нагузашт, ки ӯ дар ҷанги деу тӯрониён асир гардид ва аз вай дигар хабаре нашуд. Вай як писар ва чор духтар дошт».

Афсонаҳои тоҷикӣ хотима доранд. Хотимаи ҳар кадоми онҳо мувофиқи мазмун андаке тағйир меёбад. Вале як ҷиҳати муҳимми хотимаи афсонаҳо. пеш аз ҳама, ин аст. ки дар онҳо қаҳрамони дӯстдоштаи халқ ҳамеша аз болои ҳар гуна касе. деве. ҷонзоте ё кори манфӣ ғалаба мекунад, душманро шикаст медиҳад. Зеро ин орзуи омили халқ буд ва халқ орзуи худро дар ҳамин гуна образҳои мусбати офаридааш инъикос менамуд. Аз ин ҷост. ки аксари афсонаҳо бо ҷумлаи «Онҳо ҳама ба максашон расиданд» ба охир мерасад, ки ин, албатта, ба шунавандагон таъсири калон расонида, онҳоро рӯҳбаланд мекунад.

Намуди афсонаҳои ҳаҷвӣ-маишӣ дар эҷодиёти ҳар як халқ ва умуман дар байни намудҳои афсонаҳо мавқеи калонро ишғол мекунад. Сабаби ин дар он аст, ки дар ин гуна афсонаҳо ҳаёту маишати халқ ба таври ҳақиқӣ тасвир меёбад. Халқ дар ин гуна афсонаҳо зулму истисмор, фиребу найранги подшоҳон ва дигар намояндагони табақкаи болоии ҷамъиятро таҳти танқид қарор медиҳад. Дар афсонаҳои ҳаҷвӣ - маишӣ хислату характери қаҳрамонони асосии мусбат ситоиш ёфта, нодонию гумроҳии шахсони алоҳида, шоҳони золим, ҳокимони ситамгар зери тозиёнаи танқид гирифта мешавад.

ЭРАҶИ ТИЛИСМШИКАН

Дар яке аз мамлакатҳои Шарқ марди ҳунарманде буд, ки Хирадманд¹ ном дошт. Вай дар Хатлон² зиндагӣ мекард. Даре нагузашта ӯ дар ҷанги девон асир гардид ва аз вай дигар дараке нашуд. Ӯ як писар ва чор духтар дошт. Писараш дусола буд ва Эраҷ ном дошт. Аз хурдсолӣ дар вай осори шуҷоатмандӣ ва зиракӣ дида мешуд. Вақте ки ба синни ҳафтсолагӣ расид, ӯро модараш ба мактаб дод. Дар муддати як сол дар таҳсил аз ҳамдарсони худ пеш гузашт. Ҳамаи кӯдакон ӯро нағз дида, дар вақти истироҳат ва танаффус ба гирди ӯ ҷамъ шуда, дар ҳар коре аз вай ёрӣ ва мадад мехостанд. Ин бача ҷашмони сиёҳи ҷозибанок, сурати гандумгун ва қомати зебо дошт.

Чун ба синни 11-солагӣ расид, дар байни бачагони мактаб дар далерӣ, ҳушёрӣ ва зиракӣ хеле пеш гузашт.

Рӯзи иди Наврӯз³ табиат тамоми зебоиҳои худро намоиш меод, бачагон бо дибосҳои шинаму зебо худро орошта, мисли гулҳои баҳор шукуфта буданд. Тамоми бачагон дар боғ ба гирди Эраҷ ҷамъ омаданд. Онҳо дар як боғи зебо, ки пур аз гулҳо буд, сайру гашт ва ҳар гуна бозиҳо мекарданд.

Аввалин бозие, ки дар ин майдон сар шуд, гӯй ва ҷавгонбозӣ⁴ буд. Падарони бачагон барои дидани бозии онҳо омада буданд. Дар ин бозӣ Эраҷ ҷанд бор гӯйро аз шарикони худ бурд.

Барои тирандозӣ ҷандин тир ва камонҳо ҳозир карданд. Дар ин бозӣ як ангуштаринро нишона монданд ва шарт гузоштанд: ҳар кас, ки тирро аз ангуштарин гузаронад, ғолиб ҳисобида мешавад.

Ҳар яке аз бачагон тирро камонро гирифта, ба нишон нигоҳ карда тир андохтанд. Танҳо Эраҷ ва ду нафари дигар тирро аз халқии ангуштарин гузаронда тавонишанд.

Эраҷ гуфт:

- Ин ҷандон кори душвор нест, ман метавонам се тирро ба ҳам дӯзам.

Ҳама ба тарафи вай нигоҳ карданд. Эраҷ тирро камонро гирифта, пойи чапашро сутун кард ва ҷуссаашро камтар ақиб партофта, тирро аввалинро ба дарахт зад, тирро дуюмро ба тани тирро якум ва тирро

сеюмро ба тани тири дујом зад.

- Офарин, қандата зан! - гуфтанд тамошобинон.

Ҳар яке аз падарони бачагон ба писарони худ ҳадыҳо дода, пешонии писари худро бӯсиданд ва аз дасти фарзандҳояшон гирифта, ба тарафи хонаи худ рафтанд.

Эраҷ дар миёни боғ танҳо монд, касе ба вай ҳады ҳам надоду аз пешонияш низ набӯсид ва ҳамроҳаш набурд. Ў бо таачҷуб ба атрофи худ нигоҳ мекард. Аз ин аҳвол рангаш дигаргун ва пажмурда гашт. Чашмони калонаш сурх шуд, дар онҳо об чарх зад. Як охи сарде кашиду ба тарафи хонаи худ равон шуд ва дар дилаш мегуфт: «Агар ман ҳам падар медоштам, бо ин ҳунари худ аз ҳама зиёдтар навозиш меидам».

Модараш ўро дар хона интизор буд. Эраҷ ба хона расида, ба модари худ салом дод ва дигар ҳеҷ чиз нагуфта. маъюсона дар гӯшае нишасту ба фикр фуру рафт. Модараш, ки ин аҳволро дид, аз парешонии ахволи фарзандаш ба андеша афтод ва якбора писари худро ба оғӯш кашид, пешонии ўро бӯсид ва гуфт:

Эраҷи азизам, ниҳоли бахтам! Чӣ шуд, ки дар ин рӯзи хуши Наврӯз, ки тамоми бачагон хурсанданд, ту ғамгину маъюс ҳастӣ ва ҳеҷ бо модари худат сӯҳбат намекуни? Гӯй, чӣ шуд?

- Зиёда аз ин чӣ мешуд? Модари меҳрубон, шумо ҳам агар имрӯз дар боғ мебудед ва ахволи маро меидед, аз ман бисёртар ғамгин мешудед. . .

Ин гапи Эраҷ аз ҳама зиёдтар хотири модарашро парешон сохт. Модараш ўро ба оғӯшаш кашид, зорӣ кард, ки сабаби ғамгинии худро гӯяд. Эраҷ он воқеаро, ки дар боғ гузашта буд, гуфт ва ин ба модари вай ҳам саҳт таъсир кард, лекин ў фарзандашро дилбардорӣ намуда гуфт:

- Писараки азизам! Ғам нахӯр, падари ту ҳам ба наздики аз сафар гашта меояд.

Эраҷ чун калимаи «падар»-ро шунид, охи сарде кашид ва малолангезона гуфт:

- Сафар ҳам ҳамин қадар дароз мешавад? Аз рӯзе, ки ман

худо шинохтам, падарамро надидам ва шумо ҳам ҳар вақт маро бо ваъдаи «аз сафар меояд» тасалло медиҳед. . .

Вақти хӯроки шом шуд, ба пеши Эраҷ хӯрок монданд.

- Ман хӯрок намехӯрам - гуфт вай.

- Чаро? - пурсид модараш.

- То нагӯед, ки падарам кучо рафтааст, чӣ гуна сафар кардаву кай меояд ва чӣ хел нишона дорад, ман хӯрок намехӯрам. Бояд ҳақиқати ҳолро гӯед, ки падарам зинда аст ё мурда?

Ин суоли ҷиддӣ ва мутаассиркунандаи Эраҷ хохаронашро ҳам аз хӯрок хӯрдан боздошт.

- Писари азизам! Падари ту марди ҳунарманд буд. Қомати баланд, тану бозувони тавоно, чашму абрувони сиёҳ, чехраи кушод дошт. Вай доимо барои озодии ҳамватанони худ бо девҳо, ки душманони мо ҳастанд, чанг мекард. Ҳоло чанд сол аст, ки дар калъаи Ҳазар асири тилисми девҳо аст. Эраҷ бо шунидани калимаи «дев» ва «тилисм» мутаҳаййир шуд ва аз модараш пурсид:

- Модарҷон! Дев ва тилисм чист?

Модараш ҷавоб дод:

- Тавре ки шундаам, девҳо махлуқҳои бисёр бадҳайбат, хунхӯр, золим ва бераҳм ҳастанд. Чашмҳои калони бадҳайбат, дандонҳои дарози тез ва шох доштаанд, гӯшҳояшон монанди гӯши гов будааст. Сӯроҳи биниашон монанди қубур ва даҳонашон монанди ғор аст. Дар ҳар ҷо касеро, ки диданд, ўро асир карда, аз меҳнати ў ишкамҳои калони худро сер мекунанд. Душмани осоиши халқи кишвари мо ҳастанд. Одамони осударо чӣ дар хушкӣ ва чӣ дар об ноосуда мекунанд. Ҷойи онҳо дар ҷазирае будааст, ки атрофи онро об печондааст. Ҳар вақт, ки аз ин ҷазира берун омадани шаванд, парида ба ҳаво мебароянд ва худро монанди балоҳои осмонӣ ба хушкӣ мерасонанд.

Ин ҳикоят диққати Эраҷро боз ҳам бештар ҷалб кард ва ў гуфт:

- Чӣ будани девро як қадар фаҳмидам, аммо гӯед, ки тилисм чист?

- Тилисм банди нонамоёнест, ки девон бо ҷоду ва фиреб барои муҳофизати худ ва асиронашон сохтаанд. Онҳо аз санг ва оҳан

қалғахо бино кардаанд. Ба он чо рафтан ва аз он чо баромадан ба осонй муяссар намешавад.

Эрач дузону нишаста, дар тааччуб монд ва боз аз модараш пурсид:

- Модарчон! Оё девҳоро куштан ва он тилисмҳоро шикастан мумкин аст?

- Албатта! Падарат мегуфт. ки агар халқ иттифоқ шавад, девҳоро куштан, тилисмҳоро шикастан ва аз зулми онҳо ҳамаро абадй халос кардан мумкин аст. Ҳар гоҳ, ки девҳо нест карда шаванд, халқ хотирчамъ ва осуда зиндагй хоҳад кард.

Ин ҷавоби охирини модар ба Эрач рӯҳи қавй бахшида, дар дили ӯ умеди шикастани тилисм ва куштани девҳоро пайдо кард.

Иди Наврӯз ба охир расид, боз дарс сар шуд. Эрач ба дарсҳо зиёдтар аҳамият меод. Илова бар ин, фикраш ҳамеша ба ҷанги девон банд буд. Аз он рӯз сар карда, бозиҳои вай иборат аз тирандозӣ, гӯштингирӣ шуд. Кам-кам ин ҳол ба дараҷае расид, ки ҳамаи бачагонро ба камону каманд сохтан маҷбур кард. Бачагонро лашкари худу худро сарлашкар тасаввур мекард. Бачагон ҳам ба раъйи ӯ мувофиқат мекарданд. Бачаҳоро ба ду гурӯҳ чудо карда, як гурӯҳро лашкари дев ҳисоб намуда, бо онҳо ҷанг мекард. Баъзе бачаҳои бадрафторро, ки бачагони қамкуватро азоб меоданд, «дев» гуфта хитоб мекард. Ҳар шаб дар хона нақшаи наве кашида, рӯз дар байни бачагон онро ба амал мебаровард.

Иди Наврӯз буд, халқ дар майдон ҷамъ омад. Эрач ҳам бо рафиқони худ бо як тартиби муназзами сипоҳӣ ба майдони гӯштингирӣ ҳозир шуд. Гӯштингирӣ сар шуд ва аз ҳар тараф карнаю накора навохтан гирифтанд. Паҳлавонони деҳа тараф ба тараф шуда, гӯштин мегиританд. Ногаҳон паҳлавони деҳаи Эрач ба замин афтод. Эрач инро дида он паҳлавони деҳаи ҳамсояро ба дев монанд кард ва «Ҳа, дев!» - гӯён беихтиёр ба майдон даромад.

Паҳлавони деҳаи ҳамсоя дид, ки як бачаи 15-16-сола ба майдон даромад, аз гӯштингирӣ худдорӣ карда гуфт:

- Ту бача ҳастӣ, бо бачагон гӯштин гир!

Ин гапи вай ба Эраҷ сахт расид ва ӯ гуфт:

- Ба хурдсолиам нигоҳ накунеду ҳунаратонро нишон диҳед!

Инро гуфту бо дасти рости худ дасти паҳлавонро гирифта чунон ба тарафи худ кашид, ки вай аз Эраҷ ду-се қадам гузашта рафт. Паҳлавон ҷиддӣ будани гӯштинро фаҳмида ба Эраҷ даровехт. Эраҷ аз гиребони паҳлавон гирифта, ӯро ба тарафи худ сахт кашид, ба замин зад. Аз ҳар тараф садои қарсақзанӣ ва сурнаю карнай баланд шуд. Раиси деҳа ва чандин одамони дигар ба вай инъомҳо (ҳадяҳо) доданд. Эраҷ он инъомҳоро ба сурнайчиён бахшид.

Он рӯз Эраҷ дар аспдавонӣ ва тирандозӣ ҳам ҷойи якумро гирифт. Дар охири маърака аз тарафи раиси деҳа ба Эраҷ асп гулибодом инъом шуд. Ҳама ба хонаҳои худ баргаштанд. Аз ҳамон рӯз номи Эраҷ машҳур шуд.

Иттифоқо, пас аз чанд рӯз корвони деҳаи Эраҷро роҳзанон ғорат карданд ва раиси деҳа Эраҷро бо чанд кас барои дастгир кардани роҳзанон фиристод. Эраҷ гуфт:

- Ба назарам, ин муқаддимаи ҷанги девон аст.

Вай бо панҷ кас ба муқобили 15 роҳзан рафт. Вақте ки ба наздикии роҳзанҳо расиданд, роҳзанҳо дар истироҳат буданд. Чун шаб торик буд, то дами субҳ сабр карда, чор касро барои гирифтани пеши роҳи роҳзанҳо монд ва худаш бо як кас ба онҳо ҳамла овард. Ҷанги сахте ба вуқӯъ пайваст. Роҳзанҳо хеле саросема шуданд. Чор нафари роҳзанҳо кушта шуданд, боқимондагон хостанд гурезанд, лекин ба дасти Эраҷ асир афтоданд. Онҳоро

бо ҳамаи чизу чора ба деҳа оварданд. Аҳли деҳа ба роҳзанҳо чазо додани шуданд. Вале Эраҷ ба роҳзанҳо гуфт:

- Шуморо ба ҳамин шарт озод мекунем, ки дигар аз талаву то-роҷи молу мулки халқ даст кашед, зеро ин кори девони хунхор аст.

Эраҷ дар ин ғалабаи худ як шамшер инъом гирифт ва ба аспаш савор шуда, ба хонааш рафт.

Адоват нисбат ба девҳо дар дили Эраҷ рӯз то рӯз зиёд мешуд ва ӯ худро ба чанги девон тайёр мекард. Акнун вай 17-18-сола шуда, ҳамаи ҳунарҳои чангиро омӯхта буд. Як рӯз субҳи барвақт Эраҷ ба модараш гуфт:

- «Хуб, ман рафтам!»

Модараш ва дигарон гумон карданд. ки Эраҷ ба шикор меравад. «Хайр, саломат бозгард! Мунтазирем, ки аз шикор зуд баргарди». - гуфтанд.

Эраҷ хандид ва дасти модарашро бӯсиду ба аспи худ савор шуд ва ба тарафи саҳро равон гашт.

Луғат

1. *Хирадманд* - шахси боақлу соҳибмаърифат. Дар ин ҷо ҳам чун номи шахс омадааст.
2. *Хатлон (Хуталон)* - номи қадимии шаҳри Кӯлоби имрӯза. Боз водиҳои Вахшу Кӯлобро ҳам Хатлон мегуфтанд.
3. *Наврӯз* - ҷашни қадимии халқи тоҷик, оғози соли нав.
4. *Гӯй ва чавгон* - як намуд бозии қадимии мардуми тоҷик. Гӯй - чизи лӯнда мисли тухм, тӯб. Чавгон - ҷӯбдасти қач.
5. *Мутаассир* - ба шӯру ҳаяҷоноваранда, таъсирбахш. Ин ҷо ба маънои ғамгин, хафа шудан.

Савол ва супориш

1. Шумо ягон афсонаи дигари халқиро медонед?
2. «Эраҷи тилисмишкан», ки номи афсона аст, чӣ маънӣ

дорад?

3. Ҳиҷоҳои иборати «вилояти Хатлон» - ро ҷудо намоед ва кушо-даю баста будани онҳоро муайян кунед.

ҚАҲРАМОНИИ ЭРАЧ

Эрач чандин шабу рӯзро дар кӯху сахроҳо гузаронид. Ху-
даш ва аспаш мондаву хаста шуданд. аз асп фуромада, дар
лаби чашмае дам гирифт. Фикр карда, худ ба худ мегуфт:
«Эрач! Дев кучо, тилисм кучо, бе роҳбар кучо меравӣ?»

Дар ин андеша буд, ки ногоҳ чашмаш ба шахси дуртар, дар до-
мани кӯх, дар лаби чашмае нишастагӣ афтод.

Эрач тааҷҷуб карда: «Ин шахс кӣ бошад?» - гуфту аз ҷойи худ
хест ва ба тарафи ӯ рафт, лекин он шахс ба ӯ нигоҳ накарда машғу-
ли хондани чизе буд. Эрач бодикқат нигоҳ карда дид, ки вай пира-
марди хушсурату нуронӣ ва тануманд аст. Эрач боадабона ба вай
салом дода, рост истод. Он шахс сари худро бардошта ҷавоби саломи
ӯро дод ва:

- Бинишин! - гуфту боз ба хондани китоб машғул шуд. Пас аз
чанд дақиқа сари худро бардошта ба тарафи Эрач нигоҳ кард ва
ахволпурсӣ намуда гуфт:

- Аз кучо меойӣ ва ба кучо меравӣ?

- Ман ҷавони сайёҳ ҳастам. - гуфт Эрач.

Пирамард гуфт:

- Эрач, ҳақиқати гапро гӯй! Ҳал шудани мақсади ту дар дасти
ман аст.

Эрач ҳайрон ва дар ташвиш буд, ки ин пирамард ном ва мақсади
ӯро аз кучо донист. Ҳарчанд хост, ки худдорӣ кунад, аммо натаво-
нист ва билохира ҳамаи саргузашти худ ва мақсадашро гуфта дод.
Он мард бихандид ва гуфт:

- Ҳатман ба мақсад мерасӣ.

Эрач ҳарчанд мехост, ки кӣ будани ӯро пурсад, вале шарм кард,
танҳо ҳамин қадар гуфт:

- Эй падари азиз, дар ин макон барои чӣ танҳо нишастаед?

Пир ҷавоб дод:

- Ман дар ҳар ҷойи хуб метавонам истиқомат кунам, вале ба ин
ҷо барои хизмат кардан ба тӯрониён ва барқандани асоси зулми де-
вон, барҳам задани тилисм¹ ва домҳои онҳо омадаам.

Эрач чун номи дев ва тилисмро шунид. аз ҷойи худ хеста, таъзим карда, хомӯш истод ва дар дили худ мегуфт, ки ин пирамард дар кори ман роҳбарӣ карда метавонад. Ман бояд аз ӯ мадад хоҳам. Он шахс Эрачро ба нишастан амр карда гуфт: «Эрач! Ман аз нияти ту огоҳ ҳастам ва ба ту роҳбарӣ хоҳам кард. Лекин дар пешомадҳо қавидил бош ва ба дурустӣ кадам мон! Бе фидокорӣ, далерӣ, ҷасури ва бе кӯшиш ба мақсад расидан мумкин нест».

Эрач сари худро тасдиқомез мечунбонд.

Он шахс баъд аз ин гуфтаҳо аз тарафи рости худ шамшереро гирифта ба ӯ дод.

«Ташаккур, эй падари азиз!» - гуфт Эрач.

Пир чун ин суханро шунид, мухаббаташ ба вай зиёд шуд ва бо дасти худ шамшерро ба камари ӯ баста, пешониашро бӯсид.

- Шин ва аввалин роҳнамоиро² шунав! - гуфт ӯ ба Эрач.

Эрач боадабона нишаст ва бо майли тамои мунтазири роҳнамоии пирамард шуд.

Пир гуфт: «Эрач, ин шамшере, ки ман ба ту додам, хосиятҳои зиёд дорад. Аввал, онро ба хар оҳан ё пӯлоде занӣ, бурида мегузарад. Дуюм, захми он аслан бо ҳеҷ чиз давои дуруст намешавад. Сеюм, агар ба дасти душман афтад, бодирингеро ҳам намебурад. Онро «шамшери чонситон» меноманд. Бигир, ин дафтар ҳам аз он ту, роҳи ҳалли ҳар мушкилие, ки ба ту пеш меояд, дар ин дафтар навишта шудааст».

Вақте ки Эрач дафтарро кушод, дар он ба ғайр аз чанд варақи сафед дигар чизеро надид. Вай ҳайрон шуд, лекин чизе нагуфт.

Он шахс гуфт:

- Чӣ дидӣ?

- Ғайр аз қоғази сафед чизе нест, - гуфт Эрач.

- Он чӣ ба ту лозим аст, дар вай навишта шудааст ва он танҳо дар вақти зарурат ба назари ту менамояд. Эрач, фардо ба аввалин тилисми девон дучор мешавӣ. Ту бояд дар шикастани ин тилисм ба одамизод ёрӣ расонӣ ва аввалин шучоати худро нишон диҳӣ.

Эрач аз чойи худ хеста ба вай таъзим кард ва хост, ки номи ўро пурсад, лекин пир аллакай аз назар ғоиб шуда буд.

Эрач аспи худро савор шуда, ба тарафе, ки пир нишон дода буд, равон шуд. Вақти субҳ ба доманаи кўҳе расид, ки дар болои он кўҳ қалъаи баланди сиёҳ менамуд ва дар муқобили он қалъа чандин тўрониён бо парчамҳо менамуданд. Эрач ҳам дар канорае қой гирифт ва мунтазири пешомад шуд.

Вакте ки офтоби оламтоб бо нури худ оламро мунаввар сохт, аз тарафи лашкари тўрониён садои карнаю табл баланд гашт. Ногоҳ дари қалъаи сиёҳ кушода шуд, чандин ҳайкали ваҳшатангезе намудор шуда, ба муқобили лашкари тўрониён саф оростанд. Аз он тараф низ карнае навохта шуд, ки аз вай садои даҳшатнок шунида мешуд. Аз ин садои бимнок аспи Эрач рамид ва ў маҷбур шуд, ки ба асп савор шавад. Вакте ки наздиктар рафта бодикқат нигоҳ кард, дар симои ин гурўҳ онро дид, ки аз модараш дар ҳаққи девҳо шунида буд. Дар ин вақт аз тарафи лашкари тўрониён ҷавони зебои тануманде савори асп ба майдон даромад. Тамоми бадани ин ҷавон бо оҳан пўшида шуда ва ба сар низ кулоҳи оҳанин дошт. Каманду³ камон⁴ ба китф, найзае ба даст ва шамшере ба миён карда буд. Вай ба муқобили лашкари дев истода, мубориз талаб кард⁵. Аз тарафи девон як нафар филсавор, ба болои сари худ як санги осиеб гузошта, бо гурзи ҳафтсадмании каллаи говмонанд ба майдон даромад ва наъраи ваҳшатнок зад.

Ҷавони тўронӣ чун худро дар муқобили деви кўҳпайкар дид, далерона аспи худро ба пеш ронда, бар зидди вай шамшер бардошта, ба ҷанг даромад. Дев низ фили худро ба ҳаракат дароварда, шамшери ўро бо сипар рад намуд. Дев бо гурз ба вай ҳамла кард. Ҷавони далер худро ба зери сипар пинҳон кард ва дев ба сари ў чунон гурзе зад, ки миёни аспаш шикаст. Ба он ҷавон аз тарафи лашкари Тўрон фавран аспи дигаре расониданд. Вай худро зуд ба болои асп гирифт ва бо шамшери тез ба китфи рости дев чунон зад, ки аз бағали чапи вай гузашт ва дев мисли кўҳ ба замин галтид. Чанд деви дигареро, ки аз паси ў ба майдон даромада буданд, бо як зарби шамшер сар аз

тан чудо кард. Ногоҳ аз тараф **урдуи**⁵ девон Ҳингил ном дев, ки дар зӯрмандӣ ба чанди дев баробар буд, ба майдон даромада ба он ҷавон ҳамла намуд ва бо каманд вайро аз рӯи асп чудо карда ба қалъа бурд. Худ боз ба майдон омада истод ва мубориз талаб кард. Чандин тан аз лашкари Турон ба майдон дароманду асир ва баъзе кушта шуданд. Дар охир Бехбуд ном паҳлавони намангонӣ, ки дар зӯрӣ ба чандин паҳлавон баробар буд, ба майдон даромад. Вай бо шамшери худ ба Ҳингилдев ҳамла карда гуфт:

- Эй Ҳингилдев! Агар ҳазор ҷон дошта бошӣ ҳам. аз дасти ман зинда наместонӣ!

Ҳингилдев бо вай низ ба ҷанг даромад. Хеле ҷанг карданд. Ҳеч яке ба дигаре зафар наёфт. Баъд аз ин ба якдигар каманд андохта ба тарафи худ кашиданд. Дар ин вақт ногоҳ пойи аспи Бехбуд ба сӯрохе фуру рафт ва ӯ аз асп афтод. Ҳингил вақтро ғанимат дониста, бо найза ба кафи пойи Бехбуд зад ва ӯ захмдор шуда бозгашт. Дев боз фарёд бароварда, ҳариф талаб намуд. Сардори кӯшуни Турон - Фирӯз мехост ба майдон дарояд, вале Эраҷ тоқат карда натавониста, аспро чунон зад, ки дар як тохт аз болои сари дев парида гузашт. Урдуи дев ва Турон, ки то ҳол чунин касеро надида буданд, ҳайрон шуда ба ин муборизи нав нигоҳ карданд. Эраҷ аспи худро ба атрофи дев чор бор давр занонда ба муқобили дев рост истод ва гуфт:

- Бисёр шодам, ки туро ёфтам, кайҳо боз дар ҷустуҷӯят будам ва кинаи туро дар дил мепарваридам.

Ҳингил ханда карда гуфт:

- Ту агар марди майдон мекӯдӣ, бо худ сипару зиреҳ медоштӣ!

Эраҷ гуфт:

- Он чӣ ба ман лозим аст, дар ту ҳаст, пас ман аз ту хоҳам гирифт.

Дев барошuft ва бо найза ба ӯ ҳучум кард. Эраҷ бо як чолокӣ найзаи ӯро кашида гирифт ба замин афканд. Дев ба сӯйи Эраҷ гурз андохт, вале ба вай нарасид. Гурзи дев чунон ба замин зад, ки агар ба кӯҳ мерасид, кӯҳро пора-пора мекард.

Эраҷ гуфт:

- Акнун навбати ман аст.

Ў аспро пеш ронда, ба риқоб чунон зад, ки ду пойи пеши аспи Эрач ба китфи фили дев баробар шуд, пас бо шамшери «Ҷонситон» ба дахани Ҳингил зад, ки сараш дур парида рафту танҳо қоғаш ба гарданаш овезон монд. Инро дида лашкари Тӯрон табли шодӣ заданд ва аз тарафи девҳо се бародари Ҳингил якбора ба Эрач ҳучум оварданд. Гарду ғубор дар майдон баланд шуд. Эрач бо чобуки ба яке аз онҳо ҳамла карда, найзаро аз дасти вай гирифт ва ба синаи дев зад. Дев фарёди чонкоҳе бароварда, ба замин афтод. Пас аз ин ду бародари дев якҷо ба Эрач ҳучум карданд. Эрач дар набард якеро шамшер ба сар зад. Деву аспаш ду тақсим шуданд ва нӯги шамшераш ба замин панҷ газ фурӯ рафт. Ҳуртундев, ки сардори девҳо буд, ба ҷанги мағлуба (ҷанги шадид) фармон дод. Фирӯз ҳам ба кӯшуни Тӯрон фармони ҷанги мағлуба дод. Ҷанги мағлуба оташ гирифт. Ҳеч кас касеро намедид. Вақте ки шаб шуд, аз ду тараф табли бозгашт зада шуд. Дар ин ҷанг бисёриҳо кушта шуданд. Ҳар ду лашкар ба кароргоҳи худ баргаштанд. Эрач ҳам ба ҳамон домани кӯҳ баргашт. Ҷанговарони лашкари Тӯрон тамоман ҳайрон буданд, ки ин ҷавон аз кучо омадааст. Девҳо ҳам дар ҳайрат буданд, ки ин барқи сӯзанда аз кучо пайдо шуд, ки балои ҷони девҳо гашт.

Ҳуртун мегуфт:

- Фардо ўро ба хок яксон хоҳам кард.

Вақте ки Эрач ба майдони домани кӯҳ омада нишаст, чанд кас аз фармондеҳони кӯшуни Тӯрон ба пеши ӯ омада, ўро ба хаймаи сардори худ даъват карданд. Эрач даъватро қабул намуда, бо онҳо рафт. Ўро бо иззати тамом ба хайма дохил карданд. Сардори онҳо аз ҷой бархоста аз паҳлӯи худ ба вай ҷой дод. Бо амри сипаҳсолор дастархон оростанд. Ҳамаи фармондеҳон аз шуҷоат ва суҳанронии Эрач дар ҳайрат буданд. Сардори онҳо гуфт:

- Ҷавони мусофир, аз кучо меоӣ, ба кучо рафтани ҳастӣ?

Ман шахси сайёҳ ҳастам. - гуфт Эрач, - бо мақсадисаёҳат ин чо омадам.

- Кучой ҳастӣ?

- Тӯронӣ.

- Аз кучои Тӯрон?

- Аз Хатлонзамин.

Эрач дар навбати худ ба онҳо суол дод:

- Ин лашкар лашкари кист ва мақсад аз ин ҷанг чист?

- Ин лашкари мамлакати Тӯрон аст! Барои барҳам додани душмани тӯронӣён - девҳо ҷанг карда истодааст, то ки тамоми халқи ин мамлакат аз ҷабру зулми онҳо халос шавад.

Эрач бихандид ва гуфт:

- Ягона мақсад ва орзуи ман низ ҳамин аст. Азбаски ман фарзанди ҳамин ватан ҳастам ва мақсади хамаи мо як аст, фардо дар роҳи ин мақсад ҳунарҳои худро нишон медиҳем.

Луғат

1. Тилисм - ҷоду.

2. Раҳнамо - ба маънои нақша омадааст.

3. Каманд - асбоби ҷангӣ, мисли аргамчин, ки ҳалқадавак дорад.

4. Мубориз талаб кардан дар майдони муҳориба касеро ба ҷанги тан ба тан даъват кардан.

5. Камон - асбоби ҷангӣ, ҷӯби хамидас, ки ду нӯги онро бо зех таранг мебанданд ва ба воситаи он тирро сар медиҳанд.

6. Урду – лашкар, сипоҳ

Савол ва супориш

1. Оё номи гузошташуда ба мазмуни порча мувофиқат мекунад?

2. Маънои «шамшерӣ ҷонситон»-ро чӣ хел мефаҳмед?

3. Бо калонсолон чӣ хел бояд муомила кард? Ба фикри шумо, рафтори Эрач нисбати мӯйсафед дуруст буд?

4. Аз ҷумлаи «Каманду камон ба китф, найза ба даст ва шамшер ба миён карда буд» калимаҳоро, ки бо ҳарфҳои сиёҳ ҷоп шудаанд, ба дафтратон нависед. Оё онҳо муродиф ё муодил доранд? Имрӯз ин калимаҳо бо кадом тарз истифода мешаванд, дар дафтратон қайд кунед.

ШИКАСТИ ТИЛИСМ

Сардори лашкари Тӯрон ба лашкари худ омадани Эрачро фоли нек донист.

Аз шодӣ Эрачро хоб намебурд, бо ин лашкар тасодуф омадан ва дар рӯзи аввал кушта шудани Ҳингилдевро барои худ фоли нек ҳисоб кард.

Дар чониби девҳо Ҳуртундев монанди хирси тирхӯрда ғурриш намуда, аз зарбаи дирӯза дар ташвиш монда буд. Бо фармони Ҳуртундев тамоми чодугарон ва саркардагони силоҳи девон чамъ шуданд. Дар маҷлис Ҳуртун бо тамоми овози пурдахшати худ наърае кашида, ба чодугарон рӯ оварда гуфт:

- Солҳост, ки неъматҳои давлати девонро хӯрдед, акнун вақте расидааст, ки дар ин рӯзҳои хатарнок барои мо ёрӣ расонед.

Ифрити оташнафас аз ҷой бархоста гуфт:

- Фардо бо илми ҷоду ҷунон оташ боронам, ки аз лашкари Тӯрон касе зинда намонад.

Қанноти ҷоду аз ҷой бархоста, ба Ҳуртун тасалли дода гуфт:

- Фардо бо илми ҷоду ҷунон санг боронам, ки ба сари ҳар як сарбози Тӯрон ҳазор санг афтад.

Дигар сардорони лашкари девҳо ҳам дар навбати худ ваъдаҳо дода ба ҷойҳои худ баргаштанд, вале аз ташвиши фардо дар лашкари девҳо касеро хоб набурд.

Ҳуртун махфиёна ба Говсаридев нома навишта, аз вай мадад талабид.

Субҳ ҳанӯз офтоби оламтоби зарриншуоъ¹ набаромада буд, ки Эраҷ аз хоби роҳат сар бардошт ва худро бо либоси одӣ ораста, дар байни лашкари Тӯрон монанди кӯҳ истод. Лашкари Тӯрон ҷасорати ўро дида, ба вай муҳаббат баста буд, ҳар яке ба сӯйи ў нигоҳ мекард. Сардори лашкар аз хаймаи худ баромад ва дасти Эраҷро фишурда, ҳолпурсӣ кард.

Дар ин ҳангом аз ду тараф ҳам карнаӣи ҷанг навохта шуд.

Сипоҳи девҳо аз бисёрӣ майдони ҷангро монанди намади сиёҳ фаро гирифта буд. Лашкари Тӯрон ҳам саф кашид. Аз тарафи

тӯрониён ҷавони далери бошучоате ба майдон баромада ҳариф талаб кард. Аз тарафи девҳо деви зангӣ, ки саркардаи ҳазор дев буд, ба майдон даромад. Ин ду мубориз дар майдони ҷанг ба якдигар рӯ ба рӯ шуданд. Дар ин ҷанг шамшеру камону найзаву гурз ба кор нарафт. Ҳар ду аз асп фууромада, даст ба камарбанди якдигар зада, ба гӯштингирӣ пардохтанд. Паҳлавони тӯронӣ як наърае кашада, девро ба замин зад ва бо ханҷар вайро кушт. Ҳамин тавр он паҳлавони фарғонагӣ боз ҳафт деви калонро мағлуб карда кушт. Ногоҳ гурӯҳи бисёре аз девҳо якбора ба сари ин ҷавон ҳучум оварда, ўро асп карда ба қалъа бурданд. Ин дафъа ҳуди сардори девҳо Ҳуртун ба майдон омада, чунон наърае кашид, ки тамоми замини атроф ба ларза даромад ва аспҳо аз даҳшати овози ў рамидаанд:

- Эй тӯронии хирасар! Эй қотили Ҳингилдев! Агар аз мардонагӣ нишон дорӣ, ба майдон даро, то ки гардатро ба ҳаво барорам!

Ҳеч кас аз лашкари Тӯрон ба муқобили Ҳуртун нарафт. Сардори лашкар хост, ки ҳудаш равад. Эраҷ сари роҳи ўро гирифт.

- То ман зинда ҳастам, шуморо ба майдон рафтан наместонам, - гуфт Эраҷ ва сипари ўро ба даст гирифт ба майдон даромад. Вай чунон асп давонд, ки ғайр аз ҷанги пойи аспаш касе чизеро намедид. Ў монанди уқоб ба муқобили Ҳуртун омада истод. Вақте ки чашми Ҳуртун ба Эраҷ афтод, дилаш ларзид, вале сир бой надода хандид ва гуфт:

- Эй кӯдак, ҳанӯз вақти бо паҳлавонон ҷанг кардани ту нарасидааст!

Эраҷ аз таҳкири вай дар ғазаб шуд ва гуфт:

- Ман акнун туро ба пеши Ҳингилдев мефиристонам!

Ҳуртун аз ин хашмгин шуд ва гурзи калону гаронвазни худро гирди сар чархонда хост, ки ба сари Эраҷ занад, вале вай бо чобуки худро ба зери сипар гирифт ва зарбаи аввалини ўро рад намуд. Аз зарбаи сеюм камари аспи Эраҷ шикаст. Урдуи ҳар ду тараф гумон карданд, ки Эраҷ ҳалок шуд. Аммо Эраҷ якбора аз зери сипар монанди офтоби аз паси абр баромада намоён шуд. Ба вай зуд аспи дигаре расонданд. Эраҷ савори асп шуда, бо шамшери ҷонситон ба Ҳуртун ҳамла овард. Ҳуртун худро бо сипар пинҳон кард. Эраҷ ба

сипари вай нигоҳ накарда бо шамшер аз зери дасти росташ чунон зад, ки дасти росташ бо сипар дур рафта ба замин афтод. Вай фарёд кашида мадад талабид, тамоми девҳо ба ҳуҷум гузаштанд. Лашкари Тӯрон ҳам бо фармони сарлашкари худ ба ҳуҷум даромад. Ҷанги мағлуба сар шуд ва сару пойи деу одамӣ монанди барги хазон ба замин мерехт. Лашкари девҳо мағлуб шуда, ба тарафи қалъаи тилисм гурехт. Лашкари Тӯрон онро таъкиб намуд.

Ифрити оташнафас ва Қанноти чоду душвории ахволро дида, ба амалиёти худ сар карданд. Якбора аз тарафи тилисм оташу санги беҳисобе мисли борон ба боридан сар кард, лашкари Тӯрон ба назди тилисм рафта натавонист, ҳаво ҳам торик шуд, касе касеро намедид. Аз ин ҳол лашкари Тӯрон ба ваҳм афтод. Эраҷ, ки ба наздики қалъа расида буд, ба оташу санг дучор шуда, дигар пеш рафта натавонист. Ва ногоҳ дафтарчаи додагии устоди пир ба хотираш омад, онро аз чайбаш бароварда нигоҳ кард. Дар он чунин навишта шуда буд: «Эй Эраҷ! Ту бо панҷ нафар ҷавони далер ба пушти қалъа гузар, дар он ҷо дар мобайни ғоре Ифрити оташнафас ҳаст. Аз пасаш рафта, ўро ба даруни тўрба андоз, ки чашмаш ба ту наафтад ва Қаннотро бо як зарбаи шамшер бикӯш ва мағзи сарашро бо худ нигоҳ дор».

Эраҷ аз рӯйи ҳамин дастур Қаннотро кушт, Ифритро асир карда, ба даруни тўрба андохт. Пас аз ин якбора борони оташу санг катъ ёфт. Бо ҳамин тилисми якум шикаста шуд. Лашкари Тӯрон дохили қалъа гардид ва он девҳое, ки зинда монда буданд, бо ҳамроҳии Ҳуртундеви захмдоршуда бо ваҳму тарс ба қалъаи тилисми дуюм паноҳ ёфтанд. Эраҷ бо чанд нафар сипоҳӣ барои халосии асироне, ки дар зиндони девҳо буданд, рафт. Онҳо қуфлҳои бузурги зиндонро шикаста, ба даруни он даромаданд ва зиндониёни беҳолу бемадор ҳамватанони худро ба оғӯш кашида бӯсиданд. Эраҷ ҳам маҳбусонро оғӯш намуда, онҳоро дилбардорӣ менамуд. Вале ў дар байни онҳо падарашро нашинохт. Дар ин миён марди тахминан 50-солаи лоғару нимҷоне бо чашми ҳаросон касеро чувстучӯ менамуд. Ў падари Эраҷ - Хирадманд буд. Ў гӯё дар ин ҷо будани писарашро ҳис менамуд, вале азбаски ўро аз синни кӯдакӣ ин ҷониб надида буд, шинохта наметавонист. Чашмонаш ҳам аз азоби зиндони торики девҳо хира

шуда буданд. Дар байни ҷавонони далеру тануманд ситораи Эраҷ ба чашми ӯ гарм метофт. Дар ин вақт яке аз ҷавонон номи Эраҷро гирифта фарёд зад. Ин ба чашми хирагаштаи падар нур, ба тани нимҷонаш қуввату зӯр бахшид ва ӯ бо тамоми қувваташ фарёд зад:

- Писарам, Эраҷ!

Эраҷ ба симои ин мард нигоҳ карда, нишноаҳои падарашро, ки модараш гуфта буд, шинохт ва «падарҷон» гӯён падари аз ҳуш рафта ба замин афтадаи худро бардошт. Сарашро ба болои зонуяш гузошта, ӯро оғӯш намуд ва бо меҳру муҳаббат бӯсид. Аз шодӣ ва ҳаяҷон аз чашмонаш ашк мисли марҷон беихтиёр мерехт. Падараш баъди чанде ба ҳуш омада, худро дар оғӯши писараш дид ва ӯ ҳам писарашро ба синааш зер карда, бо муҳаббат бӯсид. Аз дидагонаш ашки шодӣ равон шуд.

Эраҷ пас аз пурсупос ба падараш нигоҳубин карданро ба яке аз ҷавонҳо супорид ва худаш барои ба анҷом расонидани кори шикасти тилисм ва таъқиб намудани девҳо рафтани шуда аз падараш иҷозат пурсид. Падараш дар ҷавоб гуфт:

- Рав, рав писари далеру кахрамонам, роҳхат сафеду ёрат зафар бошад! Аз девҳои малъун ва золим, аз душманони ин сонияти озодихоҳ, барои ватанат, барои ҳамватанони қурбоншудаат ва барои падарат интиқом бигир!

Эраҷ барои фатҳи тилисм боз ба кор шурӯъ намуд. Вақте ки ӯ каме пеш рафта ба тарафи чап нигоҳ кард, ба назараш қафаси оҳанине намуд, ки чарх мезад ва дар дарунаш як духтар ва як писари зебо гоҳ ба ҳолати одамӣ менамуданд ва гоҳ санг мешуданд. Эраҷ бо ҷавонон ба қафас ҳучум кардани шуд, ки якбора қафас ҷавононро ақиб ронд ва ҳар яке ба масофаи даҳ газ дур рафта ғалтиданд. Эраҷ донист, ки ин кори ҷодуст. Ифрити оташнафасро овард. Аз вай роҳи вайрон кардани қафасро пурсид. Ифрит рад кард. Эраҷ бо дастони қавии худ, бо ду ангушт паси гардани Ифритро чунон фишор дод, ки аз даҳону биниаш хун фаввора зада ба-ромад. Ифрит розӣ шуд, ки бигӯяд:

- Дар зери ин қафас, - гуфт вай - шере хобидааст, ки агар чашми ӯро кӯр кунӣ, қафас аз ҳаракат бозмеистад ва ҷоду вайрон мешавад.

Вақте ки Эраҷ зери қафас даромад, шере дид монанди аждаҳо. Шер чунон наъра зад, ки аз ҳайбати ӯ Эраҷ се қадам ақиб рафт, вале бо ҷасорати тамом шамшери ҷонситонро гирифта ба даҳони монанди ғор кушодаи шер чунон зад, ки он ба ду қисмат ҷудо шуд. Қафас аз ҳаракат монд. Эраҷ он ду ҷавонро аз қафас озод кард. ӯ гурӯҳе аз сипоҳиёни³ далерро ба таъқиби девҳо фиристод ва гурӯҳеро ба ҳар тарафи қалъа ба дидбонӣ гузошт. Қисми дигареро барои ниғаҳдории интизоми шаҳр ва кофтукови девони боқимонда таъйин намуда, худаш ба пеши сарлашкар рафта гуфт:

- Акнун бояд хабари фатҳро ба ҳамаи халқи Тӯронзамин биғиристем.

Лӯғат

1. *Зарриншӯъ- дорои шӯъҳои заррин.*
2. *Ҷанги мағлуба - ҷанги сахт*
3. *Сипоҳ – сарбоз, аскар, лашкар.*

Савол ва супориш

1. *Дар сархати якуму дуюм иборои «фоли нек» такрор шудааст. Бигӯед, ба ҷойи ҳамин ибора ягон муродифи оиро истифода бурдаи мумкин аст?*
2. *Чаро мо Эраҷро қаҳрамони мегӯем? Оё ӯ ба ин ном сазовор аст?*
3. *Дар бораи қору рафтори Эраҷ ҳикоячае нависед, ки ҷумлаҳо бо калимаи «Эраҷ» ОҶОЗ ёбанд.*
4. *Муайян намоед, ки дар иборои «ситораи Эраҷ» чанд ҳамсадо истифода шудааст ва аз онҳо чандтояш ҷарангдор ҳастанд?*

М

МУБОЛИҒА

Муболиға яке аз санъатҳои маъмули адабиёти хаттӣ ва шифоҳист. Дар забони гуфтугӯӣ бештар истифода мешавад. Масалан, омӯзгор шогирдери таъриф карда мегӯяд: «Қодир бисёр бачаи доно, ҳамаи асарҳои бадеиро хондааст».

Албатта, шумо сари андеша меоед, ки омӯзгор аз ҳад гузаронд, муҳобот кард, муболиға намуд. Қодир ҳамаи асарҳои бадеиро хонда наметавонад. Ин ба ақли одам рост намеояд.

Дар асарҳои бадеӣ адибон барои пурқозиба, завқовар баромадани асарашон аз санъати муболиға васеъ истифода мебаранд. Ба ифодаи дигар, муболиға санъатест, ки тасвири шахс, предмет, ҳодисаю воқеа аз ҳадди табиӣ мебарояд ё муаллиф чунон муҳобот мекунад, ки ба ақли солим рост намеояд.

Масалан, ҳангоми мутолиаи афсонаи «Эрачи тилисмшикан» ба чумлаҳои вомехӯред, ки воқеаҳо хеле ҳам муҳоботноку ҳайратовар тасвир шудаанд. Чанд чумларо мисол меорем: «Ногоҳ аз тарафи девон як нафар филсафор ба болои сари худ як санги осиеб гузошта, бо гурзи ҳафтсадманӣ. . . ба майдон даромад ва чунон наърае зад, ки ҳамаи аспон рамида аз ҷой ҷастанд ва замин ба ларза даромад». «Ҷавони далер худро ба зерӣ сипар пинҳон кард ва дев ба сари ӯ бо ғазаб чунон гурзе зад, ки миёни аспаш шикаст ва аз зарбааш заминро кӯҳ ларзида рафт». «Эраҷ аспро чунон зад, ки дар як тохт аз болои сари дев парида гузашт», «ӯ аспро пеш ронда, бо қамчин чунон зад, ки ду пой аспӣ Эраҷ ба китфи фили дев баробар шуд, пас бо шамшери ҷонситон ба даҳони Ҳингил зад, ки сараш ҳазор газ парида рафт».

Тасвири қиёфаи зоҳирии девҳо маҳз ба воситаи тасвири муболиғанок ба назари хонанда хеле ҳам баднамою бадҳайбат менамояд. Аз тасвири портрети девҳо маълум мегардад, ки қиёфаи зоҳирии онҳо ба сифатҳои инсонӣ муқобил гузошта шудааст. Аммо дар тасвири портрети персонажҳои мусбат муболиғаҳои дабдабаноки ваҳмангез қариб дида намешаванд, дар амалиёти онҳо мо тахайюлотӣ баландпарво-зи гӯяндаи афсонаро мушоҳида менамоем, ки

хонандаро ба ҳайрат меоварад. Маҳз ба туфайли чунин муболиғаҳо матонат ва кахрамониҳои персонажҳои мусбат ба назари хонанда равшан мегардад.

Савол ва супориш

Муболиға чист?

Аз ҷумлаҳои поён муболиғаро ёбед ва шарҳ диҳед:

- а) Бо ришаи заминро ҷорӯб мекард.*
- б) Сараш ба осмон мерасид.*
- в) Дар майдон ҷойи сӯзан задан намонд.*

Г

Се ҷумла нависед, ки дар онҳо санъати муболиға омада бошад.

Пас аз мутолиаи афсонаи «Эраҷи тилисмишкан» ба суолу супоришҳои зерин ҷавоби хаттӣ нависед:

- а) Қиёфаи зоҳирии девҳо дар афсона чӣ гуна тасвир шудааст?*
- б) Аз зарбаи гурзи дев чӣ ҳолат рӯй дод?*
- в) Зарбаи шамшери ҷавони тӯронӣ ба сари дев чӣ фалокат овард?*
- г) Кирдори аспи Эраҷро дар майдони ҷанг нақл кунед.*

ДЕҲҚОН ВА КЎЗАИ ЗАР

Рӯзе як деҳқон дар саҳро ҷуфт меронд. Нохост аз замин як кӯзаи зар баромад. Деҳқон дар умраш тиллоро надида буд ва бисёр камбағалона зиндагӣ мекард. Вай хурсанд шуда, даррав онро аз замин гирифт ба як ҷуволча¹ андохт ва дар як ҷой пинҳон кард.

Дар ҳамин вақт саворе аз дур намоён шуд. Деҳқон худ ба худ фикр кард: «Агар ҳамин одам кӯзаи зарро дида бошад ва рафта ба подшоҳ гӯяд, маро хеле ташвиш медиҳанд. Беҳтар он ки ўро ҷеғ занаму зарро ҳар ду тақсим кунем».

Савора ба роҳи худ мерафт. Деҳқон бо овози баланд ўро ҷеғ зад. Савора аз роҳи худ гашт, ба пеши ў омада, салом дода гуфт:

- Хӯш, ака, чӣ гап дорӣ, ки маро аз роҳам дошти?

Деҳқон дар дилаш гуфт: «Надида будааст, беҳуда ҷеғ задам, беҳтар ин ки нафаҳмонам». Баъд ба роҳгузар гуфт:

- Эй бародар, ку бигӯй, аз ҳамин ду гови ҷуфти кадомаш хуб аст?

- Уф, нодон, маро барои ҳамин гапи бемаънӣ чег задӣ? - гуфта савора ба роҳаш рафтани гирифт.

Савора хеле роҳ рафт. Деҳқон худ ба худ фикр карда гуфт: «Ин одам тиллоро дидагӣ барин менамояд, набошад бо ман дуруст муомила мекард. Эҳтимол, ба подшоҳ рафта маълум кунад». Боз ба дилаш ҳавл афтод. Боз савораро чег зад. Марди раҳгузар ба фарёди ӯ гӯш накард.

- Ҳой, бародар, биё, ростӣ гапро мегӯям! - гӯён фарёд кард.

Марди савора фикр кард, ки «биё ростӣ гапро гӯям» гуфтани ӯ беҳикмат² нест. Шояд гапи аҷиб дошта бошад, - гӯён боз аз роҳи худ гашта омад:

- Ана, ман омадам. Чӣ мегӯӣ? гуфт.

Боз ба тақсим кардани тиллоҳо дили деҳқон нашуда гуфт:

Ана. ҳамин оҳани чуфтро ман пӯлод гуфта харидам. Ту росташро гӯӣ, пӯлод аст ё оҳан?

Марди савора дар ғазаб шуда:

- Эӣ марди аҳмақ, чаро маро боз аз роҳам гардондӣ? Ба назарам, ту ягон бало доштагӣ барин менамой! - гуфт ва ба роҳи худ равон шуд.

Деҳқони содадил боз хаёл карда ба худааш гуфт, ки «ҳақиқатан ҳам ин одам зарро дида будааст. Бешакку шубҳа рост ба подшоҳ рафта мегӯяд». Боз ӯро чег зад: «Ин дафъа росташро мегӯям» гуфта қасам ёд кард.

Марди савора боз аз роҳаш гашта омад. Деҳқон хост, ки росташро гӯяд, лекин боз пушаймон хӯрда гуфт:

- Ман мехоҳам. ки аз ҳамин ду гови пир яктоашро фурухта ба чояш як гови чавонтар харам. Ту бигӯӣ, ки кадомашро фурушам?

Марди раҳгузар оташин шуда, деҳқонро бисёр ҳақоратҳо дода, ба роҳи худ рафт.

Баъд аз рафтани марди савора деҳқон боз пушаймон шуда, ба худааш мегуфт: «Кори хуб накардам. Беҳтараш он буд, ки тақсим мекардаму халос мешудам. Албатта, вай ҳозир рост рафта ба подшоҳ

хабар медиҳад». Деҳқон саросема шуда, ҷуфтрониро монда, кӯзаи зарро гирифтун рост ба хонааш омад ва ба занаш гуфт:

- Эй зан, акнун бой шудем. Як кӯза тилло ёфтам.

Занаш кӯзаи пур аз зарро дида хурсанд шуд.

- Лекин, зан, дилам хиҷил аст, - гуфт деҳқон.

- Ҳа, боз барои чӣ? - пурсид занаш ҳайрон шуда.

- Вақте ки ман кӯзаро ёфта пинҳон мекардам, аз роҳ як марди савора мегузашт. Ба гумонам ҳамон одам инро дида монд. Албатта, вай ба подшоҳ рафта хабар медиҳад. Биё, беҳтараш он аст, ки инро худам ба подшоҳ бурда супораму аз зулми ӯ халос шавам, - гуфт мард ва аз занаш пурсид: - Ту чӣ мегӯӣ?

- Хуб мешавад, гуфт зан.

- Набошад ту ин ҷуволчаи кӯзадорро гирифта дар ягон ҷой пинҳон кун, ман рафта говҳоро оварда саришта кунам. Баъд ба пеши подшоҳ меравам, гуфта деҳқон аз хона баромада, ба сари заминаш равона шуд.

Зан дид, ки шавҳараш кӯзаи пур аз зарро бемалол ба подшоҳ бурда супурданист. Ба даруни ҷуволча як санги кӯзачамонандро андохту кӯзачаро гирифта пинҳон кард.

Деҳқон қорашро тамоm карда, омада ҷуволчаро гирифтун рост ба касри подшоҳ равона шуд. Ба таги дари қаср расида аз ясовулон³:

Ба ҳамин ҷо як марди савора омадмӣ? - гуфта пурсид. Ясовулон³:

- Ҳар замон ба ин ҷо садто савора меояд - гуфта ҷавоб доданд.

- Набошад, ман ба подшоҳ кор дорам, монед, ба назди вай дароям. - гуфт деҳқон.

- Ҳочати даромадани ту нест. Арзатро гӯӣ, худамон даромада гап мезанем. - гуфтанд ясовулон.

- Гапи махфӣ дорам, фақат ба худи подшоҳ мегӯям, -гуфт деҳқон.

Ноилоҷ рухсат доданд. Вай ба пеши подшоҳ даромада бо овози баланд:

- Эй подшоҳ, ана ина гиред! - гуфту ҷуволро дар пеши ӯ монд.

- Ин чист? - пурсид подшоҳ.

- Кушода бинед, баъд қаҳ-қаҳ зада механдед - гуфт деҳқон.

Подшоҳ ҳайрон шуд, чуволчаро кушода дид, ки як санг будааст,
- Хуб, дидам, ин сангро барои чӣ овардӣ? пурсид подшоҳ.

Деҳқон дид, ки кӯзаҷаи зар нею санг аст, ҳайрон нашуда зуд гуфт:

- Эй подшоҳ, ҳамин санга ман **дахқадоқӣ**⁴ гӯям. Занам ҳаштқадоқӣ⁴ мегӯяд. Шумо фарқ карда диҳед, ки гапи кадомамон дуруст аст?

Подшоҳ дар қаҳр шуда фармуд, ки ўро бурда ба зиндон андозанд.

Билахира, он мардро зиндонӣ карданд. Деҳқон дар зиндон худ ба худ «охир кӯзаи ёфтаи ман пур аз зар буд-ку!» гӯён ҳайрон шуда фикр мекард. Бо ангуштони ҳарду дасти худ сарашро қабза карда, шакли тағи кӯзаро, як дасташро аз оринҷ боло баланд карда, қади кӯзаро ва чор ангушти дастонашро нӯг ба нӯг монда, шакли даҳани кӯзаро месохт, баъд бо таачҷуб гиребонашро даст гирифта, худ ба худ «тавба» мегуфт.

Зиндонбон ин кирдор ва рафтори ўро аз сӯроҳии дар тамошо мекард. Вай ҳамаи он ҳаракатҳои ўро омада ба подшоҳ гуфт. Подшоҳ фармуд, ки ўро наздаш биёранд. Деҳқонро ба пеши подшоҳ бурданд.

Подшоҳ гуфт:

- Эй аблаҳ, дар зиндон чӣ ҳаракатҳо мекардӣ? Вай чӣ буд? Сабабаш чист? Росташро гӯй, набошад мекушам.

Деҳқон гуфт:

- Эй подшоҳи ман, кӯзаи обхӯрии ман дар сари замин фаромӯш шуда монда буд. Худам бошам, дар ин ҷо банд шуда мондам. Албатта, он кӯзаро дузд бурдагист. Агар ман аз ин ҷо халос шуда баромада рафта, кӯзаро аз хонаи дузд ёбаму дузд «ин кӯзаи худам аст» гуфта надихад, ман ба пеши қозӣ⁵ рафта арз мекунам. Албатта, қозӣ ҳардуюмонро ҳам чеғ зада мепурсад ва ба ман «нишонаҳои кӯзаро гӯй» мегӯяд. Ана дар ҳамон вақт ҳамин андозаҳои дар зиндон кардаамро ба қозӣ нишон медиҳам. Албатта қозӣ кӯзаро талаб карда мебинад, ки гапи ман рост будааст. Ана баъд кӯзаро ба ғойдаи ман ҳукм мекунад. Подшоҳам, аз ҳамин сабаб ман дар зиндон шакли ҳамон кӯзаамро ба хотир меовардам.

Подшоҳ ба гапҳои ӯ бовар накард. Фармуд, ки ӯро боз ба зиндон бурда андозанд. Зиндонбонро чеғ зада фармуд, ки дар зиндон қаҳи намнок ва қаламфурпояро даргиронда дуд кунад, то ки деҳқон ба танг омада рости гапро гӯяд.

Зиндонбон амри подшоҳро баҷо овард.

Деҳқон аз дуди ғализ ба танг омада фарёд кард:

- Маро бароред, рости гапро мегӯям!

Ҷӯро аз зиндон бароварданд. Вай «гапамро рафта ба гӯши подшоҳ мегӯям» - гуфт. Ҷӯро ба назди подшоҳ оварданд. Деҳқон даҳони худро ба гӯши подшоҳ наздик оварда, пичиррос зада гуфт:

- Эй подшоҳ, ин номаъқулиро як бор кардӣ, дигар такрор нақун, ки қаҳдуд бисёр чизи бемаза будааст!

Подшоҳ ӯро девона гумон карда ба хизматгоронаш фармуд, ки бароварда пеш кунанд.

Деҳқон аз ин балоҳо ҳалос шуда, ба хонаи худ омад, зарҳоро сарф кард ва бо зану бачагони худ бароҳат зиндагӣ карда, ба муроду мақсадаш расид.

Луғат

1. *Чуволча* - халтаи хурд.
2. *Беҳикмат нест* - бегап нест, ягон сире ниҳон дар дил дорад.
3. *Ясовулон* - сардори посбонон, хизматгорон ва муҳофизони шоҳ.
4. *Қадоқ* - ченаки вазн, як қадоқ баробари 400 гр.
5. *Қозӣ* - додситон, судя.

Савол ва супориш

1. *Шумо дар бораи марди де. ҳқон чӣ андеша доред?*
2. *Зани деҳқон чаро ишвҳарашро фиреб дод?*
3. *Калимаи ясовулон чанд ҳичои баста дорад?*

САВОБИ НИМТА НОН

Рӯзе як одам аз роҳе гузашта истода буд, ки ба санге пешпо хӯрду сахт захмин шуд. «Боз дигар одамҳо ҳам пешпо нахӯранд» гуфта, мардак сангро аз роҳ гирифта партофтани шуд. Дид, ки аз таги санг як хишти пухта менамояд. Хиштро бардошт, аз таги он як сандуқча баромад. Қалиди сандуқча дар лабаш бастагӣ буд. Мардак калидро гирифтун сандуқчаро кушод, ки аз даруни он як мор баромад. Мор ду ғел заду ба гардани мардак печид ва гуфт:

- Ҳозир ман туро захр мезанам.

Мард гуфт:

- Ман туро аз сандуқ озод кардам, маро захр мезенӣ?

Наход ба ҷойи некӣ бадӣ ояд?

Онҳо дар ҳамин муноқиша¹ буданд, ки аз роҳ панҷ аспакӣ пайдо шуданд. Аспакӣҳо аз онҳо пурсиданд, ки:

- Чӣ муноқиша¹ доред?

Мардак ҳодисаро гуфта дод. Он панҷ кас ҳарчанд ба мор гуфтанд, ки «Ин одам туро озод кардааст, ту ўро захр занӣ, ноинсофӣ мешавад», мор қабул накард. Аспакӣҳо диданд, ки гапашон намегузарад, аз баҳраш гузаштанду ба роҳашон рафтанд гирифтанд.

Онҳо рафта буданд, ки аз роҳ сӣ аспакӣ пайдо шуд. Ин сӣ кас ҳам ҳарчанд ба мор гуфтанд, ки «Ба ҷойи некӣ бадӣ накун», мор розӣ нашуд, онҳо ҳам ба роҳашон рафтанд.

Баъд аз роҳ як бача пайдо шуд. Бача пурсид:

- Чӣ муноқиша доред?

Мардак воқеаро гуфт. Бача пурсид:

- Ин мор аз кадом сандуқ баромад? Мард гуфт:

- Аз ин сандуқ. Бача аз мор пурсид:

- Аз ҳамин сандуқ баромадӣ? Мор гуфт:

- Ҳа, аз ҳамин сандуқ баромадам.

Бача гуфт:

- Ту ҳам дурӯғ мегӯӣ, ин одам ҳам дурӯғ мегӯяд. Ту бо ҳамин ҷуссаат ба ин сандуқча чӣ тавр ғунҷидӣ?

Мор гуфт:

- Рост мегӯям, аз ҳамин сандук баромадам.

Бача гуфт:

- Набошад, ку даро, ман бинам.

Мор боз ду ғел заду асли қадим барин шуда. ба сандук даромад.
Бача даррав сандуқро пӯшиду дарашро қуфл карда, ба замин гӯронд.

Мард бисёр шод шуда, ба бача гуфт:

- Эй писар, ту кистӣ, ки маро аз чанголи аҷал раҳо кардӣ²?

Бача гуфт:

- Ман савоби он нимта нони ту ҳастам, ки як рӯз ба як гадо дода будӣ.

Луғат

1. *Муноқиша - баҳс, ҷанҷол.*
2. *Аз чанголи аҷал раҳо кардӣ - аз марг халос кардӣ.*

Савол ва супориш

1. *Афсонаро бодикҷат хонед ва ба он номи дигар гузоред. Шояд ба он «Ҷоҳан зери чоҳ» ном гузоред?*
2. *Дар бораи ҳурмати нон боз чиҳо медонед? Ҷаро халқ «Нон ҳам нону нонреза ҳам нон» гуфтааст? Фикратонро нависед.*
3. *Дар оилаи шумо ба нон чӣ тавр муносибат мекунад?*
4. *Мақоли «Нон - зеби дастархон» чӣ маъно дорад?*

М

ОБРАЗИ БАДЕӢ

Образ калимаи русӣ буда, маънои сурат, симо ва нақшро дорад. Нависанда маҷмӯи хислату характери шахси алоҳидаро омӯхта, пас онҳоро дар симои як шахси алоҳида дар рафти ҳодисаю воқеаҳои гуногун нишон медиҳад. Ба ҳамин восита адиб образи инсонро меофарад. Ҷунони В. Белинский мегӯяд: «Адиб бо образҳо фикр мекунад, вай ҳақиқатро исбот намекунад, балки онро нишон медиҳад».

Масалан, дар афсонаи «Эраҷи тилисмшикан» халқ хислатҳои нортарӣ, далерӣ, паҳлавонӣ ва ҷоннисорӣ як гурӯҳ ҷавонони тоҷикро

дар образ (симо, тимсол) - и Эраҷ ҷамъбаст намудааст. Ё дар нақду ривоятҳо образҳои Томирис, Қуруш, Луқмони Ҳаким, Фирдавси ва Восеъ тасвир ёфтаанд, ки аз рафти ҳодисаҳо хислату характер, ҷаҳонбинии онҳо аён гардидааст.

Образҳо ба ду гурӯҳ чудо мешаванд: а) **образҳои мусбат**. б) **образҳои манфӣ**. Ҳамаи образҳо, ки нависанда ба онҳо таваҷҷӯҳ дорад, бо камоли майл ҷиҳатҳои нағзи хислату характери онҳоро тасвир намуда, беҳтарин афкори пешқадами худро дар симои онҳо нишон додааст, образҳои мусбат ном доранд. Масалан, Эраҷ, Восеъ, Темурмалик, Сафар Одинаев («Вафо») ва дигарон ба гурӯҳи образҳои мусбат дохил мешаванд.

Дар асарҳои бадеӣ шахсоне амал мекунанд, ки онҳо хислату характерҳои манфур, зишт доранд. ба инсон бадӣ мекунанд, барои хароб намудани ҷомеа саъю кӯшиш мекунанд ва нависанда қору амалиёти онҳоро бо нафрат ба қалам медиҳад. Ана, ҳамин гуна шахсон ба образҳои манфӣ дохил мешаванд. Масалан, ба гурӯҳи образҳои манфӣ Ҳингилдев, Иблис, Мор, Заҳҳок ва дигарон мансубанд.

ПЕРСОНАЖ (ИШТИРОККУНАНДА)

Ҳар як асари бадеӣ иштироккунанда дорад. Баъзан иштироккунандагони асарҳои бадеӣ ҳайвонот, парандагон, наботот, хок, санг, гул, чинор низ мешаванд. вале дар симои онҳо амалиёти инсонҳо дар назар дошта шудааст. Қулли иштироккунандагони асари бадеиро дар адабиётшиносӣ. хоҳ образи манфӣ бошад, хоҳ мусбат, персонажи асари бадеӣ ё ба тарзи дигар гӯем, иштироккунандаи асари бадеӣ мегӯянд.

Савол ва супориш

1. Афсонаи «Эраҷи тилисмишкан» чанд персонаж ё иштироккунанда дорад?

2. Аз афсонаи «Деҳқон ва кӯзаи зар» образҳои мусбат ва манфиаширо чудо намоед.

3. Барои шумо аз ифодаҳои зерин: образ, наққи, симо, тимсол, кадомаш беҳтар, кадомашро қабул мекунед?

Ҷ

ЛАТИФАҲО

Латифа яке аз жанрҳои маъмули адабиёти шифоҳӣ (даҳонӣ) буда, ҳанӯз дар замонҳои қадим дар байни халқ пайдо шудааст. Латифа хусусиятҳои хоси худро дорад. Латифа ҳаҷман хурд буда, дар он воқеа ба зудӣ оғоз ёфта, ба авҷи аъло мерасад ва ҳамоно хотима меёбад. Латифа жанри ҳаҷвист. Дар он кирдорҳои ношоистаи одамон, зулму тааддӣи золимон, хислатҳои бади инсонӣ саҳт мазаммат карда мешаванд. Дар баъзе латифаҳо содалавҳӣ, нодонӣ, бефаросатӣи як гурӯҳ одамони ҷомеа бо оҳанги ҳазлу шӯҳӣ, ва беғаразона мазаммат гардидаанд.

Қаҳрамони латифаҳои халқӣ Насриддин Афандӣ, Мулло Мушфиқӣ, Баҳлул, Ҷуҳӣ ва дигарон мебошанд. Онҳо шахсони поквичдон, ростқавл буда, аз болои шахсони золим, бадкирдор голиб мебароянд. Онҳо мақсаду мароми халқро ифода мекунанд ва барои ҷимояи мардуми одӣ мубориза мебаранд.

ЧОРПО МЕНАМОЕД

Як марди олус¹ барои додхоҳӣ² ба назди подшоҳ омад. Подшоҳ ба ҷойи шунидани арзу дод он мардро изо доданӣ шуда пурсид:

- Ба назари олусҳо ҳар як чиз дуто менамояд мегӯянд, ҳамин гап рост?

Олус дарҳол ҷавоб дод:

- Ҳо, тақсир! Масалан, ҳозир шумо ба назари ман чорпо менамоед!

АБДУЛЛОҲХОН ЧӢ МЕГИРАД ?

Абдуллоҳхон дар биёбони Қаршӣ сардобаҳо³ ва обанборҳои месохт, деҳқононро маҷбурӣ кор мефармуд.

Рӯзе Абдуллоҳхон дар вақти сохтани як сардоба либоси деҳқонӣ пӯшида дар миёнаи мардикорон даромад, то ки аз фикру андешаи онҳо воқиф шавад.

Абдуллоҳхон бо мардикоре ҳамсухбат шуда пурсид:

- Аз ҳамин қадар ташвиши иморатсозӣ ба Абдуллоҳхон савобе ҳафт ё не?

Мардикор ҷавоб дод:

- Касе, ки ба иморат хишт дода бошад, хишташро мегирад, гач дода бошад, гаҷашро мегирад. Абдуллоҳхон ҳам ҳар чӣ дода бошад, ҳамонро мегирад.

- Абдуллоҳхон ба ин иморат чиҳо дод, ки онҳоро мегирад? - гуфта боз пурсид Абдуллоҳхон.

- Ў мардумро азоб дод, уқубат дод, зулму бедодгарӣ кард - ана ҳаминҳоро мегирад, - гуфт мардикор.

- Маро мешиносӣ? - Абдуллоҳхон аз мардикор пурсид. - Не.

- Ман Абдуллоҳхон мебошам.

- Бисер хуб, - гуфт мардикор ва худ пурсид: - Шумо маро мешиносед?

- Не, - гуфт Абдуллоҳхон.

- Ман як деҳқони фақире мебошам, ки дар ҳар моҳ се рӯз девона мешавам. Имрӯз яке аз рӯзҳои девонагии ман аст.

Мардикор бо ҳамин тадбир аз ҷазо халос шуд.

ЛУЧ ГҶҮРОНЕД ҲАМ, МАЙЛАШ

Ятима аз хӯҷаинаш пурсид:

- Агар ман мурам, чӣ навъ мегӯронед? Чӣ навъ мегӯрондам? Чор газ карбос мегираму кафан дӯзонда, мурдаатро ба вай печонда, ба мазор мефиристонам, ба гӯре мемонанд, - гуфт хӯҷаин дар ҷавоб.

- Ин тавр бошад, - гуфт ятим, - биёед, дар вақти зиндагиам ба ман як курта - эзори карбос дӯзонда диҳед. Баъд аз мурданам луч гӯронед ҳам, майлаш.

ҲОҶА ҲОФИЗ ВА ХИШТРЕЗ

Ҳоҷа Ҳофизи Шерозӣ аз роҳе гузашта истода буд. Дар паҳлуи роҳ як хиштрезро дид, ки шеърҳои ӯро ғалат хонда истодааст. Ҳофиз андак гӯш карда истоду баъд хиштҳои рехтамондагии хиштрезро пахш карда гузаштан гирифт. Хиштрез инро дида, давида омаду аз гиребонаш гирифт:

- Магар чашмат кӯр аст, ки роҳро монда аз болои хиштҳои меравӣ ва кори маро барбод медиҳӣ?

Ҳофиз ҳам гиребони ўро маҳкам гирифта гуфт:

- Магар ту девонай, ки шеърҳои хуни дил хӯрда на-виштагии маро ғалат мехонӣ?!

БОЯД ХУДАМ ҲАМРОҶИ ХАТ РАВАМ

Касе аз Насриддин Афандӣ илтимос кард, ки барои ӯ ба номи як дӯсташ хат навишта диҳад. Афандӣ пурсид:

- Дӯстатон дар кучост ва ин хатро ба кучо мефиристед?
- Дӯстам дар Бағдод аст ва ин хатро ҳам ҳамин рӯз ба он ҷо мефиристонам, - гуфт он кас дар ҷавоб.

- Мебахшед, ки ман фурсати бағдодравӣ надорам, он ҷо бисёр дур аст, - гуфт Афандӣ.

- Хатро дар ҳамин ҷо менависед. ман худам мефиристам, ба Бағдод рафтани шумо лозим нест.

- Агар ман ба касе хат нависам, бояд ҳамроҳи хат худам рафта,

онро хонда диҳам, зеро каси дигар хати маро хонда наметавонад.

СОДАДИЛ АКСИ ХУДРО НАМЕШИНОСАД

Содадиле дар роҳ мерафт. Дар сари роҳ оиначаеро дида аз замин бардошт. Вақте ки оиначаро ба худ рӯ ба рӯ карда, акси худро дар он дид, хичолат кашида:

- Мебахшед, ин оинача аз они шумо будаасту ман бе соҳиб гумон

карда гирифтаам, - гуфт ва оиначаро ба ҷояш гузошта, ба роҳи худ идома дод.

РАИС ВА МУШФИҚӢ

Раиси шаҳр⁴ Мушфиқиро дар кӯча дошта пурсид:

- Намози бомдод чанд рақъат аст?

Мушфиқӣ худро гум карда:

- Ҳашт рақъат, тақсир... - гуфт.

Раис ба одамонаш фармуд, ки Мушфиқиро луч карда даҳ дарра зананд. Мушфиқӣ дар зери зарбаҳои шаллоқ дод мезад. Занаш, ки дар пушти дарвоза истода буд, гуфт:

- Муред, шумо мардаки беҳуш! Охир чор рақъат гӯед намешуд?

Мушфиқӣ занашро коҳиш кард:

- Дам шав, занаки беақл, ҳашт ракаат гуфта - ку даҳ дарра хӯрдам, агар чор рақъат гӯям, албатта, бист дарра мезананд, ки мурда мемондам!

НЕ, НЕ, ИН САЛЛАЮ ҶОМАИ МАН НАБУДААСТ

Мушфиқӣ шабе аз як пасткӯҷаи Бухоро гузашта истода дид, ки дар сари роҳ як маст хобидааст. Мушфиқӣ он мастро ин тараф, он тараф ғелонда диду шинохт, ки раиси шахр будаст. Ба даҳону биниаш боб карда се-чор лағад фурувард, аммо маст ҳушёр нашуд. Баъд Мушфиқӣ саллаю ҷомаи вайро кашида гирифт ба роҳаш рафт.

Саҳарӣ раис ҳушёр шуда ба раисхона рафт ба мулозимонаш гуфт:

- Имшаб аз хона саллаю ҷомаи маро дуздида рафтаанд. Шумо дар кӯҷаю бозорҳо диққат карда гардед, ҳамон либосҳои маро дар даст ё дар сару тани ягон кас дида шиносед, ҳамон одамро ба пеши ман гирифта биёред!

Мулозимони раис дар кӯҷаҳо гашта, баногоҳ чашмашон ба Мушфиқӣ афтоду дар сару тани вай саллаю ҷомаи раисро шинохтанд ва ўро кашола карда ба пеши раис бурданд.

Раис Мушфиқиро дида дар ғазаб шуду дӯғ зад:

- Саллаю ҷомаи ман аз кучо ба ту муттаҳам расид?

Мушфиқӣ бо оромӣ ҷавоб дод:

- Тақсир, аввал пурсиш, баъд кушиш гуфтаанд. Ман дина шаб аз фалон паскӯҷа гузашта истода ба як маст вохӯрдм, ки дар сари роҳ ба хоку лой ҷӯлида хобидааст, се-чор лағад кӯфтам, ҳушёр нашуд. Охир саллаю ҷомаашро кашида гирифтам. Агар ҳамон маст шумо бошед, ин саллаю ҷома ҳам аз они шумо будагист, марҳамат карда гиред!

Раис дид, ки аз ин гап шарманда мешавад, телба шуда гуфт:

- Не, не, ин саллаю ҷомаи ман набудааст, ба корат рафтан гир!

МУШФИҚӢ ВА ҚОЗИКАЛОН

Яке аз бойҳо тӯй карду барои хабар кардани қозикалон Мушфиқро фиристод. Вақте ки Мушфиқ ба ҳавлии қозикалон бе таклиф даромада омад, қозикалон оташин шуда, ба вай гуфт:

- Магар аз даргоҳи бой ягон одам ёфт нашудааст, ки барои хабар кардани ман ту барин харро фиристодааст?

Мушфиқ ҷавоб дод:

- Тақсир, бойбобо ҳамаи одамҳоро барои хабар кардани одамҳо фиристоданду лекин маро барои хабар кардани шумо фиристоданд!

Луғат

1. *Марди олус* - марде, ки чашмонаш иллат доранд, дуруст дида наметавонад, қачбин, чашмкаҷ.
2. *Барои додхоҳӣ* - барои адолату ҳақиқатро дарёб кардан.
3. *Сардоба* - ҳавзи калон, ки болояш пӯшида бошад.

Савол ва супориш

1. *Латифа чӣ хел жанр ва дорои кадом хусусиятҳост? Оё дар латифаҳои овардашуда ин хусусиятҳо ба назар мерасанд?*
2. *Шумо ягон латифа медонед? Агар донед, ба ҳамсинфҳоятон нақл кунед.*
3. *Аз падару модар ва бобою бибиатон латифаҳоро навишта гиред.*
4. *Аз рӯйи латифаи «Ҳоҷа Ҳофиз ва хиштрез» сахнача созед.*

Ҷ

Г

ЗАРБУЛМАСАЛУ МАҚОЛҲО

Зарбулмасалу мақолҲо яке аз жанрҲои мустақили адабиёти шиғоҲӣ буда, барои муъҷазу рангин баромадани фикру андеша ба инсон хизмат мекунад. Ҳанӯз аз замонҲои қадим халқ зарбулмасалу мақол эҷод карда, онҳоро дар мавридҲои зарурат истифода мебурд. Пас зарбулмасалу мақолҲо дар эҷоди адибон дохил шуда, вариантҲои гуногун пайдо кардаанд.

Зарбулмасалу мақолҲо доир ба мавзӯёҲои гуногуни зиндагӣ эҷод шуда, дар онҲо таҷриба ва хулосаҲои инсон аз зиндагӣ инъикос ёфта, ҷамъбаст гардидаанд. Зарбулмасалу мақол мисли намаке дар таом аст. Вай суханро образнок, дилкаш ва диққатҷалбкунанда мебардонад.

Зарбулмасал аз мақол фарқ дорад. Дар зарбулмасал сухан, маънӣ, мақсад пӯшидаю ниҳон аст. Аз ин хотир дар зарбулмасал маъноӣ зоҳир асосӣ набуда, мақсад ва моҳият дар ботини он аст.

Масалан, дар «Панҷ ангушт баробар нест» маъноӣ зоҳир равшан аст. Ангуштони даст як хел нестанд, калонанду хурд, бориканду ғафс, вале ҳадафи асосӣ дар ин ҷо ҳуди инсон аст. ИнсонҲо ҳам мисли ангуштони даст якранг нестанд: доноанду нодон ва амсоли ин.

Мисоли дигар:

1. *Офтобро бо доман пӯшида намешавад.*
2. *Офтобро кас ба доман натавонад пӯшид.*
3. *Офтобро пинҳон натавон кард.*

1. Ҳақиқатро бо сафсата, дурӯғ ва фиребу найранг пинҳон кардан мумкин нест.

2. Чизи нағзу одами хуб ҳаргиз аз назари одамон пӯшида намемонад.

Дар байни халқ ҳамин се варианти зарбулмасал истифода мешавад. Ба мақсади фаҳмидани маънии асосии зарбул-масали боло ба се матни поён тавачҷӯх ва мулоҳиза кунед:

Шарифа гуфт: - Аввал шумо бигӯед. *Доя гуфт:* - Не, аввал шумо. *Айнулҳаёт чун сухани доя бишунид, бихандиду гуфт:* - Эӣ доя, рози

ман бармало¹ афтодааст ва - Офтобро ба гил² пинҳон натавон кард, табли пинҳон³ чӣ занам, ки ташти⁴ ман аз бом афтод.

Аз «Доробнома»

Шоҳ ба он мард гуфт:; Ҳикояту китобат тамом шуд?..

Ӯ гуфт: - Оре.

Шоҳ гуфт: - Акнун ҷавоб шунав: Офтобро кас ба доман натавонад пӯшид. Ман паёми он ду нопокро шунидам, акнун нигоҳ кун, ки аз ман чӣ ҷавоб менависӣ.

Аз «Баҳруттаворих»

Вале дар мақолҳо фикру андеша беибо, ошкоро, бепардаю хоно гуфта мешавад. Масалан, «Аз одами бекор Худо безор»; «То меҳнат нақунӣ, роҳат набинӣ»; «Аввал - андеша, баъд - гуфтор». Дар ин мақолҳои халқӣ мақсад равшан аст ва бе ҳеҷ як душворӣ аз маънии онҳо огоҳ шудан мумкин аст.

ЗАРБУЛМАСАЛУ МАҚОЛҲО

Дасти одамизод - гул.

Намур, бузакам, баҳор мешавад.

Ҷуянда - ёбанда.

Моҳ беайб намешавад.

Кӯдак азиз аст, адабаш аз он азизтар.

Забон донӣ, ҷаҳон донӣ.

Пурсидан айб нест.

Дӯст гӯяд табарвор, душман гӯяд шакарвор.

Аз дӯсти нодон душмани доно беҳтар.

Гап дар калла, на дар салла.

Луғат

1. Бармало афтодааст - ба маънои ошкор шудани сир омадааст.
2. Гил - хок, хоки ба об омехта.
3. Табли иинҳон чӣ занам, ки ташти ман аз бом афтод - чӣ ҷойи сирро пинҳон кардан, ки аллакай ба ҳама маълум гардид.
4. Ташт - тағора.

Савол ва супориш

1. Зарбулмасалу мақолҳоро шарҳ диҳед.
2. Зарбулмасал аз мақол бо кадом хусусиятҳояш фарқ мекунад?
3. Зарбулмасалу мақолҳои овардашударо шарҳ диҳед.
4. Чанд ҷумлае тартиб диҳед, ки дар он зарбулмасалу мақолҳо истифода шуда бошанд.

ЧАНД МИСОЛ АЗ ЗАРБУЛМАСАЛҲО

1. Дасту пой зада, масолеҳе чанд ба пойи кор овардам ва филҷумла кулӯхчинӣ карда, нардбоне ба роҳ андохтам ва суруде ба ёди мастон додам ва «он чӣ дар дег буд ба ҷумча¹ омад» ва бар табақҳои ихлос² ниҳодам.

Аз «Маҷмӯ-ул-амсол»³

2. Гурусна сар дар дег кард, ки мулоҳиза намояд, ки чӣ таом аст.

Хаббоз гуфт: - Изтироб чист, «он чӣ дар дег аст, ба ҷумча меояд».

Аз «Маҷмӯ-ул-амсол»

3. Воҳидов (бо қаҳр):, Хайр, чӣ меҳоҳед шумо? Қу, фаҳмем? Ба шумо чӣ хел сардор лозим? Ё худатон раис шудани ҳастед?

Сатторамак: Мақсад ҳамин.

Саидсаркор (ҷиддӣ ва бо қатъият): «Бале! Раис шудани! Меҳоҳам худам раис шавам!»

Сатторамак: «Гуфтам-ку! Дарди кампир - ғӯза».

Набичон: «Он чӣ дар дег аст, ба кафлез меояд».

Абдумалик Баҳорӣ

ДИЛИ НОҲОҶАМ УЗРИ БИСЁР

Қасе, ки майлу шавқу ҳаваси иҷрои коре надорад, баҳо-наҳои зиёде меоварад.

Ба таҳриқи⁴ қозикалону раису қушбегӣ дар байни аҳоли шӯриш пайдо шуд. «Дили ноҳоҷамро узри бисёр» бо одамоне, ки оғаҳи ин

маънӣ буданд, баҳона ба зухур оварда амиро аз қабули ин кор мунҳариф⁵ сохтанд.

Аз «Наводири Зиёия»

ДУХТАРАМ, БА ТУ МЕГҶАМ, КЕЛИНАМ, ТУ ШУНАВ!

Суханеро ба касе равона карда, ба тариқи киноя ба каси дигар чизеро гӯшрас карданӣ шаванд, ин зарбулмасалро ба кор мебаранд.

1. Шумо одами ҳилагар будаед, ба ман ба мисоли «духтарам, ба ту мегҷам, келинам, ту шунав!» гап задед.

Сотим Улуғзода

Ё ТИР МЕКАФАД Ё ҚУВОЗ

1. Ё ғалаба, ё мағлубият, ё марг, ё зиндагӣ, ҳарчи бодо, бод. Коре, ки ӯ ба ивази ин дастаҳои пул ба ҷо меоварад, низ хиёнат аст, хиёнати аз пештараҳо дучанд сахттар. Аммо садқай сар, «ё тир мекафад ё қувоз», тарсончак ҳеҷ гоҳ рӯзи нек намебинад.

Ғазлиддин Муҳаммадиев

МОРГАЗИДА АЗ РЕСМОНИ АЛО МЕНТАРСАД

Одами аз касе, чизе ва ё аз ҷое ранчидаву зарардида ҳа-меша аз он касу чизу он ҷо ҳарос дорад.

Дилам зи риштаи мӯбофи ӯ ба ҷон тарсад, Чунон ки «моргазида зи ресмон тарсад».

Ғании Каширӣ

- Падарат дар вақташ кор гуфта ҷойи гармашро хунук кард, шаҳрро партофта ба қишлоқ омад. Ҳангоми сохтани роҳ ҳалок шуд.

- Ҳунари ман роҳсозӣ не-ку, оча?

- Моргазида аз ресмони ало метарсад, писарам.

Аз «Шарқи сурх»

Луғат

1. Чумча - қошуқ, дар матн ба маънои кафлез омадааст.
2. Ба табақҳои ихлос ниҳодам - дили ихлосмандонро ба даст овардам.
3. Маҷмӯ-ул-амсол - номи асар, маънояш ҷамъи масалҳо.
4. Таҳриқ - игво, фитна.
5. Мунҳариф соҳтан - аз роҳ задан

Супориш

1. Порчаҳоро хонед, шарҳу маънидод кунед ва аз маънии онҳо хулоса бароред.

РОСТГУЙРО ҲАМША РОҲАТ ДАР ПЕШ АСТ

Бинобар риояи ростӣ, ҳамаи он зарҳоро шоҳ ба ман бахшид. Чандин сол аст, ки аз он зарҳо харҷ мекунам, ҳаргиз адо намешаванд. Аз он замон то ба ин замон хосияти ростиро ба дарвозаи худ навишта мондаам, ки «ростгӯйро ҳамша роҳат дар пеш аст». Ҳар кӣ бошад, ба ҷуз ростӣ дигар суҳан нагӯяд.

Аз «Саргузашти Ҳотам»

Мавзӯи иҷтимоӣ дар зарбулмасалу мақолҳо мавқеи асосӣ дорад. Дар онҳо ба таври мушаххас таҷрибаи одамон доир ба зиндагӣ, зулму золимӣ, азобу машаққат ҷамъбааст гардидааст. Чанд намуна:

Бой аз фарбеҳӣ меноладу камбағал аз лоғарӣ.

Меҳрубониҳои султон -бозии гурба бо мушон.

То меҳнат накунӣ, санги сиёҳ лаъл нагардад.

Ҳунар беҳ аз симу зар аст.

Заминро об вайрон мекунад, одамро гап.

Хурӯс дар ҳама ҷо як хел ҷеғ мезанад.

Акнун зарбулмасалҳои зеринро бодикқат хонед ва бигӯед, ки матнҳои овардашуда ба мазмуни зарбулмасалҳо мувофиқат мекунанд?

НА СИХ СЌЗАД, НА КАБОБ

Вақте дар коре нафъи ҳар ду тараф дар назар гирифта шавад, ин зарбулмасалро мегӯянд: «Масъаларо аз рӯи адолат ҳал бояд кард».

Фаридуддини Аттор

КОРИ ШАБ - ХАНДАИ РЌЗ

Коре, ки дар шаб ичро мешавад, бе камбудӣ намешавад, сифати кори шаб нисбат ба кори рӯз пасттар мешавад:

- Бисёр фикр накун, писарам, - гуфт Акамирзо, - рӯз шавад, боз гап мезанем, «Кори шаб - хандаи рӯз» гуфтаанд.

Чалол Иқромӣ

НИҲАД ШОХИ ПУРМЕВА САР БАР ЗАМИН

Ҳар касе, ки фозилу донишманд бошад, хоксориро пеша мекунад:

Баландӣ аз он ёфт, к-ӯ паст шуд, Дари нестӣ кӯфт, то ҳаст шуд. Тавозӯё2 куну, хушмандӣ гузин, «Ниҳад шохи пурмева сар ба замин».

Саъдии Шерозӣ

Луғат

Тавозуъ - хоксорӣ, фурӯтанӣ.

Супориш

1. *Аз зарбулмасалҳои зерин якеро интихоб карда, матне тартиб диҳед, ки дар он зарбулмасал омада бошад.*
2. *«Чӯчаро дар тирамоҳ мешуморанд», «Забони мургонро мургон медонанд», «Ҳар ҳамону полонаги дигар», «Кам-кам хӯру доим хӯр», «Дер ояду шер ояд», «Сукут аломати ризост».*
3. *Додархӯча донигии хуб дорад. Имтиҳонотро бо баҳои аъло месупорад.*
4. *- Ҳоло сабр кунед, «чӯчаҳоро дар тирамоҳ мешуморанд».*

НАҚЛУ РИВОЯТҲО

Ҳар як халқу миллати дунё фарзандони арзанда ва лоиқ дорад, ки онҳо барои беҳбудӣ, хушбахтӣ ва саодати мардум мубориза бурдаанд, қаҳрамонӣ кардаанд ва дар ин роҳ чон ба ҳақ супурдаанд. Аз ин рӯ, ҳаргиз халқ номи чунин қаҳрамононро фаромӯш намекунад. Қорнамоӣ, қаҳрамонии онҳоро ба воситаи нақлу ривоятҳои офаридаи хеш зиндаю ҷовид мегардонад ва беҳтарин орзую умеди худро дар симои онҳо нишон медиҳад.

Нақлу ривоятҳо аз жанрҳои маъмул буда, мавзӯҳои гуногунро дар бар мегиранд. Илова ба он чизе, ки дар боло ишорат рафт, дар байни халқ боз нақлу ривоятҳо дар бораи ҳайвонот, таърихи пайдоиши қалъаҳо, шахрҳо, ягон мавзеи таърихӣ, образҳои асотирӣ, адибон, намоян-дағони дин эҷод шудаанд.

Нақлу ривоятҳо дар бораи Луқмони Ҳаким, Афлотун¹, Абулқосими Фирдавӣ, Абӯалӣ ибни Сино, Шайх Саъдӣ, Абдурахмони Чомӣ ва дигарон дар байни халқи тоҷик шӯҳрати хоса доранд.

ЛУҚМОНИ ҲАКИМ

Буд, набуд, дар замонҳои қадим Луқмони Ҳаким ном як шахси донишманде буд. Як рӯз подшоҳи мамлакат Луқмони Ҳакимро ҷеғ зада гуфт:

- Мегӯянд, ки ту бисёр одами доною ҳунарманд ҳастӣ, як чизи нав соз, ки ҳеҷ вақт онро касе насохта бошад.

Луқмони Ҳаким тухми кирмакро парвариш кард, пилла шуд. Аз пилла шоҳӣ бофта, як сарулибос дӯхт ва ба подшоҳ пешкаш кард.

Подшоҳ либоси ҳарирро гирифта, хурсанд шуда гуфт:

- Ин чизи ту ҳақиқатан хуб аст, - ин хел либос пошоҳбоб буда, маҳз барои ман барин шоҳи олам аст. Акнун ту ин сирро ба ҳеҷ кас нагуфта, ба ман ҳамин хел либос тайёр карда овардан гир, агар ягон одами дигар аз сирри кори ту хабардор шуда, ҳамин хел сарутан карда пӯшад, саратро аз танат ҷудо мекунам!

Аз либоси ба подшоҳ дӯхтаи Луқмони Ҳаким камтар шоҳӣ монда буд, занаш гирифт ва ба духтарчааш курта дӯхта дод. Инро як

душмани Луқмони Ҳақим диду ба подшоҳ хабар расонд.

Подшоҳ тафтиш карда дид, ки ин ҳақиқат аст. Баъд Луқмони Ҳақимро ба пешаш чеғ зада гуфт:

- Ту маро писанд накардӣ, ба духтарчаат курта карда додӣ, ҳа-маро аз ин сир хабардор кардӣ. Барои ин кор туро намекушам, туро ҳамроҳи духтарчаат ба зиндон андохта, ба дари зиндон қир² мере-зам, ки дар дарунаш азоб кашида пӯсида равӣ.

Луқмони Ҳақим гуфт:

- Агар маро ба зиндон андохтанӣ бошед, фармояд дуто кати пӯлодӣ созанд, катҳоро ба зиндон дароварда, дар назди ҳар кадомаш якхалтагӣ бодом монанд.

Подшоҳ «хайр, ду кат садқаи сар» гуфта хоҳиши Луқ-мони Ҳа-қимро иҷро карда, ӯро ҳамроҳи духтарчааш зиндон кард ва ба дари зиндон қир рехт.

Чанд сол гузашт. Ин подшоҳ мурд. Подшоҳи дигар ба тахт ни-шаст.

Подшоҳи нав як рӯз гӯшт хӯрда истода буд, ки як устухонпора ба гулуяш дармонд. Бисер табибу ҷарроҳ оварданд, илочашро карда натавониста, ҳамаашон: «Фақат Афлотун² ба ин дарди подшоҳ даво карда метавонад», мегуфтанд.

Подшоҳ гуфт:

- Афлотун кучо бошад?

Одамонаш воқеаи Луқмони Ҳақимро нақл карда, гуфт-танд:

- Афлотун шогирди Луқмони Ҳақим буд, баъди ин воқеа ӯ тар-сида дар кучо пинҳон шудааст.

- Афлотунро аз ҳар кучо, ки бошад, ёфта биёред! - гуфта фармон дод подшоҳ.

Афлотунро кофта ёфта, оварданд. Ӯ гулуи подшоҳро диду ба под-шоҳ гуфт:

- Ба дарди шумо фақат устоди ман Луқмони Ҳақим даво карда метавонад.

Подшоҳ ин гапро шунида, фармон дод, ки дари зиндони Луқмо-ни Ҳақимро кушоянд. Кушода диданд, ки духтарчааш кайҳо мурда

асту худаш ба мурдан наздик. Афлотун вайро ба хонааш бурда, чанд рӯз табобат карда, сиҳат намуд.

Баъд одамони подшоҳ омада, ўро ба назди подшоҳ бурданд.

Луқмони Ҳаким подшоҳро дида пурсид:

- Фарзанд доред?

Подшоҳ гуфт:

- Як писар дорам.

- Писаратонро сар бурида, хунашро хӯред, сиҳат мешавед, набошад, не.

Подшоҳ фикр кард: яккаю ягона писар дорам, магар метавонам ўро кушам? Биё, беҳтараш худам мурам.

Се-чор рӯз гузашт, дарди подшоҳ сахттар шуд. Баъд гуфт:

- Хайр, писарамро биёред, сарашро буред!

Писарашро оварданд, бо фармони Луқмони Ҳаким дар пеши чашми подшоҳ дасту пояшро баста ўро ба қафои парда гузаронданд:

- Акнун гӯсфандро биёред! - гуфт Луқмони Ҳаким ба одамони подшоҳ. Як гӯсфандро баста оварданд. Вақти куштан гӯсфанд садои ҷонхарош баровард.

Инро шунида подшоҳ: «Воҳ, писарам!» - гуфта фарёд зада буд, ки устухон аз гулӯяш берун шуд.

- Пардаро кушоед, то ман мурдаи писарамро бинам! - гуфт подшоҳ.

Пардаро бардоштанд, ки писараш сиҳату саломат ва як гӯсфанд куштагӣ.

Луқмони Ҳаким ҳодисаи шударо ба ў гуфта дод. Подшоҳ ба Луқмони Ҳаким таҳсин хонда гуфт:

- Лаънат ба касе, ки ҳамин тавр одами донишмандро зиндон кардааст.

Луғат

1. Афлотун - яке аз донишмандони Юнони Қадим.
2. Қир рехтан - сахт маҳкам кардан.

Савол ва супориш

1. Оё рафтори подшоҳ нисбати Луқмони Ҳақим ва

духтарчааш дуруст буд? Фикратонро баён кунед.

М

2. Сухани охирини подшоҳ «Лағнат ба касе, ки ҳамин тавр донишмандро зиндон кардааст» ба кӣ нигаронида шудааст?

ҲИЧО, РУКН ВА ВАЗНИ ШЕЪР

Чумла аз калима ва ибораҳо сохта шуда, фикри томо ро ифода мекунад. Калима бошад, аз ҳиҷо ва овозҳо сохта мешавад. Масалан, калимаи «адабиёт»-ро гирем. Ин калима аз чор ҳиҷо иборат аст: **а-да-би-ёт**. Ҳамин тавр, дар калима микдори ҳиҷоҳо ба микдори садонокҳо вобаста аст. Бинед, дар калимаи «адабиёт» чор садонок омадааст (а, а, и ва ё) ва калима ҳам аз чор ҳиҷо таркиб ёфтааст. Калимаи «*рӯзгор*» аз ду ҳиҷо, «*қоматбаланд*» аз чор ҳиҷо, «*чаши*» аз як ҳиҷо таркиб ёфтаанд, ки микдори онҳо ба теъдоди садонокҳои он баробар мебошад.

Ҳиҷоҳо ҳам дар асарҳои назмӣ ва ҳам насрӣ як хеланд. Масалан, мисраи «*Маёсоӣ аз омӯхтан як замон*» аз даҳ ҳиҷо иборат аст.

«Дарахти зардолу гул резонд».

Ин чумла аз 9 ҳиҷо иборат аст ва садонокҳояш ҳам 9 - то мебошанд.

Вале бояд хотиррасон кард, ки дар назм ҳиҷоҳо ба кӯтоҳ, дароз ва якунимҳиҷой тақсим мешаванд. Садонокҳои о, ў, ё ва й ҳиҷоҳои дарозро ташкил медиҳанд.

Садонокҳои а, у, и, ю бошанд, ҳиҷоҳои кӯтоҳро месозанд.

Бо як низоми муайян омадани ҳиҷоҳои дарозу кӯтоҳ, зада, оҳанги марғуб вазни шеърро ташкил медиҳад. Ҳангоми қироати шеър ё сурудани мутрибон шунаванда ба порчаҳои назмӣ, яъне рукн тақсим шудани мисраъ ва байтҳоро хуб эҳсос менамояд, ки ҳамаи ин мизони шеър ва муқаррароти онро ташкил мекунад.

Дар маҷмӯъ дар фанни шеър онро вазн мегӯянд. Дар вазн порчаҳои назмӣ ё шеърӣ, яъне рукн мақоми воло дорад.

Маҳз вазни шеър аз рӯи рукнҳо муайян мегардад.

Масалан:

Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,

Ҳеч н-омӯзад зи ҳеч омӯзгор.

Ҳамин тавр, байти Рӯдакӣ аз шаш рукн иборат аст.

-V--|V--|V~

-V--|V--|V~

Дар адабиёти шифоҳӣ ва китобӣ аз замони қадим ду вазн мавриди истифода қарор дошт ва имрӯз ҳам истифода мешавад. Бештари назми шифоҳӣ (фолклор) бо вазни ҳичо эҷод шудааст. Моҳияти вазни ҳичо он аст, ки бояд миқдори ҳичоҳои мисраъҳо ё байтҳо баробар бошанд. Чунончи:

Олуца гули бодом, - 7 ҳичо. Ман духтараки додом. - 7 ҳичо. Додом шинад, чой нӯшад, - 7 ҳичо. Ман чойрезаки додом. - 7 ҳичо.

Баъзе шоирон асарҳои хешро бо вазни ҳичо иншо кардаанд. Масалан, адиби тоҷик Мирсаид Миршакар шеърӣ бачагонаи хубе дорад, ки бо вазни ҳичо онро эҷод кардааст:

Гумон набаред, - 5 ҳичо

Ки ман хурд ҳастам. - 5 ҳичо

Ана мебинед, - 5 ҳичо

Ҷорӯб дар дастам. - 5 ҳичо

Бо ин ҷорӯбам, - 5 ҳичо

Хона мерӯбам. - 5 ҳичо

Дегу табақро, - 5 ҳичо

Худам мешӯям. - 5 ҳичо.

Вазни ҳичо дар байни мардуми мо таърихи қадимӣ дорад. Як қисми китоби муқаддаси «Авесто», махсусан фасли Готҳо ва Яштҳо, достони «Ёдгори Зарирон» низ бо ҳамин вазн гуфта шудаанд.

Ин ду ҷону чигарбанд аз хурдӣ бо ҳам буданд. аз хурдӣ рози дилро ба якдигар кушуданд.

Савол ва супориш

1. *Ҳамин порча аз чанд байт ва чанд мисраъ иборат аст?*
2. *Дар кадом вазн эҷод шудааст?*
3. *Миқдори ҳиҷоҳои ҳар як мисраъро муайян намоед.*

Жиренше Шешен (XV).

Жиренше Шешен нотик, заки ва ҳозирчавоб дар байни халқ шинохта шудааст. Нақл мекунанд, ки ин гуна инсон дар давраи Жанибекхан дар асрҳои 15-16 хонигарии қазоқ ҳаёт ба сар бурдааст. Жиренше Шешен дар эҷодиёти халқҳои дигар ҳам во меҳӯрад. Вай дар эҷодиёти даҳанакии халқҳои турк- манголи, ҳинд- аврупоӣ низ дучор меояд.

Жиренше Шешен дар эҷодиёти даҳанакии халқи қазоқ ҷои намоёнро ишғол намуда ҳамчун шахси боақлу фаросат ва ҳозирчавоб дар эҷодиёти даҳанакии халқи қазоқ дар асри 15 шинохта шудааст.

Дар ҳикояҳо нақл карда мешавад, ки Жиренше Шешен ба духтари хеле зебою боақл Қарашаш хонадор шудааст. Эҷодиёти ӯро ба се гурӯҳ ҷудо мекунанд.

Дар гурӯҳи якум ӯ ҳамчун вазири донишманд, маслиҳатгӯй ва дӯсти Жанибакхан намоён шудааст.

Дар гурӯҳи дуюм дар симои ӯ ҳамчун ҷанговар муқобили ҳаёти нодурусти иҷтимоии халқ, ҳақиқатгӯй, меҳнатдӯст ва тарафдори ҳаёти осоиштаи халқи худ намоён гаштааст.

Дар гурӯҳи сеюм муносибати ӯ бо ҳамсараш Қарашаш ва ҳамзамононаш, ҳикояҳои шухӯ ҳазломези ӯ навишта шудааст, ки ӯро то ҳол наслҳои ҳозира бо мамнуният меҳонанд.

Фасли II. ХАЗИНАҲОИ МАЪНАВӢ.

АДАБИЁТИ КЛАССИКИИ ТОЧИК АБӢАБДУЛЛОҲИ РӢДАКӢ

(858 - 941)

*Он кас, ки шеър донад, донад, ки дар ҷаҳон
Соҳибқирони шоирӣ устод Рӯдакист.*

Низомии Арӯзи

*Гар сарӣ ёбад ба олам кас ба некушоирӣ
Рӯдакиро бар сари он шоирон зебад сарӣ.*

Рашидии Самарқандӣ

Дар яке аз шабҳои ҷумъаи соли 858 дар хонадони Муҳаммад тифли зеборӯяке чапм ба олам кушод. Ба ӯ Ҷаъфар ном гузоштанд. Касе намедонист, ки солҳо мегузараду овозаи шеъраш ба Бухоро - пойтахти давлати Сомониён мерасад. Ӯро ба дарбор даъват мекунанд, соҳибқирони шоирон, Маликушшуаро мегардад. Номи деҳаи Панҷрӯд ё Рӯдакро машҳури оламиён мегардонад ва то абад сардафтари адабиёти тоҷику форс мемонад. Дар ҳақиқи чунин бузургон хуб гуфтаанд:

*Зиндаю ҷовид монд, ҳар кӣ накуном зист,
К-аз ақибаш зикри хайр зинда кунад номро.*

ДАР БОРАИ МАРДӢ, ОДАМГАРӢ ВА ОМУХТАНИ ТАҶРИБАИ ҲАЁТ

1. Гар бар сари нафси худ амирӣ. Мардӣ,
Бар кӯру кар ар нукта нагирӣ. мардӣ.
Мардӣ набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ.
2. Бирав, зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир.
Ки баҳри дафъи ҳаводис¹ туро ба кор ояд.
3. Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Ҳеҷ н-омӯзад зи ҳеҷ омӯзгор.
4. Ин ҷаҳонро нигар ба чашми хирад²,
Не бад-он чашм. к-андар ӯ нигарӣ.
Ҳамчу дарёст в-аз накукорӣ,
Киштие соз. то бад-он гузарӣ.

ДАР БОРАИ ДОНИШ

5. То ҷаҳон буд аз сари одам фароз³.
Кас набуд аз роҳи дониш бениёз⁴.
Мардумони бихрад андар ҳар замон
Роҳи донишро ба ҳар гуна забон
Гирд карданду гиромӣ доштанд,
То ба санг андар ҳаме бингоштанд⁵.
Дониш андар дил ҷароғи равшан аст
В - аз ҳама бад бар тани ту ҷавшан⁶ аст.
6. Ба чашми дилат⁷ дид бояд ҷаҳон,
Ки чашми сари ту набинад ниҳон.
7. Ой дарего, ки хирадмандро
Бошад фарзанду хирадманд не.
В-арчи адаб дораду дониш падар,
Ҳосили мерос ба фарзанд не.

Луғат

1. Дафъи ҳаводис - бартараф кардани ҳодиса.
2. Чаши хирад - ба маънои бо чаши ақлу заковат.
3. Фароз - баланд; ин ҷо ба маънои аз қадим боз.
4. Бениёз - безҳтиёҷ, номуҳтоҷ. ба касе муҳтоҷ набудан.
5. Бингоштан - навиштан.
6. Чавшан - либоси ҷангӣ.
7. Чаши дил - ба маънои чаши хирад.

Маънои мисраъ:

Он чашиме, ки ту дорӣ, бо он маънии ботинро дарк карда наметавонӣ, яъне бояд ба воситаи хираду дониш ба ҷаҳон нигарӣ ва ҳодисаҳои онро биомӯзӣ.

Савол ва супориш

1. Панду ҳикматҳои устодро мутолиа ва ҳифз (аз ёд) намоед.
2. Ҳар як порчаро алоҳида-алоҳида шарҳ диҳед, маънидод намоед.
3. Дар порчаи якум дар бораи мардӣ сухан меравад. Бигӯед, ки гуҷумо мардиро чӣ хел мефаҳмед?
4. Наход таҷрибаи рӯзгор аз омӯзгор ҳам болотар, олитар бошад?

Онро батафсилтар шарҳ диҳед.

5. Киштии чист? Шоир чиро дар назар дорад?
6. Дониш бар тани инсон ҳамчун чавшан аст? Магар ин муболиға нест? Чавшанро чӣ хел мефаҳмед, шарҳ диҳед.

Г

7. Дар порчаи ҳафтум шоир аз чӣ дарегу афсус меҳӯрад? Маънои онро фаҳмонед. Пас шарҳи кардаатонро дар дафтарадон нависед. Ҳангоми навишт мақоли «Фарзанди нағз боги падар, фарзанди бад доғи падар»-ро истифода баред.
8. Порчаи ҳафтумро ба наср баргардонед.

ЁДИ ДИЁР

Ҳар бод, ки аз сӯйи Бухоро ба ман ояд,
 Бо бӯйи гулу мушқу насими суман ояд.
 Бар ҳар зану ҳар мард кучо барвазад ин бод?

Гӯйӣ, магар он бод ҳаме аз Хутан ояд.
 Не, не, зи Хутан бод чунин хуш навазад ҳеч,
 К-он бод ҳаме аз бари маъшуқи ман ояд.

ХАНДАИ ЛОЛА

Бихандад лола дар сахро
 Ба сони чеҳраи Лайло¹.
 Бигиряд абр дар гардун

Ба сони дидаи Мачнун².
 Зи оби чӯй ҳар соат
 Ҳаме бӯйи гулоб ояд.
 Дар ӯ шустаст, пиндорӣ,
 Нигори ман рухи гулгун.

БАҲОРИ ХУРРАМ

Омад баҳори хуррам бо рангу бӯйи тиб³,
 Бо сад ҳазор нузҳату⁴ ороиши аҷиб.
 Шояд, ки марди пир бад-ин гаҳ шавад ҷавон,
 Гетӣ бадил ёфт шубоб⁵ аз пайи машиб⁶.
 Чархи бузургвор яке лашкаре бикард,

Лашкар-и абри тираву боди сабо нақиб.
 Нафот барки равшану тундар-и таблзан,
 Дидам ҳазор хайлу надидам чунин муҳиб.
 Он абр бин, ки гиряд чун марди сӯгвор
 В-он рағд бин, ки нолад чун ошиқи каиб.
 Хуршедро зи абр диҳад рӯй гоҳ-гоҳ
 Чун он ҳисорие, ки гузар дорад аз рақиб...
 Лола миёни кишт бихандад ҳаме зи дур,
 Чун панҷаи арӯс ба ҳинно шуда хазиб.
 Булбул ҳаме бихонад дар шохсори бед,
 Сор аз дарахти сарв мар ӯро шуда муҷиб...

Луғат

1. *Лайло-Лайлӣ.*
2. *Маҷнун - ошиқи Лайлӣ. Лайлӣ ва Маҷнун - номҳои қаҳрамонони дostonҳои «Лайлӣ ва Маҷнун».*
3. *Тиб - бӯйи хуш.*
4. *Нузҳат - покӣ, покизагӣ.*
5. *Шубоб - ҷавонӣ.*
6. *Машиб - пирӣ. Мағнии ин мисраъ: дунёи куҳна ҷавон шуд.*

Савол ва супориш

1. *Баҳор оз фаслҳои дигар бо кадом хусусиятҳои фарқ мекунад?*
2. *Дар бораи иди Наврӯз, ки оғози баҳор аст, ҳикоят кунед.*
3. *Порчаҳоро аз ёд кунед.*
4. *Аз харита Бухорою Самарқандро ёбед.*

БУХОРО

 Чунин овардаанд, ки Наср ибни Аҳмад... зимистон дар пойтахт - Бухоро мақом мегирифт ва тобистон ба Самарқанд мерафт ё ба шаҳре аз шаҳрҳои Хуросон. Инак. як сол навбати шаҳри Ҷарӣ (Ҷирот) буд. Ҷаво хуш буд. Бод сард. меваҳо бисёр, бӯйиданиҳо фаровон ва лашкар аз баҳору тобистон истифодаи тамои ёфтанд...

Меҳргон - тирамоҳ даромад, вале дер кашид ва сармо қувват накард ва ангур бағоят ширин расид ва ҳар яке аз дигаре латифтар ва лазизтар.

Чун Наср ибни Аҳмад меҳргон ва меваҳои онро дид, азимаш хуш омад. Наргис расидан гирифт, аз кишмиш ганҷинаҳо пур карданд... Амир дар роҳ бо лашкар ба ду деҳае даромад, ки ӯро Ғура ва Дарвоза мегуфтанд. Ҷар яке чун биҳишти аъло ва ҳар яке боғ вабӯстони хурраме дошт. Зимистон дар он ҷо монданд. Чун баҳор даромад, аспнро ба Бодгис фиристоданд, лашкароҳо ба Молин, ба

миёни ду чӯ бурданд. Чун тобистон даромад, меваҳо пухтанд. Амир Наср гуфт: «Тобистон кучо меравем, аз ин хуштар мақомгоҳе нест, Меҳргон меравем». Ва чун Меҳргон даромад, гуфт: «Меҳргони Ҳариро бихӯрем ва биравем» ва ҳамчунин фасле ба фасле меандоخت, то чаҳор сол бо ҳамин аҳвол гузашт. Аз ин ҳол ҳама малул шуданд ва орзуи хонумон мекарданд. Подшоҳро диданд, ки дар сари ӯ ҳавасу ишқи Ҳарӣ бисёр аст ва дар аснои сухан Ҳариро ба Биҳишт монанд мекард ва ҳатто аз он ҳам бештар медонист. Баъд донистанд, ки амир нияти ин тобистон ҳам дар он ҷо мондан дорад. Пас. сардорони лашкар ва бузургони давлат ба назди устод Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ рафтанд. Аз надимони подшоҳ ҳеч кас монанди ӯ мақбултар набуд.

Гуфтанд: «Санъате бикунӣ, ки подшоҳ аз ин хок ҳаракат кунад, зеро дилҳои мо орзуи фарзандон ҳамебарад ва ҷони мо аз иштиёқи Бухоро ҳамебарояд».

Рӯдакӣ қабул кард. Ӯ мизочи амиро мешинохт, рӯй ба назм овард ва қасидае бигуфт. Ба вақте ки амир хӯроки пагоҳӣ меҳӯрд, ба наздаш даромад ва ба ҷойи худ бинишаст ва чун мутрибон¹ ҳозир буданд. чанг бигирифт ва дар пардаи «Ушшоқ» ин қасидаро оғоз кард:

*Бӯйи Чӯйи Мӯлиён ояд ҳаме,
Ёди ёри меҳрубон ояд ҳаме.
Реги Омуву дурушти роҳи ӯ
Зери поям парниён ояд ҳаме.*

*Оби Чайхун аз нишоти рӯйи дӯст
Ҳинги моро то миён ояд ҳаме.
Эй Бухоро, шод бошу дер зӣ,
Мир наздат шодмон ояд ҳаме.
Мир моҳ асту Бухоро осмон.
Моҳ сӯйи осмон ояд ҳаме.
Мир сарв асту Бухоро бӯстон,
Сарв сӯйи бӯстон ояд ҳаме.*

Чун Рӯдакӣ бад - ин байт расид, амир чунон андуҳгин гашт, ки аз тахт фуруд омад ва бе мӯза пой дар рикоб оварду рӯй ба Бухоро ниҳод.

*Аз «Чаҳор мақола»-и
Арӯзии Самарқандӣ*

ДАР МАДҲИ УСТОД РУДАКИ

Ба сухан монад шеъри шуаро,
Рӯдакиро суханаш талвиност².
Шоиронро хаву³ аҳсант⁴ мадеҳ⁵
Рӯдакиро хаву аҳсант ҳиҷост⁶.

Шаҳиди Балхӣ (асри X)

Киро Рӯдакӣ гуфта бошад мадеҳ,
Имоми⁷ фунуну⁸ суханвар бувад.
Дақиқӣ мадеҳ оварад пеши ӯ,
Чу хурмо ба пеши Ҳаҷевар⁹ бувад.

Дақиқӣ (асри X)

Ғазал Рӯдакивор неку бувад,
Ғазалҳои ман Рӯдакивор нест.

Унсурӣ (асри XI)

Ғар сарӣ ёбад ба олам кас ба некушоирӣ,
Рӯдакиро бар сари он шоирон зебад сарӣ.
Шеъри ӯро баршумурдам сездаҳ раҳ сад ҳазор,
Ҳам фузун ояд, агар чандон, ки бояд бишмарӣ.

Рашидии Самарқандӣ (асри XII)

Луғат

1. Мутрибон - ҳофизон. навозандагон.
2. Талвино - хурмои пухтаи ранговарда.
3. Хав - хуб, хуш, офарин.
4. Аҳсант - офарин ба ту.
5. Мадеҳ - мадҳия, таърифу тавсиф.
6. Ҳиҷо - ҳаҷв, масҳара. Маънои ин қитъа чунин аст: шеърҳои шоирон ба сухани муқаррарӣ монанд аст, вале шеърҳои Рӯдакӣ арзиши баланд дорад. Шоирони дигар таърифу тавсифро дӯст медоранд, Рӯдакӣ ба таърифу тавсиф эҳтиёҷ надорад.
7. Имом - дар ин ҷо ба маънои пешво ва бузург омадааст.
8. Фунун - фанҳо.
9. Ҳаҷевар - номи яке аз маҳалҳои серхурмо аст.

Савол ва супориш

1. *Ҳикояти «Эй Бухоро, шод бошу дер зӣ»~ ро ифоданок хонед ва мазмунашро нақл кунед.*
2. *Чаро Амир Наср чаҳор сол ба Бухоро наомад?*
3. *Маънии байтҳои Шаҳиди Балхиро шарҳ диҳед.*
4. *Дар қитъаи Унсурӣ кадом хислатҳои шоир тавсиф ёфтааст?*
5. *Иборати «баршумурдам сенздаҳ раҳ сад ҳазор» - ро чӣ хел маънидод мекунад?*
6. *Рашидии Самарқандӣ дар бораи бузургии Рӯдакӣ чӣ гуфтааст?*

Ҷ

ХУСУСИЯТҲОИ НАЗМУ НАСР ВА РАДИФУ ҚОФИЯ

Маъноии назм ба низом даровардан аст. Назм бо якчанд хусусияти худ аз наср фарқ мекунад. Аввал, дорои вазн ва оҳанги махсус аст. Дувум, радифу қофия дорад. Масалан, барои исбот байти зеринро аз назар мегузаронем:

*Ҳар бод, ки аз сӯйи Бухоро ба ман ояд,
Бо бӯйи гулу мушку насими суман ояд.*

Байти боло дорои порчаҳои тараннумӣ буда, дар як вазн омадааст. Ҳар ду мисраъ бо ҳам баробар ва ҳамвазанд. Инчунин «ояд» дар байт радиф шуда омадааст. Ба ҳамин тариқ, қофия гуфта калимаҳои мегӯянд, ки қисмати охирашон ба ҳам монанд бошанд. Мисли ман бо суман, чаман, зан, даман ва ғайра. Агар дар охири шеър калима ё ибора такрор шавад онро радиф мегӯянд. Дар байти боло «ояд» такрор шудааст ва радиф аст.

Наср бошад, ин хусусиятҳоро надорад, вале гоҳ-гоҳ дар наср ҳам қофия меояд. Ин намуди насрро насри мусаччаъ (қофиядор) мегӯянд.

Савол ва супориш

1. Шеърҳои устод Рӯдакиро аз ҳамин нигоҳ назар кунед. Аз онҳо қофия ва радифҳояшро муайян намоед.
2. Асарҳои насриеро, ки пеш хондаед, номбар кунед.
3. Латифаҳои дар китобатон овардашуда бо наср ишио шудаанд ё бо иазм?

Г

4. Шеъри «Баҳорон» - ро ба наср баргардонед. Агар дар кор душворие пеш ояд, ба омӯзгор мууроҷиат намоед.
5. Зарбулмасалу мақолҳои халқиро, ки дар дарсҳои пеш хондаед бо наср ишио шудаанд ё бо назм? Аз мисолҳои китобатон зарбул-масалҳоро ёбед, ки онҳо бо назм омада бошанд.
5. Аз порчаи «Дар бораи дониш» эҷод кардаи устод Рӯдакӣ байтаре ро пайдо кунед, ки ҳам қофия ва ҳам радиф дошта бошад.

МАЪЛУМОТИ УМУМӢ ДАР БОРАИ ВАЗНИ АРӢЗ

Вазни ҳиҷо ва вазни арӯз. Вазни ҳиҷо асосан ба назми халқӣ хос аст. Дар баробари ин назми хазорсолаи адабиёти тоҷику форс ва имрӯза ҳам бо вазни арӯз эҷод шудаанд.

Арӯз калимаи арабӣ буда, маънои арз кардан, баён намуданро дорад, вале имрӯз ҳамчун истилоҳи адабиётшиносӣ маҳсуб меёбад ва ченаки дуҷум ё мизони шеър ба шумор меравад. Вазни арӯз аз адабиёти араб дар асрҳои 1Х-Х ба адабиёти мо ворид гардидааст. То имрӯз рушду камол ёфта, хусусиятҳо, қонунҳои он аз тарафи арӯзиёни форс-тоҷик: Ахфашӣ Балхӣ, Юсуфи Арӯзӣ. Баҳромӣ. Бузургмехри Қойинӣ. Шамс Қайси Розӣ. Рашиди Ватво,. Насириддини Тӯсӣ, Ваҳиди Табрезӣ, Парвиз Нотили Хонларӣ, Баҳром Сирус ва дигарон кашф ва равшан гардидаанд. Мувофиқи андешаи муҳаққиқони дар боло ёдшуда, шеъри форсӣ - тоҷикӣ дар 14 баҳр суруда шудааст. Баҳрҳо ба ду қисм тақсим гардидаанд. Баҳрҳо солим ва фаръӣ номдоранд.

Баҳрҳои солим: ҳазач, рамал, раҷаз, мутақориб ва мутадорик ба шумор мераванд. Ба гурӯҳи баҳрҳои фаръӣ қариб, музореъ, ҷадид, хафиф, мучтас, сареъ, мунсарех, мушокил ва муқтазаб дохил мешаванд.

Арӯзи тоҷикӣ хусусиятҳои ба худ хос дорад ва аз рӯйи он вазни шеър равшан мегардад.

Бояд хотиррасон кард, ки дар шеър ҳар як сатр ё хатро мисраъ мегӯянд. Агар ду мисраъ омада бошад, онро байт меноманд. Масалан, ин рубоии устод Рӯдакиро гирем:

Гар бар сари нафси худ амирӣ, мардӣ.

Бар кӯру кар ар нукта нагирӣ, мардӣ.

Марди набувад фитодаро пой задан,

Гар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ.

Рубоӣ аз **чор мисраъ** ё **ду байт** иборат аст.

Ҳичоҳои дарозу кӯтоҳ дар муқаррар намудани мизони арӯзи тоҷикӣ мақоми ҳалқунанда доранд.

Ғайр аз ин ҳичоҳо ба ҳичоҳои баста ва кушода тақсим мешаванд:

Бӯ-и ҷӯ-йи Мӯ-ли-ён о-яд ҳа-ме,

Ё-ди ё-ри меҳ-ру-бон о-яд ҳа-ме.

Як мисоли дигар аз Мирзо Турсунзода:

Дӯ-с-ти-ро ҷус-ту-ҷӯ до-ре-м мо,

Аз а-мо-нӣ гуф-ту-гӯ до-ре-м мо.

Ҳангоми хондани шеър ё сурудани он ҳис мекунед, ки шеър ба пораҳо тақсим мешавад, яъне ровӣ ё мутриб ҳангоми иҷрои амал дар ҷойҳои махсус андак таваққуф мекунад. Ҳамин қисматҳои иструктурӣ ном доранд. Ба ифодаи дигар қисматҳои тараннумии шеърро дар арӯзиструктур мегӯянд. Инчунин, ба иструктур тақсим кардани шеърро тақтеъ мегӯянд.

Ба хотири дуруст дарк намудани ин масъала аз Низомии Ганҷавӣ як байт меорем:

Ба ҳар коре, ки ҳиммат баста гардад,

Агар хоре бувад, гулдаста гардад.

Дар арӯзи ҳичоҳои кӯтоҳ бо аломати (v), ҳичоҳои дароз бо (-) ва якунимҷойӣ бо аломати - V (дар охири мисраъ ~) ишорат карда мешавад.

Байти боло ба 6 рукн тақтеъ шудааст ва ин тақтеву рукнҳо мизони вазни арӯзро муайян намудаанд. Баҳрҳои солим: ҳазач, рамал, раҷаз, мутақориб ва мутадорик рукнҳои хоси худро доранд.

1. Ҳазач = ма-фо-й-лун; V - - -
2. Рамал = фо-и-ло-тун; - V - -
3. Раҷаз = мус-таф-ъи-лун; - - V -
4. Мутақориб = фа-ъӯ-лун; V - -
5. Мутадорик = фо-и-лун. - V -

Супориш: Байти зеринро ба рукнҳо тақсим кунед. Ҳичоҳи дароз ва кӯтоҳи онро муқаррар кунед. Пас муайян намоед, ки байт дар кадом баҳр суруда шудааст:

*Қалам гуфто, ки ман шоҳи Ҷаҳонам,
Қаламкашро ба мақсад мерасонам.*

РОБИАИ БАЛҲӢ

Робиаи Балҳӣ дар нимаи дуюми асри IX ба дунё омадааст. Робиа духтари ҳокими Балх буд. Ӯ илмҳои маъмули замонашро аз худ карда, шеър менавишт. Падараш ба шеърҳои духтараш монеъ намешуд. Як намунаи шеъри вай:

*Фишонд аз савсану гул симу зар бод.
Зиҳӣ боде, ки раҳмат бод бар бод!
Бидод аз нақши озар сад нишон об,
Намуд аз сеҳри Монӣ сад асар бод.
Мисоли чашми Одам шуд магар абр.
Далели лутфи Исо шуд магар бод,
Ки дур борид ҳар дам дар чаман абр,
Ки ҷон афзуд хуш-хуш дар шаҷар бод.
Агар девона абр омад, чиро пас,
Кунад арза сабӯҳӣ ҷоми зар бод?
Гули хушбӯй, тарсам, оварад ранг
Аз ин гаммози субҳи пардадар бод.
Барои чашми ҳар ноаҳл, гӯйӣ,*

*Арӯси богро шуд ҷилвагар бод,
Аҷаб чун субҳ хуштар мебарад хоб,
Чаро афканд гулро дар саҳар бод?*

Падари Робиа дар ҷавонии ӯ вафот мекунад. Ҳаёти минбаъдаи Робиа басо дардомез ва ношод мегузарад. Бародараш Ҳорис шеър гуфтани Робиаро кдтъян манъ мекунад. Ҳаёташ дардомез мешавад... Робиа ба хизматгори хонадонашон Бектош дил мебандад. Аз ин ҳодиса бародараш огоҳ гардида, Робиаро ҷазо медиҳад. Бо ҳама азобу машаққат пеши роҳи Робиаро гирифта наметавонад. У ба хизматгорон мефармояд ки ҳаммомро битафсонанд ва Робиаро он ҷо баранд. Билахира, Робиа дар он ҷо ҳалок мешавад.

Ҳаёти пурфоҷиаи Робиа хашму ғазаби мардумро ба ҷунбиш меорад ва ба рафтору кирдори Ҳорису ӯ баринҳо лаънат мехонанд. Ин фоҷиа ба эҷодиёти адибони асрҳои минбаъда ҳам бетаъсир наместонад. Масалан Аттори Нишопури дар ин бора манзумае иншо кардааст. Шоираи муосири тоҷик Гулрухсор дар ин бора низ достоне иншо кардааст.

Савол ва супориш

- 1. Робиа духтари кӣ буд?*
- 2. Бародари Робиа чӣ ном дошт?*
- 3. Муносибати бародараш Ҳорис бо Робиа чӣ гуна буд?*
- 4. Сабаби марги Робиа дар чӣ буд?*
- 5. Робиа бо фармони кӣ кушта шуд?*
- 6. Дар бораи ҳаёт ва эҷодиёти Робиа кадом адибони тоҷик асар офаридаанд?*

АБУАЛИ ИБНИ СИНО (980-1037)

*Имрӯз бикун, чу метавонӣ коре,
Фардо чӣ кунӣ чу ҳеч натвонӣ кард.*

Абӯалӣ ибни Сино

Нӯҳ ибни Мансури Сомонӣ сахт бемор гардид. Дар муолиҷаи ӯ табибон оқиз монданд. Ҳарчанд саъю кӯшиш намуданд, бемор шифо намеёфт. Пас, аз ҳар гӯшаю каноори кишвар ва ҳатто мамлакатҳои дигар табибони номдорро даъват карданд, вале ин коре буд беҳуда. Нӯҳ чашм накушод ва беҳ нагардид. Дар ҳамин вақту соат ба аҳли дарбор хабар расид, ки дар Бухоро ҷавоне ҳаст дар илми тиб фозилу комил.

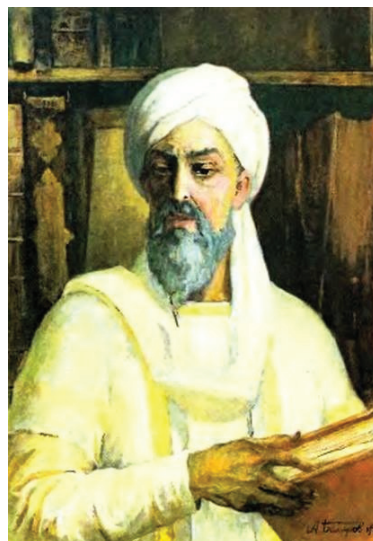
Он ҷавонро, ки дар ҳақиқат 18 сол дошт, ба дарбор ба назди Нӯҳ даъват карданд. Абӯалӣ беморро дид, ташҳис намуд ва ба табобат пардохт. Бемор рӯз то рӯз беҳ шудан гирифт ва ба по хест. Муддате нагузашту Нӯҳ шифо ёфт, бардаму солим гашт. Дар назди амир ва аҳли дарбор Абӯалӣ соҳибиззату соҳиббаҳтиром гардид. Нӯҳ Абӯалиро ба наздаш хонд ва бо камоли меҳрубонӣ ба ӯ гуфт:

- Эй фарзанди арҷманд, дар ҳаққи мо хизмате кардӣ шоиста. Маро аз марг наҷот додӣ. Бигӯ, подоши ин хизматҳоят чӣ хизмате бароят кунам? Лаълу гуҳар меҳохӣ ё ҷоҳу мансаб? Ба ҳамааш сазовор ҳастӣ.

- Амирам, - гуфт ҷавон, - аз он чизҳое, ки ёд кардед, на инашро меҳоҳаму на онашро. Аз Шумо ман як подоши дигареро орзу дорам. Бисёр меҳостам ба ман иҷозат диҳед, ки ба китобхонаи салтанатӣ по гузорам.

Шоҳ, вазирону дабирон ва аҳли дарбор аз гуфтори Абӯалӣ моту ҳайрон шуданд. Яке аз дарбориён ба Абӯалӣ бо таассуф гуфт:

- Эй ҷавон, бахтат омад карду ту онро пеши по задӣ! Аз амири

хайрандешу уламопарвар молу сарват, чоҳу мансаб талаб мекардӣ, беҳтар набуд? Ҳоло ҳам сари вақт аст, фардо пушаймон мешавӣ.

- Ҳаргиз аз ин инъоми шоҳона пушаймон нахоҳам шуд. Дабири муҳтарам, шоҳ бароям дари ганчинаи донишро кушод. Ман аз он баҳра мегирам, ганҷҳо меофарам ва ин ганҷҳоро барои ворисонам мерос мегузорам. Онҳо мисли молу сарват нест намешаванд, балки ҷовидон мемонанд.

Амир Нӯҳ ибни Мансур дар ҳузури аҳли дарбор ҳазинадорро давват кард ва ба ӯ амр намуд, ки калиди «Кохи хирад»-ро ба Абӯалӣ диҳад.

Солҳо гузашт. Сино асарҳои оламшумул офарид, ки онҳо барои ояндагон, ҳаммиллатон ва аҳли башар тухфаи арзандатар аз дурру гуҳар ва зару зевар ҳастанд.

Оре, аз рӯзгори ин марди хирадманд, ки ӯро Шайхурраис Абӯалӣ ибни Сино мегӯянд, зиёда аз ҳазор сол гузашт, вале имрӯз ҳам номи ӯ боиси ифтихори мардуми мост.

Сино соли 980 дар деҳаи Рометани наздикии Бухоро ба дунё омада, соли 1037 дар шаҳри Ҳамадони Эрон вафот намудааст.

Мардум ба ин марди бузург меҳру муҳаббати беандоза доранд. Дар бораи ӯ нақлу ривоят, қиссаю ҳикоят, суруду тарона, роману дostonҳо офаридаанд. Дар онҳо хирадмандӣ, акду заковат, донишу маърифати Абӯалӣ ибни Сино бо камоли эҳтирому самимият ба қалам дода шудааст. «Ал-қо-нун», «Китоб-уш-шифо», «Донишнома» барин асарҳояш чандин аср дар мамлакатҳои Шарқ ва Ғарб ҳамчун китоби дарсӣ ба толибилмон хизмат кардаанд. Ҳоло ҳамчун намуна чанд нақлу ривоятҳои халқиро меорем.

**Мақбараи
Сино дар
Ҳамадон**

ТАНГА ДАР ЗЕРИ КУРСӢ

Рӯзе амири Сомонӣ Синоро имтиҳон карданӣ шуд. Ӯ амр намуд, ки дар зери чор пояи курсии Абӯалӣ чор танга гузоранд. Амри ӯро ба ҷо оварданд. Абӯалӣ омада, ба курсӣ нишаст, рӯй ба ҷониби осмон кард ва боз ба ҷониби замин нигоҳ намуда, аз тааҷҷуб ва ҳайрат сари худро ҷунбонидан гирифт.

Амири Сомонӣ гуфт:

- Ҳақими замонро чӣ чиз дар тааҷҷуб андохтааст, ки ин қадар муттаҳайиранд?¹

Абӯалӣ гуфт:

- Ман имрӯз чунин дармеебам, ки тахти ман ба миқдори пушти корде баланд гаштааст ё осмон ба ҳамин миқдор ба замин наздик шудааст.

Амири Сомонӣ ва аркони давлаташ² бар камоли ҳис ва эҳсосоти ӯ таҳсин ва офарин намуданд.

МОР ВА КОСАИ ШИР

Беморонро аз ҳар кучо оварда, дар сари роҳи Сино мени-шониданд. Ҳар субҳ Абӯалӣ аввал беморони дар интизораш нишастаро ҳолпурсӣ мекард ва илоҷи дардашонро мегуфт.

Рӯзе ба беморе бодикқат нигоҳ карда, дар илоҷи дарди вай чизе нафармуд.

Он бемор аз зиндагонӣ тамоман дил канд ва аз сиҳат ёфтанд даст шуста, хоҳиш намуд, ки ӯро зуд бардошта ба хонааш баранд. Дар хона ба наздикони худ гуфт:

- Эй азизон, дар фикри тобуту кафани ман бошед, кори ман нашуд. Сино донистааст, ки дарди ман илоҷпазир нест, бинобар ин давоеро пешниҳод накард.

Он бемор дар хонааш мунтазири марги худ буд, ки аз сӯрохии кунҷи хона море берун шуд. Мор омада шири косаи байни хонаро хӯрд ва дубора шири хӯрдашро қай кард.

Вақте ки мор ба сӯрохии хона даромада аз назар пинҳон шуд, бемор ба чунин андеша афтод: «Чун ман мурданӣ шуда ва дигар

умедворӣ надораму ҳолам соат ба соат бад мешавад, беҳтар он аст, ки ин ширро хӯрда, бимирам ва ҷонамро аз азоб халос кунам».

Ў бо ҳамин фикр, косаро гирифта ширашро дам кашид, вале, баръакси интизории бемор, бемории ӯ соат ба соат сиҳат ёфтан гирифт. Баъд аз чанд рӯз, ҳангоме ки худашро тамоман солим ҳис кард, фармуд, ки ӯро дубора ба сари роҳи Сино баранд.

Хоҳиши ӯро иҷро карданд. Вақте ки Сино аз хона баромада ӯро дучор омад, дар тааҷҷуб афтада пурсид:

- Эй мард, ту қайи мори афъиро аз кучо пайдо кардӣ, ки илоҷи касалии ту вобаста ба хӯрдани он буд?

ДАРРОҲ

Абӯалӣ ибни Сино дар овони гурезагиаш ба як корвон ҳамроҳ шудааст. Корвониён дар роҳ бисёр доду фарёд ва ҷанҷол мекардаанд, ки ин боиси парешонии фикри Абӯалӣ мешуд.

Шаб, вақте ки корвониён хобидаанд, Абӯалӣ зангӯлаҳои уштурҳоро бо як тартиби махсус гузошт. Пагоҳӣ, вақте ки уштурҳо ба роҳ даромадаанд, ҳамаи корвониён аз садои зангӯлаҳо аз нав хоб рафтаанд. Абӯалӣ аз мағалу ҷанҷоли онҳо каме осуда гаштааст. Шаби дуюм, вақте ки корвониён боз хобидаанд, Абӯалӣ ин дафъа зангӯлаҳои уштурҳоро ба як навъи дигар гузоштааст. Пагоҳӣ, вақте ки корвон ба роҳ даромадааст, садои зангӯлаҳо корвониёнро ба ханда даровард ва онҳо тамоми роҳ хандидаанд. Шаби сеюм Сино зангӯлаҳоро боз ба як тартиби дигар бастааст, ки баъд аз он ҳамаи корвониён тамоми рӯз фақат гиря кардаанд. Шаби чорум, вақте ки Абӯалӣ машғули дигар кардани зангӯлаҳо будааст, корвониён ӯро дастгир кардаанд, аммо ӯро шинохта, бисёр иззату эҳтиром кардаанд.

Луғат

1. *Мутаҳаййир* - ҳайрон шудан, ба ҳайрат омадан, андешанок гардидан.
2. *Аркони давлат* - роҳбарон, сардорони давлат.

Савол ва супориш

1. Бигӯед, ки кадом лаҳзаҳои зиндагии Абӯалӣ ибни Сино бароя-тон ибратомӯз аст?
2. Чаро Синоро олим, мутафаккир, донишманд ва адиб мегӯянд?
3. Дар ҳикояи «Танга дар зери курсӣ» кадом хислати Ибни Синоро ҳис кардед?
4. Оё беморро ҳолпурсӣ накардани Сино аз рӯйи инсоф буд? Шумо дар ин бора чӣ андеша доред?

Г

ЗАҒАРНОМА

Дар рӯзгори Анӯшервони Одил¹ ҳеҷ чиз аз ҳикмат азизтар набуда ва ҳукамои он аср ҳама парҳезгор будаанд.

Як рӯз Анӯшервон вазираш Бузургмеҳро талаб кард ва гуфт:

- Мехоҳам сухане чанд муфид дар лафзи андак маонии бисёр чамъ сози, чунон ки дар дуне ва укбо² судманд бошад.

Бузургмеҳр як сол муҳлат хост ва ин чанд калимотро чамъ кард. Ва ба назди Анӯшервон бурд ва ўро хуш омад ва фармуд, ки калимотро ба оби зар нависанд ва онҳоро доим бо худ медошт ва аксари вақтҳо мутолиаи ин китоб менамуд.

Бузургмеҳр забон бикушод ва гуфт:

- Аз устои худ пурсидам: «Эй устод, аз Худои азза ва ҷалла³ чӣ хоҳам, ки ба ҳамаи некуиҳо хоста бошам?»

Гуфт:

- Се чиз: тандурустӣ, амонӣ ва тавонгарӣ.

Гуфтам:

- Корҳо ба кӣ супорам?

Гуфт:

- Ба он кас, ки шоиста бошад.

Гуфтам:

- Аз кӣ эмин⁴ бошам?

Гуфт:

- Аз дӯсте, ки ҳасуд⁵ набошад.

Гуфтам:

- Чӣ чиз аст, ки биҳиштро сазовор бошад?

Гуфт:

- Илм омӯхтан ва ба ҷавонӣ ба кори ҳақ машғул будан.

Гуфтам:

- Кадом айб аст, ки наздики мардум муътабар намояд?

Гуфт:

- Ҳунари худ гуфтан.

Гуфтам:

- Чун аз дӯст коре ношоиста падид ояд, чӣ гуна аз вай дӯстӣ би-
бояд бурид?

Гуфт:

- Ба се чиз: ба зиёраташ кам рафтан, аз ҳолаш напурсидан ва аз
вай ҳоҷат нахостан.

Гуфтам:

- Аз ҷавонон чӣ беҳтар ва аз пирон чӣ некутар?

Гуфт:

- Аз ҷавонон шарм ва далерӣ ва аз пирон дониш ва оҳистагӣ.

Гуфтам:

- Ҳазар аз кӣ бояд кард, то растагор бошем?

Гуфт:

- Аз мардуми чоплус ва хасис, ки тавонгар шуда бошанд.

Гуфтам:

- Саҳй кист?

Гуфт:

- Он кас, ки саховат⁶ кунаду дилшод шавад.

Гуфтам:

- Чӣ чиз аст, ки мардум чӯянд ва касе тамом дарнаёфт?

Гуфт:

- Се чиз: тандурустӣ, шодӣ ва дӯсти мухлис.

Гуфтам:

- Некуй беҳтар ё аз бадӣдур будан?

Гуфт:

- Аз бадӣ дур будан сари ҳамаи некуихост.

Гуфтам:

- Ҳеҷ ҳунаре бошад, ки айб шавад?

Гуфт:

- Саховате, ки бо миннат бувад.

Гуфтам:

- Чӣ чиз аст, ки донишро биафзояд?

Гуфт:

- Ростӣ.

Гуфтам:

- Чӣ чиз аст, ки бар далерӣ нишон аст?

Гуфт:

- Афв кардан, чун қодир шавӣ.

Гуфтам:

- Аз зиндагонӣ кадом зоеътар аст?

Гуфт:

- Он соат, ки некуй дар ҳаққи касе тавонад кард ва накунад.

Гуфтам:

- Аз фармонҳо кадом фармонро хор набояд кард?

Гуфт:

- Аввал фармони Худои азза ва ҷалла, дувум фармони оқилон, савум фармони падару модар.

Гуфтам:

- Чӣ чиз аст, ки кори мардумро хароб кунад?

Гуфт:

- Сутудани⁷ ситамкорон.

Гуфтам:

- Дунё ба чӣ тавон ёфт?

Гуфт:

- Ба фарҳанг ва сипосдорӣ.

Гуфтам:

- Чӣ кунам, ки бар табиб ҳочат набошад?

Гуфт:

- Кам хӯрдан, кам хобидан ва кам гуфтан.

Гуфтам:

- Аз мардумон кӣ оқилтар аст?

Гуфт:

- Он ки кам гӯяд ва беш шунавад ва бисёр хонад.

Гуфтам:

- Хорӣ чист?

Гуфт:

- Коҳилӣ ва фасод.

Гуфтам:

- Ранҷ аз чист?

Гуфт:

- Аз танҳой.

Гуфтам:

- Чист, ки ҳамийятро⁸ барад?

Гуфт:

- Тамаъ.

Гуфтам:

- Дар ҷаҳон чӣ зишттар?

Гуфт:

- Ду чиз: тундӣ аз подшоҳон ва бахилӣ аз тавонгарон.

Гуфтам:

- Асли тавозуъ чист?

Гуфт:

- Рӯй тоза доштан ва ба охир аз худ хуш будан.

Гуфтам:

- Тадбир аз кӣ пурсем?

Гуфт:

- Аз он кас, ки се фазилат дар вай бошад: дили пок, муҳаббати нек ва дониши тамом.

Гуфтам:

- Некуй ба чанд чиз тамом мешавад?

Гуфт:

- Ба тавозуи бетаваққуъ⁹ ва саховати беминнат ва хизмати бе талаби мукофот.

Гуфтам:

- Агар илм омӯзам, чӣ ёбам?

Гуфт:

- Агар хурд бошӣ, бузург ва номдор, агар муфлис бошӣ, тавонгар гардӣ, агар маъруф бошӣ, маъруфтар гардӣ».

НАМУНАҲО АЗ РУБОИЁТИ АБУАЛИ ИБНИ СИНО

Аз қаъри гили сиёҳ то авҷи Зухал
Қардам ҳама мушкilotи гетиро ҳал.
Берун ҷастам зи банди ҳар макру ҳиял,
Ҳар банд кушода шуд, магар банди аҷал.

Қуфри чу мане газофу¹⁰ осон набувад,
Маҳкамтар аз имони ман имон набувад.
Дар даҳр чу ман якеву он ҳам кофир?!
Пас дар ҳама даҳр як мусулмон набувад!

Бо душмани ман чу дӯст бисёр нишаст,
Бо дӯст набоядам дигар бор нишаст.
Парҳез аз он шакар, ки бо заҳр омехт,
Бигрез аз он магас, ки бар мор нишаст.

Бо ин ду-се нодон, ки чунон медонанд
Аз ҷаҳл, ки донои ҷаҳон эшонанд.
Ҳар бош, ки ин ҷамоат аз фарти харӣ
Ҳар к-ӯ на хар аст, кофираш мехонанд.

Луғат

1. Нўшервон ё Анўшервони Одил - подшоҳи оқилу одил буда, дар аҳди Сосониён (226-651) бо номи Хусрави Парвиз шоҳӣ кардааст. Бузургмеҳр вазири хирадманду донишманди Хусрав буд. Шоҳ ҳамеша бо маслиҳату машварати Бузургмеҳр давлатдорӣ мекард.
2. Дар дунё ва уқбо судманд бошад - маънояш: дар ҷамин дунё ва охират манфиатнок бошад.
3. Худои азза ва ҷалла - Худои азизу меҳрубон, бузургу арҷманд.
4. Эмин бошам - осуда, беҳавф бошам, дар амон бошам.
5. Ҳасуд - бахил, ҳасадбаранда, нотавонбин.
6. Саховат – ҳимматбаландӣ, кушоодаастӣ.
7. Сутудан - ситоиш, таъриф кардан.
8. Ҳамийят - номус, орият, гайрат.
9. Бетаваққуъ - бе умедворӣ аз чизе, аз касе.
10. Газоф - беҳуда, беасос.

Савол ва супориш

1. Чаро Анушервони Одил Бузургмеҳрро ҳурмату эҳтиром мекард?
2. Барои инсон чаро тандурустӣ, амонӣ ва тавонгарӣ аз ҷама неъматҳо волотар аст?
3. Пас аз хондан, мувофиқи дониш ва фаҳмишатон хислатҳои неки инсониро аз матн ҷудо карда, ба дафтарадон нависед.
4. Ба зарбулмасалу мақолҳои зайл диққат диҳед ва мувофиқи мазмуни онҳо аз матн порчаҳои бо ҳам алоқамандро ёбед: «Кор ба кордон осон аст», «Илоҷи воқеа пеш аз вуқӯъ», «Дӯсти беминнат», «Гӯр сӯзаду дег ҷӯшад».
5. Рубоӣтро аз ёд кунед. Маънии рубоии дувумро шарҳ диҳед. Гӯед, ки чаро шоир имони хешро аз ҷама имонҳо мустаҳкамтар мегӯяд?

САЪДИИ ШЕРОЗӢ (1184-1292)

Асарҳои Саъдӣ ҳазинаи

суханҳои пурҳикматанд.

Саъдӣ шоир ва нависандаи рӯйиҷаҳонист.

С. Айни

Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ соли 1184 дар шаҳри Шерози Эрон ба дунё омадааст. Пас аз таҳсили ибтидоӣ дар мадрасаи «Низомия»-и Бағдод хондааст.

Саъдӣ саёҳатро дӯст медошт. Ӯ дар бисёр шаҳрҳои Эрону Арабистон буда, ҳангоми сафар бо одамони гуногун ошно шуда, бо онҳо сӯҳбат мекард ва аз тарзи зисти онҳо огоҳӣ меёфт.

Зиндагии мардумони гуногунро омӯхта, пас аз он ду асари машҳури худ - «Бӯстон» ва «Гулистон»-ро навиштааст.

«Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ саршори панду ахлоқ аст. Ин худ як мактаби тарбия буда, дар ҳама даври замон ба мардумони олам панди рӯзгор додааст.

Шайх Саъдӣ боз ғазалу таронаи бешумор ҳам навиштааст.

Саъдии Шерозӣ умри дароз дидааст, соли 1292 аз олам даргузаштааст.

Шайх Саъдӣ бо «Гулистон» ва «Бӯстон»-и худ ҳамеша бо мардуми некхоҳи олам аст.

**Мақбараи Саъдӣ
дар Шероз**

ҲИКОЯТҲО (Аз «Гулистон»)

ХИРАДИ НҮШЕРВОНИ ОДИЛ

Овардаанд, ки Нӯшервони Одилро дар шикоргоҳе сайде кабоб карданд ва намак набуд. Гуломе ба русто¹ фиристод, то намак орад. Нӯшервон гуфт:

- Намак ба қимат биситон², то расме нашавад ва деҳ хароб нагардад.

Гуфтанд:

- Аз ин қадар чӣ халал ояд?

Нӯшервон гуфт:

- Бунёди зулм дар ҷаҳон аввал андаке будааст. ҳар кӣ омад, бар ӯ мазида (илова) кард, то бад-ин ғоят расид.

Агар зи боги раият малик хӯрад себе,

Бароваранд гуломони ӯ дарахт аз бех.

Ба панҷ байза³, ки султон ситам раво дорад,

Зананд лашкариёнаш ҳазор мурғ ба сих.

ДУОИ ДАРВЕШ

Дарвеше мустаҷобуддаъва (одаме, ки дуояш аз ҷониби Худо қабул мешавад) дар Бағдод падида омад. Ҳаччоҷ ибни Юсуфро⁴ хабар карданд. Бихондаш ва гуфт:

- Дуои хайре бар ман бикун.

Дарвеш гуфт:

- Худоё, ҷонаш биситон!

Гуфт:

- Аз баҳри Худо, ин чӣ дуост?

Гуфт:

- Дуои хайр аст туро ва ҷумлаи мусулмононро, то ту аз азоби Ҳақ ва халқ аз балои ту бираҳанд.

Эй забардасти зердастозор.

Гарм то кай бимонад ин бозор?

*Ба чӣ кор оядат ҷаҳондорӣ?
Мурданат бех, ки мардумозорӣ!*

ДУ ШОҲЗОДА

Ду амирзода дар Миср буданд. Яке илм омӯхт ва дигаре мол андӯхт. Оқибатуламар⁵, он яке алломаи⁶ аср гашт ва ин яке Азизи Миср⁷ шуд.

Пас ин тавонгар ба чашми ҳақорат дар фақеҳ (донандаи илми ислом) назар кардӣ ва гуфт:

- Ман ба ин салтанат расидам ва ин ҳамчунон дар масканат (ҳақириву бечорагӣ) бимондааст.

Гуфт:

- Эй бародар, шукри неъматӣ борӣ⁸ ҳамчунон афзунтар аст бар ман, ки мероси пайғамбарон ёфтам, яъне илм. Ва ту мероси Фиръавн ва Ҳомон⁹, яъне мулки Миср.

Ман он мӯрам. ки дар поям бимоланд,

На занбӯрам. ки аз дастам биноланд.

Кучо худ шукри ин неъмат гузорам,

Ки зӯри мардумозорӣ надорам.

ҶАБРИ УСТОД БЕҲ АЗ МЕҲРИ ПАДАР!

Ҳақиме писаронро панд меод: Эй ҷонони падар. ҳунар омӯсед. ки ба мулку давлати дунё эътимод нест. Симу зар дар сафар маҳалли хатар аст: ё дузд ба якбора барад. ё хоҷа ба тафорик бихӯрад (ё соҳибаш кам-кам истифода карда ба охир расонад). Аммо ҳунар чашмаи зоянда¹⁰ аст ва давлати поянда. Агар ҳунарманд аз давлат биафтад. ғам набошад. ки ҳунар дар нафси худ давлат аст. Ҳунарманд ҳар ҷо, ки равад, кадр бинад ва дар садр (пешгоҳ) нишинад ва беҳунар ҳар ҷо, ки равад, луқма чинад ва сахтӣ бинад.

Вақте афтод фитнае дар Шом.

Ҳар кас аз гӯшае фаро рафтанд.

Рустозодагони донишманд

Ба вазирии подшо рафтанд.

Писарони вазири ноқисақл,

*Ба гадоӣ ба русто рафтанд.
Подшоҳе писар ба мактаб дод.*

Лавҳи симин-ш бар канор ниҳод. Бар сари лавҳи ӯ навишта ба зар: «Ҷабри устод беҳ. ки меҳри падар» Мероси падар хоҳӣ. илми падар омӯз, Ҷ-ин моли падар харҷ тавон кард ба ду рӯз.

Луғат

1. *Русто - деҳа. қишлоқ, қасаба.*
2. *Намак ба қимат биситон - намакро бо пул бихар.*
3. *Байза - тухми мург.*
4. *Ҳачҷоч ибни Юсуф - халифаи араб. ки бисср золим гузашта буд.*
5. *Оқибатуламр - ниҳоят. хулоса.*
6. *Аллома - донишманди бузург.*
7. *Азизи Миср - номи шоҳе. ки дар Миср подпюҳӣ кардааст.*
8. *Шукри неъматӣ борӣ - шукри неъматӣ Худо.*
9. *Фиръавн ва Ҳомон - подшоҳони қадимии Миср. ки сарвату бойиғариашон беҳисоб буд.*
10. *Чашмаи зоянда ва давлати поянда - яъне. илму ҳунар ҳамеша мисли чашма ҷовидои аст*

ва давлатест, ки сарвату дороияш беҳисобу доимист.

Савол ва супориш

1. *«Гулистон» ба мардум панди рӯзгор додааст, чӣ маъно дорад? Ба тафсил шарҳ диҳед.*
2. *Ба андешаи шумо чаро аз нахуст (аз аввал) зулм кам будаасту баъд зиёд мегардад?*
3. *Дар ҳикояи дуҷум нависанда чаро мақоми дарвешро баланд гузоштааст.*
4. *Сағдӣ чаро Ҳачҷочро сахт мазаммат намудааст?*
5. *Ҳикояи «Ҷабри устод беҳ аз меҳри падар»-ро мағнидод намоед ва гӯед, ки чаро Сағдӣ аҳли ҳунарро ситоиш кардааст?*
6. *Шероз дар кадом кишвар воқеъ гардидааст? Аз харита шахри Шерозро ёбед.*

ДУ ДАРВЕШ

Ду дарвеши хуросонӣ сафар карданд. Яке заиф буд, ки ҳар шаб ифтори¹ рӯза мекард ва дигаре қавӣ, ки рӯзе се бор меҳӯрд. Қазоро² бар дари шаҳре ба тӯҳмати чосусӣ гирифта омаданд ва ҳар ду ро ба хонае карданду дар ба гил бароварданд. Баъд аз ду ҳафта маълум шуд, ки бегуноҳанд. Қавиро диданд, мурда, заиф ҷон ба саломат бурда. Дар аҷаб монданд. Ҳақиме гуфт: «Хилофи ин аҷаб мебуд. Он яке бисёрхор (пурхӯр) буд, тоқати бенавой наёвард. ба саҳтӣ ҳалок шуд ва дигар хештандор буд, лочарам³ бар одати хештан сабр карду ба саломат бимонд»:

Чу кам хӯрдан табиат шуд касеро,

Чу саҳтӣ пешаш ояд, саҳл гирад.

В-агар танпарвар аст андар фарохӣ,

Чу тангӣ бинад, аз саҳтӣ бимирад!

Луғат

1. Ифтор - рӯза кушодан, таомхӯрӣ.
2. Қазоро - иттифокан, ногаҳон.
3. Лочарам - ночор.

Савол ва супориш

1. Гӯед, ки чаро марди логар ҷон ба саломат бурд?
2. Зери мафҳуми «хештандор буд» шумо чиро мефаҳмед?
3. Мақсади нависанда аз ин ҳикоя чист?
4. Порчаи шеърро аз ёд намоед.

ЧАШМИ ТАНГИ ДУНЁДОР

Бозаргонеро¹ дидам, ки саду панҷоҳ шутур бор дошт ва чиҳил бандаву хидматгор. Шабе дар ҷазираи Кеш маро ба ҳуҷраи худ даровард. Ҳама шаб наёромид аз суҳанҳои парешон гуфтан: - «Фалон анборам дар Туркистон аст ва фалон бизоат ба Ҳиндустон ва ин қабалаи² фалон замин аст ва фалон чизро фалон кас зомин».

Гоҳе гуфтӣ:

- Хотири Искандария дорам, ки ҳавое хуш аст.

Боз гуфтӣ:

- На, ки дарёи Мағриб (баҳри Миёназамин) мушавваш аст. Саъдиё, сафари дигар дар пеш аст, агар он карда шавад, бақияи умри худ ба гӯшае бинишинам ва тарки тиҷорат кунам.

Гуфтам:

- Он кадом сафар аст?

Гуфт:

- Гугирди порсӣ хоҳам бурдан ба Чин, ки шунидам қимати азим дорад ва аз он ҷо косаи чинӣ ба Рум орам ва дебои румӣ ба Ҳинд ва фӯлоди ҳиндӣ ба Ҳалаб ва обгинаи ҳалабӣ ба Яман ва бурди ямонӣ³ ба Порс ва аз он пас тарки сафар кунам ва ба дуконе бинишинам.

Инсоф⁴, аз ин молихулиё (хаёлҳои хом) чандон фуру гуфт, ки беш тоқати гуфтаниш намонд. Сипас гуфт:

- Эй Саъдӣ, ту ҳам сухане бигӯӣ, аз онҳо, ки дидаӣ ва шунидаӣ!

Гуфтам:

*Он шунидастӣ, ки дар сахрои
Фӯр Борсолоре⁵ бияфтод аз сутур⁶.*

*Гуфт: «Чаши танги дунёдорро,
Ё қаноат пур кунад ё хоки гур!»*

Луғат

1. Бозаргон - савдогар, аҳли тиҷорат.
2. Қабола - васиқа, ҳуҷҷате, ки ба соҳиби замин дода мешавад.
3. Бурди ямонӣ - навъи беҳтарини матои катонӣ
4. Инсоф - ин ҷо ба маънои баростӣ, ростӣ гап, омадааст.
5. Борсолор - соҳиби борҳои қорвон.
6. Сутур - хар, асп ва дигар қорвои саворӣ.

Савол ва супориш

1. Ба андешаи шумо рафтори бозаргон дуруст аст?
2. Шумо ба ақидаи Саъдӣ, ки бозаргонро мазаммат кардааст, розӣ ҳастед?
3. Оё бисёр сафар кардан, тиҷорат намудан аз ҳунари бозарго

ниш ӯ шаҳодат медиҳанд?

4. Ҳикояро хонда, калимаю ибораҳои бароятон ношинос ё ҷумлаҳоеро, ки маънии онро дарк накардед, ишорат кунед. Баъд аз омӯзгор пурсед.

ДУ БАРОДАР

Ду бародар, яке хидмати султон кардӣ ва дигар бо зӯри бозу нон хӯрдӣ. Боре бародари тавонгар ба бародари дарвеш гуфт:

- Чаро хидмати подшоҳ нақунӣ, то аз машаккати қор қардан бираҳӣ? Бародари дарвеш гуфт:

- Ту чаро қор нақунӣ, то аз мазаллати хидмат раҳой ёбӣ, ки хирадмандон гуфтаанд: «Нони худ хӯрдану нишастан, беҳ, ки камари заррин ба хидмат бастан».

*Ба даст оҳаки тафта¹ қардан ҳамир,
Беҳ аз даст бар сина пеши амир.*

ДАРВЕШИ ҲОҶАТМАНД ВА ТУНДРҶҲИ ДАВЛАТМАНД

Дарвешеро зарурате пеш омад. Қасе гуфт: Фалон неъмате дорад беқиёс. (Молу пули фалон қас беҳисоб аст). Агар бар ҳоҷати ту воқиф гардад, ҳамоно дар қазои он таваққуф раво надорад. (Яъне ба ту ёрӣ расонад). Гуфт:

- Ман ўро надонам. Гуфт:

- Манат раҳбарӣ қунам.

Дастан гирифт, то ба манзили он шахс даровард. Якero дид лаб фурӯҳишта ва тунд нишаста. Баргашт ва сухан нагуфт. Қасе гуфташ:

- Чӣ қардӣ? Гуфт:

- Атои ўро ба лиқои ў бахшидам.

Мабар ҳоҷат ба наздики турушрӯй, Қи аз хӯйи бадаш фарсуда гардӣ. Агар гӯйӣ ғами дил, бо қасе гӯй, Қи аз рӯяш ба нақд осуда гардӣ.

Савол ва супориш

1. Амали кадом бародарон ба шумо маъқул омад?
2. Шумо ба ҷойи бародари он тавонгар мешудед чӣ хел ҷавоб медодед? «Атои ӯро ба лиқояш бахшидам» чӣ маънӣ дорад?
3. Муродифҳои калимаҳои рӯй, ғам, роҳбар, шахс, манзилро ном-бар кунед ва дар хона ба ҳар яки онҳо ҷумла нависед.

ПАНДҶО

1. Мол аз баҳри осоиши умр аст, на умр аз баҳри гирд овардани мол!
2. Окилро пурсиданд, ки некбахт кисту бадбахт чист? Гуфт: «Некбахт он, ки хӯрду кишт ва бадбахт он, ки мурду ҳишт (монда рафт).
3. Ду кас ранҷи беҳуда бурданд ва саъйи бефоида карданд: яке он, ки мол андухту нахӯрд ва дигар он, ки омӯхту амал накард.
*Илм чандон, ки бештар хонӣ,
Чун амал дар ту нест, нодонӣ.
На муҳаққиқ¹ бувад, на донишманд,
Чорпое, ки бар ӯ китобе чанд!
Он тижимагзро² чӣ илму хабар,
Ки бар ӯ ҳезум аст ё дафтар?*
4. Олими парҳезгор кӯрест машғалдор!
5. Бефоида ҳар он кӣ умр дарбохт.
Чизе нахариду зар биандохт.
6. Раҳм овардан бар бадон ситам аст бар некон ва авф кардан аз золимон ҷабр аст бар мазлумон.
7. Ҳар кӣ бо душманон сулҳ мекунад, сари озори дӯстон дорад³.
*Бишӯй, эй хирадманд, аз он дӯст даст,
Ки бо душманонат бувад ҳамнишаст.*
8. Сухан дар миёни ду душман чунон гӯй, ки агар дӯст шаванд, шармзада набошӣ!

Миёни ду кас чанг чу оташ аст, Суханчини бадбахт ҳезумкаш аст.

9. Якero гуфтанд:

Олими беамал ба чӣ монанд?

Гуфт:

Ба занбӯри беасал.

Занбӯри дурушти бемурувватро гӯй:

«Боре, чу асал намедихӣ, неш мазан!»

Ҳар кӣ илм хонду амал накард, бад-он монад, ки гов ронду тухм наафшонд.

Луғат

1. *Муҳаққиқ* - таҳқиқкунанда, олим.
2. *Тиҳимағз* - ба маънои бедониш, бефарҳанг
3. *Сари озори дӯстон дорад* - мақсади дӯстонро озор додан, аз худ ҷудо карданро дорад.

Савол ва супориш

1. «Осоиши умр»-ро чӣ хел мефаҳмед?
2. «Илм омӯхту амал накардан» чӣ маъно дорад?
3. Чаро ба бадону золимон раҳму шафқат намудан ситам ва ҷабр аст ба некону мазлумон?
4. Пешванд ва решаи калимаи «бемурувват»-ро ёбед.

ПАНДҶО

1. *Машав гарра бар хусни гуфтори хеш,
Ба таҳсини нодону пиндори хеш!*¹
2. *Ҳар кӣ бо донотар аз худ баҳс кунад, то бидонад, ки доност ёбидонад, ки нодон аст.*
3. *Ҳар кӣ бо бадон нишинад, некӣ набинад.*
4. *На ҳар кӣ ба сурат некуст, сирати зебо дар ӯст.*

5. Кор дарун дорад на пӯст.

6. Тавон шинохт ба як рӯз дар шамоили мард,
Ки то кучош расидаст, пойгоҳи улум².
Вале зи ботинаш эмин мабошу гарра машав,
Ки хубси нафс³ нагардад ба солҳо маълум.

7. Ҳар киро, ки душман дар пеш аст,
Агар накушад, душмани хеш аст.

БАЙТ

Санг бар дасту мор бар сари санг,
Хирарой бувад киёсу даранг⁴.

8. Чавонмарде, ки бихӯрад ва бидихад, беҳ аз обиде⁵, ки
рӯза дораду надихад.

Андак-андак хеле шавад, қатра-катра селе гардад, яъне онон, ки
дасти кудрат надоранд, санги хӯрда нигоҳ доранд, то ба вақти фур-
сат димор аз димоғи золим бароранд.

Душмане заиф, ки дар тоат ояд ва дӯстӣ намояд, мақсуди вай
чуз он нест, ки душмани кавӣ гардад. Ва гуфтаанд, ки бар дӯстии
душманон эътимод нест. Ҳар кӣ душмани кӯчакро ҳақир шуморад,
бад - он монад, ки оташи андакро муҳмал⁶ гузорад.

ҶИТӢА

Дар сухан бо дӯстон оҳиста бош!
То надорад душмани хунхор гӯш.
Пеши девор он чӣ гӯйӣ, ҳуш дор!
То набошад дар паси девор гӯш.

Луғат

1. Пиндори хеш - фикр, гумон ё андешаи хеш.
2. Улум - илмҳо.
3. Хубси нафс - палидӣ, нопокии нафс
4. Обид - худотарс, рӯзонӣ, худочӯй.
5. Муҳмал - бесоҳиб. беназорат.

Савол ва супориш

1. Дар байни байти аввал аз чумлаи сонӣ аз нигоҳи мазмун чӣ муносибат аст?
2. Аввал зоҳир ва ботинро шарҳ диҳед. Баъд маънои зоҳирӣ ва ботиниро вобаста ба мазмуни боло маънидод намоед.
3. Чаро адиб «Бо ашхоси бад нишинед, некӣ набинед» мегӯяд?

САЪДӢ ВА ПОДШОҲИ НОИНСОФ

Муътакиф¹ будам дар Димишқ, ки яке аз мулуки араб, ки ба беинсофӣ мансуб буд, иттифоқан ба зиёрат омаду намоз кард ва ҳоҷат хост.

Он гоҳ маро гуфт:

-Аз он ҷо, ки ҳиммати дарвешон аст ва сидқи муомилати эшон, хотире ҳамроҳи ман кунед², ки аз душмани саъб³ андешанокам.

Гуфтамаш:

-Ба раияти заиф⁴ раҳмат кун, то аз душмани қавӣ заҳмат набинӣ!

ФАРД

*Ба бозувони тавонову қуввати сари даст
Хатот панҷаи мискини нотавон бишкаст.*

*Ҳар он ки тухми бадӣ кишту чашми некӣ дошт,
Димоги беҳуда пухту, хайли ботил⁵ баст.*

*Зи гӯш пунба бурун ору доди халқ бидеҳ⁶,
В-гар ту менадиҳӣ дод, рӯзи доде ҳаст!*

*Бани - Одам аъзои якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд.*

*Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.*

*Ту к-аз меҳнати дигарон бегамӣ,
Нашояд, ки номат ниҳанд одамӣ!*

ШУҶОАТИ МАЛИКЗОДА

Маликзодаеро шунидам, ки кӯтоҳ буду ҳақир⁷ ва дигар бародаронаш баланду хубрӯй. Боре падар ба кароҳат⁸ ва истеҳқор⁹ дар ӯ назар кард. Писар ба фаросат истибсор¹⁰ ба ҷой овард ва гуфт:

- Эй падар, кӯтоҳи хирадманд беҳ, ки нодони баланд. На ҳар чӣ ба қомат меҳтар¹¹, ба қимат беҳтар!

*Он шунидӣ, ки логаре доно,
Гуфт боре ба аблаҳе фарбеҳ:
«Аспи тозӣ агар заиф бувад,
Ҳамчунон аз тавилае хар беҳ».*

Падар бихандид ва аркони давлат биписандиданд ва бародарон ба ҷон биранҷиданд.

*То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу ҳунараш нухуфта¹² бошад.
Ҳар беша гумон мабар, ки холист,
Шояд, ки паланг хуфта бошад.*

Шунидам маликро дар он қурб¹³ душмани саъб рӯй намуд. Чун лашкар аз ҳар ду тараф рӯй дар ҳам оварданд, аввал касе, ки ба майдон даромад, ин писар буд ва гуфт:

*Он на ман бошам, ки рӯзи ҷанг бинӣ пушти ман,
Он манам, к-андар миёни хоку хун бинӣ саре!
В-он, ки ҷанг орад, ба хуни хеш бозӣ мекунад,
Рӯзи майдон в-он, ки бигрезад ба хуни лашкаре.*

Ин бигуфту ба сипоҳи душман зад ва тәне чанд мардони корӣ биандоخت. Чун пеши падар омад, замини хидмат бибӯ-сиду гуфт:

*Эй ки шахси манат ҳақир намуд,
То дуруштӣ ҳунар напиндорӣ.
Аспи логармиён ба кор ояд
Рузи майдон, на гови парворӣ^{1*},*

Овардаанд, ки сипоҳи душман бисёр буду инон андак. Чамоате оҳанги гурез карданд, писар наърае заду гуфт:

- Эй мардон, бикӯшед, то чомаи занон напӯшед! Саворонро ба гуфтани ӯ таҳаввур¹⁵ зиёдат гашт ва ба як бор ҳамла бурданд. Шундама, ки ҳам дар он рӯз бар душман зафар ёфтанд. Малик (он писарро) сару чашмаш бибӯсиду дар канор гирифт ва ҳар рӯз назар беш кард, то валиаҳди¹⁶ хеш кард. Бародарон ҳасад бурданд ва заҳр дар таомаш карданд.

Хоҳараш аз ғурфа¹⁷ бидид, дарича ба ҳам зад. Писар дарёфт ва даст аз таом бозкашиду гуфт:

- Муҳол аст, агар ҳунарманд бимирад ва беҳунар ҷойи ӯ бигирад.

Луғат

1. *Муътакиф* - гӯшанишин, шахсе, ки дар масҷид ҷой гирифта, ибодат мекунад.
2. *Хотире ҳамроҳи ман кунед* - яъне маро дуо кунед.
3. *Саъб* - пурхатар, хатарнок, сахт.
4. *Раият* - халқ.
5. *Ботил* - ночиз, ноҳақ.
6. *Доди халқ бидеҳ* - яъне ба доди халқ бирас.
7. *Ҳақир* - хурд, нотавон.
8. *Қароҳат* - нописанд доштан.
9. *Истеҳқор* - хурд ва залил шумурдан.
10. *Истибсор* - биниш.
11. *Меҳтар* - калонтар.
12. *Нуҳуфта* - пинҳон.
13. *Қурб* - аз қариб, наздикӣ.
14. *Парворӣ* - парвардашуда, фарбеҳ.
15. *Таҳаввур* - шердиль, ҷасорати бефикру бемулоҳиза.
16. *Валиаҳд* - касе, ки подшоҳ ӯро дар вақти зиндагиаш ба ҷойи худ таъйин мекунад.
17. *Ғурфа* - болохона ё дарича.

Савол ва супориш

1. *Бо кадом мақсад подшоҳи беинсоф барои дуои хайр назди Саъдӣ омад?*
2. *Дар ҷавоби Саъдӣ кадом хислатҳои нависанда инъикос ёфтааст?*

3. «Бани Одам аъзои якдигаранд»-ро маънидод кунед ва аз ёд намоед,

4. Чаро муносибати падар нисбати фарзанди хурдӣ дигар гапт ?

Г

5. «Муҳол аст агар хунарманд бимирад ва беҳунар ҷойи ӯ бигирад» ба мазмун ва гоҳи ҳикоя чӣ муносибат дорад?

6. Аз рӯйи ҳикоя дар хона дар бораи рафтору кирдори се бародар фикратонро баён карда, ба дафтарадон нависед.

БУЛБУЛ ВА МУР

Овардаанд, ки булбуле дар боғе бар шохе ошён¹ сохт ва барои чандрӯзае мақом маскане² пардохт³.

Булбул шабу рӯз дар гулистон дар парвоз омада ва барбати⁴ нағамоти⁵ дилфиреб дар овоз оварда. Мӯр ба ҷамғи нафақоти⁶ лайлу наҳор⁷ машғул гардида ва ҳазордастон⁸ дар ҷаману боғ б'а овози хуш ғарра гапта.

Булбул бо шохи гул рамзе мегуфт⁹ ва боди сабо дар миен ғамзе¹⁰ мекард. Чун он мӯри заиф нози гулу ниёзи булбул мушоҳида менамуд, ба забони ҳол мегуфт:

- Аз ин қилу қол¹¹ чӣ кушоянд?

Чун фасли баҳор рафт ва мавсими ҳазон даромад, хор ҷойи гулро гирифт ва зоғ дар мақоми булбул нузул кард¹². Боди ҳазон дар вазидан омад ва барги дарахт резидан гирифт. Рухсораи барг зард шуд ва нафаси ҳаво сард гапт. Аз қуллаи абр дурр мерехт ва аз ғирболи ҳаво кофур мебехт.

Ногоҳ булбул дар боғ омад, на гул дид ва на бӯйи сунбул шунид. Забонаш бо ҳазор дoston лол бимонд. На гул, ки ҷамоли ӯ бинад ва на сабза, ки дар камоли ӯ нигарад. Аз бебаргӣ тоқаташ тоқ шуд ва бенавой аз наво фуру монд. Ба ёдаш омад, ки на охир рӯзе мӯре дар зери ин дарахт хона дошт ва донae ҷамғ мекард, имрӯз ҳоҷат бар ӯ барам ва чизе талаб кунам.

Булбул - гуруснаи дирӯза, пеши мӯр ба дарюза¹³ рафт ва гуфт:

- Эй азиз, саховат нишони бахтиерӣ аст ва сармояи комгорӣ¹⁴.

Ман умри азизи худро ба ғафлат мегузоштам ва ту зиракӣ мекардӣ ва захира меандохтӣ. Чӣ шавад, ки имрӯз насибе аз он каромат кунӣ?

Мӯр гуфт:

- Ту шабу рӯз дар қол будӣ на дар ҳол. Ту лаҳзае дар таровати гул машғул будӣ ва даме назораи баҳор, намедонистӣ, ки ҳар баҳоро хазоне ва ҳар роҳоро поёне бошад.

Луғат

1. *Ошён* - хона, лона.
2. *Маскан* - ҷой.
3. *Пардохтан* - оростан, обод кардан.
4. *Барбат* - номи асбоби музикӣ.
5. *Нагамот* - овозҳо, нагмаҳо.
6. *Нафақот* - харҷи зиндагии хонавода.
7. *Лайлу наҳор* - шабу рӯз.
8. *Ҳазордастон* - булбул.
9. *Бо шохи гул рамзе мегуфт* - яъне, ба гулҳо рози пинҳонӣ баён мекард.
10. *Ғаммоз* - суханчин, хабаркаш.
11. *Қилу қол* - гуфтугӯ.
12. *Дар мақоми булбул нузул кард* - яъне, ҷойи булбулро ги-рифт.
13. *Дарюза* - гадоӣ.
14. *Комгорӣ* - комёбӣ.

Савол ва супориш

1. Булбулро чӣ маҷбур кард, ки назди мӯр ояд? Оё кори ӯ ба фикри шумо дуруст аст?
2. «Аз қуллаи абр дуррмерехт ва аз гирболи ҳаво кофурме-бехт-» ро маънидод кунед.
3. «Ту шабу рӯз дар қол будӣ на дар ҳол «-ро шарҳ диҳед.

ГИЛИ ХУШБҮЙ

Гиле¹ хушбӯй дар ҳаммом рӯзе,
Расид аз дасти маҳбубе ба дастам.

Бад-ӯ гуфтам, ки: «Мушкӣ ё абирӣ².

Ки аз бӯйи диловези ту мастам?»

Бигуфто: «Ман гиле ночиз будам,

Валекин муддате бо гул нишастам.

Ҷамоли ҳамнишин³ бар ман асар кард,

Вагарна ман ҳамон хокам, ки ҳастам».

Луғат

1. Гил - хоки бо об омехта, лой; хоки сахт ва хушк; барои шустушӯй ба ҷойи собун ба кор бурда мешуд.

2. Мушк ё абир - маводди хушбӯй.

3. Ҷамоли ҳамнишин - ҷамоли ҳамсухбатияю дӯстӣ бо гул сабаби тағйири ҳолати гил шуд.

Савол ва супориш

1. Моҳияти гшеғр ва мақсади адибро маънидод кунед,

2. Порчаҳоро ба наср баргардонед, Ҷангоми баргардонидан

зарбулмасали «Бо моҳ шинӣ моҳ шавӣ, бо дег шинӣ сиёҳ шавӣ»

- ро истифода баред.

3. Шеғрро аз ёд кунед ва ҳар як байтро маънидод кунед.

ПОДШОҶ ВА ҒУЛОМИ АҶАМӢ

Подшоҳе бо ғуломи аҷамӣ (ғайриараб) дар киштӣ нишаст.

Ғулом ҳаргиз дарё надида буд ва меҳнати (азоби) киштӣ наозмуда. Гиряву зорӣ оғоз кард ва ларза бар андомаш (вучудаш) афтод. Чандон, ки мулотифат карданд (дилдорӣ доданд), ором нагирифт. Айши малик аз ӯ мунағғас шуд (табъаш хира шуд). Чорае надонистанд.

Ҳакиме дар он киштӣ буд, ба малик гуфт:

- Агар фармон диҳӣ, ман ӯро ба тариқе хомӯш мегардонам.

Подшоҳ гуфт:

- Ғояти (ниҳояти) лутфу карам мешавад.

Ҳақим фармуд, то ғуломро ба дарё андохтанд. Боре чанд ғўтта хўрд. Пас аз мўяш гирифтанду пеши киштӣ оварданд. Ғулом ба ҳар ду даст дар суккони киштӣ овехт

Чун (аз об) баромад, ба ғўшае бинишаст ва ором ёфт.

Малик ҳайрон шуд ва пурсид:

- Дар ин ҷо чӣ ҳикмат буд?

Ҳақим гуфт:

- Аввал меҳнати ғарқ шуданро начашида буд ва қадри саломати киштиро намедонист. Қадри офият (тандурустӣ) касе донад, ки ба мусибате гирифта ояд.

ДУРУҒИ МАСЛИҲАТОМЕЗ

Подшоҳро шунидам, ки ба куштани асире ишорат кард.

Асири бечора дар ҳолати ноумедӣ подшоҳро дашном додан гирифт ва сақат (бад) гуфтан. Гуфтанд: «Ҳар кӣ даст аз ҷон бишўяд (аз ҷони худ умедашро канад), ҳар чӣ дар дил дорад, бигўяд».

БАЙТ

*Рўзи зарурат чу намонад гурез,
Даст бигирад сари шамшери тез.*

Подшоҳ пурсид, ки:

Чӣ мегўяд?

Яке аз вазирони некмазҳар (покдил) гуфт:

- Эй, Худованд, мегўяд: «Касоне, ки хашми худро фурӯ менишонанд, гуноҳи касонро мебахшанд».

Подшоҳ (ба ҳоли ў) раҳм кард ва аз хуни ў гузашт. Вазири дигар, ки зидди ў буд, гуфт:

- Абнои ҷинси моро нашоёд (ба тоифаи мо - вазирон раво нест) дар ҳузури подшоҳон ҷуз ба ростӣ сухан гуфтан. Ин подшоҳро дашном дод ва носазо гуфт.

- Подшоҳ рўй аз ин сухан дарҳам кашид ва гуфт:

- Маро дурўғ писандидатар омад аз ин рост, ки ту гуфтӣ. Мақсади он дар маслиҳате буд ва бинои (асоси) ин бар хубсе (бадӣ ва палидӣ). Ҳукамо гуфтаанд: «Дурўғи маслиҳатомез беҳ аз рости фитнаангез».

Савол ва супориш

1. Чаро барои хомӯи намудани гулом ҳакиме ба подшоҳ маслиҳат дод?
2. Андешаи шумо дар бораи вазирони подшоҳ чӣ гуна аст? Вазирин аввал ба подшоҳ дурӯғ гуфт, магар ин амалравост?
3. Нисбати амали подшоҳ чӣ андеша доред? Аз марғ раҳо кардани гунаҳкор магар аз рӯйи адолат аст?

Г

БА МАН ЗАҲМАТ МАДЕҲ

Дарвеше танҳо дар гӯшаи саҳрое нишаста буд. Подшоҳе ба ӯ (аз пеши ӯ) бигузашт. Дарвеш аз он ҷо, ки фароги мулки қаноат аст сар бар наёвард ва илтифот накард. Султон аз он ҷо, ки сатвати (шукӯҳ) салтанат аст, биранҷид ва гуфт:

- Ин тоифаи хирқапӯшон (дарвешон) мисоли ҳайвонанд ва аҳли-яту одамият надоранд.

Вазир наздаш омад ва гуфт:

- Эй дарвеш. султони рӯйи замин бар ту гузар кард, чаро хидмат накардӣ ва шартӣ адаб ба ҷо наовардӣ?

Дарвеш гуфт:

- Султонро бигӯ, аз касе хидмат умед дошта бош, ки аз ту (яъне аз подшоҳ) умеди неъмат дорад ва дигар бидон, ки: «Мулук (подшоҳон) аз баҳри поси (муҳофизати) райиятанд, на райият (фуқаро) аз баҳри тоати (хидмати) мулук».

ҶИТӢА

*Подшоҳ посбони дарвеш аст,
Гарчи неъмат ба фарри давлати ӯст.
Гӯсфанд аз барои ҷӯпон нест,
Балки ҷӯпон барои хидмати ӯст.*

Маликро гуфти дарвеш устувор омад (маъқул шуд) ва гуфт: - Аз ман чизе бихоҳ!

Гуфт:

- Он мехоҳам, ки дигар бор ба ман заҳмат надихӣ.

Савол ва супориш

1. Дар ҳикояи аввал нависанда ба кадом масъала бештар аҳамият додааст?

Г

2. «Зи гӯш пахта бурун ор»-ро маънидод намоед ва бигӯед, ки имрӯз ин ифода ё таъбир чӣ хел истифода мешавад?

М

3. Дар ҳикояти дуҷум кадом хислати инсон ситоиш шудааст?

4. Ибораи «заҳмат мадеҳ» дар матн чӣ маънӣ дорад?

5. Ба фикри шумо рафтори дарвеш нисбати подшоҳ дуруст буд?

ҲИКОЯТ

Пиёдае сару по бараҳна бо корвони Ҳичоз аз (шаҳри) Кӯфа ҳамроҳи мо шуд. Маблағе, чизе надошт. Хиромон ҳа-мерафт ва мегуфт:

На ба уштуре саворам, на чу хар ба зери борам.

На худованди раийят, на гуломи шахриёрам.

Ғами мавҷуду парешонии мардум надорам,

Нафасе мезанам осудаву умре ба сар орам.

Уштурсаворе гуфташ:

- Эй дарвеш, кучо меравӣ баргард, ки ба сахтӣ мемири.

Нашунид ва қадам дар биёбон ниҳод. Чун ба (мавзеи) Нахлаи Маҳмуд расидем, тавонгарро аҷал фаро расид. Дарвеш ба болинаш омад ва гуфт:

- Мо ба сахтӣ намурдем ва ту ба бухтӣ (уштур) бимурдӣ.

БАӢТ

Шахсе ҳама шаб бар сари бемор гирифт,

Чун рӯз шуд, ӯ бимурду бемор бизист.

Эй басо аспи тезрав, ки бимонд,

Ки хари ланг ҷон ба манзил бурд.

Бас, ки дар хок тандурустонро,

Дафн кардему захмхӯрда намурд.

Савол ва супориш

1. Мувофиқи мазмун ба ҳикоя ном гузоред.
2. Моҳият ва мақсади адиб аз овардани ҳикоя дар чист?
3. Чаро хоҷа мурду марди дарвеги зинда монд?

САМАРАИ НЕКӢ

Бо тоифаи бузургон ба киштӣ нишаста будам. Завраке дар пайи мо ғарқ шуд. Ду бародар дар гирдоб афтоданд. Яке аз бузургон ба маллоҳ¹ гуфт:

- Бигир ин ҳар дуру, ки ба ҳар яке панҷоҳ динор медиҳам (Ин ду касро наҷот деҳ, барои ҳар якаш панҷоҳ динор ба ту медиҳам).

Маллоҳ дар об афтод, то якеро бираҳонид. Он дигар ҳалок шуд. Гуфтам: - Бақияи умраш намонда буд. Аз ин сабаб дар наҷот додани ӯ таъхир кардӣ ва дар они дигар таъҷил (шитоб) ? Маллоҳ бихандид ва гуфт:

- Он чӣ ту гуфтӣ, яқин аст (лекин), майли хотири ман ба раҳонидани ин бештар буд. Вақте дар биёбон монда будам, ин маро ба шутур нишонд ва аз дасти он дигар тозиёна хӯрда будам, дар тифлӣ.

*То тавонӣ, даруни кас махрош,
К-андар он роҳ хорҳо бошад.
Кори дарвеши мустаманд барор,
Ки туро низ корҳо бошад.*

Савол ва супориш

1. Аз рӯйи ҳикоя нақшаи онро тартиб диҳед.
2. Чаро маллоҳ яке аз бародаронро аз марг наҷот доду дигарро не?
3. Мақсади Саъдӣ аз баёни ҳикоя чист?
4. Порчаи шеъри охир аз чанд байт ва аз чанд мисраъ иборат аст?

Г

АДАБ АЗ КӢ ОМУХТӢ?

Луқмони Ҳакимро гуфтаанд:

- Адаб аз кӣ омухтӣ?

Гуфт:

- Аз беадабон: ҳар чӣ аз онҳо дар назарам нописанд омад, аз он парҳез кардам.

КАМ ХӢРДАН АДАБ АСТ

Обидеро ҳикоят кунанд, ки шабе даҳ ман таом мехӯрд ва то саҳар хатме мекард. Соҳибдиле бишнид ва гуфт:

- Агар ним ноне мехӯрду мехобид, бисёр аз ин фозилтар мебуд.

Андарун аз таом холӣ дор, то дар ӯ нури маърифат бинӣ.

Маллоҳ - баҳрнавард

ХОРКАНИ ҲИММАТБАЛАНД

Ҳотами Тойро гуфтанд:

- Аз худ бузургҳимматтар дар ҷаҳон касеро дидаӣ ё шундаӣ?

Гуфт:

- Бале, рӯзе ба амирони араб чиҳил шутур қурбон карда будам.

Пас ба гӯшаи саҳро ба ҳоҷате бурун рафтам (барои коре ба саҳро баромадам). Хорканеро дидам, ки пуштае хор фароҳам оварда (чамъ кардааст). Гуфтамаш:

- «Ба меҳмони Ҳотам чаро намеравӣ, ки халке бар симоти (дастархони) ӯ гирд омадаанд?»

Гуфт:

Ҳар кӣ нон аз амали хеш хӯрад,

Миннати Ҳотами Тойӣ набарад.

Ман ӯро ба ҳиммату ҷавонмардӣ аз худ бартар (баландтар) дидам.

Савол ва супориш

1. Пур хӯрдан аз кадом ҷиҳат ба инсон зарар доштааст?
2. Ҳолами Той кӣ буд? Бо кадом хислатҳояш дар байни мардум маъруф гардид?
3. Чаро марди хоркан дар ҳимматбаландӣ аз Ҳотам ҳам бузургтар будааст?
4. Калимаи бузургҳимматтар кадом ҳиссаи нутқ мешавад? Онро аз ҷиҳати сохт низ таҳлил намоед.

ДАҲОНИ ПУШИДА ҲАЗОР ТИЛЛО

Бозоргоне ҳазор динор зарар дид ва ба писараш гуфт:

- Набойд, ки бо касе ин суханро дар миён ниҳӣ (набойд ин суханро ба касе бигӯйӣ).

Писар гуфт:

- Эй падар, фармон турост, нагӯям (ба касе нагӯям), лекин маро ба фоидаи ин мутталеъ (огоҳ) гардон, ки маслиҳат дар ниҳон доштан чист?

Гуфт:

- То мусибат ду нашавад: яке нуқсони моя (кам шудани сармоя) ва дигар шамотати (маломати) ҳамсоя.

БАЙТ

*Магӯ андуҳи хеш бо душманон,
Ки «лоҳавл» гӯянд шодикунон.*

ҶАВОНИ ДОНИШМАНД

Ҷавоне хирадманд аз фунуни фазоил ҳаззи вофир дошт ва таъби нофир (аз донишҳои гуногун маълумоти зиёд дошт ва аз бисёр гап задан нафрат мекард). Чандон ки дар маҳофили донишмандон нишастӣ (ҳар қадар дар маҷлисҳои до-нишмандон менишаст) забон аз сухан бибастӣ (гап намезад).

Боре падараш гуфт:

Эй писар, ту низ он чӣ медонӣ, бигӯй!

Гуфт:

Тарсам, ки бипурсандам аз он чи намедонам ва шармсорӣ барам
(метарсам он чиро. ки намедонам пурсида шармандаам кунанд).

БАӢТ

*Нагуфтӣ надорад касе бо ту кор,
Валекин чу гуфтӣ, далелаи биёр!*

АГАР ДОНО МЕБУД

Ҷолинус аблаҳеро дид, ки даст дар гиребони донишманде
зада, беҳурмати мекунад.

Гуфт:

-Агар ин доно мебуд, кори вай бо нодон ба ин ҷо намерасид.

ҶИТӢА

*Ду оқилро набошад кину пайкор,
На доное ситезад бо сабукбор.
Агар нодон ба ваҳшат сахт гӯяд,
Хирадмандаш ба нармӣ дил бичӯяд.
Ду соҳибдил ниғаҳ доранд мӯе,
Ҳаме дун саркашу в-озармҷӯе.
В-агар бар ҳар ду ҷониб ҷоҳилонанд,
Агар занҷир бошад, бигсилонанд.*

Савол ва супориш

1. Бигӯед, ки номи ҳикояи аввал ба мазмуни он чӣ муносибат дорад?
2. Ба андешаи шумо рафтори ҷавон (аз ҳикояти дуҷум) дуруст аст?
3. Ҷолинус дар ҳикояи «Агар доно мебуд» чаро рафтори донишмандро нарасандид?
4. Лугатҳоро аз қавсайн ба дафтарадон нависед ва ҳифз намоед.

Ҷ

ОВОЗИ НОХУШ

Яке дар масциди Санҷар барои савоб бонги намоз (азон) мегуфт, ба тарзе ки шунавандагон аз ӯ нафрат мекарданд.

Соҳиби масҷид амире буд одил ва нексиришт. Намехост, ки муаззин дилозурда гардад. Гуфт:

Эй ҷавонмард. ин масҷид муаззинони қадим дорад. Ҳар якеро панҷ динор мураттаб доштаам (маош қарор додаам). Туро даҳ динор медиҳам, то ҷойи дигар рави. Бар ин қавл иттифоқ карданд ва (ӯ) бирафт. Пас аз муддате дар гузаре (дар сари роҳе) пеши амир боз омад ва гуфт:

- Эй худованд (хӯчаин), бар ман ҳайф кардӣ (дар ҳаққи ман ҷабр кардӣ, ки ба даҳ динорам аз он букъа (масҷид), бадар кардӣ. Он ҷо ки рафтаам, бист динор медиҳанд то ба ҷойи дигар равам (лекин ман) қабул намекунам.

Амир аз ханда беҳуд гашт ва гуфт:

- Зинҳор наситон (нагир), ки ба панҷоҳ динор розӣ мегарданд.

БАЙТ

*Ба теша кас нахарошад зи рӯйи хоро гил,
Чунон ки бонги дурушти ту мехарошад дил.*

ҶАВОБИ МОДАР

Рӯзе ба ғуруру ҷаҳли ҷавонӣ бонг бар модар задам. Дилозурда ба кунҷе нишаст ва гирён ҳамегуфт:

- «Магар хурдиатро фаромӯш кардӣ, ки дурушти ме-
кунӣ?»

ҶИТЪА

*Чӣ хуш гуфт золе ба фарзанди хеш,
Чу дидаш палангафкану пилтан:
«Гар аз аҳди хурдит ёд омадӣ,
Ки бечора будӣ дар оғӯши ман,
Накардӣ дар ин рӯз бар ман ҷафо,
Ки ту шермардию ман -пиразан».*

ҲУНАРАТ ЧИСТ ?

Араби сахроiero дидам, ба писари худ меғуфт:

- Туро хоҳанд пурсид, ки ҳунарат чист, нағуянд, ки падарат кист?

Писареро падар насиҳат кард, К-«Эй ҷавонмард, ёд гир ин панд: Ҳар кӣ бо аҳди худ вафо накунад, Нашавад дӯструю донишманд».

Савол ва супориш

1. Гӯед, ки дарҳикоя кадом хислати инсон мазаммат шудааст?
2. Агар шахсе шеғро ҳамин тавр нохуги хонад, ба шумо хуш меояд?
3. Ҳикояи «Ҷавоби модар» аз кадом ҷиҳат ба шумо мағқул шуд?
4. Доир ба рафтор ва гуфтори ҷавон нисбати модар чӣ андеша доред?
5. «Ҳунарат чист?»-ро мағнидод кунед ва бигӯед, ки чаро падар ба писараиш чунин гуфт?
6. «Ҳар кӣ бо аҳди худ вафо накунад» чӣ мағно дорад?
7. Аз рӯйи ҳикояи «Овози нохуш» саҳначае ташкил намоед.

Г

ПАҲЛАВОНИ ТАРСОНЧАК

Соле аз Балх ба Бомиён сафар мекардам ва роҳ аз ҳаромиён (роҳзанон) пурхатар. Ҷавоне ба бадрақа (барои роҳнамоӣ) ҳамроҳи мо шуд; сипарбоз. чархандоз (тирандоз) ва пилзӯр, ки даҳ марди тавоно зеҳи камони ўро кашида рӯйи замин пушти ўро зада наметавонист, лекин нозпарвар буд, на ҷаҳондидаву сафарқарда. Рағди кӯси (овози нақораи) диловарон ба гӯшаш нарасида ва барқи шамшери саворон надида (буд).

БАЙТ

*Наафтода дар дасти душман асир,
Ба гирдаи наборида борони тир.*

Иттифоқо ману ин чавон ҳар ду дар пайи ҳам равон будем. Ҳар девори қадим, ки ба пешаш мебаромад, ба қуввати бозу меафканд ва ҳар дарахти азим, ки медид. ба зӯри сар-панҷа аз бех меканд ва фаҳркунон меғуфт:

БАӢТ

Пил ку, то китфу бозуи гурдои бинад?

Шер ку, то кафу сарианҷаи мардон бинад?

Мо дар ин ҳолат (будем). ки ду ҳинду аз паси санге сар бароварданд ва оҳанги қитоли (қасди куштани) мо карданд. Дар дасти яке чӯбе ва дар бағали дигаре кулӯхкӯбе буд. Ба чавон гуфтам:

- Чӣ пойи (ба чӣ нигоҳ карда истоӣ?)

Биёр он чи дори зи мардию зӯри,

Ки душман ба пойи худ омад ба гӯрӣ.

Тиру камонро дидам аз дасти чавон афтода ва баданаш ба ларза даромада.

Чорае чуз он надидем. ки либосу силоҳу чома раҳо кардем (кашида додем) ва чон ба саломат бурдем.

Савол ва супориш

1. Дар бораи амали чавон чӣ андеша доред?
2. Оё ӯро далер гуфтан мумкин аст?
3. Чаро бо ҳамин қувваю тавоноӣ аз ду ҳинду тарсид? Магар ӯро тарсончак гуфтан раво аст?
4. Аз рӯйи мазмуни ҳикоя нақша тартиб диҳед ва дар хона нақли хаттӣ нависед.
5. Луғатҳои дохили қавсайнро аз худ намосд.

МАЪЛУМОТИ УМУМӢ ДАР БОРАИ МАҶОЗ, ТАШБЕҲ ВА ТАВСИФ

Барои он ки асари бадеиро аниқтар дарк кунед, аз нозукиҳои он огоҳ бошед, бояд моҳияти санъатҳои маҷоз, ташбеҳ ва тавсифро донед, аз худ намоед.

Маҷоз. Равшан аст. ки аксарияти калимаю ибораҳо ба ғайри маъноӣ асли боз маъноӣ маҷозӣ низ доранд. Аз ин хотир дар грамматикаи забони тоҷикӣ онҳоро ба ду қисм - маъноӣ маҷозӣ ва асли тақсим кардаанд. Дар адабиётшиносӣ бошад. маъноӣ маҷозиро санъати маҷоз мегӯянд.

Ба ҳамин тариқ. калимаю ибораҳо, ки ғайри маъноӣ асли дар асари бадеӣ истифода шудаанд, санъати маҷоз ном доранд. Санъати маҷоз дар афсона, ҳикоя, латифа, достон, чистон ва махсусан зарбулмасалу мақол истифода бурда мешаванд, Чунончи: 1. Бародари азиз. аз худ наравед. 2. Офтобро бо доман пӯшида намешавад. 3. Вазнин шавед. Дар ҷумлаи аввал ибораи «аз худ наравед» ба маъноӣ ҳаво-баландӣ, мағрурӣ, худписандӣ омадааст, дар ҷумлаи дуюм «Офтоб» маъноӣ ҳақиқат, аниқ, адолат ва воқеиятро дорад, яъне, адолат бояд дастболо шавад. Дар ҷумлаи сеюм калимаи «вазнин» ба маъноӣ маҷозӣ омада, аз худ наравед, худ-писанд, мағрур нашаведро ифода мекунад.

Ташбеҳ. Ташбеҳ маъноӣ чизро ба чизе. якеро ба дигаре монанд карданро дорад. Масалан. Гуландом мисли дугонааш Садбарг аълохон аст. Дар ин ҷумла Гуландом аз рӯи донишаш ба Садбарг монанд карда шудааст.

Ташбеҳ унсурҳои ба худ хос дорад: ташбеҳшаванда, ташбеҳкунанда, олат ё воситаи ташбеҳ. Дар ҷумлаи боло Гуландом ташбеҳшаванда. Садбарг ташбеҳкунанда ва мисли, монанди воситаҳои ташбеҳ мебошанд. Ташбеҳ намудҳои гуногун дорад. Маъмултаринаш ташбеҳи равшан. пӯшида мебошад. Ташбеҳе. ки дар боло оварда шудааст, ташбеҳи равшан буда, ба воситаи олатҳои ташбеҳ (мисли, монанди) ба вучуд омадааст.

Дар адабиёти бадеӣ ташбеҳ барои возеҳу равшан ва нишонрас

баромадани фикр, барчастагии образ ва бадеияти асар хизмат мекунад. Нависанда ҳатто бо як калима ё ибора метавонад, маъниҳои олиро ифода намояд. Масалан, дар афсонаи «Эраҷи тилисмшикан» гӯянда аз санъати ташбеҳ бисёр бамаврид истифода бурда. Эраҷро ба офтоб ва дигар рафиқонашро ба ситораҳо монанд кардааст: «Эраҷ, гӯё офтоб ва бачагони дигар ситораҳои дурахшон буданд, ки гир-ди ўро печонида гирифта буданд». Устод Рӯдакӣ дар шеъри машҳури худ «Бӯйи ҷӯйи Мулиён» амири Бухороро ба сарв ва худи Бухороро ба бӯстон ташбеҳ намудааст, ки ин тасвир бисёр зебою дилкаш баромадааст:

*Мир сарв асту Бухоро бӯстон,
Сарв сӯйи бӯстон ояд ҳама.*

Савол ва супориш

1. *Аз байти зер ташбеҳкунанда ва ташбеҳшавандаашро ёбед. Онҳо ба воситаи кадом олати таҳибеҳ бо ҳам алоқаманд шудаанд?*

*Бихандад лола дар сахро,
Ба сони чехраи Лайло,
Бигиряд абр дар гардун,
Ба сони дидаи Маҷнун.*

2. *Байтҳои болоро ба наср баргардонед ва дар он қофияашро муайян намоед.*

Тавсиф. Тавсиф маънои васф кардан, ситоиш намудани касеро, чизеро дорад, ва яке аз санъатҳои маъмултарини адабиёти бадеист. Адибон ва ровиён барои пурҷозибӣ, » дилкашу рангин баромадани ҳодисаю воқеаҳо, сифату хусусияти предмет ё шахсҳои алоҳида, яъне персонажҳои асарро пайиҳам номбар мекунанд. Масалан, гули сурхи хушбӯйи зебо ба ман ҳаҷя карданд. Дар ин ҷумла, сифатҳои гул: сурх, хушбӯй ва зебо батафсил оварда шудаанд, ки дар забон онҳоро муайянкунанда мегӯянд. Дар асари бадеӣ бошад, чунин таркибҳои тавсиф мегӯянд.

«Маликзодаеро шунидам, ки кӯтоҳ буду ҳақир ва дигар бародаронаш баланду хубрӯй». Дар ин ҷумла Саъдӣ сифати бародаронро

додааст, яъне маликзода кӯтоҳу бечора, вале бародаронаш баланд ва хубрӯй буданд. Илова бар ин дар ин ҷумла санъати тазод низ омадааст. Хусусияти ин санъат он аст, ки ду чиз (сифат. хислат), ду шахс муқобили ҳам гузошта мешавад. Ё ҳодисаю воқеаҳои зидди якдигар низ тазод шуда метавонанд. Дар ҷумлаи боло сифатҳои маликзода (кӯтоҳу ҳақир) ба бародаронаш (баланду хубрӯй) муқобил гузошта шудаанд. Аз ин хотир Саъдӣ дар ин ҷумла аз санъатҳои тавсиф ва тазод, ки бештар дар якҷоягӣ меоянд, бамаврид истифода бурдааст. Як мисоли дигар аз Саъдӣ: «Дурӯғи маслиҳатомез, беҳ аз рости фитнаангез». Дар ин ҷумла ҳам тавсиф ва ҳам тазод бо ҳам омехта шуда, идеяи адибро тақвият бахшидааст. Аввалан рости дурӯғ муқобил, зидди ҳам омада, сониян сифати дурӯғи маслиҳатомез ва рости фитнаангез бамаврид истифода шуда, андешаи Саъ-диро возеҳ нишон додаанд.

Савол ва супориш

1. Тазодро дар забон бо чӣ истилоҳ ифода мекунанд?
2. Доир ба тавсиф ва тазод мисолҳо гӯед.

БАДРИДДИН ҲИЛОЛӢ

(1470 -1529)

*Моро ба ҷафо куштпа, пушаймон шуда бошӣ?
Хуни дили мо рехта, ҳайрон шуда бошӣ?*

Ҳилолӣ

Шаб торикун зулмотӣ буд. Барои мардуми Ҳирот ин шаб, яъне шаби ҷумъаи соли 1529 як умр шаби бехосият хоҳад монд. Дору гир, доду фарёд, гирия лобаи кӯдакону занон хомӯшии шабро халалдор мекард. Ясавулон ва сарбозони Убайдуллоҳхон хонаҳои мардумро талаю тороч мекарданд, одамони «гарданкаш», «ёғӣ» ё «ҷурми дигар дошта»-ро ба зиндон ё ба қозихона мебурданд.

Чор сарбози Убайдуллоҳхон ба назди дарвозае омада Ҳилолиро ба маҳкамаи қозӣ бурданд.

Шоир шарту русуми инсонӣ ба ҷо оварда салом дод. Аммо салом бечавоб монд. Қозикалон ба ҳучум гузашт.

- Шумо, шоир Ҳилолӣ? Чунин бандаҳои осӣ ба худ лақабҳои осмонӣ меёбанд. Садқаи ҳилоли Худои азза ва ҷалла шавед.

- Ман гуноҳе надорам ва сабаби ба марҳамати шумоён расиданамро намедонам.

- Намедонӣ! Ҳамаашро нағз медонӣ. Ҳоло ба ёдат меорем. Аввалан, дар як шеърат хони покдину ҳомии шариати ислом, сояи Худо дар замин Убайдуллоҳхонро танқиду мазаммат кардӣ! Магар ин гуноҳ нест? Мавлоно Бақои Ланг ва Мавлоно Гулҷеҳр, ки дар назди қозикалон ҳузур доштанд, аз ҷой бархеста суханони Мавлоно Шамсиддинро тасдиқ карданд.

- Баред! Пагоҳ дар бозори Чорсӯ амри моро амалӣ кунед!

Хуршеди оламтоб кайҳо аз паси қуллаҳои кӯҳ баромада, саховатмандона нурпошӣ мекард. Вале офтоби зиндагии Ҳилолӣ рӯ ба ғуруб оварда буд. Шоири номуродро ясавулон кашон-кашон ба сӯйи бозори Чорсӯи Ҳирот мебурданд. Як гурӯҳ мардуми авом ҳамроҳӣ мекарданд. Баъзеҳо ба ҳоли шоир гирия мекарданд ва баъзе ҳасудон. ба сари Ҳилолӣ санг мепартофтанд. Сари шоир хуншор шуда

буд. Қатраҳои хун ба рӯи гандумгуни шоир таровида. риши мошу биринчи шоирро лолагун карданд. Ҷ бо сари баланд пеш мерафт. Адиб ба атрофиён хирадмандона назар мекард. Аз байни ҳасудон, нотавонбинон, дӯстон, хешу ақрабояшро мечуст. Медид. Онҳо гирён буданд. Шоир бо ишорат бо онҳо хайру хуш менамуд ва байти зеро бо дарду алам мехонд.

*Ин қатраи хун чист ба рӯи ту, Ҳилолӣ?
Гӯё ки дил аз гусса ба рӯи ту давида.*

Ниҳоят Ҳилолиро ба бозорҷой оварданд. Дар назди ӯ ҷаллод Сайфуллоҳ шамшер дар даст меистод. Қатлгоҳ баландтар буд. Шоир издиҳомро хуб медид. Чанд дақиқа хомӯшӣ ҳукмфармо гардид. Ҳилолӣ сар баланд кард ва ба тарафи мардум назар андохт. Баъд гуфт:

- Хешу табор, дӯстон. ман бо шумо хайрухуш мекунам. Онҳо дар қасди ҷони ман буданд. Ман аз мурдан наметарсам. Оре, онҳо ҷисми маро нест мекунанд, шеъри маро карда наметавонанд!

Баъд Ҳилолиро ба қатл расонанд.

САД ҶОН ФИДОИ ДҶУСТ

*Бархез, то ниҳем сари худ ба пойи дӯст,
Ҷонро фидо кунем, ки сад ҷон фидоии дӯст.
Дар дӯстӣ мулоҳизаи марғу зист нест,*

*Душман беҳ аз касе, ки намирад баройи дӯст.
Ҳошо¹, ки ғайри дӯст кунад ҷо ба чашми ман,
Дидан наметавон дигареро ба ҷойи дӯст.
Аз дӯст ҳар ҷафо, ки расад, ҷойи миннат аст,
Зеро ки нест ҳеҷ вафо чун ҷафои дӯст.
Бо дӯст ошно шуда, бегонаам зи халқ,
То ошнои ман набувад ошнои дӯст.
Дар ҳалқаи сағони дараи меравам, ки боз
Аҳбоб² саф зананд ба гирди саройи дӯст.
Дастӣ дуо кушод Ҳилолӣ ба ҳазратат,
Яъне ба даст нест маро ҷуз дуойи дӯст.*

ДАР БОРАИ ОДОБ

*Надонам, к-ин ҳама тарки адаб чист?
Ҳадди худро намедонӣ, сабаб чист?
Адаб хоҳӣ, зи ҳад берун манеҳ пой,
Зи ҳар ҷониб, ки хоҳӣ дар миён ой.*

Адаб ороиши афзол бошад,
 Адаб осоиши аҳвол бошад.
 Фурӯғи зоҳир² аз ороиши ӯст,
 Фароғи ботин³ аз осоиши ӯст.
 Адаб маҷмӯаи ҳусну ҷамол аст,
 Баҳоре дар камоли эътидол⁴ аст.
 Ҳама қорат ба қадри хеш бояд.
 Зи қадри худ на кам, на беш бояд,

Ба ин мизон, агар худро бисанҷӣ, Наранҷанд аз туву худ ҳам на-
 ранҷӣ. Чу биншинӣ, чунон бояд, ки шояд, Чу бархезӣ, чунон шояд,
 ки бояд. Чароғи дида шаб ҷое маяфрӯз, Ки гардад тира, чун равшан
 шавад рӯз.

Луғат

1. Ҳошо, ки - Худо нигоҳ дорад, ҳаргиз
2. Аҳбоб - дӯстон
3. Фурӯғи зоҳир - зебогии зоҳир, ороиши зоҳир.
4. Фароғи ботин - оромии ботин, осудагии ботин.
5. Эътидол - муътадилӣ, мавзунӣ.

Савол ва супориш

1. Ба ақидаи адиб барои боадаб шудан чӣ бояд кард?
2. Адаб дар зиндагӣ чӣ аҳамият дорад?
3. Муқофидаро адабро номбар кунед.
4. Қалимаи адаб дар матн чанд маротиба такрор шудааст?

РУБОИҶО

Дар олами бевафо касе хуррам нест,
 Шодию нишот дар бани Одам нест!
 Он кас, ки дар ин замона ӯро ғам нест,
 Ё одам нест, ё аз ин олам нест!

Имруз маро ғайри парешонӣ нест,
 Дар мушкили ман умеди осонӣ нест!

*Ғам кушт марову кас ба додам нарасид,
Биллаҳ, ки дар ин шаҳр мукулмонӣ нест!*

ДАР БОРАИ ДАЛЕРӢ

*Биё, эй бедили аз кор монда,
Зи бим андар паси девор монда.
Далерӣ кун, ки майдон аз далер аст,*

*Агар рӯбаҳ далер афтод, шер аст.
Чӣ хуш гӯянд мардони ҷигардор,
Ки: - «Пое пеш неҳ, дасте бурун ор!».
Агар сад сол зери санг бошӣ,
Аз он беҳтар, ки зери нанг бошӣ.*

*Зи ғайрат гар яке мардонагӣ кард,
Ту гӯӣ ҷоҳиле девонагӣ кард?
Магӯ ҷоҳил, ки ҷойи ҳайрат аст ин,
Беҳ аз сад оқили бегайрат аст ин.
Қавидил шав, ки дар майдони мардӣ¹,
Гар аз куштан битарсӣ, кушта гардӣ.*

Луғат

1. Майдони мардӣ - майдони ҷанг, муҳориба.

Савол ва супориш

1. Чаро рӯбоҳ далер шавад? Ҳамин тавр шуданиш мумкин аст?
2. Чаро аз оқили тарсончак шахси ҷоҳили часурро адиб боло гузоштааст?

ДАР БОРАИ ВАФОДОРӢ

*Ҷафокоро, вафодорӣ биёмӯз,
Зи ёрон шеваи ёрӣ биёмӯз!
Ба ҳар кас рӯзи неъмат¹ аҳд бастӣ,
Фаромӯшаи макун дар тангдастӣ!
Чу нон бардоштӣ, хонро² маяндоз,
Намак хӯрдӣ намакдонро маяндоз.*

Набояд рӯзи аввал аҳд³ бастан,
 Пас аз бастан намебояд шикастан.
 Зи мо сарриштаи аҳд аст зинҳор,
 Ки ин сарриштаро аз даст магзор.
 Тарике хуштар аз аҳду вафо нест,
 Вале афсӯс, к-он дар аҳди мо нест.
 Вафо, гар з-он ки дар олам набошад,
 Чӣ бошад, гар ҷафое ҳам набошад!
 Нашоёд ҳар замон ёре гирифтани,
 Зи ёрон дар дил озоре гирифтани.
 Гуле, к-он ҳар замон бошад ба ҷое,
 Намеояд аз ӯ бӯйи вафое.
 Ба мутриб муҳтасибро⁴ з-он бувад чанг,
 Ки ҳар дам дар мақоме дорад оҳанг.
 Яке к-ӯ рӯзу шаб як ҷо муқим аст,
 Зи ёрони вафодори қадим аст.
 Касе, к-аз дӯстӣ берун ниҳад пай⁵,
 Дар оини вафо сағ беҳтар аз вай.
 Зи кӯйи ӯ қадам натвон кашидан,
 Ба роҳи ӯ ба сар бояд давидан....

Омад баҳору хушдилам аз рангу бӯйи гул,
 Он беҳ, ки май кашам ду-се рӯзе ба рӯйи гул.
 Гул дидам, орзуи касе дар дилам фитод,
 К-аз диданаш касе накунад орзуи гул.
 Ин дам, ки бӯйи дилкаши гул медиҳад насим,
 Бас дилкаш аст гашти гулистон ба бӯйи гул.
 Хуш он, ки ёр бошаду ман дар ҳарими боғ,
 Ман сӯйи ӯ назар фиғанам, ӯ ба сӯйи гул.
 Дид он ду рух Ҷилолию осудадил нишаст
 Аз ҷустуҷӯи лолаву аз гуфтугӯи гул.

Луғат

1. Неъмат - сериву пурӣ, фаровонӣ, рӯзи осоштагӣ.
2. Хон - дастархон.
3. Аҳд - 1. Паймон, вағда. 2. Замон, вақт.
4. Муҳтасиб - назоратчи динӣ.
5. Пай – пой, қадам.

Савол ва супориш

1. Одами тангдаст гуфта киро мегӯянд?
2. Зарбулмасали «Намак хӯрда ба намакдон туф накунад» ба кадом байти порчаи боло рост меояд?
3. Муродифи «вафодор», «чафокор», «ёр» ва «озор»-ро ёбед.
4. Калимаи «давидан»-ро таҳлили овозӣ кунед.

Г

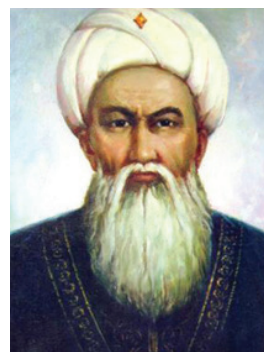
Туле Би Алибекули (1663-1756)

Туле Би Алибекули намояндаи бузурги чамъият, Бии жузи калон, яке аз муаллифони кодекси қонунии “Ҷети жарги”, нотик ва шоир аст.

Туле Би намояндаи насли Ҷаниси Дулатиҳо, ки аз авлоди Худойбердӣ буда соҳиби 9 нафар писар буд. Дар ин қабила пеш аз Туле Би ҳама аҷдодони ӯ одамони оддӣ буда бо деҳқонӣ машғул буданд. Туле Би соли 1663 дар назди резиншгоҳи Ҷайсан соҳили дарёи Чу (вилояти Ҷамбул) таваллуд шудааст.

Вай соли 1756 дар Акбурханорде (вилояти Чимкент ноҳияи Ленгер) аз олам мегузарад. Баъди вафоти хони жузи калон Ҷолбарис Туле Би солҳои 1743-1749 дар муддати 6-сол Тошкентро ҳукмронӣ намуд.

Дар ин муддат обрӯю эътибори Туле Би боз ҳам баланд шуда вай дар байни халқ барои баланд бардоштани илму дониш хоҷагии қишлоқ, чорводорӣ ва ҷойгиршавии халқ асоснок намудани ҳаёти халқ, омӯхтани одоби намунавии халқҳои ҳамсоя бо мақсади нигоҳубин ва афзоиши наслҳои оянда ҳаракат намуд.

Қазибек Би Қалдибекули (1667-1764)

Дар ибтидои соли 1665 дар дашти Каркаралин дар оилаи авлоди Арғин Қалдибек Би писаре ба дунё омад, ки ба ӯ номи Қазибекро доданд. Дар бораи нақши Қазибек Би гуфтан мумкин аст, ки вай яке аз ташаббускори маориф ва барои мустаҳкам намудани ягонагии ҳудуди давлати қазоқ ҳаракат намуда, соли 1680 дар давраи хонигарии Тауке ӯро роҳбари Бии миёна номиданд.

Бо ҳамроҳии Туле Би ва Айтеке Би Қазибек Би ҳам дар таърих ҳамчун ташаббускори муттаҳидшавии се жуз ва яке аз муаллифи кодекси қонун “Ҷети жарғи” мебошад.

Ҳолати ҳамон давраҳоро ба инобат гирифта Қазибек Би халқи қазоқро ба муттаҳидшавӣ, бас намудани ҷангу ҷидоли байни қабилавӣ, бо муомилаи дӯстона бо ҳамсояҳои жунгарӣ, ӯзбекӣ ва русӣ даъват менамояд. Қазибек Би моҳи декабри соли 1764 аз олам гузашт.

Айтеке Би (1644-1700)

Айтеке Би Байбекули ҳамчун одами бузург дар дохил ва беруни жузи хурд, ки Абулхайрхан идро мекард, машҳур гашт. Соли таваллуд ва вафоти ӯ номуайян буда, ҳамзамони Туле Би ва Қазибек Би буда, онҳо сарварони се жузи калон гаштаанд.

Қисми зиёди Айтеке Би дар даштҳои беканори Амударё ва Сирдарё, ки давлати Туронӣ буда, маркази онҳо шаҳрҳои Бухоро, Самарқанд ва Урганҷ буд. Айтеке Би дар мадрасаи Улуғбек хонда, дониши пурра ва мукамал гирифта, як қатор забонҳои шарқиро – арабӣ, форсӣ ва туркиро медонист.

Айтеке Би ҳамчун донишманди бузурги замон, маслиҳатчи дар ҳалли масъалаҳои мушкили дохили ва байни халқи, марди ҳунарманди бузург, сарлашқари ботаҷриба ба муқовимат ба ғалабаи ҷурғарҳо саҳми бузург гузоштааст. Вай ҳатто муаммо, ки байни жузи калону миёна Туле Би ва Қазибек Би ба вуҷуд омада буд миёнаравӣ карда ҳал намуд.

Дар баробари Туле Би ва Қазибек Би Айтеке Би ҳам яке аз муаллифони кодекси қонуни “Ҷети жарғи”, ки баъдтар низоми асосии сохтори давлатӣ ва қонуну тартибот дар хониғарии қазоқ муайян карда шуд.

Фасли III. Фазои безубори бачагӣ.

АДАБИЁТИ ТОЧИК ДАР САДОИ ХХ САДРИДДИН АЙНӢ (1878-1954)

Биёед, эй рафқон, дарс хонем, Ба бекориву
нодонӣ намонем Ба олам ҳар касе бекор гар-
дад, Ба чашми аҳли олам хор гардад.

Сардафтари адабиёти муосири тоҷик устод
Садриддин Айнӣ 15-уми апрели соли 1878 дар
деҳаи Соктареи ноҳияи Ғиждувони вилояти
Бухоро ба дунё омадааст. Ӯ дар деҳа хату савод
гирифта, пас аз он барои такмили дониш ба
шаҳри Бухоро омад. Касалии вабо падару мо-
дари Садриддини хурдсолро ба коми худ фуру
бурд. Баъд аз ин бори зиндагӣ ба сараш афтод,
ки дар ин бора дар «Ёддоштҳо»-яш бисёр ба-
дард қисса намудааст. Устод соли 1954 дар Душанбе вафот кард.
Мардуми кишвар ва меҳмонони олиқадрӣ давлатҳои дунё хона-му-
зейи устодро зиёрат мекунанд.

Хизматҳои устод С. Айнӣ ба назар гирифта бо фармони Пре-
зиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ӯ унвони олий - Қаҳрамони Тоҷи-
кистон дода шуд.

Асарҳои гаронбаҳои устод Айнӣ «Дохунда», «Ғуломон», «Ёддо-
штҳо», «Марги судхӯр», «Одина», «Қаҳрамони халқи тоҷик Темур-
малик» ва ғайра хазинаи адабиёти тоҷикро ғанитар гардонид.

Устод Айнӣ на танҳо нависанда, балки забоншинос, фарҳангшинос, адабиётшинос ва таърихшиноси мумтоз аст ва доир ба ин соҳаҳо асарҳои пурарзиш иншо кардааст. Асарҳои илмӣ бадеии устод барои олимон, адибон ва хонандагон мактаби омӯзишанд.

Ҳоло порчаеро аз «Ёддоштҳо» ва пораеро аз «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик» барои мутолиа пешкаши шумо мегардонем.

Боғи Садриддин Айнӣ дар шаҳри Душанбе

ВАФОТИ ПАДАРУ МОДАР ДАР ВАБОИ УМУМӢ

Дар аввалҳои тобистони соли 1306 ҳиҷрӣ (дар моҳи июни соли 1889) дар шаҳри Бухоро бемории вабо ва муромурӣ пайдо шуд. Акаам аз шаҳр бемор шуда ба деҳа баргашта омад. Тағои калонам Мулло Деҳқонро дар шаҳр вабо зада вафот кардааст, ки мурдаи ӯро аз он ҷо ба хонаи худашон ба деҳаи Маҳаллаи Боло овардаанд. Аҳволи сиҳатии падарам хуб набуд ва ӯ дар хона ба ака ва додарҳоям саробонӣ карда монд, ман модарамро ба сари мурдаи тағоиям ба хонаи бобоям бурдам.

Намедонам дар он ҷо ба модарам вабо расид ё ба марги бародараш бисёр сӯхт, ки дар ҳамон ҷо бемор шуд. Ман ӯро ба хар савор карда, базӯр ба хона овардам ва дидам, ки дар ин ҷо ҳам падар ва ҳам бародарони хурдсол, ки яке 9-сола ва дигаре 4-сола буд, бемор шуда афтоданд.

Акнун хонаи мо ранги як беморхонаро гирифта буд, ки дар вай ҳам доктор, ҳам фелдшер, ҳам ҳамшираи шафкат ва ҳам санитар танҳо ман будам. Дар як хонаи ҳафтболор 5 бемор қатор хобида буданд ва ман бо навбат ба ҳар кадоми онҳо оби чӯш ё ин ки шир меодам, магасҳояшонро мерондам, берун баромадан хоҳанд, ба қадри кувва ёрӣ мекардам.

Дар байни як ҳафта ҳамаи хонаҳои деҳа монанди хонаи мо гардид. На танҳо дар деҳаи мо, ҳатто дар туман (район) ҳам одами тандуруст кам монд ва муромурӣ сар шуд. Аз деҳаи мо, ки тахминан 300 хонавор одам дошт, ҳар рӯз як ё ду ҷанозаро ба мазор мебарданд.

Ман он вақтҳо намедонистам ва ҳоло ҳам муайян карда наметавонам, ки беморони ман чӣ дард доштанд. Он вақтҳо дар деҳаҳо духтур набуд. Дар деҳаи мо бошад, ҳамон табиби кӯҳнаи нодон ҳам набуд, ки бо ҷӯшонида додани хасу хошок беморон ва бемордоронро тасалли диҳад. Дар деҳаи мо танҳо эшонон ва дуохонон буданд, ки бесаводони деҳа ҳам ба онҳо ихлос надоштанд ва онҳо ҳар вақт дуохонии худро дар деҳаҳои дурдаст кор мефармуданд.

Як рӯз ман ба Қорӣ Маҳмуд, ки номи ӯ дар ин дафтар пештар гузашт, гуфтам:

- Амаки эшон. Шумо ҳар вақт дуохонии худро дар деҳаҳои бегона кор мефармоед ва ҳол он ки дар деҳаи худамон ҳам беморон бисёр шуданд, чаро инҳоро намехонед, ки шояд аз даму нафаси шумо шифо ёбанд?

ӯ ҷавоб дод:

- Ҳеч дузд аҳолии деҳа ва маҳаллаи худро тороч намекунад. Магар ман аз дузд ҳам ноинсофтарам, ки ҳамсояғони худро фиреб диҳам?

Қисми ба фиребгариӣ худ иқро кардани ин гуфтаҳои Қорӣ Маҳмуд дуруст бошад ҳам, қисми аз боинсофӣ фиреб надодани ҳамсояғони худаш дурӯғ буд. Дурусташ ин буд, ки ҳамсояғон, азбаски чӣ будани ҳамсояғони дуохони худро ме-донистанд, фиреб намехӯрданд.

Аз миёнаи беморони ман аҳволи падарам бисёр вазнин буд ва ӯ

қариб ҳамеша беҳуш меҳобид ва танҳо об мепурсид ва менӯшид. Ва рӯзе чашмашро кушода аз ман пурсид:

- Ба ҷуворӣ дубора об додӣ?

- Не.

- Аз оби аввал чанд рӯз гузашт?

- 10 рӯз гузашт.

-Хуб, ҳоло обталаб нашудааст! - Ва боз чашмашро пӯшида беҳуд шуд.

Баъд аз он ӯ рӯзе чанд бор бо ман ҳамин тариқа суолу ҷавоб мекардагӣ шуд.

Рӯзе, ки аз оби аввал 20 рӯз гузашта буд, ба суоли охирини ӯ «20 рӯз гузашт» гуфта ҷавоб додам.

Ин тавр бошад, ба об омода аст. Агар тавонӣ, рафта як об деҳ. Қулӯҳи офтобхӯрдаро бисёр андохтаам. Агар об нахӯрад, нобуд мешавад, - гуфт.

Ман каландчаамро гирифта ёбон баромадан хостам. Дар ин вақт ба зиракии сағ қоил шудам: ҳар вақт, ки ман ба ҷое мерафтам, ӯ аз дунболам мерафт ва аз ман ҳеҷ ҷудо намешуд. Аз вақте ки ман бемордор шуда дар хона мондам, ӯ ҳам аз пеши дари хона намечунбид. Имрӯз, ки ман каландчаро гирифта ба ёбон рафта истода будам, вай ба ман нигоҳ карда думашро чунбонид ва баъд ба дари хона наздиктар рафта фукашро ба рӯи остона монда ва чашмонашро ба сӯйи беморон дӯхта хобид. Гӯё вай дур рафтани маро дониста, хост, ки ба ҷойи ман бемордорӣ кунад.

Он сол об фаровон буд, ба болои ин, бештарини деҳқонон бемор буданд, ки касе аз пайи об намедавид. Бинобар ин ман ба осонӣ аз ҷӯйи калон об кушода, оварда замини ҷувориро об додам ва зуд ба пеши беморон баргаштам. Баъд аз ягон соати омадани ман падарам чашмонашро кушода:

- Об додӣ? - гуфта пурсид.

- Об додам!

- Боракаллоҳ! - боз чашм пӯшид.

Дар рӯзи 40-уми бемориаш ӯ арақ карда тамоман ҳушёр шуд.

Шир талаб кард, додам, хӯрд. Дар рӯзи дуҷум аз ҷояш хеста нишаст, дар рӯзи сеҷум асосанон ба пойи худ берун баромад, мо тамоман хурсанд шудем, ки ӯ халос шуд. Лекин дар рӯзи 10-уми саломатӣ ёфтаниаш ӯ дубора бемор шуда ба бистар ғалтид.

Усто амак, ки ӯ ҳам бемор буд ва аҳли хонаводааш ҳам бемор буданд, бо вучуди ин дар бемории аввалии падарам рӯзе як бор омада хабар мегирифт ва моро тасалли меод, ки ӯ сиҳат хоҳад ёфт: «Ҷафат чор дона арақи хунук барои ӯ лозим аст».

Дар ҳақиқат ҳам падарам баъд аз арақ кардан сиҳат ёфта буд. Аммо вақте ки дуҷумбора бемор шуд, Усто амак чизе намегуфт ва моро тасалли намеод. Лекин ба гумони ман ин бемории ӯ аз аввала сабуктар буд, ки ин бор оромтар меҳобид ва аз ҳуш намерафт.

Дар рӯзи ҳафтуми бемории дуҷум, вақте ки Усто амак омада беморро дид, ба ман таъйин кард, ки агар аҳволаш бадтар шавад, зуд ӯро хабар диҳам.

- Ман чӣ медонам, ки аҳволаш бадтар аст ё беҳтар? - гуфтам ман дар ҳолате, ки дар чашмонам об чарх мезад.

- Гиря накун, мард бош, писари падарат шав! Аҳволи падарат хеле вазнин аст, лекин барои пеш аз вақт ба мусибат дучор накардани шумоён худро ором нигоҳ меорад. Ту ҳам барои ба ташвиш дучор накардани ӯ худро ором нигоҳ дор! Аломати бад шудани аҳволаш ин аст, ки нафасҳои саҳт-саҳт мекашад ва гулӯяш хишшос мезанад. Ман равам, ки аҳволи янғаат бад буд.

Шаб шуд. Ман чароғи сиёхро даргиронда бар болои чароғпоя мондам. Ғайр аз ман ҳама дар хоби беморӣ буданд. Ҷанӯз аввалии шаб буд, ки падарам нафасҳои саҳт кашидан гирифт ва гулӯяш хир-хир кард. Усто амакро ҷеғ зада овардам. Ӯ бо пахта ба даҳони падарам об чаконидан гирифт. Бемор чашмашро кушод, аввал ба ман ва баъд ба Усто амак нигоҳ карда гуфт:

-Зиёдтар об диҳед, бо қошуқ резед!

Амак ба гулуи ӯ ду қошуқ об рехт.

-Бас, - гуфт падарам ва чашмонашро ба тарафи ман гардонида сухани худро давом дод:

-Хон! Дар чӣ гуна душворӣ бошад ҳам, хон! Лекин қозӣ нашав,

раис нашав, имом нашав! Агар мударрис шавӣ, май-лат!...

Бемор чашмонашро пӯшид. Баъд аз ягон дақиқа боз нафас кашидан гирифт. Амак бо пахта обчакониро сар кард. Дар ин миён бемор дар чояш қад рост кардан хост ва ба тарафи ман чашм дӯхт, дубора ғалтид ва дастонаш як чунбиш хӯрданд ва баъд аз он ором гирифт. Ин оромии абадии ӯ буд!

Дар ин вақт падарам аз рӯйи ҳисоби солгардонӣ, ки ҳисоби шамсӣ мебошад, 57 солро пур карда буд.

Усто амак баъд аз бастанӣ манаҳ ва сарангуштони пойи мурда ва пӯшонидани чашмони ӯ ба ман гуфт:

- Агар ман рафта беморони худро хабар гирифта оям, ту наметарсӣ?

- Чаро тарсам? Магар аз падари худ метарсам? - гуфтам дар ҷавоб.

- Бале, шер, - гуфту рафт ва бозгашта омада мурдабонӣ кард. Модар ва акаам баъд аз дубора омадани амак фаҳми-данд, ки падар мурдааст ва додаронам бошанд. баъд аз рӯз шудан фаҳмиданд.

Дар деҳаи ҳамсоя Юлдошбой ном як савдогари қалъачӣ буд. Ӯ мавиз, ғӯлинг, карбос ва чомаҳои пахтадори ғичду-вонӣ ғундошта ба Қазалӣ, Оқмасҷид, Оренбург ва ба ди-гар шахрҳои қазоқон ва бошқирдон мебурд ва аз он чоҳо молҳои русӣ меовард. Баъд аз мурмури сар шудан ӯ ба кафанфурӯшӣ даромад.

Назар ба қавли худаш, ӯ ин корро барои ҳоҷатбарории мардум мекард, вагарна ӯ ба «кафанфурӯшӣ барин як кори паст ҳеҷ эҳтиёҷ надошта»-аст. Ба мурдаи падари ман ҳам ӯ «ҳоҷатбарорӣ» карда, асбоби такфин ва чизҳои дигари ҷанозаро дода моро сад танга қарздор кард. Назар ба қавли Усто амак, агар мо пули нақд медоштем, ҳамон чизҳоро аз бозор 25-30 танга арзонтар гирифтани мумкин будааст.

Барои харҷи нақда ҳам 20 танга даркор шуд, ки ин маблағро ҳам ба шартӣ 25 танга карда додан, ба мо «ҳоҷатбарорӣ» карда дод. Барои бегоҳи душанбе, ҷумъа ва хатми Қуръон ҳам 25 танга лозим шуд, ки мо ин маблағро аз одамони гуногун ба тарзи қарзи майда

гирифта сарф намудем. Ҳамин тариқа шуда ман мурдаи падарро 150 танга (22с. 50 тин) харч карда бардоштам.

Баъд аз гузаштани рӯзҳои азодории падарам, намедонам, аз бе-хабарии ман ё бо ягон сабаби дигар гови ҷӯшоамон дар як шаб бемор шуда, ҳаром мурд. Модарам ин хабарро дар бистари бемориаш шунида гуфт:

- Ҳар балое, ки омада бошад, ба ҳамон гов занад. Қошки вай пештар мемурад, ки шояд падарат зинда мемонд. Гӯсолаашро ҳам барои саломатии худат ва бародаронат дафъ кардан даркор аст ва фармуд, ки вайро ба Хоҷаҳон бурда диҳам: ин як одами маъъюбу бедасту по буд, ки дар як гӯшаи деҳа хобида бо садакаи мардум зиндагонӣ мекард.

Ман гӯсоларо ба ӯ бурдам. Аммо ӯ қабул накард ва:

- Шумоҳо ҳозир аз ман муҳтоҷтаред, чунки мардум ба ман садака медиҳанд, ман бо вай як навъ зиндагӣ мекунам. Аммо шумоҳо ба садакагирӣ одат накардаед. Акнун, ки падаратон вафот кард, маълум нест, ки баъд аз ин ҳоли шумоҳо чӣ мешавад? - гуфт.

Аммо дубора модарам илтимос карда фиристод, ки барои саломатии бачагон қабул кунад. Ин дафъа гӯсоларо ба ӯ ба хотири ризои модарам базӯр қабул кунондам.

Дар ин вақт ман фаҳмидам, ки Хоҷаҳони маиби барҷомонда аз имоми деҳаи мо боинсофтар будааст. Имом дар рӯзи ҷанозаи падарам 10 тангаеро, ки ба ӯ доданд, бе ҳеч «лозим нест» гуфтан қабул карда буд. Ва ҳол он ки вай дар ҳамон вақтҳо дар анбори худ 50 ман (400 пуд) гандум ва 25 ман (200 пуд) ҷав дошт ва чӣ қадар пули нақд ва асбобу ашё доштанаашро, албатта, ман намедонистам. Аммо Хоҷаҳон ғайр аз ду чашме, ки ба садакаи мардум нигарон буд, чизе надошт.

Ака ва укаҳоям, ба қавли мӯйсафедон, аз хавфи мурдан гузашта буданд, аммо аҳволи модарам рӯз то рӯз вазнинтар мешуд. Дар вақтҳои охир ба пеши дар бароварданааш ҳам мумкин нашуд ва ҳамаи эҳтиёҷҳои табиаш дар ҷойи худаш мешуд, ки ман тоза мекардам.

Бародаронам беҳтар шуда бошанд ҳам, озодона ба по хеста гашта наметавонистанд. Аломати беҳтариин аҳволи онҳо дар ин буд, ки кам-кам чиз мехӯрданд. Ман бо маслиҳати кампирон ва мӯйсафедон мурғонро ба онҳо хӯрондам. Назар ба қавли тачрибакорон, ягона чизе, ки дар он вақт ба онҳо қувват бахшад, шӯрбои мурғӣ буд. Ман мурғонро ягон-ягон кушта намак мезадам ва ҳар мурғро 3 ё 4 бор шӯрбо карда, ба онҳо мехӯрондам.

Чуворино дар вақт-вақташ об дода бошам ҳам, вайро аз ҳуҷум ва тороҷи парандагон нигоҳдорӣ карда наметавонистам, дар вақти шира пайдо кардан, донаҳояшро гунҷишкон чунон макиданд, ки баъзе сарҳояш пахол барин тамоман бедон шуда монд. Аммо сарҳои саломатмонда монанди шиками офтобаи сафолин пурра ва ғафе шуда буданд. Акнун ҳуҷуми гунҷишкон он қадар зарар накунад ҳам (чунки ҳар гунҷишк бо 10-12 дона сер мешуд), ҳуҷуми зоғҳои сиёҳ ва зоғчаҳо, ки дар деҳаи мо бисёр буданд, сар шуда буд. Акнун бими он буд, ки чуворӣ тамом талаф шавад ва мо ҳам талаф шавем, зеро адо кардани қарзи мурдаи падарам ва хӯроки зимистонии мо ба саломат мондани ҳамин чуворӣ вобаста буд ва ғӯза бошад, пояхушк шуда, кайҳо талаф шуда рафта буд. Дар хонаи мо орди гандуме монда буд, ки танҳо барои як моҳ кифоя мекард.

Аммо ман наметавонистам, ки модарамро ба он ҳол гузошта барои «чувориҳои гӯй» ба ёбон равам (дар он вақт одатан парандагонро аз кишти чуворӣ «ҳой-ҳой, гала-гала ҳой» гӯён меронданд). Лекин дар ин миён воқеае рӯй дод, ки ман хотирҷамъона ба «чувориҳои гӯй» машғул шудам: дар вақти тангии аҳволи модарам яке аз тағоихоям - Алихон ҳамроҳи як нафар ҳамдеҳааш барои дидани ҳамширааш - модарам омад. Назар ба қавли ӯ, баъд аз гӯронидани акааш мулло тағоиям модару падараш ва дигар аҳли хонаводаашон ҳамагӣ бемор шудаанд. Зани худаш ва занҳои бародаронаш мурдаанд. Худаш ҳам бемор шуда будааст. Вақте ки ӯ қадаре беҳтар шудааст, падару модараш барои хабаргирии мо фиристодаанд.

Тағоиям аҳволи модарамро вазнин дида, ӯро ба хонаи худашон бурдан хост:

- Дар он чо падару модар зинда ва ман саломатӣ ёфтаам.

Аммо дар ин чо ба ту, ки хурдсол мебошӣ ва ба бародаронат ҳам нигоҳубин карданат зарур аст, ба модарат парас-торӣ кардан душвор аст, - гуфт.

Мо розӣ шудем. Ё ду чӯбро ба шакли нардбон дуруст кард ва ба ҷойи пояҳои нардбон ба онҳо арғамчин кашид, ки инро «сароча» меномиданд. Ду харро пасу пеш гузошта нардбонро ба болои онҳо бор карда баст ва бар рӯйи пояҳои арғамчинӣ кӯрпаҳоро болои ҳам паҳн карда ба рӯйи вай беморро дароз хобонид ва бар болои ӯ як сӯзаниро пӯшонид ба роҳ даромад.

Аз рафтани модар ҷи гуна мутаассир шудани бародаронамро на-медонам, аммо худам бисёр вайрон шудам ва кӯшиш мекардам, ки овоз набарорам ва беморро азоб надихам. Лекин аз гирии беовоз худдорӣ карда натавонистам. Чашмам ба чашми модарам афтод, аз чашмони ниммурдаи ӯ қатраҳои бисёр хурди сиришк бар рӯйи заб-зардшудаю борик гардидарафтааш мешориданд.

- Ба ҳазор дароӣ! - гуфт дар вақте ки харҳо ба ҳаракат даромада буданд.

Онҳо аз назар ғоиб шуда рафтанд, ман дар дили худ «ӯ ҳоло на-мемирад, нахонд, ки ман аз падару модар якбора чудо шавам» гӯён худро тасаллӣ додам ва чашмонамро, ки аз ашки талх сӯзиш мекарданд, бо остин пок кардам.

Бештарини вақти ман дар ёбон мегузафт. Дар хона танҳо дар вақти об чӯшонда ба беморон додан ва ягон чиз пухта хӯрондан мемондам. Шабҳо баъд аз торик шудани рӯз ба сари ҷуворӣ ме-рафтам. Дар ёбон кори муҳими ман «ҷувориҳои гӯйӣ» буд. Аммо он парандагони шилқинро аз як тарафи замин парронам, дарҳол ба тарафи дигараш омада ба сари хӯшаҳои марворидмонанди ҷуворӣ менишастанд. Он парандагон ба кулӯху сангҳое, ки бо фалахмон (фалохун) ҳаво медодам, ҳеч аҳамият намедоданд. Ҳарчанд бо ғур-рида рафтани санг ё кулӯхи фалахмон аз сари ҷуворӣ хезанд ҳам, пеш аз он, ки он санг ё кулӯх ба замин ғалтад, онҳо боз ба сари ҷу-ворӣ менишастанд.

Дар ин кор Икромхоҷа (писари дуҷоми Усто амак) тадбире кард, ки ман қадре осуда шудам. Ў ба ман фармуд, ки дар ғафсии банди дасти одам, ба дарозии як оршин як чӯби сахт ёфта бо арраву тешаву рандаву парма ба сари замин овардам. Ў он чӯбро ба шакли лӯла тарошида бо ранда суфта карда ва аз як тарафи дигари чӯб як сӯрохчаи дигар ҳам кард ва ин асбобро «тапончаи чӯбин» ном ниҳод.

Дар он вақтҳо дар деҳаи мо шикорчиён бисёр буданд, ки милтиқи шикорӣ, қадимиро кор мефармуданд ва доруи милтиқ (борут)-ро худашон месохтанд. Икромхоҷа аз як шикорчӣ як халтача дору овард ва сӯрохи чӯбро бо дору пур карда аз рӯяш қадаре пахта тикқонд ва чӯбро ба тарафи парандагон рост карда аз сӯрохи болоияш оташ дод.

Бо расидани оташ ба дору он чӯб қафида рафт. Хайрият, ки на ба ман ва на ба ӯ зарар нарасид. Аммо аз бӯйи дору парандагон аз сари замин чунон гурехтанд, ки то як соат бозгашта наомаданд.

Хеши ихтироғчии мо бо ин қадар аз кори худ даст накашид ва дафъаи дигар аз чӯби аз аввали ғафстар боз як тапончаи чӯбин сохт. Ин дафъа ба сӯрохи вай доруро камтар андохт ва сахт ҳам ҷой накард. Ин дафъа тапончаи мо накафида матлаб ҳосил шуд ва бо паррондани вай парандаҳо парида мерафтанд. Мо сабр мекардем ва ҳар вақт ки парандагон боз омаданд, боз як бор мепаррондем. Ба ҳамин тариқа ҷуворӣ ба осонӣ аз зарари зиёд эмин монд.

Рӯзи дигар Икромхоҷа аз шикорчиён қадаре қўрғошим оварда сочма рехт. Донаҳои сочмаи ӯ аз сочмаи шикорчиён резатар буда, ба қадри донаҳои арзан буданд. Икромхоҷа бо ин сочма ва тапончаи чӯбин гунчишкон ва кафтарҳои ёбои-ро шикор мекард, ки ба химча гузаронида ва ба оташ дошта бирён карда мехӯрдем. Як рӯз шикори мо барор гирифта 4 дона кабутар (кафтар) шикор кардем, ки ду донаашро ба бародарони бемор бирён карда додам.

Сарҳои ҷуворӣ сафед шуда пухта истода буданд. Дар он рӯзҳо падари Икромхоҷа - Усто амак, ки баъд аз вафоти падарам бемор шуда буд, ба по хеста асозанон ба ёбон баромад ва ҷуворӣ маро аз назар гузаронида:

- Сарҳои пухтаи ҷувориатро пеш-пеш шикаста гирифта, дар ҷое

ғун кардан гир. Агар ба пухтани ҳамаи инҳо ё ба хазонрезӣ нигарон шавӣ, корат зӯр мешавад, дар он вақти танг ба танҳои ин корро карда наметавонӣ, - гуфт ва аз паҳлуи замини ҷуворӣ мо як замини почпоя - ҷойи гандумро нишон дода илова кард:

- Ана дар ҳамин ҷо ғун кун, ки замини хушки саҳти ҳамвор аст ва дар ин ҷо кӯфта бардошта гирифтани дон осон мешавад.

Ман аз ҳамон рӯз сар карда ба ҷувориғундорӣ даромадам. Акнун шабҳо ҳам дар ёбон мондан даркор буд. Ман ба ин мақсад ҷувори-пояҳои сарҳашон шикаста гирифташударо ғалтонда бароварда дар сари хирманам як қоза (чайла) сохтам. Ҳар қадар, ки сарҳои ҷувори-ро бисёртар шикаста мегирифтам, ҷувори-пояҳо ҳам ҳамон қадар бисёр шуда козаам ҳам ҳамон қадар борону шамолногузар мешуд. Охир ҷувори-пояҳо ҳамон қадар бисёр шуданд, ки нимаи вақти ҳар-рӯзаамро барои ба хона кашонда бурдани онҳо сарф мекардам.

Дар козаам шабҳо дар пеши ман Икромхоҷа меҳобид ва азбаски модараш ўгай буд, ба хонааш рафтан намехост. Бачагони тандуруст ё аз беморӣ саломатёфтаи деҳа ҳам шабҳо ба пеши мо ғун мешуданд ва то нимаҳои шаб гапзанон нишаста, баъд хона ба хона мерафтанд ва баъзеҳояшон, ки модари ўгай доштанд, дар ҳамин ҷо бар рӯйи сарҳои ҷуворӣ ё ҷувори-пояҳо меҳобиданд.

Як шаб ҳаво соф буд, сармои тунди тирамоҳӣ ба бадани кас монанди бигизи дар оташ тафсида сӯзиш кунонида меҳалид. Дар равшани моҳ қираҳои бар рӯйи рустаниҳо пайдошуда, монанди барфи навборида ялаққосзанон менамуданд. Ҳар кас медонист, ки имшаб ҳама чизҳоро хунук мезанад ва фардо ғундор-ғундор сар мешавад.

Ман ҳам фикр мекардам, ки «агар имшаб сармо занад, фардо ҳамаи ҷувориҳоро ғундошта гирифтани даркор мешавад ва ҳол он ки ҳанӯз дар замин нимаи ҷувори-поя бар пой ва сарҳояшон нашикастагӣ буд. Баъд аз сармо задан оҳистакорӣ ба кор намеравад, чунки ба зудӣ ялагард шуда мардум чорпоҳояшонро дар ёбон озодона яла карда сар мемиҳанд ва эҳтимоли борон боридан ҳам ҳаст, дар он вақт ҳамаи ҷу-вориҳоям нобуд мешаванд. Аммо як худам ба танҳои ин қадар чизро чӣ гуна ба зудӣ меғундорам?»

Ман дар ҳамин гуна фикру хаёл будам, ки Икромхоҷа омад. Ў аз

сармо меларзид ва шикояткунон гуфт:

- Хостам аз кӯрпаҳои аз модарам ба мерос монда якеашро биёрам, лекин модари ӯгай надод. Ба падарам гуфтам, ӯ ҳам тарафи вайро гирифта:

- Агар як кӯрпачаро гирифта ба ту диҳам, ӯ норозӣ мешавад ва худааш аз беморӣ нав хестааст, аҷаб нест, ки канда шавад.

Ин гуна сармо одамро намекушад. Рафтан гир! - гуфт. Боз се бача омад ва яке аз онҳо ба ман гуфт:

- Ту барои «во бибем»-гӯӣ ба Маҳаллаи Боло нарафти?

Ин сухан як дег оби ҷӯшон буд, ки ба сари ман рехт ё санги осие буд, ки бар сари ман гардида тамоми аъзои баданамро ордвор соида партофт. Ман фаҳмидам, ки модарам мурдааст ва ин бача, аз кучо бошад, шунида омадааст ва ба ман ба ҳамон тарзи ифодае, ки ба ақидаи худааш шоирона ва болояш пӯшидааст, фаҳмондан хостааст. Аммо ба чашмонам об чарх назад, гӯё маро ба он сухан дар оташ андохта гудохта бошад, ҳамаи наму тарихи баданам хушкида буданд. Ман фикр мекардам: «Акнун чӣ кор мекарда бошам? Дар 12-солагӣ ҳам бепадар ва ҳам бемодар, бародарон бемор, акаам бошад, ҳар вақт саломат ёбад, ба хондан меравад ва додарҳои хурдсолро ҳам бояд ман саробонӣ кунам. Хондан... ва он хондан, ки худ мехостам ва падар дар нафаси вопасинаш васият карда буд, чӣ мешавад?»

Вақте ки он бача ба ман «ту барои во бибемгӯӣ нарафти» гуфт, як рафиқаш ба ӯ: «лозим нест, ба ӯ тасалли додан зарур аст, ки на ин ки ҳазл кунӣ» гӯён пичиррос зад ва ба ман нигоҳ карда суханашро давом дод:

- Зарар надорад, Икромхоҷа ҳам бемодар аст.

- Ғам нахӯр! Ҳар чӣ бошад. мегузарад, «чист. ки нагузарад?» - гуфт Икромхоҷа. - ман 10 сол аст, ки бе модар зиндагонӣ мекунам, маро гург нахӯрд.

Ту модар надошта бошӣ ҳам, гуфт ба Икромхоҷа бачаи дигар, ки то ҳол хомӯш истода буд, - падар дорӣ ва модари ӯгай дорӣ. Аммо барои ин (маро ишора карда) зӯр шуд, ки аз падару модар якбора чудо гардид. Худо осон кунад.

Ман, ки аз модар ҷудо мешудаам, кошки аз падар ҳам ҷудо мешудам, - гуфт Икромхоҷа оҳе кашида, то ки ба дасти модари ӯгай гирифтор намегардидам.

Инсон вақте ки дар як душворӣ беилоҷ монда аз ҳар тараф ба худ тасаллӣ меҷӯяд, ба ҳар муносибат ва ҳар чиз барои худ як тасаллӣ тарошида мебарорад. Ман ҳам аз ин сухани Икромхоҷа барои худ як тасаллӣ тарошида баровардам ва дар дили худ гуфтам: «Агар баъд аз мурдани модарам, падарам зинда мебуд ва зани дигар мегирифт, дар он вақт чӣ мекардам? Албатта, модари ӯгай маро рӯйи хуш намедод, дар хона роҳ намедод, аз кӯрпаҳои модарам ба ман намедод ва ба болои ин, падари меҳрубонамро ба ман номеҳрубон мекард. Ҳоло ҳарчанд бе падару модар монда бошам ҳам, худ ба худам соҳиб мебошам, ҷуворӣ аз они ман, хар аз они ман, додарҳо дар ихтиёри ман. Дуруст аст, ки аҳволам душвор аст, лекин аз зердастии модари ӯгай осонтар аст». Ана бо ҳамин фикр хеле тасаллӣ ёфтам. Тасаллиёбии ман то вақте давом намуд, ки рафиқонамро хоб рабуд ва баъд аз он танҳои худро ва хусусан ҷудои падару модарро, ки ягона ғамхорӯ меҳрубони ман буданд, ҳис кардам ва дигарбора лашкари андуҳу алам ба ман ҳуҷум оварда, тамоми хавосамро фаро гирифт. Акнун бо «ҳой-ҳой» гирия кардан мехостам, аммо аз бими нороҳат кардани рафиқон, ки маҳз барои тасаллӣ додан ба ман ба гирди ман ғун шуда, дар зери қирави тунд меҳобиданд, худдорӣ намудам. Орзу мекардам, ки коре шуда ҳамаи ин ғаму кулфатҳо ҳарчанд якчанд дақиқа ҳам бошад, аз ёдам барояд ва ман ҳам андаке рӯйи осоишро бинам ва бо хоҳиши ин орзу байти зерини як ғазали Бедилро, ки падарам дар ин гуна мавридҳо бисёр мехонд, ба ёд овардам ва бо овози пасти ҳазин замзама кардан гирифтам:

*Эй фаромӯшӣ, кучоӣ, то ба фарёдам расӣ!
Боз андуҳи дили ғампарварам омад ба ёд!*

Дар ин вақт суруди ҷуфтронон шунида шуда, маро ба худ машғул кард.

Ҷуфтронони ноҳияи Ғиждувон одатан дар шабҳои то-бистон дар соати 10-и шаб гов баста кор сар мекарданд ва замиро пеш аз

баромадани офтоб дандонаву мола карда, намашро тамоман дар худаш нигоҳ медошанд, аз хушконидаи партави офтоб эмин мекарданд; шабҳои дарози тирамоҳ бошад, баъд аз нимаи шаб кор сар карда бо ҳамон мақсад пеш аз тулӯи офтоб корашонро тамом менамуданд. Дар ин гуна вақтҳо ягона тасаллибахши он ҷуфтронон, ки бо маҷбурияти зиндагӣ хоби ширинро тарк карда, дар шаби тор кор мекарданд, сурудхонӣ буд.

Бештари ин деҳқонони ноҳияҳои Ғиждувон ва Вобканд сурудхон ва шашмақомдон буданд. Онҳо бо вучуди бесаводӣ, шашмақомро бо ғазалҳои классикӣ аз падару бобоҳошон даҳан ба даҳан омӯхта буданд (қувваи мусиқии шаҳри Бухороро ҳамеша аҳолии ноҳияҳои Ғиждувон ва Вобканд пур карда меистоданд. Аз боқимондаи онҳо ҳофизи халқии Тоҷикистон устои шашмақомдон Бобоқул Ғайзуллоев аз Ғиждувон нотанависи шашмақомшинос Шоҳназар Соҳибов аз Вобканд аст).

Зотан, шашмақом хеле ҳузнангез буда, ҳақиқатан тарҷимони аҳволи онрӯзаи меҳнаткашон ва аз ин ҷумла деҳқонон буд. Ҳарчанд дар фуруварди ҳар як ҳавои шашмақом тарона ва уфарҳои хеле шӯҳи шӯрангез бошанд ҳам, инҳо махсуси базмиҳои хонагии рақсдор буда, ҷуфтронон ба асл ва асоси ҳавоҳои шашмақом, ки ба ҳоли худашон мувофиқ буд, қаноат мекарданд.

Ҷуфтронон, ки дуртар аз хирмангоҳи ман замин меронд, дар ҳавои савти ушшоқ, ки вайро савти калон ҳам мегӯянд, як ғазали Бедилро сар кард ва дар авҷи он ҳаво ҷуфтронии дигар, ки дуртар аз вай кор мекард, ба ӯ ёрӣ дод. Ман бо шунидани он ғазал дар он суруд, бе он ки овозе барорам, дарун-дарун гирифта дили мусибатманзили худро қадаре холи кардам ва дар ин ҷо ба тарзи намуна нақл кардани се байти он ғазалро, ки ба аҳволи оншабаи худам хеле мувофиқ буд, муносиб дидам:

*Далели қорвони ашкам, оҳи сардро монам,
Асарпарварди доғам, ҳарфи соҳибдардро монам.
Рафиқи ваҳшати ман гайри доғи дил намебошад,
Дар ин гурбатсаро хуршеди танҳоғардро монам...
Фалак умрест дур аз дустон медорадам, Бедил,
Ба рӯйи сафҳаи офоқ байти фардро монам.*

Баъд аз ба охир расидани суруди ҷуфтрони аввал, ҷуфтрони дигар як ғазали Ҳофизро, ки аввалаш ин байт аст:

*Сабо, ба лутф бигӯ он еизоли рағноро,
Ки сар ба кӯху биёбон ту додаӣ моро.*

дар ҳавои Ироқ сар кард ва дар авҷи ин ҳаво ҷуфтрони дигар ба ӯ ёрӣ дод.

Ба ҳамин тариқа сурудхонии ҷуфтронон дар он биёбони ором то поёни шаб давом намуд ва вақте ки рӯз сафед шуд, онҳо хомӯш монданд ва рафиқонам бедор гардида маро ба тарафи худ машғул карданд.

Ин порча як марсияест, ки аҳволи онвақтаи худро баъд аз шаст сол ба қалам оварда ба модари худ бахшидам. Агар ин мусибатнома аз ҳад зиёд андуҳовар баромада хонандагони муҳтарамро нохушнуд кунад, маъзарат мепурсам ва маро, ки маҷбурияти фарзандии худро, қисман бошад ҳам, адо кардан хостам, умедворам, ки бубахшанд.

Савол ва супориш

1. Шумо ягон асари устод Айнуро хондаед?
2. Дар бораи касалии вабо чӣ маълумот доред?
3. Падари нависанда чӣ хел одам буд? Кадом хислатҳои некро дошт?
4. Падари устод Айнӣ нисбати муллою эшон чӣ андеша дошт?
5. Хабарӣ марғи модарро шунида, нависанда ба кадом ҳолат ги-рифтор гардид?
6. Дар бораи шаймақом шумо чӣ маълумот доред?
7. Айнӣ ба шаймақомхонон чӣ назар дошт?
8. Чаро парчаи дар боло хондаатонро нависанда марсия гуфта-аст?
9. Чаро нависанда модари бемораширо ба ҳавлии тағояш фирис-тод?
10. Аз матни боло ғазали Бедилро аз ёд кунед.

ҚАҲРАМОНИ ХАЛҚИ ТОҶИК ТЕМУРМАЛИК

1. ҚАЛЪАИ ОБӢ ВА КИШТИИ САРПӢШИДА

Шаҳри Хучанд монанди чандин шаҳрҳо ва ноҳияҳои дигари Мовароуннаҳр ва Хуросон дар ҳуҷуми Чингиз ба ҳоли худ гузошта шуда буд. Дар он ҷо аз тарафи султон Муҳаммад дастаи аскарони муҳофиз гузошта нашуда буд. Аҳолии он ҷо ҳам монанди аҳолии дигар ҷойҳои мамлакати султон ба дасти тақдир супурда шуда буданд. Маслиҳате ҳам, ки аз тарафи султон ба онҳо дода шуда буд, ҳамон «маслиҳат» буд, ки ӯ дар вақти гурези худ ба аҳолии сари роҳ дода буд. Ин «маслиҳат» ҳамин буд, ки мегуфт: «... Чораи кори худ созед ва барои худ гурезгоҳе ба даст оваред.... Агар гурехта натавонед, таслим шавед!»

Аммо ҳокими Хучанд Темурмалик ба он гуна «маслиҳат» ва фармонҳои хоинона ва агар сабуктар карда гӯем, беномусона гӯш надод ва аз вақте ки ӯ ҳаракати Чингизи хунрезро ба тарафи Мовароуннаҳр шунид, дар пайи мудо-фияи Ватан афтод.

Темурмалик аз аввал медонист, ки як душмани хунхори пурзӯри монанди Чингизро Хучанд батанҳои шикаст дода, нест карда наметавонад. Лекин вичдони ватандӯстӣ ӯро маҷбур мекард, ки то дар бадан ҷон ва рамаке дорад, вазифаи аз тарафи Ватан ба гарданаш гузошташударо адо намояд, то ки дар пеши модари азиз - ватан хоин ва оқи модар ба шумор наравад ва дар таърих номи ӯ бо лаънат ва нафрат ёд нашавад. Ӯ ин нуктаро бохубӣ медонист, ки агар Ватан аз даст рафта, поймоли суми аспони душман шавад, ӯ зинда наметавонад ва агар зинда монад ҳам, беномусона ва қаҳрамонона дар сафи ҷанги мудофияи ватан кушта шудан ҳазор бор аз он гуна зиндагонии сарпастана, асирона ва беномусона беҳтар аст. Бинобар ин ӯ қарор дод, ки ба ҳар роҳе, ки бошад, ба қадри қувват ва имкон дар мудофияи ватан кӯшиш намояд.

Темурмалик барои иҷрои ин мақсади худ атрофи шаҳри

Хучандро аз назар гузаронида, дар миёни дарёи Сир ҷазирае ёфт, ки дар он ҷо қалъае сохтан мумкин буд. Ӯ пеш аз ҳама аввал мардуми Хучандро сафарбар карда, дар он ҷазира як қалъаи мустаҳкам бино намуданро сар кард.

Ҳарчанд шаҳри Хучанд қалъаи қадимии мустаҳкаме дошта бошад ҳам, назар ба фикри Темурмалик бо одами кам ба он қалъа таъя карда, дар муқобили чингизиён муддати дароз истодагарӣ намуда, ҷангидан мумкин набуд. Чунки онҳо бо аскарӣ бисёр қалъаи хушкӣро дар муҳосираи саҳт мегирифтанд, бо манҷаниқҳои калон, ки ягона яроқи қалъагирии он замон буд шаҳр ва деворҳои вайро хароб мекарданд ва зарфҳои пурнафторо оташ зада ба шаҳр андохта, сӯхторҳо ба амал меоварданд.

Аммо қалъае, ки Темурмалик дар миёнаи об сохтан мехост, аз хавфи санги манҷаниқ ва оташи нафт дар амон буд. Зеро бинобар аз хушкӣ дур будани қалъаи обӣ, сангҳо ва зарфҳои пурнефт, ки аз канор андохта мешуданд, ба вай намерасиданд.

Дар вақте ки хучандиён дар зери роҳбарии Темурмалик қалъаи обӣ месохтанд, ҳар рӯз аз сафи ҷанг хабарҳои бад, хабарҳои ноумедкунанда мерасид.

Аммо ҳеҷ кадоми ин гуна хабарҳо ба азму иродаи Темурмалик футур нарасонид. Балки ҳар хабаре, ки ӯ дар бораи ваҳшигарии чингизиён нисбат ба аҳоли, боғу бӯстонҳо ва киштзорҳоро сӯхтани онҳо мешунид, оташи интиқомгирии ӯ ба ҷӯш омада, дар мудофияи Ватан ва авлоди вай собитқадамтар мегардид.

Темурмалик баъд аз тамоми намудани сохтмони қалъа, он ҷоро бо озуқа ва аслиҳа пур кард. Хубтарин аслиҳаи ҷангии он замон шамшер, ханҷар, найза, табарзин ва камону тир буд, ки ҳамаи ин гуна яроқҳоро ҳуди аҳолии Хучанд бо як суръат ва ғайрати ҷанговарона сохта ба қалъа мерасониданд.

2. ТАЙЁРИИ ҶАРБИИ ҶАНГОВАРОН

Темурмалик дар рӯзҳое, ки дар сохтани қалъа ва киштиҳои машғулӣ мекард, барои расонидани ҷавонони ҷанговар ҳам тайёри меид. Ӯ дар интиҳоб ва расонидани ҷавонони ҷанговар мазмуни ин байтро барои худ дастур кард:

Пароканда лашкар наояд ба кор, Дусад марди ҷангӣ беҳ аз сад ҳазор.

Темурмалик ба ин мулоҳиза аз ҷавонони Хучанд танҳо ҳазор нафарро интиҳоб кард, ки ҳар кадоми онҳо дар сиҳати бадан, дар қуввати дасту бозу ва дар матонати дилу ирода мумтози замони худ буданд.

Темурмалик ин ҷавонро аз як тараф таълими ҷарбӣ дода, ба онҳо яроқкорфармоиро омӯзонд, аз тарафи дигар бо нутқҳои оташини худ ҳисси ватанпарварии онҳоро бедор ва зиёд мекард ва фоҷиаҳоеро, ки чингизиёни хунхори ваҳшӣ нисбат ба аҳолии ҷойҳои ишғолкардашон ба вучуд оварда буданд, ба ҷавонон нақд карда, дили онҳоро нисбат ба душмани разил бо оташи ғазаб ва нафрат шуълавар мекард.

Темурмалик ҷунонки сарфармондеҳ, муҳандис ва сарташвиқотчи ҷанги Хучанд буд, инчунин ӯ сармуаллими ҷарбӣ ҳам буд, ки ҳамаи он ҳазор ҷавонро шахсан ҳудаш таълим меод...

Темурмалик, ба замми ин, ки лашкаркаши донишманди замони худ буд, дар кор фармудани яроқҳои ҷарбии он замон ҳам маҳорати фавқулода дошт. Хусусан, дар тирандозӣ чунин иқтидори комил дошт, ки дар ҳеҷ ҷо ва аз ҳеҷ нишона тири ӯ хато намехӯрд.

Ҷар ҷанговаре, ки сахттарини камонҳоро кашида тавонад, «қодирандоз» ва тираш ҳеҷ хато нахӯрад, «қадарандоз» мегуфтанд. Ба ин маънӣ Темурмалик ҳам қодирандоз ва ҳам қадарандоз буд.

Темурмалик ҷанговарони ҷавони худро ҳам бо таълиму тарбияи ҷарбӣ ва бо варзиши тирандозӣ қариб ба дараҷаи қодирандозӣ ва қадарандозӣ расонид.

Савол ва супориш

1. Чаро султон Муҳаммад дарҳимояи Хучанд иштирок накард?
2. Темурмалик барои ҳимояи шаҳр чӣ корхоро анҷом дод?
3. Чаро Темурмалик танҳо ҳазор нафар ҷавонро интихоб кард?
4. «Қодирандоз» ва «қадарандоз» чӣ маъно доранд?
5. Матнро хонед ва мазмунашро нақл намоед.

Ч

3. ХУЧУМИ ЧИНГИЗИЁН БА ХУЧАНД ВА ЧАНТ ДАР БОЛОИ ИН ШАҲР, «ФИЛ» ВА «ТИЛИСМ»

Воқеаи ба тарафи Хучанд ҳаракат кардани чингизиён ба ин тариқа рӯй дода буд: Чингизхон дар соли 615 (1219) тайёрии дуруст дида, ғайр аз он қисмҳои аскарӣ, ки дар сарҳади Хитой ва маркази Муғулистон гузошта буд, бақияи тамоми лашкариёни худро бо худ гирифта ба қасди поймол кардани Мовароуннаҳр, Хоразм ва Хуросон ба роҳ баромад ва дар аснои роҳ Арслонхон, Айдиқут ва сойири қавмҳои кўчманчии турк, ки ба ӯ тобеъ шуда буданд, ба лашкари ӯ пайвастанд.

Чингизхон ба Ӯтрор, ки шаҳри сарҳадии мамлакати султон Муҳаммад буд, расида, ду писари худ - Ӯктой ва Чиғотойро бо лашкари гарон ба муҳосираи Ӯтрор амр фармуд, писари дигари худ Ҷўчиро фармуд, ки бо қўшуни худ дашту биёбонҳои он давру пешро гардиш карда роҳхоро забт ва нигоҳдорӣ намояд. то ки хоразмиён ба лашкариёни ӯ хучуми ногаҳонӣ наоваранд ва шабехун назананд. Ӯ Улоқнўён ва Мангубуқоро бо панҷ ҳазор кас ба тарафи Банокат ва Хучанд фиристода худаш ба тарафи Бухоро ҳаракат кард.

Чун Улоқнўён ба Банокат расид, ҳокими он ҷо Ялангумалик бо қавми қониқлӣ, ки нўкарони ӯ буданд ва аҳолии шаҳр се рӯз дар муҳосира буданд. Аммо Ялангумалик дар муқобили чингизиён истодагарӣ карданро лозим надониста, барои «халос кардани ҷони худ» дар рӯзи чорум бо нўкарони худ аз шаҳр баромада ба Улоқнўён

таслим шуд ва дарвозаҳои шаҳро ба рӯи муғулон кушода гузошт.

Улоқнӯён бар хилофи умеди Ялангумалик ва ваъдаи худ дар навбати аввал ўро бо тамоми нӯкаронаш аз дами теғ ва неши тир гузаронид, баъд аз он аҳолии шаҳро берун бароварда, дар майдоне ғун кард ва аз байни онҳо ҷавонон ва ҳунармандонро чудо карда гирифта, бақияи онҳоро тамоман қатли ом кард ва шаҳро баъд аз тороч кардан сӯхта ба замин яксон намуд.

Улоқнӯён баъд аз тамом кардани кори Банокат асирони банокатӣ - ҷавонон ва ҳунармандонро ба номи ҳашарӣ пеш андохта ба ҷониби Хучанд раҳсипор шуд. Асирони пиёда ва гурусна дар зери теғи бараҳнаи саворони Чингизи хунрез пеш медавиданд. Аз асирон ҳар қасе, ки аз гуруснагӣ ва мондагӣ, ё ин ки аз беморӣ аз рафтор бозмемонд. ҷаллодони хунхор бо найза ва шамшер ўро кушта реза-реза карда партофта мерафтанд.

Аммо Хучанд, ки дар зери роҳбарияти фарзанди содиқи худ Темурмалик ба мудофия тайёр шуда буд, Улоқнӯёнро монанди Банокат пешвоз нагирифт. Темурмалик наздик расидани чингизӣро шунида, аз дувоздаҳ киштии сарпӯ-шидаи худ шаш киштиро ба сафар тайёр кард, намадҳои болопӯши киштиҳоро дар об тар карда, ҳар қабати онҳоро бо қабати дигар болои ҳам часпонида, ба бом ва девораи киштиҳо кашида, рӯи онҳоро ҳам бо як қабат лойи саҳти ғафс андовонид ва ҷавонони тирандозро ба пеши даричаҳои тирандозии сипардори киштии шинонида ба пешвози душмани хунхор тайёр шуд.

Вақте ки Улоқнӯён ба канори оби Хучанд - дарёи Сир расида барои худ гузаргоҳ мечуст, он шаш кишти ба канор наздик омада, душманро зери тирборон гирифтанд. Тирҳои пӯлодпайкони синашикоф аз камонҳои ҷавонони тоҷики қодирандоз ҷаста аз даричаҳои кишти баромада монанди уқобони тезнохун, аммо бо суръати барқ дар ҳаво парвоз мекарданд ва беҳато ба сина, шикам ва рӯю чашми муғулон зада чок-чок мегардонданд.

Улоқнӯён, ки аз он пеш он гуна чизҳоро надида буд, дар аввали кор саросема шуда монд. Ў ҳарчанд диққат мекард, бар рӯи об

аз бани одам касеро намедид, ӯ ҳамин кадарро медид, ки чизҳои калони сиёҳчаранг дар об ҳаракат мекунад ва аз ҳар тарафи онҳо тирҳо баромада омада нӯкарони ӯро ба хуни худашон оғушта мегардонанд. Ӯ баъд аз андешаи бисёр гумон кард, ки бояд онҳо филҳои султон Муҳаммад бошанд. Зеро ӯ шунида буд, ки султон ҳайвонҳои қавиҳайкали чангӣ дорад, ки онҳоро фил меноманд ва бист занҷир аз он филҳоро дар Самарканд барои муҳофизати он шаҳр гузоштааст ва бо ин мулоҳиза ӯ ба дили худ гузаронид, ки ачаб нест чанде аз он ҳайвонҳоро ба Хучанд ҳам фиристода бошад. Ӯ бо ин гумон нӯкарони худро фармуд, ки он чизҳоро ба зери тирборони саҳт бигиранд.

Муғулон, ки дар тирандозӣ машҳури ҷаҳон шуда буданд, бо як ғазоби ваҳшиёна киштиҳоро дар зери борони тир гирифтанд.

Тирҳо ҳам беҳато ба кишти бармехӯрданд ва ба ҷойи расидашон то сӯфор фурӯ рафта халида мемонданд. Аммо ба киштиҳо, ки ба гумони муғулон филҳо буданд, таъсире намекарданд. Ва ҳол он, ки назар ба шунидани Улоқнӯён захми бисёр филҳоро ҳам аз пой меафтонд ва ҳеч набошад аз сафи чанг мегурезонд. Ин «филҳо» бошанд, бо вучуди ин ҳама тир хӯрдан бо ҳамон суръату ғайрати аввалӣ дар ҳаракат буда, дар ҳар ҷо, ки гурӯҳи серодами муғулонро медиданд, ҳамон ҷоро тирборон менамуданд ва тирҳояшон ҳам беҳато муғулкушӣ мекарданд. Аммо тирҳои муғулон ба киштинишинон, ки пеши даричаҳои сипардор нишаста тир меандохтанд, ҳеч зарар расонида наметавонист.

Дар охири рӯз киштиҳо ба сабаби бар баданашон бисёр халида мондани тирҳои муғулон шакли ҷайраҳоеро гирифтанд, ки ба ҳучум тайёр шуда истода дукҳои бадани худро барҳезонда бошанд ва монанди ҷайраи ҳучумкунанда босуръат ҳаракат карда, босуръат тир меандохтанд.

Улоқнӯён дар охир ба ин фикр омад, ки бояд ин чизҳо фил ва ё ягон ҷондори дигар набошанд, зеро агар ҷондор мебуданд, каме ҳам бошад, аз тирборони мо зарар медиданд, балки инҳо бояд тилисме бошанд, ки тоҷикони Хучанд дар муқобили мо баста бошанд.

Улоқнӯён монанди муғулони онвақта ба сеҳру ҷоду ва тилисм боварӣ дошт ва инро ҳам шунида буд, ки тоҷикон моҳиртарини

чодугарон ва тилисмбандони дунёанд. \bar{U} баъд аз ба ин хаёл омадан бисёр маънос шуд. Зеро назар ба ақидаи вай ба муқобили сеҳру чоду ва тилисм дасти одамони одӣ ва яроқи онҳо ҳеҷ кор карда наметавонист.

Шаб омад. Улоқнӯён дар ҳолате, ки як қисми аскаронаш кушта ва хаста шуда буданд ва худаш дар фикри «тилисмҳо» дар зери бори андешаву алам монда буд, аз канори об дуртар - дар чое, ки тири дарёгардони Темурмалик ба он чо намерасид, рафта манзил кард. Темурмалик ҳам бо киштиҳои худ аз сафи ҷанг ба пеши қалъаи оби худ баргашт. Ҷавонони киштисаворро хӯрок ва осоиш дод ва устоҳоро фармуд, ки киштиҳои имрӯз ба ҷанг иштироккардари таъмир ва ислоҳ намоянд ва шаш киштии он рӯз ба ҷанг набаромадаро фармон дод, ки ба сафар тайёр шаванд.

Темурмалик баъд аз анҷом додани корҳои қалъаи оби ва киштиҳои худаш ба заврақе нишаста, ба тарафи шаҳри Хуҷанд аз об баромад ва ба қалъаи хушкӣ рафт. Мардуми шаҳр ва деҳоти атрофро, ки ба қалъаи хушкӣ ғун шуда буданд, ба мудофияи шаҳр таъкид намуд ва ба онҳо тавсия кард, ки ба ҳеҷ ҳилаву найранг ва ба тарсонии таҳдид таслим нашаванд ва оқибати таслимшудагонро пеши назар оварда то ҷон дар бадан доранд, худро ниғаҳдорӣ кунанд.

Темурмалик вақте ба қалъаи оби баргашта омад, ки шаб аз нима гузашта буд. \bar{U} як қисм ҷавононро, ки рӯзи гузашта дар ҷанг иштирок накарда буданд, бо шамшерҳо, шофҳо, ханҷарҳо, найзаҳо, гурзҳо ва табарзинҳо мусаллаҳ карда, ба киштиҳои, ки он рӯз дар эҳтиёт монда буданд, савор кард ва худаш дар киштии пешгард нишаста дар торикии шаб ба сафар баромад. \bar{U} киштиҳоро дар канорлангар андохта, ду нафар ҷавонони хушёри пиёдагардро ба хушкӣ фароварда фармуд, ки ба лашкаргоҳи муғулон рафта аз аҳволи онҳо хабар биёранд.

Ин ду нафар ҷавони бодпой ба тарафи мақсад рафта ба зудӣ баргашта омаданд. Назар ба қавли онҳо муғулон монанди мурдаҳо хобида буданд ва посбонони дар гирди лашкаргоҳ гузошташон ҳам аз мондагии рӯзи гузашта ва бедорҳобии шабона ба танг омада дар пинак рафта буданд.

Темурмалик фурсатро ғанимат шумурда, дар ҳар кадом кишти ба қадри даркорӣ посбон гузошта, худаш бо ҷавонони зубдаи ҷанговари коромӯхта ба хушкӣ фаромад ва бо роҳнишондиҳии он ду ҷавон. ки аз урдуи душман хабар оварда буданд. бо пасхамиҳо, ҷариҳо ва ҷӯйҳо роҳи лашкаргоҳи Улоқнӯёнро пеш гирифт. Чун ба мақсад наздик расид, фармон дод, ки якбора ба урдугоҳи душман ҳуҷум оварда, аввал посбонро кушанд ва дар миёнаи қӯшун даромада, лашкаргоҳро зеру забар кунанд

Ҳуҷуми ногаҳонии шабона шабехун муваффақиятнок баромад. То вақте, ки муғулон аз хоб бедор шуда ҳушёр шаванд ва ба ҷанг тайёр гарданд, қисми муҳимми онҳо кушта ва хаста шуданд ва Темурмалик баъд аз ба ҷанг тайёр шудани муғулон бо ҷангҳои мудофиагӣ оҳиста-оҳиста ақиб гашта, худро ба канор кашид ва ҷанговарони худро дар киштиҳои «зиреҳпӯш» шинонда фармуд. ки дар пеши даричаҳои сипардор нишаста чингизиёнро. ки ба канор наздик омада буданд, тирборон кунанд.

Улоқнӯён дар ин тирборон ҳам талафот дода маҷбур шуд, ки ақиб гардад, лекин дар натиҷаи ин воқеа ӯ фаҳмид, ки он чизҳое, ки бар рӯи об сайр карда, нӯкарони ӯро тирборон мекардаанд, на фил будаанду на тилисму ҷоду, балки қалъаҳои дарёгард - киштиҳои болопӯшида будаанд, ки онҳоро Темурмалики қаҳрамон ва донишманд эҷод карда будааст.

Ба Улоқнӯён пай дар пай мадад меомад, дастаҳои аскарҳои муғулон, ки дар роҳҳо ва деҳот барои беҳавф кардани пушту паҳлуҳои урдуи чингизиён мегаштанд. баъд аз адои вазифаи асосиашон бо фармони Ҷӯҷӣ асирони ҷавонро ҳамроҳи худ гирифта, ба пеши Улоқнӯён ғун шудан гирифтанд. Ба ин тариқа дар пеши оби Хучанд саворони муғул ба бист ҳазор ва асирони ҳарбӣ. ки шаҳрӣ номида мешуданд. ба панҷоҳ ҳазор расиданд.

Бо вучуди ин Улоқнӯён ҷасорат намекард. ки ба канор наздик омада, бо киштиҳои Темурмалик ҷанги рӯ ба рӯ кунад. Ӯ аскарони худро аз майдони тиррасии канори об дур-тар манзил дода, ба таҳияи асбоби киштишикан ва киштисӯз даромад. Ӯ ба воситаи

хунармандони асир чанд адад манҷаниқҳои калон ва ҷархҳои нафтандоз созондан гирифт ва ҳам фармуд, ки зарфҳои ёфта. онҳоро бо нафт пур кунанд.

Аммо Темурмалик дар ин муддат ором намеистод ва ҳар рӯз бо киштиҳои канори дарёро сайр карда ҳар аспу одаме, ки аз муғулон дар майдони тиррас ва дар ҷарогоҳҳо ба назараш намоён мешуд, бо тирҳои синашикоф ба заминашон фарш мекард.

Дар ин гуна ҷангҳо муғулон бисёр талаф мешуда бошанд ҳам, бо мададҳои пай дар пай шумораи лашкаронашон кам намегардид, балки ҳар рӯз зиёд мешуд.

Улоқнӯён баъд аз тайёр шудани манҷаниқҳо ва ҷархҳои нафтандоз дар канори об саркӯбҳо бино кунонида асбобҳои сангандоз ва нафтандозро ба болои онҳо шиноид. Ҳарчанд дар рафти ин корҳо Темурмалик пай дар пай тирборон карда, ба қўшуни ӯ зарарҳои намоён мерасонда бошад ҳам, сардори муғул бо талаф кардани бисёр нӯкарон ва асирон, ин корро пеш бурд.

Манҷаниқҳо ба кор даромаданд. Чингизиён бо ин асбоб бо сангҳои панҷпутӣ, даҳпутӣ, киштиҳои Темурмаликро сангборон кардан гирифтанд. Аммо ҳар санге, ки ба кишти мерасид, чунонки ба ҳувули пурпахта расида бошад, ба намадҳои нарм бархӯрда, ба киштиҳои ҳеҷ осеба расонда натавониста ба об меғелид. Киштинишинон бошанд, дар пеши даричаҳои сипардор оромона ништа тир меандохтанд ва тирҳоиашон беҳато муғулкушӣ мекарданд.

Ин ҷанги манҷаниқӣ барои Улоқнӯён бефоида ва пурзарар баромад ва бинобар ин ӯ ҷархҳои нафтандозиро босуръат ба кор даровард. Аммо муғулон ҳар зарфи пур-нафтро, ки оташ зада ба болои киштиҳои Темурмалик меандохтанд, ба намадҳои тари пурлой бархӯрда, ҷоеро намесўзонид ва азбаски бомҳои киштиҳои шервониш буданд, зарфи пурнафт дар он ҷо як сония ҳам қарор нагирифта ба рӯи об ғелида мерафт ва нафти оташгирифта ба рӯи об қадре сўхта хомӯш мегардид ва аз худ ба рӯи об мавҷҳои чиркине мегузошт. Аммо темурмаликиён ҳамчунон душманкушӣ мекарданд.

Ҷангҳои манҷаниқӣ ва ҷархӣ чандин рӯзҳо бар зарари чингизиён давом карданд. Дар ин миён Улоқнӯён ба Ҷуҷӣ хабар фиристода,

аз вай мадад ва барои ба даст овардани Хучанд маслиҳат пурсид. Чӯҷӣ аз аскар ва асир ба Улоқнӯён мадади нав фиристода ба ӯ маслиҳат ва таълимот дод, ки дарёро бо санг пур карда ба қалъаи оби Темурмалик роҳи хушкӣ созад.

Мувофиқи дастуруламали Чӯҷӣ Улоқнӯён панҷоҳ ҳазор нафар асирро даҳ-даҳ ва сад-сад тақсим карда, ба болои ҳар гурӯҳ аз муғулони савор муваккал гузошт ва фармон дод, ки онҳо аз кӯҳ санг кашонанд.

Муғулон барои сангкашонӣ кӯҳеро, ки ба ҳамон муносибат номаш «Кӯҳи Муғул» шуда мондааст, интиҳоб карданд. Як қисми асирони ҳашариро ба сангбурӣ ва сангқобӣ ва қисми дигарашонро ба сангкашонӣ кор фармуданд.

Чингизиён қувваи одамӣ ва вазни сангро ба ҳисоб нагирифта ҳар як санги калонро ба пушти ҳар асир, ки рост ояд, мегузоштанд. Ӯ маҷбур буд, ки он сангро ба як бардоштан аз кӯҳ то канори об, ки бист километр зиёдтар масофа дошт, расонад. Саворони муғул бо шамшерҳои аз ғилоф кашида гурӯҳҳои сангкашонон ва ҳар асире, ки дар санг бардоштан ва роҳ рафтан сустӣ кунад ё аз гуруснагӣ ва беморӣ аз пой монад, дар ҳамон ҷо кушта мепартофтанд. Дар ин шароит ҳар рӯз садҳо асирон аз сафи кор мебаромада бошанд ҳам чингизиён ҷойи онҳоро бо асирони наве, ки Чӯҷӣ мефиристонд, пур карда корро давом медоданд.

Асирон сангҳоро ба лаби дарё оварда хирман мекарданд ва муғулон онҳоро дар об рехта барои худ роҳи хушкӣ месохтанд. Аммо дар сохтани як газ роҳи хушкӣ сари чандин муғул ба бод ва танаш ба об мерафт: темурмаликиён бо ҳучумҳои пай дар пай сари сангрзони муғулро ба ҷойи сангпораҳо дар об мерехтанд ва шабона ҳам шабохун зада роҳи сохташударо вайрон ва урдугоҳи муғулонро парешон мекарданд.

Дар ҷангҳои обӣ Темурмалик ҳеҷ талафот намедода бошад ҳам, дар ҷангҳои шабехунӣ беталафот намегашт. Муғулон хоҳ дар ҷанги обӣ бошад, хоҳ дар ҳучумҳои шабехунии Темурмалик беандоза талафот медоданд. Аммо аз он ҷо, ки қувваи муғулон бисёр буд ва ҳар рӯз ба онҳо мадади нав мерасид, талафоти онҳо ҳис карда намешуд

ва талафоти Темурмалик ҳарчанд кам бошад ҳам. ба назар намоён мегардид. Бо вуҷуди ин, Темурмалик бо шиддати аввала ва балки аз вай ҳам зиёдтар ҷангро идома медод. Рӯз то рӯз зиёд шудани ҳисси интиқомгирии темурмаликиён нисбат ба чингизиён ва торафт шуълавартар шудани оташи ғазабу нафрат нисбат ба онҳо ҷойи камии ҷисмонии темурмаликиёро пур мекард.

Лекин аз даст рафтани шаҳри Хучанд ва қалъаи қадимии он ва қатли ом ёфтани аҳоли кори Темурмаликро душвор кард.

Савол ва супориш

1. *Аз ин қисмат кадом лаҳзаҳо ба шумо писанд омад ва чаро?*
2. *Чаро ба киштиҳои аскарони Темурмалик тиру найзаи сарбо-зони муғул таъсир намекарданд?*
3. *Муғулон барои галаба дар ин ҷанг кадом роҳу воситаҳоро ис-тифода бурданд?*
4. *Чаро шумораи лашкари муғул бо вуҷуди он ки талафоти зиёд медоданд, кам намегардид?*

М

5. *Дар бораи таърихи шаҳри Хучанд чӣ медонед?*
6. *Аз харита шаҳри Хучанд, дарёи Сир ва Муғулистонро ёбед.*

4. ИШҒОЛ КАРДА ШУДАНИ ХУЧАНД. НАҚШИ САВДОГАРОН ДАР ИШҒОЛҲОИ ЧИНГИЗИЁН. ҚАТЛИ ОМ КАРДА ШУДАНИ АҲОЛИ

Вақте ки қувваи Улоқнӯён зиёд шуд, як қисми аскарони худро дар зери фармони Мангубуқо ба тарафи шаҳри Хучанд гузаронидан хост. Ў ба ин мақсад чандин сар гупсарҳо тайёр кард ва барои аз об гузаронидани аскарон гузаргоҳи Маҳрамро, ки аз назорати киштиҳои Темурмалик бисёр дур буд, интиҳоб кард. Ў фармуд, ки чандин амад (сал) сохта онҳоро ба гупсарҳо пайваст кунанд ва гупсарҳоро ба аспони зӯри оббур банданд ва аспу одам ва яроқҳои худро бар рӯи амадҳо ҷой дода, шабона аз об ба тарафи чапи дарёи Сир гузаранд.

Чингизиён баъди аз об гузаштан тайёрии ҳарбӣ дида ба тарафи шаҳри Хучанд ҳаракат карданд. Дар роҳ деҳаҳо ва ҷойҳои

аҳолинишин ҳама ҳолӣ буданд. Як қисми аҳолии он ҷойҳо ба шаҳр кӯчида ва қисми дигарашон ба кӯҳистон гурехта буданд. Аммо боғу бӯстонҳо бо тоқҳои ангур ва дарахтони мевадор ва киштзорҳо бо ҳосилоти бисёрашон барқарор монда буданд. Муғулони ваҳшӣ ҳамаи ободӣ ва осори маданиятро, ки дар пеши роҳашон мебаромад, сӯхта ва вайрон карда пеш мерафтанд.

Вақте ки муғулон ба Қистакӯз расиданд, хабари аз об гузаштани онҳо ба шаҳри Хучанд расид. Аҳолии шаҳр, ки чанд вақт боз ҳучуми чингизиёро дар назар доштанд, ба сабаби ба шаҳр наздик омадани онҳо ҳеҷ саросема нашуда, «меҳмонони ноҳонда»-ро аз болои девори қалъа бо тирҳои паррони камон ва сангҳои манҷаниқ ва чархҳои сангпаррон пешвоз гирифтанд.

Шаҳр дар муҳосира монд, аммо азбаски қувваи калони муғулон ба муқобили Темурмалик ва қалъаи обии он банд буд, муҳосираи шаҳр он қадар саҳт нашуд. Аҳолии шаҳр ҳар рӯз аз болои шинакҳои қалъа бо сангу тир ва аз дарвозаҳо баромада дар майдон бо гурз, найза ва шамшер бар зидди чингизиён саҳт меҷангиданд. Шабҳо ба урдугӯҳи душман шабехун мезаданд.

Аҳоли бо ҳамаи ҷангҳо аз деҳоте, ки ҳанӯз аз тарафи муғулҳо ишғол нашуда буданд, ба шаҳр озуқа мекашонданд ва бо Темурмалик ҳам алоқаи худро нигоҳ дошта, аз вай таълимот мегирифтанд ва ба вай бо озуқа ва аслиҳа мадад мерасониданд.

Ин ҷанги хунин хеле дер кашид, ба муғулон ҳар рӯз мадади нав мерасида бошад ҳам, бо ҷанг ишғол шудани шаҳр ба назарашон дур менамуд. Бинобар ин онҳо роҳи иғвогариро, ки дар ишғол кардани шаҳрҳои дигар ба кор бурда буданд, дар ин ҷо ҳам пеш гирифтанд. Ин роҳ аз истифодаи савдогарони ҷосус иборат буд.

Чандин сол пештар аз он, ки Чингизхон ба тарафи Мовароуннаҳр ба сафари ҳарбӣ барояд, бо савдогарони ин сар-заминҳо робитаи худро маҳкам карда, ба корҳои тичоратии онҳо ериҳои кулӣ мерасонид, молҳои онҳоро бо нархҳои баланд мехарид, ба онҳо пешакӣ нуқраи хом ва дигар чизҳои пурқимат дода, молҳои маҳсууро супориш мекард.

Ҳатто ҳудаш ва шоҳзодагони вай ба тарзи ғойдашарик ҳам ба

савдогарон камтар сармоя, пул ва мол дода онҳоро ба кор медаварданд.

Савдогарон, ки аз Чингизхон ин қадар ёрмандӣ медиданд, ҳавохоҳи ӯ шуда бо дилхоҳ ва ихтиёри худ дер боз ба манфиати ӯ ва бар зарари ватан ва ҳамватанони худ ба ӯ ҳосусӣ мекарданд. Дар вақти чанг бошад, ҳар кадоми онҳо ба шаҳри худ аз тарафи Чингиз вакил ва намоянда шуда мерафтанд ва ҳамшаҳриёни худро бо ташвиқ ва тарсонӣш ва бо роҳи ҳар гуна иғво аз чанг ва муқобилат боздошта, ба таслим шудан розӣ мекарданд.

Чингизхон аз савдогарони Мовароуннаҳр ва Туркистон на танҳо дар сафари ҳарбии ба Мовароуннаҳр кардааш фоида бурд, ҳатто дар сафари Хитой ҳам аз он гуна савдогарон истифода кард. Чунончи, пеш аз ба мамлакати Хитой ҳучум карданаш Чаъфархоча ном савдогарро ба он мамлакат элчӣ карда фиристода буд, ки барои лашкарашии ӯ замина тайёр кунад.

Дар сафари Мовароуннаҳр ва Хуросон бошад, савдогарон мисли сиёҳгӯш, ки пешопеши ҳайвоноти даррандаи бузург рафта, барои онҳо сайд пайдо мекунад, пеш-пеши Чингиз гашта мардумро ба таслим шудан даъват мекарданд, то ки чингизиёни дарранда бе ҳеч чангу ҷидол гӯшти одамхӯрӣ кунанд....

Ба Хучанд Аҳмади хучандӣ фиристода шуд, ки ин одам аз савдогарони Хучанд буда, бо Чингизхон алоқаи дерин дошт. Дар бораи муносибати Аҳмади хучандӣ бо Чингизхон ҳуччатҳои таърихӣ чунин мегӯянд: «... дар он омон, ки лашкариёни подшоҳи чаҳонгир Чингизхон саҳронишин буданд, пӯшокворӣ ва палосворӣ дар урдуи ӯ қаҳтии тамом дошт ва дар хариду фурӯши он чизҳо манофеи бисёре ҳосил мешуд, бинобар ин Аҳмади хучандӣ ва ду каси дигар аз бозоргонони Бухоро асвоб (либосҳо) ва карбос ва ғайри золика аз амтиа (матӯҳо), ки лоиқи қабоили муғул буд, ҷамъ оварда мутаваҷҷеҳи урдуи хон шуданд... ».

Назар ба тафсилоте, ки ҳуччати мазкур медихад, роҳдорони Чингиз матӯҳои хучандиро писандида ба хон тақдим мекунанд. Аммо Аҳмади хучандӣ ба молҳои худ баҳои аз ҳад зиёд талаб

мекунад. Хон аз ноинсофии Аҳмад ранчида бухориёнро металабад. Онҳо ихтиёри молҳояшонро ба хон вогузор мекунад. Хон хурсанд шуда, ба молҳои онҳо аз умедашон зиёдтар қимат медиҳад. Баъд аз он бадмуомилагии Аҳмадро бахшида, ба молҳои ӯ ҳам қимати калон медиҳад.

Аз рафти воқеа маълум мешавад, ки Чингиз аз пулпарастии Аҳмад фоида бурда, ӯро ба доми худ кашид ва дар сафари Мовароуннаҳр дар қатори савдогарони пулпарастии дигар ӯро ҳам ба зарари ҳамватанонаш ва ба манфиати худ кор фармуд.

Ҷосуси иғвогари чингизиён - Аҳмади Хучандӣ ба шаҳри Хучанд ба сифати як «ҳамватан» ба осонӣ даромад. Аммо аз он ҷо, ки оммаи аҳолии Хучанд бо ҷасорати табиӣ ва тарбияи Темурмалик дар мудофияи ватан тайёр буда, дар ин роҳ аз кушта шудан наметарсиданд, ӯ кори худро махфияна дар миёнаи савдогарони калон, ки ҳампешагони ӯ буданд ва дар миёнаи шайхону муллоён, ки ба ҳада ва тухфаи сарватмандон вобаста буданд, пеш бурд.

Савдогарон, ки мисли Аҳмад ба фоидаи тичоратии Муғулистон оби даҳонашон мерафт ва дар бадали як ҷӯра карбос ба даст даромадани чанд болиш нуқраи хомро ба пеши назар меоварданд, ба таслим розӣ шуданд. Инчунин шайхон ва муллоён ҳам, аз як тараф, бо ташвиқоти Аҳмад аз инъому эҳсоии Чингизхон умедвор шуда ва аз тарафи дигар, валинеъматии худ - савдогарони калонро ҳаводорӣ карда, розӣ шуданд, ки шаҳро ба муғулон супоранд.

Дар натиҷа ин гурӯҳи ватанфурӯш бе он ки ба аҳолии шаҳр хабар диҳанд, вакилони худро бо пешкашҳои лоиқ ба пеши сараскари муғул фиристода, дарвозаҳоро ба рӯи чингизиён бо дасти худ кушоданд.

Вақте ки шабона муғулон ба сари аҳоли ба шаҳр ногаҳонӣ рехтанд. халқи ватандӯст то ҷон доштанд, ҷангида дар майдони мубориза кушта шуданд ва онҳоеро, ки яроқ бардошта наметавонишанд, бо илтимоси намояндагони таслимчӣ «амон дода» аз шаҳр бароварданд.

Лекин тақдири Хучанд ва аҳолии он аз тақдири Банокат ва аҳолии вай беҳтар нашуд: чингизиёни ваҳшӣ баъд аз тороч шаҳро

сӯхта ва вайрон карда ба замин яксон намуданд; аз байни аҳолии «амон дода» аз шахр баровардашуда ҳунармандон ва ҷавононро чудо карда, боқимондахоро аз зану мард ва бемору пир то бачагони ширхор аз дами теги худ гузарониданд. Танҳо он чанд нафар савдогарони калон ва рӯҳониён бо як қабат пӯшокии заруриашон бар болои тӯдаҳои хокистари шахр ва дар байни ҷасадҳои реза-реза шудаи аҳолии шахр зинда монданд.

Ҷоҷаи таслими шахри Хучанд ва қатли ом карда шудани аҳолии он барои Темурмалик як мусибати пурзӯри ногаҳонӣ шуд. Ӯ монанди шери захмхӯрда меғуррид, аммо ба захми худ марҳам намеёфт; ӯ мисли баҳри дар талотум омада мешӯрид, аммо шӯридани вай ғайр аз дар изтироб андохтани ҳастии худаш ба вай фоидае намебахшид; ӯ ҳамчун наҳанги дар регзори беобафтада метапид, аммо ин тапиш ӯро аз гирдоби ҳаёт боз ҳам дуртар меафганд.

Темурмалик ғайр аз ба хоинон лаънат ва нафрат фиристодан ва рафиқони худро барои интиқомкашӣ аз душманони ғаддори хунхор ташвиқ карда, ба онҳо ҷасорат ва ғайрати тоза додан, барои худ воситаи тасаллии дигаре наёфт.

Темурмалик аз корҳои амалӣ дар роҳи интиқомкашӣ аз хоинони ватан ҳамин қадар карда тавонист. ки ба «баҳонаи музокираи таслими худ» Аҳмад ва чанде аз калоншавандагони таслимчиёро ба пеши худ ҷеғ зад ва худ бо ду-се нафар рафиқонаш, ки ба онҳо таълимоти махсус дода буд, ба канори об баромад. Вақте ки таслимчиён ба лаби об расиданд, Темурмалик бе он, ки бо онҳо гуфтугӯ кунад ва ба онҳо фурсати лабқушӣ ва яроқбардорӣ диҳад, бо табарзин ба сари Аҳмад ҳучум оварда, каллаи ӯро монанди чӯбқадуи хушк пора-пора кард ва ҷавонони ӯ ҳам ба дигарон ҳамла бурда, бо шамшери тез бадани онҳоро реза-реза намуданд.

Ҷавонон хостанд, ки ҷасадҳои пошхӯрдаи хоинонро дар об андохта аз онҳо дар дунё асаре боқӣ нагузоранд. Аммо Темурмалик ба ин кор роҳ надод:

- Ҷасади мурдори ин палидон оби зулоли дарёи ватани моро ҳаром мегардонад. Монед, ки гӯшти инҳоро шағолон, гургон ва мурғони мурдорхӯр хӯрда, асари инҳоро аз рӯйи замин нест кунанд! - гуфт.

Савол ва супориш

1. Мақсади муғулон аз куштори мардуми шаҳри Хучанд дар чӣ буд?
2. Чаро савдогарон ва рӯҳониён бо муғулон ҳамкорӣ карданд?
3. Оё онҳоро хоини Ватан гуфтан равост? Андешаатонро баён кунед.
4. «... бо табарзин ба сари Аҳмад хучум оварда, каллаи ӯро мо-нанди чӯбкадуи хушк пора-пора кард...». Дар ин ҷумла кадом санъати бадеӣ истифода шудааст? Ёбед ва онро маънидод кунед.

Г

5. САФАРИ ОБӢ. ДОМБУРРӢ

Баъд аз фоҷиаи Хучанд кори Темурмалик рӯз то рӯз душвор шудан гирифт: озуқа ва яроқу аслиҳа аз ҳеҷ ҷо ба ӯ намеомад, аз вачҳи шамшер, найза, гурз ва табарзин барин яроқҳо бисёр тангӣ накашад ҳам тир, ки як чизи бисёр сарфшаванда ва яроқи умумии асосӣ буд, кам шудан гирифт; - барои тирсозӣ чӯб ва пару пайкон ҳам дар дасти ӯ кам монда буданд; дар ҷангҳои шабехунӣ ҷанговаронаш ҳам кам шудан гирифтанд. Муғулон бошанд, торафт аскар ва ҳашари худро зиёд карда, кори дар об роҳи хушкӣ сохта ба қалъаи обӣ расонданро пеш мебурданд.

Темурмалик дид, ки дигар дар он ҷо пойдорӣ карда истодан ҳеҷ фоида надорад, пас ба ин фикр омад, ки аз он ҷо сафар кунад, то ки дар ягон ҷойи муносиби дигар аз душманон бисёртар кушад ва дурусттар интиком гирад ва ӯ барои ба амал овардани ин фикр шабе ба ҷанговарони худ фармуд. ки ҳар чизеро, ки дар қалъа ҳаст, ба киштиҳои сарпӯшида бор карда онҳоро барои сафар тайёр кунанд. худаш ба қайқе савор шуда ба хушкӣ баромаданӣ шуд.

Рафиқони Темурмалик аз ин ҳаракати ӯ дар шубҳа афтода дар дили худ гузарониданд, ки мабодо ӯ ба хушкӣ баромада худро яккаву танҳо ба урдуи муғулон зада талаф нашавад ва ба ин мулоҳиза ба хушкӣ баромадани ӯро манъ карданд.

Дар шаҳри сӯхта хокистаргардида ва аҳолиаш кушташуда акнун

туру чӣ мондааст? Агар дар пайи зану фарзандат мерафта бошӣ, бояд донӣ, ки тақдири онҳо ҳам аз тақдири хешу табори мо ва ҳамаи мардуми шаҳри мо фарқ накардагист. Дар вақте ки мо ба ин мусибати чонгудоз сабр мекунем, дар суроғи бозмондагони худ рафтани ту ба шаъни ту муносиб нест, ки дар пайи ҷустуҷӯи бефоида худро ба таҳлика андозӣ. Ба ту лозим аст, ки зиндагии худро ниғаҳдорӣ карда, моро дар интиқомгирӣ аз душманон сардорӣ кунӣ.

- Ман, - гуфт Темурмалик, - аз он вақт боз, ки ҷанг сар шудааст, ҳеҷ гоҳ зану фарзанди худро аз аҳли хонаводаи дигарон фарқ кунонида, барои онҳо ғамхории ҷудогона накардаам. Ба ин кори ман ҳуди шумоён шоҳид ҳастед. Аммо маро дар хушкӣ як чизи дигари пурқимат ҳаст, ки ман вайро аз ҳар чиз зиёдтар дӯст медорам. Ман мехоҳам, ки як миқдори он чизро бо худ гирам, ки агар дар ғарибӣ афтам, вай барои мани аз ватан дурафтада тасаллои дили ҳичронзада мешавад.

Агар ба ҳама ҳол ба хушкӣ баромадан хоҳӣ, чанде аз моёнро ҳамроҳи худ гир. ки дар таҳликаҳо ба ту ёрӣ расонем, - гуфт яке аз ҷанговарон.

Дар сафарҳои пинҳонӣ ҳамеша аз чанд тан як тан камтаҳликатар ва номаълумтар аст. - гуфт Темурмалик ва ба қайқ савор шуда вайро ба тарафи хушкӣ ронда рафт.

Вақте ки ҷавонон фармоиши Темурмаликро ба амал оварда киштиҳоро барои сафар тайёр карда буданд, ӯ ҳам аз хушкӣ баргашта омад ва дар дасти ӯ ғайр аз як халтачае, ки дар даруни вай будани як чизи андаке маълум мешуд, дигар чизе набуд. Вай дар он чо он халтачаро дар як миёнбанд тугун карда, ба миёни худ баст ва либосҳои ҳарбиरो пӯшида бар сафар тайёр шуд.

Ҷанговарон, ки як қайқ тиллову танга гирифта омадани ӯро мунтазир буданд, бо дидани ин як халтачаи назарногир дар тааҷҷуб афтоданд ва дар дили худ гузарониданд, ки шояд дар даруни ин халтача алмос ё сангҳои пурқимати дигар бошад, ки ба хирочи як мамлакат меарзида бошад.

Ҷавонон дар ин хусус бисёртар тааҷҷуб мекарданд, ки аз он пеш Темурмалик ба молу чизи дунё муҳаббат нишон наметод. Ҳоло ба ӯ

чӣ шудааст, ки якчанд сангчаро ин қадар эҳтиёт мекунад ва барои овардани вай худро дар таҳлика меандозад? Дар ҳар ҳол бо вай дар бораи чӣ будани он чиз сухан кушоданро муносиб надиданд.

Темурмалик ҷавононро тақсим карда, дар дувоздаҳ киштии болопӯшида ҷой дод ва худааш дар киштии пешгард, ки ба киштиҳои дигар вазифаи роҳнишондиҳиро адо мекард, ҷой гирифта ба ҳаракат фармон дод ва ба тарафи шаҳри тамоман сӯхтаи Хучанд нигоҳи пурҳасрате карда, оҳи ҷонкоҳе кашид ва худ ба худ мазмуни ин байтро суруд:

*Меравам з-ин шаҳру дар дил дарди ёре мебарам,
Дарди ёре аз диёре бар диёре мебарам!*

Киштиҳои сарпӯшидаи Темурмалик бо ёрии шамоли мувофиқ дар рафти об монанди барқу бод мерафтанд. Муғулон баъд аз сафед шудани рӯз аз сафар кардани Темурмалик хабардор шуда, аз ду канори об савора дартохт шуданд, ки он сайди аз дом ҷастаро ба даст дароранд. Саворони муғул чандин бор ба канор - дар рӯ ба рӯи киштиҳо рафта бошанд ҳам, дар ҳар бор баъд аз талафоти бисёр додан маҷбур шуданд, ки худро аз доираи тиррас дур кашанд. Оқибат онҳо ба киштиҳо наздик нарафта аз дур назорат карда рафтано барои худ мувофиқ ёфтанд.

Улоқнӯён ба Банокат - ба аскарони муҳофизи (гарнизони) муғул хабар фиристод, ки дар он ҷо дар роҳи киштиҳои Темурмалик занҷири гароне бикашанд, то ки киштиҳои вай ё дар он ҷо ба занҷир бархӯрда шикананд ва ғарқ шаванд, ё ки аз роҳ бозмонда дар муҳосира афтанд.

Темурмалик роҳи худ давом меод. Вақте ки ӯ ба пеши Банокат расида дид, ки муғулон роҳашро занҷирбанд кардаанд, дар лаби ӯ табассуми истеҳзокоронае пайдо шуд ва дар дили худ «агар роҳи сели ҷӯшон ва оташи хурӯшонро бастан мумкин мебуд, аҷаб набуд, ки муғулон роҳи маро баста тавонанд. Аммо чунон ки он дар дунё мумкин нест, ин ҳам имкон надорад» гуфт ва табарзини пӯлодини худро ба даст гирифта, дар пеши як даричаи киштӣ нишаст ва киштирононро фармуд ҳамон паҳлуи киштиро, ки ӯ дар он ҷо нишастааст, ба занҷир наздик баранд.

Киштӣ бо як паҳлу ба занҷир наздик расид. Даричаи киштӣ кушода гардид, дасти пурзӯри Темурмалик бо табарзин, ки монанди моҳи 4 -5 рӯза бар рӯйи оби зулол дар ҳавои соф бо акси нури офтоби шаъашапоши нимрӯзӣ медурахшид, намоён шуд.

Табарзин дар ҳаво баланд баромад ва бо тезии барқе, ки аз ҳаво меҷаҳад, поин фаромад. Баъд аз дар об фурӯ рафтани занҷири кандашуда садои шараққоси бурида шудани вай ба гӯши муғулон, ки аз дур нигоҳ карда истода ғарқ шудан ё ба муҳосира афтодани қаҳрамони пуртавонро нигарон буданд, расид ва дар паси садои занҷир садои кафи дасти чингизӣ ҳам баланд гардид. Аммо маълум нашуд, ки онҳо ин кори муъҷизавори баҳодури номдорро бо қарсақзаниҳо таҳсин мекарданд, ё ин ки ба сабаби аз доми занҷирашон ҷастани ин шери далер кафи афсӯс ба ҳам месуданд.

Киштиҳо бо низому тартибе, ки адмирали худраси тоҷик - Темурмалик нишон медод, роҳи худро давом доданд. Чингизӣ монанди девонағони занҷиргусаста саросемавор ба ҳар сӯ медавиданд, аммо ҷуръат надоштанд, ки ба киштиҳо наздик оянд ва бо кишти-нишинон мардонавор мубориза намоянд.

Улоқнӯён барои хабардор кардан аз ин аҳвол ба пеши Ҷӯҷӣ чопар фиристод. Ҷӯҷӣ фармуд, ки саворони муғул дар ду тараф ва дуртар аз канор дар ҷойҳои пинҳон ва пасхам камин гиранд ва худро ба темурмаликиён ҳеҷ нишон надиханд. Ҳар гоҳ, ки Темурмалик аз об ба хушкӣ барояд, бо ӯ мубориза сар кунанд. Вақте ки бо қувваи бисёр бо ӯ бичанганд, оқибат ё талаф мешаванд ё дастгир ва ё асир.

Ин фармони Ҷӯҷӣ ба амал омад. Дар назари кишти-нишинон то ҷойҳои дур ягон муғул ҳам намоён намешуд. Киштиҳо хеле поин ба қисми поёни дарёи Сир расида буданд. Темурмалик то охир бо ин роҳ сафар карда наметавонист, чунки охири ин роҳи обӣ ба кӯли Арал мерасид, ки атрофи вай дар дасти муғулон буд. Чун ӯ дид, ки дар он наздикиҳо аз душман хавфе нест, фармон дод, ки бору бунаҳ ва аспу аробахоро ба хушкӣ бароранд.

Савол ва супориш

1. Чаро сарбозон аз рафтори Темурмалик, ки ӯ ба хуғикӣ танҳо рафтани буд, норизо шуданд?
2. Ба андешаи шумо Темурмалик азхушкӣ чӣ гирифт? Лаъл, ёқут ё ки ягон чизи дигар?
3. Бо кадом мақсад Темурмалик ва ҷанговарони ӯ соҳили назди Хуҷандро тарк карданд?
4. Дар ин қисмат корнамоии Темурмаликро шумо дар чӣ мебинед?
5. Пас аз мутолиаи ин боб калимаҳои бароятон номафҳумро ҷудо карда, аз «Фарҳанги забони тоҷикӣ» маънии онҳоро ёбед ва ҳифз намоед.
6. Аз харита дарои Сир ва баҳри Аралро ёбед.
7. Дар байти зер:

Ҷ

Ҷ

М

Г

*Меравам з-ин шахру дар дил дарди ере мебарам,
Дарди ере аз диёре бар диёре мебарам!*

кадом санъати шеърӣ истифода шудааст?:

6. ҶАНГ ДАР БИЁБОН ВА ТИРИ БЕПАЙҶОН

Темурмаликиён ҳамаи асбоб, аслиҳа ва озуқаю аспу аробаеро, ки дар киштиҳо доштанд, ба канори чапи дарёи Сир бароварданд. Ҳамаи ашёро ба аробаҳо бор карда, аробаҳо-ро ба аспҳо бастанд ва якчанд сар аспе, ки дар миёна буд, бо навбат ва дукаса савор шуда роҳи биёбонро пеш гирифтанд.

Дидбонони пинҳонии чингизиён ин аҳволро дида, ба зудӣ ба дастаҳои худ, ки дар ҳар ҷойи биёбон дар камин нишаста буданд, хабар бурданд. Як даста аз муғулон аз дунболи темурмаликиён расиданд. Темурмалик, ки ҳамчун сардор ва роҳбар пешопеши қофилаи худ мерафт, наздик расидани саворони муғулро дида, худро ба канори роҳ кашид ҳамаи одамон ва бору бунаҳи худро пеш гузаронида, худаш яккаву танҳо бо тирҳои чонфарсо ба дастаи чингизиён муқобил истод. Тирҳои ӯ монанди уқобоне, ки ногаҳонӣ парвоз карда ба гурӯҳи бумҳо ҳучум оварданд, ба тӯдаи душманон парвозкунон

мерафтанд. ҳар тири ӯ бехато одаме ё асперо ба замин мегелонид. Муғулон тоб наоварда пас гаштанд ва Темурмалик ҳам онҳоро то аз назарҳо дур шудан пеш карда рафт ва баъд аз он ба қофилаи худ расида вазифаи қофиласолориро адо кард.

Ин аҳвол чандин бор такрор ёфт ва чандин рӯз давом кард. Дар охирҳо муғулон бисёр шуда то талаф шудани як қисмашон истода мечангиданд ва оқибат шикаст хӯрда пас мегаштанд. Дар ин ҷангҳо баъзе ҷанговарони Темурмалик ҳам кушта ва хаста шуданд.

Оқибат чингизиён бисёр шуда атрофи қофилаи Темурмаликро гирифтанд. Ӯ ба касони худ фармуд, ки бору бунаҳоро дар миён гирифта рӯйҳои худро ба муғулон гардонда ҳалқавор саф банданд ва бо андохтани тирҳои ҷонгудоз чингизиёнро ба наздик омадан роҳ надиҳанд ва худаи шамшери бараҳнаро дар ҳаво ҷавлон дода ба тарафи гурӯҳи чингизиён асп монд.

Аспи Темурмалик дар миёнаи тӯдаи душманон даромад. «Шамшери дурӯя кори муғулонро якрӯя кардан гирифт», аспи омӯхтаи кордидаи ӯ ҳам душманкушӣ мекард; - чароғпоя шуда, худро бо тамоми вазниниаш ба болои муғулон мепартофт, лагад ҳавола мекард ва дандон мезад ва бо ҳар роҳе, ки донад ва тавонад, вай ҳам аз чингизиён интиқоми ҳамватанони худро мегирифт.

Дар ин ҷанг ҳам қувваи муғулон шикаста, ба пас рафтанд ва пароканда шудан маҷбур гардиданд. Темурмалик бо ҷанговарони худ сафари худро давом дод. Лекин муғулон ӯро ба осуда сафар кардан роҳ намедоданд ва баъд аз ҳар ҷанг, ки нафаси худро рост мегирифтанд ва қувваи нав ба онҳо мерасид, таъқиб ва ҳуҷуми худро такрор мекарданд.

Дар ҳар кадоми ин ҷангҳо қувваи Темурмалик кам шудан мегирифт; ҷанговаронаш кушта ва хаста мешуданд, камонҳо шикаста, зеҳно канда шуда, дами шамшер ва табарзинҳо баргашта ва сипарҳо дарида мерафтанд. Оқибат рӯзе муғулон бо қувваи бисёр калон аз канори биёбон намоён гардиданд. Вақте ки Темурмалик сиёҳии душманҳоро дид ва шумораашонро тахмин кард, ҷанговарони худро пеши худ гирд оварда гуфт:

- Ҷавонони қаҳрамони ватандӯст! Имрӯз дар ин маъракаи бояд аз

мо кам саломат монад. Чунки ин чанг дар шароите мегузарад, ки душман аз мо даҳ баробар зиёд аст, ҳам яроқи онҳо пурра ва аспҳон бардам аст. Ва ҳол он, ки дар дасти мо яроқ қариб намондааст ва он чизе ҳам, ки боқӣ мондааст, шикаста, канда шуда ва дамаш баргаштааст. Ҳар касе, ки аз шумо қонаш барояш ширин бошад, ҳамин вақт аз байни мо дур шуда худро ба гӯшаи биёбон гирад, то ки дар вақти гармии чанг аз саф гурухта сабаби дилшикастагии дигарон нашавад. Дар ин чанг танҳо касе иштирок карда метавонад, ки нисбат ба душмани ваҳшии хунхор нафрату ғазаби бисёр дошта бошад, хори асириро ба худ ор доништа, қони худро ба кафи даст гирифта ва синаашро сипар карда, ба майдон даромада тавонад.

Чанговарон, ки ин суханони сардори худро шуниданд, ба ҷӯшу хурӯш омада, ба ӯ бо мазмуни байтҳои зерин ҷавоб доданд:

*Ҷаҳон, то ҷаҳон аст гарданда аст,
Бимирад агар шоҳ, агар банда аст.
Ба дунё намонда касе ҷовидон,
Наёбем мо ҳам зи мурдан амон.
Бимирем чун кому ноком мо,
Ҳамон беҳ, ки мирем бо ном мо!
Ба номи накӯ кушта гаштан ба чанг,
Беҳ аз зиндагонии боайбу нанг!
Бифармо, ки мо қонсупорӣ кунем,
Ба чанги ватан бар ту ёрӣ кунем!
Бифармо, ки мо дар сафи корзор,
Барорем аз магзи душман димор!*

*Бифармо, ки бо отаиши чанг зуд,
Барорем аз ҳастии хасм дуд!
Ту фармон деҳу қаҳрамонӣ бубин,
Зи мо қондихӣ, қонситонӣ бубин!
Ба дарё фиристӣ агар баҳри чанг,
Зи тӯфон натарсем ҳамчун наҳанг.
Ба ҳар ҷо, ки ёбем хасми дурушт,
Салоҳ ар набошад, кушемаш ба мушт!*

*Ситонем мо хуни хеш аз адӯ,
Аз он пеш, ки хуни мо резад ӯ.
Чу кардем якчанд душман ҳалок,*

*Пас он гоҳ аз кушта гаштан чӣ бок?
Ки ин маргамон умри сонӣ диҳад,
Ҳаёти нави ҷовидонӣ диҳад.*

Чун Темурмалик аз ҷанговарони худ ин суханҳои қаҳрамононаро шунид, ба онҳо таҳсину офарин гуфта, ҳар кадомашонро як-як ба бағал кашида, сару рӯяшонро падарона бӯсид ва онҳоро, ки аз сад нафар зиёд набуданд, ба пеши бору бунаҳ пиёда дар саф рост кард ва худ ба аспи оҳудави шертавон савор шуда дар пеш истод.

Чун муғулон наздик расиданд, Темурмалик нафарони худро ба тирборон фармон дода, ҳудаш ба тарафи муғулон асп монда худро дар қалби душман зад. Ў бо ҳамлаҳои паёпай чингизиёро сар мезад, даст мебурид, по мешикаст ва сина медарид ва гурӯҳҳои дар гурез афтодаи онҳоро то пароканда шуда дур гардидан пеш мекард. Вақте ки қалби лашкари душманро торумор кард, паҳлуи рости ҷапро ҳам ба ҳамин ҳол овард.

Пиёдагардони Темурмалик қалъавор дар пеши бору бунаҳ саф кашида истода чингизиёро тирборон мекарданд ва тирҳои онҳо монанди ҷолаи баҳорӣ, ки гиёҳҳоро хароб ва поймол кунад, душманро ба замин мехобониданд.

Дар вақте ки қариб буд душмаи тамоман мағлуб ва пароканда шавад, аз як гӯшаи биёбон гурӯҳи нави саворони чингизиён пайдо шуда ба пушти сафи темурмаликиён тохт оварданд ва ду тараф ба ҳам омехта шуда, ба тарзи дасту гиребон ва бағал ба бағал бо ҳам мечангиданд.

Муғулон аз ҳама пештар бору бунаи Темурмаликро ба чанд аспу ароба, ки боқӣ монда буд, ба даст дароварда, бо посбонони зӯрдаст ба ақибгоҳи дурдаст фиристонданд ва боқимондаҳояшон то торикии шаб ҷангро давом кунониданд.

Вақте ки ториқӣ ҳама ҷоро фаро гирифта дӯсту душманро аз якдигар фарқ карда намешудагӣ шуд, муғулони зиндамонда аз майдон баромада рафтанд ва Темурмалик ҳам, ки аспаш пайзада шуда ва ҳудаш аз чанд ҷойи баданаш захмдор шуда буд, пиёда аз майдони ҷанг баргашта ба қароргоҳи худ омада дид, ки дар он ҷо на бору буна мондааст ва на аспу одам.

Темурмалик бо синаи сӯзон ва дили бирён яккаву танҳо

чанггохро давр мезад ва мурдаҳои ёрони бо ҷон баробари худро аз ҷасадҳои муғулон ҷудо карда ба канорае баровард.

Дар ҳамин вақт ду нафар аз рафиқонаш, ки онҳо ҳам аз чанд ҷояшон захмдор шуда буданд, аз як канор пайдо шуда дар мурдагундорӣ ба ӯ ҳамроҳӣ карданд ва ҳамаи мурдаҳои онро дар он ҷо гӯрониданд.

Темурмалик бо ду рафиқи худ шабро дар он ҷо, дар пеши пуштаҳои куштаҳои муғулон гузаронид ва баъд аз рӯз сафед шудан аз чанггоҳ як халтача талқон ва чанд дона қурут ёфта, аз он чизҳо қути лоямуте карда, ҳар се нафар ба роҳ даромаданд. Лекин боз ба онҳо осуда сафар кардан муяссар нашуд ва ҳанӯз аз чанггоҳи дирӯза бисёр дур нарафта буданд, ки гурӯҳе аз саворони муғул ба онҳо расида ба таслим даъват карданд.

Темурмалик боз ба чанг даромад. Ин чанг бисёр дер нақашада бошад ҳам, муғули бисёре кушта гардид ва ду рафиқи Темурмалик ҳам талаф шуданд. Муғулони зиндамонда пас гаштанд. Темурмалик ҳам дар ҳолате, ки бо худ ғайр аз як камону се тир, ки яке аз онҳо ҳам бебайкон буд, яроқе ва чизе дигар надошт, ба роҳ даромад ва ҳанӯз бисёр роҳ нарафта ба паси худ нигоҳ карда дид, ки се нафар муғул аз дунболаш омада истодаанд.

Темурмалик аз роҳ боз истода рӯй ба муғулон карда ва он тире бебайкони ба ҷиллаи камон гузошта, чашми росте яке аз онҳоро нишон гирифта, зеҳро кашиду сар дод.

Муғуле, ки чашмаш ба тире бебайкони Темурмалик нишона шуда буд, «воҳ» гӯён ду дасташро ба рӯ кашид. Маълум буд, ки тире бебайкони қаҳрамони пуртавон ба нишон расида, чашми ӯро баровардааст.

Темурмалик ду тире боқимондари ба ҳаво баланд карда, ба ду нафар муғули боқимонда нишон дода овоз дод:

- Ҳанӯз дар дасти ман ин ду тир ҳаст. ки барои тамои кардани кори ҳар ду шумо басанда аст. Лекин маро ҳайф меояд, ки инҳоро барои рехтани хуни мурдори шумо набуд кунам. Беҳтар он аст, ки шумо ҷони худро ғанимат шумурда аз дунболи ман баргардед ва ин

ду тир ҳам дар дасти ман саломат монад.

Муғулон, ки «қодирандозӣ» ва «қадарандозии» ин диловарро борҳо озмуда буданд ва чашми ҳамроҳашон ба онҳо дарси ибрати нав дода буд, танбеҳи ўро қабул карда, ба роҳи омадашон баргашта рафтанд ва Темурмалик ҳам ба тарафи Хоразм раҳсипор гардид, ки шояд аз он ҷо ба муқобили чингизийён муборизаи наве ташкил намояд.

Савол ва супориш

1. Темурмалик ва ҷанговарони ӯ бо кадом усул дар биёбон ба муқобили муғулон ҷангиданд?
2. Сабаби ишкаст хўрдани Темурмаликро шумо дар чӣ мебинед?
3. Бо кадом мақсад Темурмалик ба ҷанговаронаш муроҷиат кард?
4. Ҷавоби ҷанговарони Темурмаликро ифоданок хонед.
5. «Темурмалик боз ба ҷанг даромад». Аз он ағзоҳои ҷумларо муайян намоед.

Ҷ

7. ТАНҲОГАРДӢ. ФОҶИАИ ХОРАЗМ. ТУРКОНХОТУН. ДАР ШАҲРИ КАТ. ИНТИҚОМ.

Темурмалик яккаву танҳо аз ҷанггоҳ бо роҳи биёбон ба тарафи Хоразм мерафт. Ў аз биёбон баромада ба ҷойҳои обод ва аҳолинишини Хоразм расид. Аммо ҳамаи он ҷойҳои собиқ обод аз биёбони холии беобу алаф бадтар шуда буданд; киштзорҳо, боғу бӯстонҳо ва марғзорҳо сар то сар хароб карда шуда буданд; деҳаҳо ва работҳо тамоман сўхта вайрон буданд. Дар тамоми он ҷоҳо аз ҷинси одамӣ ва ҳайвоноти хонагӣ касе ва чизе ба назар наменамуд. Аз нишонаи одамӣ танҳо ҷасадҳои сарбурида, синадарида, дасту по шикаста ва шикам чок кардашуда буданд, ки гўшти онҳоро даррандагон ва парандагони мурдорхўр хўрда буданд ва мехўрданд. Маълум буд, ки онҳо асари панҷаҳои мурдори даррандагони хунхори чингизӣ буданд, ки аз худашон дар он сарзаминҳо нишона ва ёдгорӣ гузошта буданд.

Темурмаликро аз дидани ин ҳол дил метапид, нафас тангӣ мекард ва ғазобе, ки нисбат ба чингизиён дошт, сад чандон зиёдтар шуда буд. Аммо чӣ чора, ки роҳи интиқомгириро намеёфт ва аз ин сабаб дарун-дарун месӯхт.

ӯ дар ҳолате, ки дилаш бо оташи ғзаб шуълавар шуда буд, ба сӯйи пойтахти Хоразм, ки дар он вақтҳо пойтахти Эрон, Хуросон ва Мовароуннаҳр ҳам он ҷо буд, равон шуд, ки шояд аз он ҷо барои дили худ тасаллое ёбад. Аммо дар наздикии шаҳри Урганҷ ба майдоне расид, ки дар он ҷо садҳо ҳазор ҷасадҳои мардон. занон ва кӯдакони кушташуда ба ҳам омехта ва болои ҳам хобида буданд. Дар миёни кушташудагон ҷасадҳои баъзе занон менамуд, ки шиками онҳоро чок карда, тифли норасидаашонро бароварда, сар бурида дар канорашон гузошта буданд.

Темурмалик дигар тоқати дидани ин фоҷиагоҳ надошт ва дастҳои худро дар пеши чашм кашида ба шаҳр рафт. Аммо аз он шаҳри азиме, ки ӯ вайро чандин моҳ пеш аз ин дида буд, нишонае наменамад: қасрҳо, кӯшкҳо, кохҳо, саройҳо, корвонсаройҳо, растаҳо, бозорҳо, тимҳо, мадрасаҳо, китобхонаҳо, манораҳо, масҷидҳо - ҳама ва ҳама сӯхта хокистар гардида буданд. Чингизиёни ваҳшӣ барои тамоман нест кардани осори маданият баъд аз вайрон кардан об сар дода буданд, ки ҷойи шаҳри пештара монанди толобе ба назар менамуд.

Темурмалик аз даҳшати ин манзараи ваҳшатангез дар ҳайрат афтода, чашмони худро мемолид ва муайян карда наметавонист, ки оё ин манзарае, ки мебинад, як хоби ҳавлноки даҳшатоваре аст ё он шаҳри ободе, ки пеш аз ин дидани вай ба ҳаёлаш меояд, дар воқеъ ҳақиқат надоштааст ва дар ҳақиқат вай ҳаёле будааст. ки дар хоб ба сурати шаҳр ба назараш намуда будааст?

Темурмалик бешуурона ҳаракат карда. ба лаби дарёи Аму рафт ва дар лаби об нишаста, сару тани худро бо оби равони сард шуштушӯ кард, ки қадре хунаш сард шуда, дилаш аз ҳаяҷон ва рағу паяш аз изтироб ором ёбад.

ӯ баъд аз шуштушӯ беҳаёлона ба ҳар тараф нигоҳ мекард, ки дар каноре, аз ҷойи нишастааш дуртар ба рӯйи реғи обоварда ҷасади як

одам ба назараш вохӯрд. Ӯ дар аввал он ҷасадро яке аз мурдагон гумон кард. Аммо баъд аз андаке ҷасад ҷунбид. Темурмалик донист, ки он ҷасад ҳанӯз зинда будааст ва аз ҷояш хеста ба пеши вай рафт. Дар ҳақиқат вай ҷон дошт, аммо қуввате надошт, ки аз ҷояш хезад ва ё гап занад.

Темурмалик донист, ки ин одам гурусна аст. Ӯро бардошта ба хушкӣ баровард ва аз хӯроки эҳтиётӣ худ як каф талқонро ба об омехта атола карда дар даҳони он кас рехт. Баъд аз соате «мурда» зинда шуда хеста нишаст ва қуввати гуфтор пайдо карда саргузашти худро ҳикоя кард.

Назар ба ҳикояи ӯ, султон Муҳаммад Хоразмшоҳ баъд аз гурехтанаш аз Самарқанд аз роҳ ба модараш Турконхотун, ки дар Хоразм буд, мактубе фиристода фармудааст, ки ӯ аҳли ҳарам, хазина ва дигар чизҳои пурбаҳоро бардошта ба Мозандарон равад.

Турконхотун аз ин мактуб ва фармон ҳис кардааст, ки писараш аз чингизиён гурехтааст ва ӯ дар дили худ гумон кардааст, ки «акнун аҷаб нест аҳли дарбор ба писараш исён кунанд ва каси дигареро ба подшоҳӣ бардоранд». Бинобар ин ӯ касонеро, ки эҳтимоли исён кардан ё қобилияти подшоҳ шудан доштаанд ва умуман касонеро, ки мансуб ба қабилаи худи Турконхотун набуданд, ба пою гарданашон сангҳои гарон баста дар оби Аму ғарқ кунонидааст.

Ин одам ҳам яке аз он бадбахтон будааст, ки аз хушбахтӣ обварзӣ ва оббозиро медонистааст ва бандҳои дар гардану пой басташудаи ӯ ҳам сусттар будаанд, ки дар зери об онҳоро кушода ва сангҳоро аз худ дур карда тавонистааст. Баъд аз бар рӯи об баромадан чандин рӯз дар об ва дар қазираҳо байни об мондааст ва дар охир худро ба ин канор кашидааст, лекин аз беҳолӣ дар ин ҷо афтада мондааст.

Темурмалик бо шунидани ин ҳикояти пурваҳшоният султон Муҳаммад ва модари ӯ Турконхотунро дар қатори чингизиён гузошта, ба ҳамаи онҳо лаънат ва нафрат фиристод ва баъд аз нигоҳубин карда ба қувват овардани ин одам ӯро ҳамроҳи худ гирифта ба роҳ даромад, ки шояд дар ягон ҷой коре карда тавонад.

Роҳи ин ду рафиқ аз болои ҳамон кушишхона буд, ки Темурмалик аз дидани он манзараи пурфоҷиа бегоҳат шуда буд. Вақте ки

рафиқи нави Темурмалик он манзараро дид, навҳа ё нолаи ҷонкоҳе
кашида ба рӯ афтод ва хомӯш шуд.

Темурмалик андаке об ёфта ба рӯи он кас зад, дасту пой ва
шонаву бозуҳояшро молиш дод. Аммо он одам асари ҳаёт нишон
намедод - ӯ дилкаф шуда мурда буд.

Темурмалик аз ваҳшати дар Хоразм пайдошуда дар даҳ-шат аф-
тода, бе он. ки ба кучо рафтани худро муайян карда тавонад, мо-
нанди сарсариёни яккаву танҳо ба роҳ даромад ва дар роҳи худ
ба шаҳри Кат рост омад, ки атрофи ин шаҳр ҳам пур аз мурдаҳои
лухсида ва пӯсида буд, боғу бӯстонҳо хароб ва биноҳо вайрон шуда
буданд. Дар ин ҷо ҳам аз авлоди одам касе ба назар наменамуд.
Танҳо дар як бинои нимхаробаи ҳокимнишини ин шаҳр дастаи қа-
ровулони муғул бо як шаҳна ҷойгир шуда буданд.

Темурмалик дар фикри интиқомгирӣ афтода, ба гӯшаи вайронае
худро кашид ба он. ки ҳаракате кунад ва садое барорад, то шаб дар
он ҷо хобид ва баъд аз он ки сиёҳии шаб олавро фурӯ гирифт, ӯ аз
ҷойи пинҳоншудааш баромада, оҳиста-оҳиста ба бошишгоҳи муғу-
лон рафт ва дар он ҷо камингоҳе ёфта, дар вай хазид, душманонро
ба зери чашми худ гирифта, нигарони фурсат шуд.

Муғулон як гӯсфандро хафа - буғӣ карда куштанд ва баъд аз
пӯст канда тоза намудан вайро бар болои тӯдаи оташе гузошта хом-
сӯз ва нимбирён карданд. Аз хумҳое, ки аз шаробхонаи ҳокими
пештараи он ҷо ғанимат афтода буд, ба карсонҳо - табакҳои ҷубин
шароб рехта, чунон ки қимиз менӯшида бошанд, пай дар пай нӯши-
дан гирифтанд. Гӯсфанди хомсӯз бар сархушҳо ба ҷойи газак-нукл
хизмат мекард.

Муғулон аз бисёр нӯшидани шароби ангурии пурзӯр дар андак
вақт маст гардиданд ва яке аз паси дигаре афтода, ҳамагӣ дар хоби
мастӣ ғунуданд.

Темурмаликро вақти қор расид: ӯ ҳамаи он чингизиёнро ба хобе
фиристонд, ки дигар ҳаргиз барнаҳезанд. Баъд аз он аз байни аспоне,
ки дар он ҷо дар ихтиёри муғулон буд, як аспии туркмани оҳусури-
ни гарданқозро чудо карда гирифт ва аз яроқҳои онҳо ҳам табарзин,

шамшер ва камону тир барин аслиҳаҳоро ба қадри даркорӣ ва барои эҳтиёт як қадар хӯрокворӣ ва гӯшти хомсӯз гирифта, аспро савор шуда, ба роҳ даромад.

Савол ва супориш

1. Мақсади муғулҳо аз тамоман хароб намудани Хоразм чӣ буд?
2. Кирдору рафтори Турконхотунро шарҳ диҳед. Муносибати худро нисбати чунин шахсон баён намоед.
3. Чаро ҳамсафари Темурмалик аз дидани Хоразми ваҳшатсаро яқбора ҷон дод?
4. Ҷумлаи «Темурмаликро вақти кор расид, ӯ ҳамаи он чингизийро ба хобе фиристод, ки дигар ҳаргиз барнаҳезанд»-ро шарҳ диҳед.

Г

8. СҶҲАТ БО СУЛТОН МУҲАММАД. ҲАМРОҶӢ БА ҶАЛОЛИДДИН

Темурмалик аз шаҳри Кат баромада, рост ба Нишопур рафт, ки султон Муҳаммад аз Самарқанд гурехта омада, дар он ҷо маҷлиси айшу тараб барпо карда буд. Назар ба нишондодҳои баъзе асарҳои таърихӣ, «султон Муҳаммад дар моҳи сафари соли 617 (1220) ба Нишопур даромада, масолеҳи мамлакат (салоҳи ҳоли мамлакат)-ро пушти по зада, рӯй ба нишот ва айш овард... ба нӯшидани косо-ти (косоҳои) молломол даромад ва асҳоби лавҳу тараб (аҳли бозӣ ва хушвақтӣ) дар хидмати ӯ гирд омада. надим ва мушири ӯ (ҳамсуҳбат ва соҳибмашварати ӯ) шуданд... ».

Темурмалик ба пеши султон даромад, аз саргузашти худ ва аҳволи мамлакат ба ӯ ҳикояҳо кард ва дар охир дар роҳи мудофияи мамлакат фикри худро ба ӯ баён намуд.

Султон Муҳаммад бо шунидани ҳар сухани Темурмалик гӯё ки аз худ дафъӣ малол мекарда бошад, соғарҳои паёпай мебардошт ва дар охир мастии султон ба дараҷае расид, ки суханони

Темурмаликро нафаҳмида дар ҷавоби вай «ҳо-ҳо». «оре, бале» ме-
гуфт ва баъд аз шунидани фикри Темурмалик дар бораи мудофияи
мамлакат ба ҷойи ҷавоб ин рубоиро хонд:

*Айёми гул асту бас намонад, май хӯр!
Гул худ чӣ ки то нафас намонад, май хӯр!
Аз даври фалак дар ин работи вайрон
Бас зуд, на дер, кас намонад, май хӯр!*

Темурмалик ҳам дар ҷавоби ӯ ин рубоиро хонд:

*Шоҳо, зи майи гарон чӣ бар хоҳад хост?
В-аз мастии бекарон чӣ бар хоҳад хост?
Шаҳ масту ҷаҳон харобу душман пасу пеш!
Пайдост, ки з-ин миён чӣ бар хоҳад хост?*

Ва аз маҷлиси ӯ бо ҳазор андуҳу алам баромад. Аҳволи султон
ва суҳбати вай ба Темурмалик аз ваҳшонияти чингизиён ҳам бадтар
таъсир кард. Чунки ӯ ҳар ваҳшигарию чингизиёнро, ки мидид, дар
ғазаб шуда ва ба ғайрат омада, дар роҳи интиқомгирӣ аз душман
устувортар мегардид. Аммо ин аҳволи султон ӯро ба навмедӣ ва
маъюсӣ андохт, ки ин вазъият барои ӯ марги муфти беҳунбаҳо буд.

Бо вучуди ин Темурмалик бо бузургони аҳли дарбор вохӯрда, ба
ҳар кадомашон дар бораи муқобилат кардан ба душмани хунхори
ғаддор фикри худро гуфт. Аммо аз ҳеч кас ҷавоби мувофиқа нашу-
нид ва дар охир ба пеши вазир рафт, ки дар ҳар кори мамлакат баъд
аз султон ӯ ҷавобгар буд ва ба вай фикри худ ва аҳволи мамлакатро
нақл карда дар охири суҳанаш гуфт:

- Аммо намедонам. чӣ ҳол пеш омадааст, ки на подшоҳ ба аҳво-
ли парешони халқ назар меандозаду на амирон ва вазирон? Вазир
дар ҷавоб гуфт:

- Ҳар чизе, ки ту мегӯӣ, тамоман дуруст ва рост аст. Аммо ман
ҳам дар пеши арбоби хирад ва тамиз маъзурам. Зеро ман ба вазифаи
қавводагӣ (ва дар) ва дар тартиб додани маҷлисҳои базму тараб чу-
нон машғулам. ки ба танзими асбобу аслиҳои мардонагӣ пардохтан
наметавонам. Чанд рӯз аст султон ба ман фармон додааст, ки барои
якчанд занони созанда либос ва асбоби зинат тартиб диҳам ва то
онҳо мукамал нашаванд. ба ҳеч кори дигар машғул нагардам.

Темурмалик азбаски дар дарбори султон Муҳаммад ҳеч ҷойи

умедворӣ надид, аз он ҷо бо бори гарони андуҳу алам ва ҳасрату ғам ба роҳ даромад. Ба ҳар ҷо ки мерасид, мидид, ки султон ба он ҷо мактуб фиристода ба душман муқобилат накардан, агар қудрат ва фурсат ёбанд, гурехтан, вагарна бе ҳеч муқобилат ба ҷанг таслим шуданро ба аҳоли амр кардааст. Дар ин миён ӯ шунид, ки писари султон Муҳаммад -Чалолиддин байрақи қаҳрамонӣ ва ватанпарвариро баланд бардошта дар ҳар ҷо бо муғулон меҷангад ва ба онҳо голиб мебарояд.

Темурмалик дар рикоби султон Чалолиддин ба муқоби-ли чингизиён ҷангиданро ният карда, ба тарафи ӯ раҳсипор гардид. Чалолиддин дар он рӯзҳо дар музофоти Ғазнин дар мавзеи Боронӣ манзил дошт.

Темурмалик ба Боронӣ вақте расид, ки Чалолиддин бо як лашкари калони чингизиён, ки дар зери фармони Қай-қурнӯён буд, меҷангид ва ҷанговарони Чалолиддин лашкари муғулро аз худ бисёр дида дар ҷанг дудила шуда исто-даанд. Аммо Чалолиддин пеш даромада, одамони худро ба пойдорӣ даъват мекунад.

Темурмалик ин ҳолро дида бе ҳеч гуфтугузор ба тарафи душман асп давонд. Ин кори Темурмалик ба ташвиқоти қаҳрамононаи Чалолиддин илова шуда, ҷанговаронро водор кард, ки ҳама якборагӣ ба сӯйи чингизиён бо тохт ҳучум оварданд ва аскари муғулонро қатл карданд.

Темурмалик то охири кори султон Чалолиддин бо ӯ ҳамроҳ буд ва ба муқобили душман дар рикоби ӯ қаҳрамониҳо нишон меод. Оқибат аз ҷиҳати худсарӣ, ихтилоф ва ахлоқвайронии сардорони хоразмшохӣ, ки онҳо дар замони султон Муҳаммад ин тарбияро аз ӯ гирифта буданд. кори Чалолиддин то охир барор нагирифт: дар Ироқи Аҷам, дар вақти дар пайи ӯ афтодани чингизиён ҳокимони Шом ва Осиёи Хурд бо вучуди даъвати ӯ ба вай ёри надоданд; бародараш Ғиёсиддин дар охири як мастӣ малик Нусрат ном касеро, ки яке аз аркони давлати Чалолиддин буд, кушта ва аз бародар рӯйгардон шуда. ба тарафе баромада рафт. Бароқҳочиб ном қарахитойӣ, ки аз дарбори султон Муҳаммад буд, дар Ҷирмон эълони истиқлол кард, ки ҳамаи ин ҳодисаҳо муборизаи Чалолиддинро ба муқобили

чингизи-ён мушқил мекарданд. аммо Ҷалололиддин муборизаи худро мардонавор давом меод.

Лекин қувваи вай нисбат ба қувваи чингизиён хеле кам буда, ҳамеша ҷангҳои нобаробар мебуд. Чингизиён бошанд, паёпай қувваҳои нав гирифта, ба муқобили Ҷалололиддин ҳучумҳои пуршиддат мекарданд.

Дар як шабе, ки лашкариёни Ҷалололиддин ва худи ӯ дар хоб буданд, чингизиёни бисёре ногаҳонӣ ба урдуи вай ҳучум карданд ва қариб ҳамаи лашкариёнаш кушта гаштанд ва султон Ҷалололиддин аз миёна ғоиб шуд ва касе надонист, ки ӯ дар маърака кушта шуд, ё ин ки гурехта баромада дар кадом дашту биёбон дар дасти дуздон талаф гардид.

Чингизиён ҳам барои дастгир кардани Темурмалик чораҳои бисёре дида, ба ҳар ҷонибу атроф ҷосусҳо фиристода, кӯшиш мекарданд, ки Темурмаликро зудтар нест намоянд. Бинобар он Темурмалик маҷбур шуда буд, ки тағйири либос карда, яъне либоси дарвешӣ пӯшида, ба дигар ҷойҳо равад.

Савол ва супориш

1. Чаро Темурмалик ба назди султон Муҳаммад омад? Ба фикри шумо кори ӯ дуруст буд?
2. Дар ҳолати ҷанг ба корҳои ношоиста машғул будани султон ва аркони давлат нишонҳои чист?
3. Ба рафтори султон Ҷалололиддин чи хел баҳо медиҳед?
4. Сабаби шикасти лашкари Ҷалололиддин дар ҷӣ буд?
5. Рубоии султон Муҳаммад ва рубоии ҷавобгуфтаи Темурмаликро шарҳ диҳед.

9. ИШТИЁҚИ ЁРУ ДИЁР. ЗИНДАГОНИИ ҶАЗИРА

Темурмалик муддати дароз дар Шом ва Арабистон бо либоси дарвешӣ гардиш кард. Дар ин миён Чингизи хунрез мурд, ба ҷойи ӯ писараш Уқтой бар тахти хонӣ нишаст. Дар замони ӯ шиддати ваҳшониати чингизиён дар Мовароуннаҳр ва Хуросон камтар шуд ва

мардум кам-кам ғун шуда ба зироат ва иморат рӯ оварданд, мамлакат як дараҷа оромӣ гирифт.

Темурмалик хеле пир шуда, мӯяш сафед ва рӯяш пурчин гардида буд. Бо вучуди ин ӯ мехост, ки ба ватан равад, охири умрашро дар он ҷо гузаронад ва ҷисми беобу ҳавои ватан парваришёфтаи худро дар вақти мурдан ба хоки ватан супорад. Вақте ки вай ором ёфтани мамлакати худро аз оянда ва равандагон шунид, бо ҳамон либоси дарвешӣ табарзин ва сӯтаро ба даст гирифта, пиёда ба роҳ даромад.

Темурмалик рост ба Хучанд омад, ки дар он ҷо таваллуд шуда буд. Аммо ӯ дар он ҷо фаҳмид, ки ҳанӯз ӯ ва қаҳрамони ӯ аз ёди дӯсту душман набаромадааст: чунонки аҳолии Хучанд номи ӯро ба некӣ ёд карда, ба ӯ офарин ва раҳмат мефиристанд, инчунин чингизиён ҳам ҳар гоҳ, ки номи ӯ ва қаҳрамони ӯро шунаванд, ба ғазаб омада, дили пуркинаашон нисбат ба ӯ бо оташи кинаву адоват аланга мезанад. Бинобар ин ӯ дар Хучанд доимӣ монданро мувофиқ наёфта, ба Фарғона рафт ва бошишгоҳи доимии худро дар қаландар хонаи он ҷо кард, аммо ӯ гоҳ-гоҳ ба Хучанд меомад. Аз ҳар кас аҳволи мамлакатро мепурсид, воқеаҳои замони истилои чингизиён ва аҳволи замони ҳукмронии оноро мукамал ёд мегирифт.

Дар вақти истилои чингизиён, чудо шудани Темурмалик аз Хучанд фарзанди ӯ тифли навзод буд, ки бо занаш дар шаҳр монда буданд. Темурмаликро ақида он буд, ки зану фарзандаш дар қатори чандин ҳазор зану фарзандони ҳамватанонаш дар қатли оми чингизиён талаф шуда рафтаанд. Чунки онҳо то ба шаҳр даромадани душман ба ҳеч тараф гурехта ҳам наметавонистанд. Бо вучуди ин ӯ дар зимни ҳикояҳои гузашта, вақте ки сухан дар бораи Темурмалик меомад, аз аҳволи зану фарзанди ӯ мепурсид. Аммо дар ҳар бор дар ҷавоб хабари талаф шуда рафтани онҳоро мешунид ва бо афсӯсу надомати дарунӣ гумони худро боз як бори дигар тасдиқ мекард. Бо ҳамаи ин ӯ аз пурсуков бознамеистод.

Як рӯз яке аз пирамардони деҳаи Қистакӯз. ки бо Темурмалик ҳамсӯҳбат буд, дар вақти аз аҳволи зану фарзанди Темурмалик пурсидани ӯ (албатта, Темурмалик - Темурмалик будани худро аз ҳама

кас пинҳон медошт) дар ҷавоб «Онҳо дар ҳамон қатли ом талаф шуда рафтанд» гуфта бошад ҳам, баъд аз андаке хомӯш мондан илова кард:

- Ҳарчанд аз он воқеа зиёдтар аз бист сол вақт гузашта бошад ҳам, муғулон ҳанӯз душмани Темурмалик ва авлоди ӯро аз ёд набаровардаанд. Агар ту сирро нигоҳ дошта тавонӣ, ман ҳақиқати ҳолро ба ту маълум мекунам.

Темурмалик. ки бо шунидани ин суханҳо ба будани ягон хабарӣ дигар умедвор шуда дилаш ба тапидан даромада буд, бо касам ва аҳду паймон ваъда дод. ки ҳар чизе. ки дар ин чо шунавад, дар ҳамин чо мемонад.

Пирамард ба сухан даромад:

- Оре, дар он дарёи хуну оташ зани Темурмалик ҳам монанди ҳазорон занон, бачагон, пирон ва беморон ғарк шуда рафт. аммо тифли навзоди ӯ саломат монд.

Темурмалик қариб буд, ки аз ин хабарӣ шодивари ногаҳонӣ колабтиҳӣ шавад ва рӯйи фарзанди ба чон пайвандашро баъд аз наздик омадан ба ӯ надида шодикафак шавад. Аммо дили қаҳрамони ӯ. ки ба он ҳама чангу чидолҳои нобаробари пурошӯб ва ба он қадар мусибатҳо ва дарду аламҳои тоқдтшикан тоб оварда буд. тавонист, ки ба ин шодмонии ногаҳонии аз ҳад зиёд ҳам тоқат кунад ва бо вучуди ин худро аз ҳаяҷон боз дошта натавониста сухани пирамардро бурида:

Чӣ гуна халос шуд ва ҳоло дар кучост? - гӯён суол дод.

Пирамард аз ҳаяҷон ва изтиробӣ фавқулодаи ҳамсухбати худ пай бурд, ки ин қаландар худи ҳамон Темурмалик аст. Аммо худро ба нофаҳмӣ зада сухани худро давом дод:

- Аз деҳаи мо дар ҳарами Темурмалик хизматгоре буд. Вақте ки муғулон ҳамаи аҳолии Хучандро аз шаҳр баровардаанд. он хизматгор ҳам тифли навзоди Темурмаликро бардошта ҳамроҳи зани ӯ аз шаҳр баромадааст. Муғулон бо тирборон ва ханҷару шамшер ҳамаро қатли ом кардаанд. Зани Темурмалик ҳам дар он миён кушта шудааст. Аммо он хизматгор бо вучуди аз чанд ҷояш захмдор шуданаш тифлро аз бағали худ напартофтааст ва тани худро ба ҷони он кӯдак

сипар карда ва худро мурда сохта. дар қатори кушташудагон хобидааст ва баъд аз торик шудани шаб ӯ тифлро бардошта ба тарафи кӯҳистон рафтааст, ки аҳолии деҳаи мо ҳам гурехта ба он ҷо рафта буданд.

Ҳаяҷони Темурмалик ҳеҷ паст намешуд, балки дақиқа ба дақиқа зиёдтар шуда мехост, ки ҳамаи саргузашти писараширо ва ҳоло дар кучо будани ӯро дар як сония фаҳмида гирад, бинобар ин боз сухани пирамардро бурида пурсид:

- Охир чӣ шуд ва он тифли навзоди бемодар чӣ гуна зинда монд?

Сабр кун, ҳамаашро мегӯям, - гуфта пирамард ҳикояи худро давом кунонид, - падару модари он хизматгор ҳам дар он гурезгоҳ буданд, ки модараш тифлро ба тарбияи худ гирифт ва дар миёнаи гурезагон занони ширдор ҳам буданд, ки ҳар кадом аз шири фарзанди худ қадре нигоҳ дошта ба он тифл мемаконданд.

Муҳаббат ва шафқати Темурмалик ба он хизматгор, ки сабаби зинда мондани фарзандаш шудааст, ҷӯш зада:

- Ҳоло он хизматгор зиндааст? - гуфта пурсид.

- Не, - гуфт пирамард дар ҷавоб, - яке аз он захмҳо, ки дар қатли ом аз ханчари муғулон расида буд, ба бадӣ гашта реши равон шуд ва он ҷавон бо он реши равон дар ҳамон рӯзҳои гурезагӣ фавтид. Аммо падару модари ӯ он тифлро парвариш карда ба воя расонданд.

- Падару модараш ҳанӯз зиндаанд? - гуфта боз Темурмалик пурсид.

- Онҳо ҳам баъд аз ба воя расидани он кӯдак яке аз паси дигаре вафот карданд, - гуфт пирамард дар ҷавоб.

- Хуб, ҳоло он кӯдаки ба воярасида дар кучост? - гуфта пурсид Темурмалик бо ҳаяҷони аввалӣ.

- Аз кӣ ва чӣ будани он бача танҳо ман, ки бо падари он хизматгор дӯст будам ва як нафари дигар, ки аз қадрдонони Темурмалик аст, хабардор ҳастему бас. Мо барои ниғаҳдории он шербача аз шарри душманони гурғтабиати рӯбоҳхислат ин сирро махфӣ нигоҳ доштем. Баъд аз он ки кӯдак ҷавони калон шуд, барои ин ки ӯ фарзанди кадом кас будани худро донад, ҳақиқати ҳолро ба худи ӯ фаҳмонидем ва ӯро ҳам таъкид кардем, ки барои ниғаҳдории ҷони худ

ва ҷони парваришкунандагони худ ин сирро ба касе нагӯяд.

- Хуб, ҳоло он ҷавон дар кучост? - гӯён Темурмалик боз ҳам сухани пирамардро бурида пурсид.

- Баъд аз он ки - гуфт пирамард, - падархонду модархондаш мурданд, ба ҷазирае, ки қалъаи Темурмалик дар он ҷо буд ва ҳоло муғулон он ҷазираро «Арал» мегӯянд, рафта дар он ҷо кулбае бино карда, ба худ бошишгоҳ сохт ва аз он ҷо бо каланд қадре замин кушода киштукор кард, то ки ҷойи қаҳрамони падарашро обод ва чароғашро равшан нигоҳ дорад ва ҳоло ҳам дар ҳамон ҷост.

- Дар он ҷазира ғайр аз писари Темурмалик боз каси дигаре ҳаст? - Темурмалик пурсид.

- Баъд аз он ки бо таҷрибаи писари Темурмалик мардум ҳосилхезии он ҷазираро донистанд ва дарё ҳам ҳар сол ба атрофи ҷазира хоку регҳои нав оварда партофта, он ҷоро васеъ кардан гирифт, баъзе беамин ва камзаминҳо тобистон он ҷо рафта киштукор мекардагӣ шуданд. Аммо ғайр аз писари Темурмалик зимистон дигарон ба қишлоқи худ баргашта меоянд ва ӯ бошад, тобистону зимистон дар он ҷо зиндагӣ мекунад.

Темурмалик бо дили пур аз шодӣ аз пеши пирамард баромад ва шабона ба лаби дарё рафт, ки ба ҷазира гузарад. Хушбахтона, дар канори об якчанд қайқҳо буданд, ки деҳқонон тобистон дар рафтуои ҷазира аз онҳо фоида мебурданд.

Темурмалик ба яке аз он қайқҳо савор шуда ба ҷазирае, ки чандин сол пеш аз ин он ҷоро бо як олам андуҳу алам тарк карда буд, гузашт.

Дар ҷазира аз қалъа асар намонда буд, аммо дар ҷойи вай як кулбаи пастак менамуд, ки аз тобдонаш рӯшноии чароғе ба назар намоён мегардид. Азбаски ҳанӯз киштукор сар нашуда буд, дар он ҷо ғайр аз нури чароғи он кулба дигар асари ҳаёт ва зиндагонӣ наменамуд.

Темурмалик рост ба пеши он кулба рафт ва дар торикӣ истода аз тобдон даруни кулбаро аз назар гузаронид. Дар он ҷо як ҷавони баландқомати тахминан бисту дусола, ки нав мӯйлаб сабз карда буд,

таом мехӯрд. Ӯ ба пеши дари даромади кулба омада истода сурфа кард.

- Чавон дартоз аз кулба баромада:

- Кист? - гӯён ояндаро пурсид.

- Ман, яке аз чӯраҳои падарат! - гӯён Темурмалик ба чавон наздик шуд ва ӯро ба оғӯши пирунаи худ, ки аз ғояти шавқу ҳаяҷон чун оғӯши чавонон гарм шуда буд, бо иштиёқ ва шодмонӣ кашида падарона бӯсид ва ҳар ду ба кулба даромаданд.

Чавон дар пешгоҳи кулба пӯстакеро паҳн карда, қаландарро бар рӯйи вай шинонд ва аз нону таоми тайёри худ ба пеши ӯ кашида, ӯро зиёфат кард.

Чавонро гармбӯсиҳо ва бо ҳаяҷон вохӯрдӣ карданҳои ин қаландари пир, ки аз ҳар ҳаракаташ иштиёқи падарона зоҳир буд, ба тарафи худ кашид. Бо вучуди ин аз он ҷо, ки кинаи чингизиён ва маъмури онҳоро нисбат ба падари худ медонист, бо ин меҳмон бо эҳтиёт муносибат карданро лозим донист ва дар муомилаи ин шахси ношинос мазмуни ин байтро, ки Саъдӣ гуфтааст:

Манех дар миён роз бо ҳар касе,

Ки ҷосус ҳамкоса дидам басе.

ба худ дастуруламал қарор дода пурсид:

- Шумо бо падари ман дар кучо ва чӣ гуна чӯра шуда будед?

Темурмалик дар ҷавоби ин пурсиши чавон як қисми тарҷумаи ҳол ва саргузаштҳои худро ҳикоя карда, нишон меод, ки гӯё ӯ дар ҳамаи он корҳо ба Темурмалик ҳамроҳ будааст ва дар охири сухан аз чавон пурсид:

- Агар падаратро бинӣ, мешиносӣ?

- Чавон ҳамон эҳтиёткори аввалаашро аз даст надода ҷавоб дод:

- Ман падари худро надидам, кӣ будани ӯро ҳам намедонам. Худам ба дари хонаҳои мардум гашта ба ин синну сол расидам.

- Ман падари ту мебошам! - гуфт қаландар дар ҳолате, ки ашки шодӣ аз чашмонаш меҷакид.

Чавон бо шунидани ин сухан, ки гувоҳии дилашро тасдиқ мекард, дар ҳаяҷони тӯфонмонанде афтод. Лекин аз эҳтиёткорӣ ба қувваи чавонӣ худдорӣ карда гуфт:

- Як пирамард ҳаст, ки «падаратро мешиносам» мегӯяд, агар ўро оварда бо шумо рӯ ба рӯ кунам, ҳақиқати ҳол равшан мешавад.

- Зудтар он пирамардро чеғ зан! - гуфт Темурмалик ба писараш.

Ҷавон ҳамон замон аз об бо қайқ гузашта ба тарафи шахр рафт ва саҳарии барвақт ду пирамардро ҳамроҳи худ гирифта омад, ки яке аз онҳо ҳамсухбати дирӯзаи Темурмалик буд ва дигаре касе буд, ки дар аввалҳои ҳокимии Темурмалик дар Хучанд ба ў пешхизмати мекард.

Пирамардон ба кулба даромаданд. Чун чашми ҳамсухбати дирӯзаи Темурмалик ба ў афтод, фарёди шодиёнае бароварда ўро ба бағал кашид ва сару рӯяшро бўсида гуфт:

Худи дирӯз ман пай бурда будам, ки ту Темурмалик мебошӣ, азбаски ту сирри худро накушодӣ, ман ҳам изҳори дарёфти дили худро муносиб надониста будам; Худоро шукр, ки он дарёфти ман рост баромад.

- Дили ман ҳам гувоҳи медиҳад, ки Шумо Темурмалик мебошед, - гуфт пирамарди пешхизмат, - бо вучуди ин агар рухсат диҳед, нишонаеро, ки худам медонам, бубинам, то ки дар дили касе шубҳа намонад.

Темурмалик рухсат дод. Пешхизмати пештарааш рони чапи ўро кушода чашм андохт ва фарёд кашид гуфт:

- Валлоҳ, ки Шумо Темурмалик мебошед! - ва ба дигарон нигоҳ карда илова намуд, - ин кас дар ҷанги қарахитойён аз рони чапи худ тир хӯрда захмдор шуда буд, ки ман он захмро намад сӯхта пахш карда, то беҳ шуданаш нигоҳубин карда будам ва ҷойи он захм сиёҳча шуда монда буд. Он доғ ҳоло ҳам дар ҳамон ҷо ва ба ҳамон ҳол намоён аст.

Бо шунидани ин суханҳо ҷавон худро ба пойи падар андохт, бо лабҳои аз ҳаяҷон хушкида кафи пойи пуробилаи ўро мебӯсид ва чашмони пур аз ашки шодии худро бар рӯи пойи аз пирӣ хушкидаи вай мемолид. Падар ҳам сару гардани писарро аз бўсаҳои гарми муштоқона саршор мекард. Ду пирамард бошанд, якдигарро оғӯш карда лабу рӯи ҳамдигарро мебӯсиданд ва бо ин шодии ногаҳонӣ

худашонро табрик мекарданд. Ин манзара чунон шодибрахш буд, ки нависандаи ин сатрҳо ҳам дар вақти таҳрир худро аз ҳаяҷон боздошта натавонист.

Баъд аз он ки падару писар аз бӯсаву канор дилоео шуданд, мӯйсафедон ҳам банавбат Темурмаликро ба оғӯш кашида аз канору бӯс табли шодмониро баландовоз карданд.

Баъд аз рӯз сафед шудан пирамардон падару писарро бо як ҷаҳон шодӣ танҳо гузошта худашон рафтанд, то ки ин ду аламурасидаи ғами ҳичроншикан бо якдигар дарди дилҳои ғамдидаи худро гуфта ва шунида доди худро аз айёми дурӣ ва маҳҷурии гузашта ситонанд.

Пирамардон аз об гузаштанд. Баъд аз он ки дар бораи ба ҷое ва ба касе нагуфтани хабари омадани Темурмалик дар байни худ аҳду паймон карданд, аз ҳам ҷудо шуда ба хонаҳои худ рафтанд.

Лекин хабари омадани Темурмалик як сирри шодиянғези калоне буд, ки дар дили ҳеҷ кас намеғунҷид: ҳар кадоми ин пирамардон ҳамин, ки дӯстони боэътимодашонро диданд «як гап мегӯям ба ҳеҷ кас нагӯй!» гӯён сири омадани Темурмаликро кушоданд ва ҳамин қадар худдорӣ карда тавонистанд, ки дар бораи бошишгоҳи ӯ ва писари ӯ ба касе лаб накушоданд. Он дӯстони «боэътимод» ҳам ба дӯстони «боэътимод»-и худ ин сирро ба тарзе ки дар боло нишон дода шуд, гуфта додан гирифтанд. Дар натиҷа хабари омадани Темурмалик дар шаҳр овоза шуд ва ӯ маҷбур шуд, ки аз ҷазира сафар кунад.

Савол ва супориш

1. *Чаро Темурмалик дар пиронсолӣ ба Ватан баргаишт?*
2. *Аз кирдору рафтори писари Темурмалик кадом хислатҳои ӯро ҳис кардед? «Пирамардон аз об гузаштанд». Ҷумла хуллас аст ё тафсилӣ? Онро таҳлил кунед*

10. ЧАҒАТОЙХОН. САҒАР АЗ ҶАЗИРА. ИНТИҶОМГИРӢ ДАР ВАҚТИ АСИРӢ. АТРИ КАҒАН

Хабари омадани Темурмалик ба маъмуруни муғул ҳам расид. Маъмурон аз як тараф ба кофтуков даромада бошанд, аз тарафи дигар, ин хабарро ба Чағатой, ки ҳокими Туркистон, Мовароуннаҳр, Хуросон ва Ғазнин то лаби оби Синд буд, расонданд.

Чағатой бадтарин ва хунхортарини писарони Чингизхон буд, ӯ дар ҳамаи сифатҳои ваҳшиёна ва золимона вориси ҳақиқии Чингизи хунрез буд. Бинобар ин Чингиз ниғаҳдории қонуни ваҳшиёнаи худро ба ӯ супурда буд. Масалан, аз рӯи қонуни Чингизхон рӯзона дар об даромадан ё гӯсфандро сар бурида куштан мамнӯъ буд.

Чағатой, ки дар вақти оромии мамлакат дар ҳаққи раият, хусусан дар ҳаққи мардуми тоҷик ин қадар саҳтгирӣ мекард, бо шунидани хабари Темурмалик чиҳо кардани ӯ худ аз худ маълум аст.

Чағатой чандин ҳазор саворони ҷарродро дар зери фармони Қатағануғлон ба сафар баровард ва ба ӯ фармон дод, ки «ҳамаи дашту биёбонро ҳалқа гирифта, ҳар каси дучоромадаро дастгир карда, бояд то Хучанд рави ва агар дар ин миён Темурмалик ба даст наафтад, бояд, ки тамоми Мовароуннаҳр ва Хуросонро кофтуков кунӣ, то ӯро ба даст надарорӣ ва ё накушӣ, ба пеши ман боз нагардӣ ва ба кашидани ёсо (ҷазо) мунтазир бошӣ!»

Баъд аз он ки дар Хучанд маъмуруни маҳаллӣ дар кофтукови Темурмалик шиддат ё вусғат бахшиданд, ӯ дар ташвиш афтод. Ташвиши ӯ на барои ин буд, ки ба даст меафтад ё кушта мешавад, балки ӯ аз ин метарсид, ки агар дар он ҷо дастгир шавад, писараш ҳам дастгир ва кушта хоҳад шуд. Бинобар ин ӯ аз ҷазира сафар карданро мувофиқ ёфт.

Темурмалик инро медонист, ки агар ӯ аз ҷазира рӯирост сафар кунад, писараш аз вай ҷудо намешавад ва агар дар ҷое ба дасти душман афтад, ӯ ҳам гирифтور мешавад. Бинобар ин шабе, бе он, ки ба писараш хабар диҳад, дар вақти дар хоб будани ӯ табарзин ва сӯтаи қаландариро ба даст гирифта, оҳиста аз кулба баромада ва бо қайқе, ки дар канори об буд, ба тарафи рости дарёи Сир аз об гузашт

ва қайқро ба канори об баста, худаш ба тарафи кӯхистони Кунсой нигоҳ карда равон шуд.

Писари Темурмалик як вақт аз хоб бедор шуда дид, ки падараш дар ҷойи хобаш нест. Аввал «шояд барои ёзидан берун баромада бошад» гуфта қадре нигарон шуд. Вақте ки ӯ ба зудӣ баргашта наомад, барои хабаргирӣ берун баромад. Аммо ӯро дар наздикиҳои кулба наёфт. Дуртар рафт, ӯ нест. Ҳама ҷойи ҷазираро гардиш кард. Боз аз вай асаре наёфт. Рӯз ҳам шуд, наомад.

Ҷавон ба гузаргоҳи ҷазира, ба ҷое, ки қайқ дар он ҷо меистод, рафт. Қайқ дар ҷояш набуд. Ӯ муқаррар кард, ки падараш аз об гузаштааст, аммо дар тарафи чапи об ҳам қайқи барзиёд наменамад. Бинобар ин ӯ тарафи дасти рости дарёи Сирро чашм андохта ҷазираро гардиш кард. Дар он ҷо як қайқи холиро дид ва донист, ки падараш ба тарафи дасти рости об гузаштааст.

Ҷавон хост, ки аз пайи падараш равад. Аммо қайқ набуд, ки савор шуда аз об гузарад. Ӯ баргашта ба кулба омад. Аз он ҷо ду ҷӯб-кадуи калонро, ки дар вақти оббозӣ онҳоро дар паҳлуи худ мебастан, гирифта бозгашта, ба канори ҷазира рафт. Дар он ҷо либосҳояшро аз тан кашида бӯғча кард, кадуҳоро дар зер бағалаш аз ду тараф баст ва бӯғчаро басараш банд карда ба об фуромад. Дар андак фурсат моҳи-вор обро бурида ба он тарафи об ба пеши қайқи худ гузашт.

Ҷавон кадуҳоро аз бағал кушода дар даруни қайқ гузошт ва бӯғчаро яла карда либосҳояшро пӯшида, пайи падари гумгаштаи худро гирифта ба роҳ даромад.

Ҷавон дар санглохҳо ва заминҳои саҳт нақши пойи падари худро гум кард. Аммо баъди қадре пеш рафтани ва ҳар тарафро аз назар гузаронидан боз нишонаҳои пойро ёфта дар роҳи худ давом менамад. Бар болои баландиҳо ва тепшаҳое, ки дар роҳаш рост меоманд, баромада ба ҳар тараф назар меандохт, ки шояд аз гумкардаи худ нишонае ёбад. Чун чизеро намедид, боз дар роҳи худ шитоб мекард.

Ҷавон, чунонки аз ҷазира аз падари худ хеле дер баромада буд, инчунин дар роҳ ҳам барои пайковӣ хеле дер монд. Бо вучуди ин паю почайи ҷавонӣ ба ӯ ёрӣ дод, ки дар нимрӯзӣ аз болои як баландӣ

сиёҳии падари худро дида тавонад. Аммо ӯ падари худро дар вазъияте дид, ки шодии аз ёфтани мақсуд пайдошудаашро ташвиши он ҳолат барҳам дод: падарашро чандин савори мусаллаҳи муғул пеш андохта мебурданд.

Саворон Темурмаликро бурда ба хонаи сиёҳе дароварданд. Дар пешгоҳи он хонаи сиёҳ Қатағанӯғлон чой гирифта буд ва дар гирдогирди хона қадре поёнтар аз сардор сарҳангони муғул менишастанд, ки ҳамаашон мусаллаҳ буда, дар пеши ҳар кас як камон бо як тиркаши пуртир гузошта шуда буд.

Ясаул аз бозуи Темурмалик дошта ба ӯ фармуд, ки бо одати муғул зону зада ба Қатағанӯғлон, ки сардори лашкар буд, таъзим ва эҳтиром намояд.

Темурмалик бо як чунбиши инодкорона бозуи худро аз панҷаи ясаул бароварда гуфт:

- Ман дар дунё ба касе таъзим нахоҳам кард!

Ясаул бо нигоҳи пурсиш ба Қатағанӯғлон чашм дӯхт, ки сардор дар ҳаққи ин «беодоб» чӣ мефармуда бошад.

Қатағанӯғлон ба ясаул нигоҳ карда гуфт:

- Зону заданаш лозим нест. Бигузор монанди як одами шубҳанок ба пурсишҳо рост истода ҷавоб диҳад.

Темурмалик мунтазири сухани ясаул нашуда, рост ба Қатағанӯғлон нигоҳ карда гуфт:

- Ман ҳеҷ гоҳ мисли як одами шубҳанок ё гунаҳкор рост истода ба пурсишҳо ҷавоб намедихам. Агар ту аз ман чи-зеро пурсидан ва ба пурсишҳои худ аз ман ҷавоб гирифтани хоҳӣ, роҳ деҳ, то ман дар ҷое нишинам, ки ба ман муносиб бошад. Баъд аз он аз ман ҳарчи мепурсида бошӣ, пурсидан гир! - Хуб, - гуфт Қатағанӯғлон, - ҳар ҷо, ки мехоҳӣ, бинишин, лекин ба пурсишҳо рост ва дуруст ҷавоб деҳ!

- Ман дар умри худ дурӯғ нагуфтаам, - гуфт Темурмалик ва рафта дар паҳлуи Қатағанӯғлон, ки сарҳангон барои эҳтироми сардори худ он чоро холӣ гузошта буданд, нишаст ва ба ӯ нигоҳ карда гуфт:

- Пурсидан гир!

- Ту Темурмалик нестӣ? - Қатағанӯғлон ба чашмони Темурмалик чашм дӯхта пурсид.

Темурмалик инкор карданро ба шаъну шарафи худ муносиб надида:

-Оре, ман ҳамон Темурмалики хучандиам, ки яккаву танҳо ҳазорҳо шумо барин чингизиёни хунхорро, чунон, ки саги газандаро кушанд, куштаам! - гуфт.

Муғулҳо бо шунидани ин сухани Темурмалик ба ҷунбиш омаданд ва ҳамашон шамшерҳояшонро аз ғилофҳо кашида ба Қатағанӯғлон нигоҳ карда мунтазири фармони ӯ шуда истоданд.

Қатағанӯғлон бо чашмоне, ки аз оташи ғазаби ваҳшиёнааш шуълавар шуда буд, ба Темурмалик нигоҳ карда меистод. Ӯ дар ҷавоби ин сухани ҷонгудои Темурмалик ягон ҷавоби захрдор ёфта гуфта, баъд аз он ба қатлаш фармон доданӣ буд. Аммо дар муқобили ин сухани бечавоби қаҳрамони халқи тоҷик ягон чизе ба хотири ваҳшии дарранда намерасид.

Дар ҳамин вақт касе аз поёни хонаи сиёҳ овоз баровард.

Ин кас як муғули пирсоли якчашма буд. Ӯ ба Темурмалик хитоб карда гуфт:

- Вақте ки дар майдони ҷанг озод будӣ ва бо як тири бепайкон чашми маро зада кӯр кардӣ, ин гуна лофзаниҳо ба ту мезебид. Акнун, ки ба дасти мо асир афтодай, дасту поят аз заминро осмон канда шудааст, ба чӣ ғарра шуда калонгапӣ ва даъвои баҳодурӣ мекунӣ?

Темурмалик бо шунидани ин суханҳо чолокона камону тирро аз пеши Қатағанӯғлон гирифта синаи он муғулро, ки чандин сол пеш аз ин чашми ӯро бароварда буд, нишон гирифт:

-Дар ҳолати асирӣ ҳам метавонам монанди ту чандин саги ризилро ба қаҳаннам фиристонам! - гӯён тирро аз шаст раҳо кард ва муғули якчашма ба замин яксон шуд.

Муғулон шӯрида бо шамшерҳои луч аз ҷо бархостанд ва бо ишорати Қатағанӯғлон шамшерҳояшонро ба сари Темурмалик ҳавола карданд.

Темурмалик ҳам аз ҷо бархост ва сӯтаи дарवेशиашро бар дами теги муғулон сипар карда, табарзинро ба кор даровард. То захмҳои

корӣ хӯрда ба замин ғалтидан, чандин муғулро бо зарбаи табарзин ба замин хобонид.

Дар ҳамин вақт чавоне барқвор аз дари хонаи сиёҳ даромада аз байни гурӯҳ ба худ роҳ кушода ба Темурмалик наздик шуда дид, ки ӯ ғалтида ва дасти табарзин ҳанӯз дар дасташ аст, ҷавон ҳам шуда табарзинро ба даст гирифтудар навбати аввал бо як зарба сари Қатағанӯғлонро монанди ошқадуи лухсида пош хӯронд ва баъд аз он ҷо бо зарбаҳои паёпай чандин муғулро аз по афтонд ва бо захмҳои гарон худаш ҳам ба болои мурдаи Темурмалик афтид.

Ин ҷавон писари Темурмалик буд.

Ҳамон рӯз ин фоҷиа дар шаҳри Хучанд ва атрофи он овоза шуда, калону хурд ба тазйиқу фишори маъмурони чиғатойӣ нигоҳ накарда, ҷомаҳои сиёҳ пӯшида, миёнашонро аз рӯй баста, чунон, ки падарашон кушта шуда бошад, барои падари қахрамонашон Темурмалик мотам гирифтанд. Аз ҳама зиёдтар ду пирамарде, ки аз соддадилӣ сабаби фош гардидани сирри Темурмалик шуда буданд, мусибат ва ҳасрат мекашиданд. Ин ду пирамард боз якчанд касонро, ки аз ёсови (ҷазои) чингизиён наметарсиданд, ҳамроҳи худ гирифта ба тарафи Консой рафта катлгоҳи Темурмаликро ёфтанд. Муғулон мурдаҳои худро бардошта, мурдаи Темурмалик ва писарашро дар он ҷо монда рафта буданд.

Хучандиён дар он ҷо ду қабр кофтанд ва мурдаҳоро монанди шаҳидшудагон ношуста бо либоси хунолудашон гӯрондан хостанд. Аммо бинобар эҳтиёт пеш аз гӯронидани мурдаҳо ҷайбу кисаҳои онҳоро кофта диданд, ки шояд васиятномае барояд.

Дар миёнбанди Темурмалик халтачае ёфтанд, ки дар вай як каф хок ва як парча қоғазӣ хатнок буд. Хатро хонда диданд, дар он ҷо чунин навишта шуда буд:

«Эй он, ки мурдаи ман ба дастат меафтад, агар некхоҳи одамон ва ватандӯст бошӣ, маро бо ин як каф хок гӯрон, ки ин ёдгории ватани азизи ман аст!»

Дар охири хат ин байт буд:

*Атри кафан зи хоки ватан кардам орзу,
Во ҳасрато, ки мебарам ин орзу ба хок!*

Савол ва супориш

1. *Темурмалик чаро сири худро фош кард?*
2. *Рафтори писари Темурмалик дуруст буд?*
3. *Мууроҷиати Темурмаликро аз асар ёбед ва ифоданок хонед.*
4. *Дар бораи хислагн, рафтор, корнамой, нотарсӣ, фидокорӣ ва ҷасурии Темурмалик иншо нависед.*

Г

ҚАҲРАМОНИ АСАРИ БАДЕӢ

Дар асари бадеӢ танҳо персонажҳои мусбат қаҳрамони асари бадеӢ шуда метавонанд. Аммо на ҳамаи персонажҳои мусбат қаҳрамони асари бадеӢ мешаванд. Қаҳрамон бояд дар асар мавқеи калон дошта бошад. Персонажҳои дигар барои амиқу барҷаста баромадани образҳои асосӣ, ки онҳо қаҳрамон ҳастанд, бояд хизмат кунанд. Нависанда бештар дар симои онҳо андешаҳои ахлоқӣ-сиёсӣ ва эстетикӣ хешро нишон медиҳад. Масалан, дар асари устод Айни «Қаҳрамо-ни халқи тоҷик Темурмалик», ки аз номаш ҳам маълум аст, симои асосии асар Темурмалик аст. Ҳодисаҳои асар бо иштироки ӯ мегузаранд. Нависанда ҳам дар симои Темурмалик бештарин хислату характери ҷавонони тоҷикро ҷамъбаст намудааст. Хислатҳои ватандӯстӣ, далерӣ, фидокорӣ, ҷоннигорӣ барои истиқлоли кишвару бум сифатҳои хоси Темурмаликанд, ки устод Айни дар рафти ҳодисаҳои гуногуни таърихӣ бисёр ҷолиб нишон додааст. Дар асар персонажҳои мусбати дигар ҳам, аз қабили султон Ҷалолиддин, пирамард ва писари Темурмалик иштирок кардаанд. Вале қору амалиёти онҳо барои барҷаста баромадани образи асосӣ - қаҳрамони асар Темурмалик мусоидат намудаанд, ёрӣ расонидаанд.

Ҷамин тавр, дар асарҳои, ки пеш мутолиа кардед, қаҳрамонҳои асосӣ Эраҷ, Хоҷа Насриддин, Луқмони Ҳаким мебошанд. Ҳар кадоми онҳо симоҳои барҷаста буда, халқ дар зимни қору амалиёти онҳо афкори пешқадами хешро ба қалам додааст.

МИРЗО ТУРСУНЗОДА

(1911-1977)

*Касе, к-ӯ бовариш халқро
арзанда мегардад,*

*Ба ҳар кас дӯстру, ҳар
хонаро зебанда мегардад.*

Мирзо Турсунзода яке аз бузургтарин адибони асри ХХ эътироф шуда, бо шоҳасарҳои ҷовидонааш дар байни халқҳои дунё шухрати хосса дорад. Ӯ соли 1911 дар деҳаи зебои Қаротоғи ноҳияи Шаҳринав чашм ба олам кушод. Вале бахти Мирзо омад накард. Дар тифли модараш вафот кард. Дар ин рӯзгор, ки ӯ ҳанӯз хурд буд, дарду доғи модарро камтар ҳис намуд. Баъдтар Мирзо ёди модар мекунад, симои модари мушфиқу меҳрубонашро пеши назар меорад. Аммо рӯю мӯй, умуман симои модар барояш ноаён мемонад. Ин эҳсосоти самимиरो адиб дар шеъри «Модар» баъдтар ба сад дарду алам баён кардааст:

Тифл мондам аз ту, модар, рӯйи ту дар ёд нест,

Қомати ту, чашми ту, абруйи ту дар ёд нест.

Дар суроғат мезанам худро ба ҳар як кӯю дар,

Чунки то имрӯз, модар, кӯйи ту дар ёд нест.

Хушбахтона, шоир аз ҳаводис ноумед ва рӯҳафтода намегардад.

Дар анҷоми шеър боз модарро ситоиш карда, садои модарро дар шеъраш, деҳааш, дар симои занони солхӯрдаи кишвараш мебинад:

Шеър гӯям, ояд аз шеграм садойи модарам,

Деҳа гӯям, бар сарам ояд ҳавойи модарам.

Солхӯрда гар зане рӯзе дучор ояд ба ман,

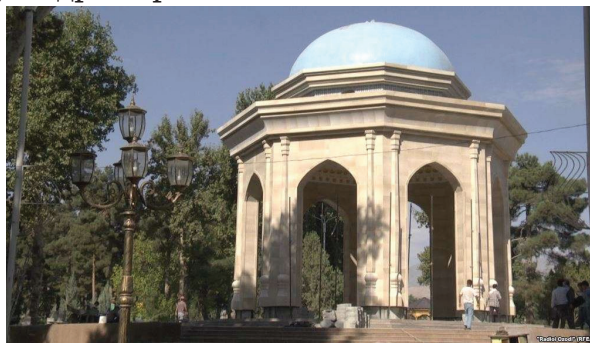
Гӯямаш, ки бош, то ҳастам, ба ҷойи модарам!

Мирзо дар хонаи бачагон камол ёфта, соҳибмаълумот мегардад ва дар матбуоти тоҷик кор мекунад. Пас аз он раиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон интихоб шуда, то охири умр адои вазифа мекунад. Ӯ соли 1977 дар шаҳри Душанбе аз олам чашм мепӯшад. Ҷасади ӯро дар ҷойи хушманзараи водии Ҳисори Шодмон, доманакӯҳи Лучоб, болотар аз Душанбе ба хок супурданд. Имрӯз дар

баландии Лучоб мақбараи устод бисёр зебо қомат афрохтааст. Гирду атрофи он ҳамеша сабзу хуррам ва гулпӯш аст. Махсусан, баҳорон, ки устод бисёр ин фаслро ситоиш карда буд ва дӯст медошт, боз ҳам ин мавзеъ рангинтар, назарработар мегардад. Имрӯз садҳо нафар мухлиси абёти шӯрангези устод Турсунзода аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар мамлакатҳои хориҷӣ ба зиёрат омада, аз шеъри дилангезаш қироат мекунанд, ба сари қабраш гулчанбар мегузоранд. Оид ба ҳамин лаҳзаҳо шоир Гулназар Келдӣ бисёр воқеӣ гуфтааст:

*Дар сари қабри ту гиряд аз ҷудоӣҳо баҳор,
Нола хезад аз дили ҳар санги хомӯши Ҳисор.
Ман чу гӯям, ки ту худ боре ба ҳасрат гуфтаӣ:
«Чашми ман хоҳад, ки бинад навбаҳори бешумор».*

Эҷодиёти устод рангин ва пурбаракат аст. Ҳоло муште аз хирвор чанд асари устодро бароятон пешкаш менамоем.

Мақбараи Мирзо Турсунзода
дар Душанбе (Лучоб).

ПОРЧАҲО АЗ ДОСТОНИ «ЧАРОҒИ АБАДӢ» «ИНТИЗОРӢ»

*Шабе, ки то саҳар бедор будам,
Мушавваш, тангдил, ночор будам.
Нахуфтам, доштам уммедворӣ,
Диламро мефишорид интизорӣ.
Гирифта дуди таммоку гулуям,
Хамида мӯӣ сар то чашму рӯям.
Задам гӯгирд, кардам боз хомӯш,*

Папирос даргирондан рафт аз ҳуш,
Қаду бар хонаро гаштам, нишастам,
Гирифтам хома бо ларзанда дастам.
Дилам мехост, ки шеъре нависам,
Намоям шарҳи дostonам, ҳадисам.
Агарчи хона ором аст дар шаб,
Ба шоир ҷойи илҳом аст дар шаб.
Нишастам, лек чизе ҳам нагуфтам,
Ҳама хуфтанд, танҳо ман нахуфтам.
Чаро ки доштам уммедворӣ,
Ба сӯйи роҳ чашми интизорӣ.
Чӣ хомӯш аст манзил дар дили шаб,
Шуда гӯё, ки гунгу кар дили шаб.
Намеомад на овози хурӯсе,
На ширин хандаи ошиқ арӯсе.
На болу пар кушоданҳои мургон,
На бо ҳам хӯрдани шохи дарахтон.
Факдт аз боғ меомад насиме,
Насими атрбӯ, дилкаш, ҳалиме.
Шунидам ман фақат дарро кушода,
Нафасгирии аҳли хонавода.
Ба саҳни боғ ҷастам чун шарора,
Нигаҳ кардам ба нурафшон ситора.
Ҳавои шаб ҳузури рӯҳу ҷон буд,
Замин сабзу мусаффо осмон буд.
Бунафша дар лаби ҷӯ ноз мекард,
Гули садбарг чашмаи боз мекард.
Дарахтон ба умеди бор буданд,
Ҳама дар ними шаб пуркор буданд.
Ҳама монанди ман бо интизорӣ
Ғанӣ буданд аз боди баҳорӣ.
Шуморо, -бороранда дарахтон,
Шудам чун гавҳари чашмам нигаҳбон.
Шинондам, об додам, парваридам,
Нахустин меваҳотонро чашидам.
Шумо, аз нав ҳавои бор доред,
Ба оянда самарбахш интизоред.
Дар ин ҳангом монанди шумоям,
Чунин асту чунин дардам, давоям.

Ба чашмонам шуданд ин дам намоён
Таваллудхонаву дунёи тифлон.

Савол ва супориш

1. Рӯзгори шоирро нақл кунед.
2. Чаро Турсунзода ба ин қисмати дoston «Интизорӣ» ном гузошт?
3. «Дарахтои дар умеди бор буданд» - чӣ маъно дорад?
4. Байтҳоеро, ки ба тасвири баҳор бахшида шудаанд, аз матн ёфта, аз ёд кунед.

САӢЁӢИ ӢИНД

Кӯдаке мегашт бо куттии худ,
Дар хиббони лаби баҳри кабуд.
Метавонистӣ, ки дар чашмони ӯ
Пай барӣ аз мақсади пинҳони ӯ.

Медавид он ҳар тараф бо ҷустуҷӯ,
Сӯйи ҳар як раҳгузар оварда рӯ.
Огаҳӣ меодод симои писар.
К-омадаст ин ҷо вай аз мулки дигар.
Ӣ-нарезондааст хуни нофи худ,
Дар ҳамин шаҳри лаби баҳри кабуд.
Гашт маълумам, ки афгонбачаест,
Содаю гумроҳу нодонбачаест.
Гашт маълумам, ки меҳмон омадаст,
Меҳмон аз мулки афгон омадаст.
Гуфтам: «Эй сайёҳи ҳинди кобулӣ»,
Кӯдаки хурдию дар ҳукми гулӣ.
Ҷисми хурдатро ба пушти Ӣиндукӯш,
Кӣ ҳаво дод, аз чӣ мегардӣ хамӯш?
Ё туро баҳти сиёҳат рондааст?
Боди афгонӣ магар паррондааст?
Ё касе гуфтан, ки дар Ӣиндустон
Ризқи инсон аст чун оби равон?
Ҳар чӣ мехоҳӣ, ту пайдо мекунӣ,
Нозу неъматҳо муҳайё мекунӣ.
Меравад дар чӯйҳояш ҷойи об,

Дар тамоми фаслҳо ширу шароб.
Балки овардӣ ту ҳангоми сафар
Ҷаннати афсонавиरो дар назар.
Ин замин кардаст аз даври куҳан
Фикри оламро асири хештан.
Хуб медонам. ки сӯйи ин диёр
Н-омадӣ монанди қавми судхор.
Н-омадӣ. то ки ҷаҳонгирӣ кунӣ,
Зулми нав бахшию ҷонгирӣ кунӣ!
Н-омадӣ то хуни ҳиндуру хӯрӣ,
Бахти бад орию нафъи сад барӣ.
Омадӣ ёбӣ ту нони хешро,
Зинда дорӣ хурд ҷони хешро.
Гушнагӣ партофтат беҳайру хуш
Дар паси кӯҳи баланди Ҳиндукуш.
Эй ҷаҳонгарди ҷавони кобулӣ,
Кӯдаки хурдию дар ҳукми гулӣ.
Ҷам падар, ҷам модари бекори ту
Чаши баста дар раҳи бозори ту.
Мисли ту, сайёҳи хурди номурод,
Дар ҷавонӣ ман надидам рӯзи шод.
Мешунидам аз падар шабҳои тор
Мисли ту афсонаҳои бешумор.
Ў ба ман мегуфт: «Дар самти Ҷануб.
Кишваре бисёр зебоясту хуб.
Сурати он мамлакат дигар бувад,
Обҳояш нуқра, хокаи зар бувад.
Пасттар ҳар сол гардад Офтоб
Як қади найза ба рӯйи хоку об».
Ман акнун аз мулки хуррам омадам,
Чун вакили халқи аъзам омадам.
Омадам, дидам туро бо чашми худ,
Дар хиёбони лаби баҳри кабуд.
Медавӣ, бо чашми пурнам медавӣ,
Пеши пойи нокасон ҳам мешавӣ.
Мекунӣ бо рангубори хеш пок
Мӯзаҳои бахтдӯздонро зи хок.
Эй ҷаҳонгарди ҷавони кобулӣ,
Кӯдаки хурдию дар ҳукми гулӣ.

Ҳайфам ояд, ки ту дар ин синну сол
Мондай бебахра аз фазлу камол.
Дузди бахти халқҳо минбағд боз
Пойи худро сӯйи ту созад дароз.
Хоки пояшро набояд пок кард,
Пок аз ин бояд, ки акнун хок кард.

Савол ва супориш

1. Шоир зери мафҳуми «Қавми судхор» кихоро дар назар дорад?
2. Муносибати адиб ба афгонбача чӣ гуна аст?
3. Шумо дар бораи Афғонистон чӣ медонед?
4. Аз харита Афғонистон ва пойтахти он шаҳри Кобулро нишон диҳед.
5. Байти охириро пурра маънидод намоед. «Хок кард» чӣ маъно дорад ва шоир аз кадом санъати бадеӣ истифода бурдааст?

МЕҲМОНИ МАҒРИБӢ

Ҳеч шунидӣ гапи садсоларо,
Қиссаи деринаи Банголоро¹?
Ҳеч шунидӣ, ки руҳи осмон
Ҷилва кунад лаълсифат дар ҷаҳон?

Ҳеч шунидӣ ту, ки дар Офтоб
Об чу симоб хӯрад печутоб?
Ҳеч шунидӣ ту, ки кӯҳи баланд
Дар сари худ чатр кашад аз паранд²?
Об равад тағ-тағи яхҳои пир,
Мисли ҷавоҳир зи дили ҳар адир.
Лолаву себарга ба вақти саҳар
Ҳалқабаргӯшанд зи лӯғлӯи тар.
Ҳеч шунидӣ, ки баланд аз саҳоб,
Сайркунон лона гузорад уқоб.
Ин ҳамаро бинӣ ту дар Ҳиндукуш,
Дар сари кӯҳи баланди нуқрапӯш.
Гаиша дар ин ҷо ватани ҷонварон
- Бойтарин сайдгаҳе дар ҷаҳон.

Наъраи фил ояду бабру паланг,
Савти хуши булбулакон ранг-ранг.
Ҳаст замини заҳи пур аз мағок³,
К-аз нами ӯ мешавад одам ҳалок.
Маймуни посӯхта, думсӯхта,
Кирми чу гавҳар ба шаб афрӯхта.
Ин ҳама дар бешаи Ҳиндустон
Воҳиманоканд ба пиру ҷавон.
Гар бирави ту ба тамошои бог,
Мекунӣ аз бӯи муаттар димоғ.
Ин ҳама дар домани Ганг аст, Ганг,
Қиссаи шӯрафкани Ганг аст, Ганг.
Накд намоянд, ки аз Фарби тор
Кард сафар бандаи кибру виқор.
Дар бари худ карда либоси сафед.
Чой ба дил дода умеди палид.
Қувваи пурқозибай ин диёр,
Кард дили мардаки гарбӣ шикор.
Дағдағай ӯ зи ҳад афзун бувад,
Аз хиради одамӣ берун бувад.
Дар дили ӯ ҳеч надорад асар,
Хубии ин мамлакати хокзар.
Абри баланди сари ин кӯҳи пир,
Лаззати парвози уқоби далер.
Меравад аз пайраҳаи кӯчабоғ,
Зинати он боғ накарда суроғ.
Мегузарад аз бари вайронаҳо.
Мадрасая обидая⁴ хонаҳо.
Мегузарад ӯ нанамуда назар,
Бо ҳаяҷони дилу шавқи ба сар.
Ишқи гулу нолаи булбул асар,
Ҳеч надоранд ба ин раҳгузар.
Омаду бар гардани ҳинду нишаст,
Ҳар чӣ ки мехост, гирифт ӯ ба даст.
Пӯсти рӯбоҳу палангон гирифт,
Ҳосили бечораи деҳқон гирифт.
Пахтаю абрешиму гандум гирифт,

Нони даҳони ҳама мардум гирифт.
Шираи ин бойзаминро кашид,
Хуни дили халқи гадоро макид.
Ҳукми вай имрӯз агарчи равост,
Пояи ин ҳукм вале бебақост!
Ҳеч надидӣ ту чунин мақбара,
Қасру биноҳои аҷиби сара.
Гунбази он мадрасаҳои қадим,
Шағшааи обидаҳои азим.
Нақшу нигори дару дарвозаҳо,
Тоҷмаҳал⁵ рафта дар овозаҳо.
Дидаи дар зери замин зинаҳо,
Софтар аз чехраи оинаҳо?
Меваи ширини ба монанди қанд,
Сояи боғу чамани дилписанд?
Дидаи оё ту ба чашмат аён,
Муғҷизаи кишвари Ҳиндустон?
Ҳеч магар дидаи дар умри худ,
Боги муаллақ чу гилеми кабуд?
Санъати дар нозуки нозуктаре.
Духтаракони ба мисоли парӣ?
Сохта аз нуқраву зар косоҳо,
Дурру зар овехта раққосоҳо.
Кӯчаю бозор пур аз морбоз,
Фолбину мардуми маймуннавоз.
Дар талаби нон шуда чамъе ҳалок,
Хастаю, афтода гурӯҳе ба хок.
Дида ман инро ҷигарам пора шуд,
Ашк равон аз бари рӯхсора шуд.
Ин ҳама дар кӯчаи Калкутта буд,
Шаҳри пур аз ҳарзаву сафсата буд.
Гарчи сари халк шуд аз гам сафед,
Пур бувад аммо дили ӯ аз умед.
Пайкари он гарчи чу хокистар аст,
Лек ниҳон дар дили ӯ аҳгар аст.
Гарчи ба гораи равад ин сарзамин,

Боз дар он ганчи равонро бубин.
Меҳнати деҳқонписару коргар
Аз ҳама ашӯи ҷаҳон муфттар.
Ин магар афсонаи Бангола аст?
Ҷиссаи бадбахтии садсола аст?
Мегузарад мағрибии худписанд,
Карда сару бинии худро баланд.
Бозикунон ҷӯб-асоро ба даст,
Шому саҳар роҳ равад мисли маст.
Баҳри ҷӣ ин мағрибии дилсиёҳ,
Карда ҳарисона ба Машириқ⁶ нигоҳ?
Бурд дилаширо магар ин сарзамин,
Бӯйи хуши ин чамани нозанин?
Ё ҳаваси дидани бӯзинаҳо,
Ё ба каф овардани ганчинаҳо?
Нақл намоянд, ки аз гарби тор,
Кард сафар одами бенангу ор.
Ном баровард ба сангиндилӣ,
Тухми ситам коштану ҷоҳилӣ.
Дар дили ӯ ҳеҷ надорад асар,
Нолаю фарёди падар ё писар.
Зинати боғу чамани дилфиреб,
Рӯйи гулу савти хуши андалеб.
Бо сари пурфитнаю бо карруфар,
Мекунад аз байни халоиқ гузар.
Мекунад ин гарбии рӯбахмиҷоз
Дасти тамаъро сӯйи ҳинду дароз:
«Дурри гаронро ба кафи ман бинех,
Зар бидеҳу зар бидеҳу зар бидеҳ».
Мегузарад дуртар аз издиҳом,
Бе назари диққату бе эҳтиром.
Гоҳ намоён шавад ӯ чун сипоҳ,
Гоҳ ба монанди гадоёни роҳ.
Гоҳ чу як гурбаи пояндамуш,
Гоҳ гурезанда чу муши хамӯш.
Ҳар ҷӣ ки мехост дар ин сарзамин,

Пурра даровард ба зери нигин.
 Пӯсти рӯбоҳу палангон гирифт,
 Ҳосили сарпанҷаи деҳқон гирифт.
 Нуқраву тилло зи дили кон гирифт.
 Тоқату ороми фақирон гирифт.
 Ҳукми вай имрӯз агарчи равост,
 Пояи ин ҳукм вале бебақост!
 Фурсати он аст, ки ин «меҳмон»,
 Тарк кунад кишвари Ҳиндустон.
 Чунки дар ин мамлакат ин зарпараст,
 Ҳеҷ ба чизи дигаре дил набаст.
 Сар назад аз мағрибии бекарам,
 Чизи дигар ғайри ҷафою ситам.
 Тир назад мағрибии дилсийҳ,
 Ҷуз ба дили халқ дар ин сайдгоҳ.
 Гарчи дусад сол дар ин хона монд,
 Боз ба ин оила бегона монд.
 Ҳукми вай имрӯз агарчи равост,
 Пояи ин ҳукм вале бебақост!

Луғат

1. Бангола - вилоятест дар Ҳиндустон.
2. Паранд - ҳарир, либосвори тунуки нафис.
3. Магок - чуқурӣ, гор, яъне мавзеи чуқури ифлос.
4. Обида - мақбара.
5. Тоҷмаҳал - қасри муҳташам, ки дар асри XVII бино ёфтааст.
6. Машириқ - Шарқ.

Савол ва супориш.

1. Шоир ба асар чаро «Меҳмони мағрибӣ» ном гузоштааст?
2. Чаро кӯҳи Ҳиндукуширо шоир нуқрапӯи гуфтааст?
3. Ба андешаи шумо чаро марди мағрибӣ аз мардуми ин сарзамин ҳама чиз - боигарию сарват, истиқлол, бахту саодатро гирифт? Оё мубориза бурдан мумкин набуд?
4. Аз асар лаҳзаҳои тасвири омадани марди мағрибиро ёбед, хонед ва ҳифз намоед.

ДУХТАРИ МУҚАДДАС

«Ин духтар аз хонадони сарватмандест ва ўро як вақте ба домодшавандаи шашсолае гаҳворабахш карда буданд. Лекин ў роҳи дигареро интихоб намуд. Ў мактабро тамом карда буд. бинобар ин чун дид, ки падару модараш зиндагии ўро барбод додани ҳастанд. қарор дод. ки аз ҳукми онҳо сар тобад, чунки ин кори онҳо аз рўи адолат нест. Вай худро озод ҳисоб кард. Вай як пўсти паланг ва як пўсти бабрро гирифтун китобҳои дарсӣ ва баъзе чизҳои худро печонида, аз хонаи худ рафт.

Вай сар то сари мамлакати тай карда, танҳои мечуст. Ниҳоят ба Кашмир омад ва дар як гор манзил гирифт. Хўрокаш пиёзи ёбӣ, решаҳои хўрдани ва мева буд. Лекин ў хонданаширо давом меод.

Баъд ў ба Лоҳур фаромад ва ба донишгоҳ дохил шуд. Пас аз тамом кардани донишгоҳ боз ба ғори худ рафт.

Вале ўро сустчў карда ёфтанд ва гуфтанд, ки ба хона равад, вагарна зўран хоҳанд бурд. Лекин духтар иродаи маҳкам дошт ва хост. ки аз роҳаш нагардад. Чун дид, ки ўро зўран аз роҳаш гардондани ҳастанд. пиёда ба Деҳли ба назди Маҳатма Ганди омад. Ў ба Маҳатма Ганди гуфт: - «Ман дар сустчўи ҳақиқат ҳастам!». Маҳатма Ганди дарди дили ўро гўш кардун гуфт: «Касе дар Ҳинд бояд ба ин духтар кордор набошад, ў бояд мувофиқи таби дили худ зиндагӣ кунад».

Баъд рўхониёни файласуф ўро санҷиданд ва диданд, ки ў дар ҳақиқат самимона ба роҳи камолоти маънави қадам гузоштааст. Он гоҳ онҳо ба ў шаҳодатномае доданд, ки ў ҳақ дорад худро «Духтари муқаддас» номад ва дар қадом маҷлис, ки хоҳад. расман суханронӣ кунад.

Онҳо додани чунин шаҳодатномаеро аз он сабаб зарур шумориданд, ки ин духтарро аз фиребгарони сершуморе, ки саросари Ҳиндустон шахр ба шахру деҳ ба деҳ гашта, чашмбандӣ мекунанд ва низ худро муқаддас меноманд, фарқ қардан осон шавад.

Пас, ў ба ҳаракати тарафдорони сулҳ дар Ҳиндустон иштирок мекардагӣ шуд. Баъд ба Вена. ба Конгресси муҳофизати сулҳ рафт

ва пас аз он ба Москва сафар кард.

Ин зан дар Ҳиндустон хеле машҳур аст. Суханони зеринро ӯ гуфтааст: «То он вақте ки дар кӯчаи шаҳру деҳоти Ҳинд одамон ме-хобанд ва аз гуруснагӣ қон медиҳанд. то он вақте ки ин қадар бойҳо дар қасрҳо зиндагонӣ мекунанд, то он вақте ки дар Ҳиндустон гадое ҳафт, ман ба таърифи ҳукуматдорон калимае нахоҳам гуфт».

Чунин аст саргузашти «Духтари муқаддас», ки Н. Тихонов ҳи-коя кардааст.

*Духтари ҳиндӣ адолатхоҳ шуд,
Аз баду неки ҷаҳон огоҳ шуд.
Чустуҷӯ мекард он инсофро.
Осмони софи кӯҳи Қофро.
Олами аз шӯру гавго покро,
Рӯҳпарвар, тозаву тар хокро.
Дӯстиро, чехраҳои бозро.
Бомдоди рӯзи некоғозро.
Чашми ақли худ ба олам чун кушод,
Аз ҷафобинӣ ба дод омад, ба дод.
Рӯйи он мисли гули пажмурда шуд,
Дар даруни сина дил афшурда шуд.
Рӯз аз рӯз об мешуд мисли мум,
Ғам ба ӯ мекард чун отаи ҳучум.
Чун ба дар мебаст чашми интизор,
Ёд мекард аз суҳанҳои Тагор¹:
«Ҳар қадар занҷир гардад тангтар,
Тоб вақти кашмакаш н-орад дигар».
Худ ба худ мехонд «Банди мотарам»²:
«Оби Ганга³ ошиқи хокистарам».
Кӯҳи сабр акнун чу вулқон гашта буд,
Чашми дарёи хурӯшон гашта буд.
Чанд - Бибиро⁴ ба хун огӯшта дид,
Дар муқобил душманонро кушта дид.
Хост чун боде, ки ояд аз дара,
Дар биёбон паҳн гардад яксара.
Аз дамаи рӯбад хасу хошокро,
Пок созад, пок рӯйи хокро.
Духтари ҳиндӣ адолатхоҳ шуд,
Аз баду неки ҷаҳон огоҳ шуд.*

Аз нишастан, сабр кардан ор кард,
Хешро дар кӯчаву бозор кард.
Кулбаи вайронаро партофт, рафт,
Бахти нопаёдои худро кофт, рафт.
Кӯчаву бозор пур буд аз гадо,
Аз гапи «бахшишу»⁵ аз дарвешҳо.
Тарк карда одамон Банголоро,
Ҳавлию гову бузу бузголоро.
Ҳиндӣ аз дасти мусулмон дар азоб,
Худ мусулмон аст бо ҳоли хароб.
Як ҳавову як замину обро,
Як макон, як ҷойи хӯрду хобро.
Як гаму андухро, як дардро,
Як садои дил, як оҳи сардро.
Ғайр - бевиҷдон ба ду тақсим кард⁶,
Мамлакатро ҷойи хавфу бим кард.
Духтари ҳиндӣ ба ҳар сӯ чаши дӯхт,
Ҳар нигоҳаш чун шафақ афрӯхт, сӯхт.
Монда буд хомӯш тӯпи «Замзама»⁷,
Гӯширо кар карда «Султон Ҷамҷама».
Дид он тӯфони моҳи хутро⁸,
Ҳам кафан, ҳам гӯр, ҳам тобутро.
Шуд ба чашиаи мисли иблиси палид,
Соия гафси Маунбеттен⁹ паид.
Духтари ҳиндӣ адолатхоҳ шуд,
Аз баду неки ҷаҳон огоҳ шуд.
Кард аз Лоҳури пурдаҳшат фирор,
Чун рамида сайд сӯйи кӯҳсор.
Орзуи гӯшаи Кашимир¹⁰ кард,
Шиква аз бераҳмии такдир кард.
Хост хилватгоҳ дар вайронае,
Бутпарастию ибодатхонае.
Хост, ки дигар набинад рӯзро,
Чеҳраи бадхоҳи оламсӯзро.
Хост пӯшад рӯйро аз Офтоб.
Чун маҳи афтода дар зери саҳоб.
Нашнавад бо гӯш фарёди касе,
Ғингаси занбӯру овози касе.
Хост, ки маҳфуз дорад нангро.

Баста дар дил аз қаноат сангро.
Рӯ ниҳад бар Шива¹¹ бо аҷзу ниёз,
Бошад он чун уд дар сӯзу гудоз.
Монда духтар дастро болои даст,
Дар ибодатхона чандин маҳ нишаст.
Халқро машҳур нақли тоза шуд,
Чун муқаддас духтаре овоза шуд.
Карда дар бар пӯсти бабру паланг,
Гоҳ берун шуд ба дашти сабзранг.
Гоҳ мисли соя дар шабҳои тор,
Мулкро мекард он гаштугузор.
Ҷустуҷӯ мекард қути лоямут,
То каме ором созад нафси худ.
Аз тамошо чаши мепӯшид он.
Чун дили сахро намечӯшид он.
Лек дуздида дили онро ба худ,
Зинати Кашимир мафтун менамуд.
Бод меовард аз «Боги насим»¹²,
Дар саҳаргоҳон димоғашро шамим¹³.
Дастии рассоми табиат дилрабо.
Чун арӯс ораста Кашимирро.
Кӯҳи барфин - оби ширин дорад он,
Чашимаву рӯди булӯрин дорад он.
Абр агар аз осмон борон диҳад,
Аз замин гул шаддаи марҷон диҳад.
Осмонаш чун гилеми рангае,
Ё ба мисли лағлии пуртангае.
Пас, чӣ сон дилро набандад ҳусни он,
Бо ҳазорон шағшаа, бе ресмон!
Лағнат он касро, ки созад бо итоб,
Ин латофат, ин зарофатро хароб!
Духтари ҳиндӣ яроқи чанг дид,
Вақти сайру гашт тӯпу танк дид.
Лашкари бегона дар он ҷо шудааст,
Зинати Кашимир зери по шудааст.
Дуди танк, айроплан, дуди матор,
Ҳалқа мезад дар фазои бегубор.
Духтари ҳиндӣ ба хаши омад, ба хаши,
Боз шуд чун мош онро ҳар ду чаши.

Чун нидо, чун огаҳӣ, ҳамчун қасам
Ин суруд омад ба гӯшаи дам ба дам:
«Лолаҳо бигзор, дар Кашири мо
Доимо бошанд дар наизунамо»
Обҳо бигзор ҷӯшанду даманд,
Чун сафедӣ дар уфуқ - субҳи баланд.
Мо, вале ҷонсаҳт мардон мерасем,
Мисли санги кӯҳсорон мерасем.
То ки рӯзи имтиҳон, рӯзи ҷидол
Ҳам насозад қомати моро шамол».
Духтари ҳиндӣ адолатхоҳ шуд,
Аз баду неки ҷаҳон огоҳ шуд.
Боз дунболи раҳи дигар гирифт,
Роҳи одамгарди Амритсар¹⁴ гирифт.
Ғашт дар шаҳру ба ҳар кас гӯи кард,
Лаб фурӯ басту нафас хомӯи кард.
Шаҳр буд аммо пур аз овози халқ,
Аз чапакҳои фалакандози халқ.
Дар миёни кӯчаву бозорҳо,
Дар дами дар, дар таги деворҳо.
Одамон дар коғаз имзо мекунанд,
Сулхро ташвиқу илқо мекунанд.
«Сулҳ- меғуфтанд, ки, - омоли¹⁶ мост,
Навбахори чор фасли соли мост.
Сулҳ истиқболи фарзандон бувад,
Хотири ҷамъи куҳансолон бувад.
Сулҳ бошад, бигзарад нон бемалол
Аз гулуи халқ дар ҳар гуна ҳол.
Адро барпо кунанд паймони сулҳ,
Бахро парво кунанд даврони сулҳ».
Духтари ҳиндӣ ба гапҳо гӯи кард,
Пайкараи ларзиду тобу тӯи кард.
Кӯчаҳоро хӯрда кард аз рафтуо,
Мешунид аз халқ як гуна нидо.
Менависад номи худ дар ҳар қадам,
Ҳар яке бо нӯги ангушту қалам.
Тӯдаеро кам-камак наздик шуд,
Сулҳҷӯро аз пайи табрик шуд.
Духтаре, ки адро уммед дошт,

Бо қалам дар когаз имзоро гузошт.
 Духтари ҳиндӣ адолатхоҳ шуд,
 Олам аз таърихи он огоҳ шуд.
 Аз Ватан, аз сарзамини модарӣ,
 Рафт берун, дид мулки дигаре.
 Дид кишварҳои гуногуни даҳр,
 Сулҳпарварҳои рӯзафзуни даҳр.
 Дар забон, дар гоя, мазҳаб мухталиф,
 Аз пайи сулҳанд, аммо ҳамрадиф¹⁷.
 Дид як роҳи сафеди сулхро,
 Қалъаву қулфу калиди сулхро.
 Конгресси Вена¹⁸ оғӯшаи намуд,
 Сулхро чун ҳалқа бар гӯшаи намуд.
 Мисли як уммеди дерин Москва.
 Орзуву хоби ширин Москва.
 Тақягоҳи сулҳҷӯён Москва,
 Иттифоқи дӯстдорон Москва.
 Шаҳри бемонанди пуришон Москва.
 Ҷони дунё, ҷони инсон Москва.
 Пойтахти мулки аъзам Москва,
 Дар вафову аҳд маҳкам Москва.
 Ҳиндудухтарро саодатманд кард,
 Меҳмон бинмудаву хурсанд кард.
 Духтари ҳиндӣ адолатхоҳ шуд.
 Олам аз таърихи он огоҳ шуд.

Луғат

1. Тагор - Робиндранат Такур (1861-1941), нависандаи бузурги Ҳинд.
2. «Банди мотарам» - «Суруд дар бораи ватан», асари нависандаи бузурги Ҳинд.
3. Ганга - Ганг. яке аз калонтарин дарёҳои Ҳиндустон, ки обаи муқаддас ҳисоб мешавад ва мурдари сӯхта. хокистарашро ба ин дарё меандозанд.
4. Ҷанд-Бибӣ - зани ҳиқду, ки ба муқобили Акбаршоҳ (1556-1605) ном подшоҳи мусулмони Деҳлӣ қаҳрамонона ҷангида ҳалок гардидааст.
5. Бахшиш - садақа, чизе, ки ба гадоён дода мешавад. Ин ҷо воқеаи соли 1947 дар назар дошта шудааст, ки мустамликадорони Англия Ҳиндустонро ба ду давлат - Ҳиндустон (давлати ҳиндувон) ва Покистон (давлати мусулмонон) тақсим намуданд.
- 6, 7 «Замма» ва «Султон-Ҷамҷама»-номи тўпҳое, ки ҳоло дар майдони шаҳри Лоҳур истодаанд ва як вақтҳо онҳоро ба муқобили истилогарон истифода бурдаанд.
8. Ҳут - охирин моҳи соли шамсӣ, (аз 18 феврал то 21 март).
9. Маунбеттен - ноиби подшоҳи Англия, ки то соли 1947 ҳокими Ҳиндустон буд.

10. *Кашир - вилоят, ки дар шимоли Ҳиндустон воқеъ аст.*
11. *Шива - ҳудои газаб, фариштаи ҷазо дар таълимоти динии ҳиндувон.*
12. *Боги насим - номи боги қадимист дар Кашир.*
13. *Шамим - бӯй, бӯйи хуш.*
14. *Амритсар - пойтахти Кашир.*
15. *Омол - орзу, хоҳиш.*
16. *Ҳамрадиф - ҳамфикр, ҳамроҳ.*
17. *Конгресси сулҳ дар соли 1952 дар пойтахти Австрия. шаҳри Вена баргузор гардида буд. Ин ҷаласаи олиро Комитети умумиҷаҳонии сулҳ барои муҳофизати сулҳи пойдор ташкил намуда буд.*

Савол ва супориш!

1. *Асарро мувофиқи мазмун ба қисматҳо ҷудо намоед.*
2. *Бигӯед, ки нақли шоири рус Тихонов ба мазмуни достони Турсунзода чӣ муносибат дорад?*
3. *Чаро духтари ҳиндуру муқаддас эълон кардаанд? Муқаддасии ӯро шумо дар кадом лаҳзаҳои асари шоир ҳис кардед?*
4. *Духтари ҳинду дар Кашир чӣ гуна ҳодисаҳоро дид ва онҳо ба кори ояндаи ӯ чӣ гуна таъсир расонданд?*
5. *Дар ташаккули шахсият ва ҷаҳонбинии духтари ҳинду кадом воқеаҳо нақши ҳалкунанда бозидаанд?*
6. *Шумо дар образи духтари ҳинду кадом хислатҳои олии инсониро мебинед? Ӯро ватандӯст, ватанпарвар гуфтан равост?*

ЭРАЧ МИРЗО

(1874-1926)

Эрач Мирзо адиби бузурги Эрон аст. ӯ дар Табрез соли 1874 таваллуд шудааст. Бобоёни ӯ аз хонадони сулолаи Қочориён (1796-1925) буданд. вале ҳаргиз аз гузаштагони худ намеболид ва зиндагии фақирона дошт. Эрач Мирзо чунон марди фурутан ва хоксоре буд, ки ҳатто шоир будани хешро инкор ҳам мекард. Адиб дар ин бора чунин гуфтааст: «Ман ҳамеша шоир нестам ва ба навиштани шеър ҳеҷ гоҳ худро маҷбур намекунам. Баръакс ҳангоме ки илҳомам меояд, ман ба он итоат мекунам».

Эрач Мирзо соли 1926 дар Техрон вафот кард. Адиб дар сурудани асарҳои хурди лирикӣ дасти тавоно дошт.

Силсилаи шеърҳои «Модарнома»-и Эрач Мирзо шухрати ҷаҳонӣ пайдо кард ва сазовори мукофоти аввали озмуни байналхалқӣ гардид. «Модарнома»-и адиб ба аксарияти забонҳои дунё тарҷума шудааст.

Инак ба қироати шумо аз силсилаи «Модарнома», «Қадри модар»-ро бо ду шеъри дигар пешкаш менамоем.

ҚАДРИ МОДАР

*Писар, раб қадри модар дон, ки доим
Кашад ранҷи писар, бечора модар.*

*Бирав, беш аз падар хоҳаиш, ки хоҳад
Туро беш аз падар, бечора модар.*

*Зи ҷон маҳбубтар дораиш, ки дорад
Зи ҷон маҳбубтар, бечора модар.*

*Ниғаҳдорӣ кунад нух моҳу нух рӯз,
Туро, чун ҷон ба бар, бечора модар.*

*Аз ин паҳлу ба он паҳлу нагалтад,
Шаб аз бими хатар, бечора модар.*

*Ба вақти зодани ту марги худро
Бигирад дар назар, бечора модар.*

*Бишӯяд кӯҳна, орояд наватро,
Чу камтар коргар, бечора модар.*

*Тамузу дай¹ туро соат ба соат
Намояд хушку тар, бечора модар.*

*Агар як атса ояд аз димоғат
Парад ҳушаш зи сар, бечора модар.*

*Агар як сурфае² бечо намоӣ
Хӯрад хуни ҷигар, бечора модар.*

*Барои он ки шаб роҳат бихобӣ
Нахобад то сахар, бечора модар.*

*Ду сол аз гиряи рӯзу шаби ту
Надорад хобу хӯр, бечора модар.*

*Чу дандон оварӣ, ранҷур гардӣ,
Кашад ранҷи дигар, бечора модар.*

*Сипас чун по гирифтӣ, то наяфтӣ
Хӯрад гам бештар, бечора модар.*

*Ту то як мухтасар ҷоне бигири³
Кунад ҷон мухтасар, бечора модар.*

*Ба мактаб чун равӣ, то бозгардӣ
Бувад чашмаш ба дар, бечора модар.*

*Агар як рубғи соат⁴ дер оӣ,
Шавад аз худ бадар, бечора модар.*

*Набинад ҳеч кас заҳмат ба дунё
Зи модар бештар, бечора модар.*

*Тамоми ҳосилаш аз умр ин аст,
Ки дорад як писар бечора модар.*

Луғат

1. Тамузу дай - тобистону зимистон.
2. Сурфа - атса, сулфа.
3. Маънои байт: то он, ки туро оҳиста-оҳиста заҳмати беи кашида калон мекунад, аз ин заҳмат дилу ҷонаш оҳиста-оҳиста адо мегардад.
4. Як рубъи соат - чоряк соат ё 15 дақиқа.

Савол ва супориш

М

1. Боз кадом шеъри Эраҷ Мирзоро медонед, ки ба модар бахшида шудааст?

2. Дар шеър чанд маротиба калимаи модар такрор шудааст?

Г

3. Радифу ҷофияи чаҳор байти аввали шеърро нишон диҳед.

4. Аз харита пойтахти Эрон-Техрон ва зодгоҳи Эраҷ Мирзо-Табрезро ёбед.

ИДИ НАВРҶЗ

*Иди Наврӯз аввали сол аст,
Рӯзи айшу нишоти атфол¹ аст.*

*Ҳама он рӯз раҳти нав² нӯшанд,
Чою шарбат ба хушидилӣ нӯшанд.*

*Писари хуб рӯзи ид андар
Равад аввал ба хидмати модар.*

*Даст дар гарданаи кунад чун тавқ,
Сару дасташ бибӯсад аз сари шавқ.*

*Гӯяд: «Ин иди нав муборак бод,
Сад чунин Соли нав бубинӣ шод!».*

*Бағд ояд ба дастбӯси падар,
Бӯса бахшад падар ба рӯйи писар.*

*Писари бад чу рузи ид шавад,
Мавқеи диду боздид³ шавад.*

*На падар дӯст дорадаш на амӯ,
На касе идӣ оварад бари ӯ.*

*Идӣ он рӯз ҳаққи он писар аст,
Ки наҷибу шарифу боҳунар аст.*

ҚАДРИ УСТОД

*Гуфт устод: «Мабар дарс аз ёд! »
Ёд бод он чӣ маро гуфт устод!*

*Ҳеч ёдам наравад ин мағнӣ,
Ки маро модари ман нодон зод.*

*Падарам низ чу устодам дид,
Гаши аз тарбияти ман озод.*

*Пас маро миннат аз устод бувад,
Ки ба таълими ман устод истод.*

*Ҳарчи медонист, омӯхт маро,
Ғайри як асл, ки ногуфта ниҳод.*

*Қадри устод наку доништан,
Ҳайф, устод ба ман ёд надод.*

*Гар бимурдаст, равонаш пурнур
В-ар бувад зинда, Худо ёраш бод!*

Луғат

1. *Атфол* - бачагон.
2. *Раҳти нав* - либосҳои нав.
3. *Мавқеи диду боздид* - ҳангоми вохӯрӣ, суҳбат, табрики як-дигар ба муносибати *Иди Наврӯз*.

Савол ва супориш

1. Дар шеъри «*Иди Наврӯз*» кадом хусусиятҳои ҷагингирии *Соли нав* нишон дода шудааст?
2. Муносибати ҳеҷро ба шеъри «*Қадри устод*» баён кунед.
3. *Шеърро аз ёд кунед.*

ХАЛИЛУЛЛОҶИ ХАЛИЛӢ (1907 -1988)

Халилуллоҳи Халилӣ яке аз шоирони тавонои асри XX-и Афғонистон ба шумор меравад. Ӯ ҳамзабони мост. Шоир соли 1907 дар шаҳри Кобул ба дунё омад. Фарҳангу адаб омӯхт ва дар ин чода марди фозил гашт. Асарҳои таърихӣ, адабиётшиносии ӯ дар ҳаллу фасли масъалаҳои иҷтимоию фарҳангӣ арзиши бузург доранд.

Вале Халилуллоҳи Халилӣ асосан бо асарҳои адабиаш шухрату мақоми хосса дорад.

Бояд гуфт, ки шоир борҳо ба Тоҷикистон омадааст ва дар ҷашни Абдураҳмони Ҷомӣ иштирок намудааст. Халилуллоҳи Халилӣ рӯзҳои вопасини рӯзгори худро дур аз Ватан дар ғарибӣ гузаронд. Пас аз он ки Артиши Шӯравӣ ворида Афғонистон гардид, мардуми зиёд аз аҳли адаб кишварро тарк намуданд. Шоир низ аввал ба Покистон ва баъд ба Италия рафт ва даҳ соли охири умри хешро дар он чо гузаронид. Адиб бо сад дарду алам дур аз ёру диёр бо ёди Ватан соли 1988 вафот кард.

Адиб дар ғарибӣ бо ёди Ватан мезист, чун булбул дур аз ҷаман менолид, ашки ҳасрат мерехт.

Шоир ба ҷавонони афғон хитоб карда, онҳоро ба ягонагӣ, иттиҳод даъват менамуд. Вале, афсӯс, адиби ватандӯст озодии халқу кишварашро надид. Инак, дар ҳамин мавзӯ чанд шеъри дардомези адибро, ки онҳо садои қалби шоиранд, барои мутолиаи шумо пешкаш менамоем.

ХИТОБ БА АВЛОДИ ВАТАН

*Нури ҷаиши Ватан, эй бачаи афғон, афсӯс,
Дили ман доғ шуд аз дасти ту, эй ҷон, афсӯс.
Чанд гӯям, ба ту фарзанди мусалмон, афсӯс,*

*Ба ту эй унсури афсурдаи бечон афсӯс.
Кист ҷуз ту, ки кунад гиря ба вайронии ту,
Овах¹, афсӯс ба ин рӯзи парешонии ту.*

Ҳама бедор, ту дар хоби гаронӣ, то кай?
Ғофил аз сирри тараққии ҷаҳонӣ, то кай?
Чаши бар роҳи камоли дигаронӣ, то кай?
Ту ба ин пардаи торик ниҳонӣ, то кай?
Ҳала², бархез зи ҷо, гафлати бечо, то кай?
Хоби нӯшин чӣ қадар, наишъаи сахбо³ то кай?
Ай писар, чаши Ватан сӯйи ту боз аст, ҳанӯз,
Қавмро ҷониби ту даст дароз аст, ҳанӯз.
Мамлакатро ба ту сад гуна ниёз аст, ҳанӯз,
Фурсати хидмати ту дуру дароз аст, ҳанӯз.
Вақти бозӣ набувад, фурсати кор аст, биё!
Ай писар, кор накардан ба ту ор аст, биё!

НАВРҶЗИ ОВОРАГОН

Гӯед ба Наврӯз, ки имсол наояд,
Дар кишвари хунинкафакон раҳ накушояд.
Булбул ба чаман нагмаи шодӣ насарояд,
Мотамзадагонро лаби пурханда нашояд.
Хун медамад аз хоки шаҳидони
Ай вой, Ватан, вой!

Гулгункафононро чӣ баҳору чӣ зимистон,
Хунинҷигаронро чӣ биёбон, чӣ гулистон.
Дар кишвари отаишада, дар хонаи вайрон
Қас нест, занад бӯса ба рухсори ятимон.
Қас нест, ки дӯзад ба тани мурда кафан, вой,
Ай вой, Ватан, вой!

Аз синаи ҳар санги ту хун медамад имрӯз,
Аз хоки ту мастию ҷунун медамад имрӯз.
Он лола чӣ дида, ки нигун медамад имрӯз,
В-он сабза чаро зарду забун медамад имрӯз?
Сурх аст бо хун пову сари сарву суман, вой,
Ай вой, Ватан, вой!

Ай бараҳнапо, сарви сарафроз туй, ту,
Сардору сазовор ба ҳар ноз туй, ту.
Душманшикану фотеҳу сарбоз туй, ту,
Фармондеҳи ин хок зи оғоз туй, ту.

*Ғайр аз ту касе нест дар ин марзи кухан, вой,
Ай вой, Ватан, вой!*

*Не тоҷ ба кор оядат имрӯз, на авранг¹,
Не соҳиби сармоя, ки бо суди гаронсанг.
Хуни дили ту хӯрда ба сад ҳилаву найранг,
Кас нест, ки пирӯз шавад ҷуз ту дар ин ҷанг.
Ай бозуи размандаи занҷиршикан, вой,
Ай вой, Ватан, вой!*

ДУБАЙТИЮ РУБОИЁТ

*Мукулмонон! Зи дур ояд садое,
Садои ҷонғудозе, ғамфизое.
Надонам, кучо шабехун зада гург,
Вале донам, ки нолад ошное.*

*Ятиме, дардманде, бенавое
Баровард аз дили сахро садое:
«Манеҳ зинҳор аз каф шамғи уммед,
Агар хоҳӣ расӣ рӯзе ба ҷое».*

*Аз бас хушу масту дилрабо меойӣ,
Чун боди баҳор ҷонфазо меойӣ.
Дил хонаи ишқи туст, ободаи дор,
Чун хона хароб шуд, кучо меойӣ?*

*Ин кинаварон² боз бо найранги дигар,
Доранд сари фитна ба оҳанги дигар.
Фарёд, ки ин шуғбадабозон³ ҳар рӯз
Хоҳанд ба номи оштӣ ҷанги дигар.*

*Зебо Ватанам, ҷаннати дунё Ватанам!
Ай ғарқаи хуну ашк, танҳо Ватанам!
Ман ҷуз ту дигар ном наёрам бар лаб,
Ай во Ватанам, во Ватанам, во Ватанам.*

Луғат

1. *Авраг* - тахт, тахти шоҳӣ.
2. *Кинаварон* - душманон, интиқомчӯён, қасосгирон.
3. *Шуъбадабоз* - найрангбоз, ҳилагар, маккор.

Савол ва супориш

1. *Номи шеър* - «Наврузи оврагон»-ро гуарх диҳед.
2. *Мафҳуми бараҳнапо чӣ маънӣ дорад?*
3. *Чаро шоир дардманд аст? Дарди ӯ аз чист?*

АБАЙ ҚУНАНБОВ

(1845-1904)

Халқи қазоқ бо адабиёти гузаштаи худ (чи шифоҳӣ ва чи хаттӣ) ва ҳамчунин бо адабиёту санъати муосираш дар ташаккули маданияти умумибашарӣ ҳиссаи арзандае гузоштааст. Яке аз нависандаҳои номии қазоқ Анвар Олимҷонов бо ифтихор таъкид намудааст, ки «Агар суҳан аз нақши мушаххаси ба маданияти ҷаҳонӣ гузоштаи халқи қазоқравад, таърихнигорон медонанд, ки фарзандони бузурги халқи қазоқ энцикло-педист—зодаи Утрори афсонавӣ Мухаммад Абу Наср-ал-Форобӣ (IX-X), ҷуғрофидон ва математик Аббос Ҷавҳарӣ (асри X), муаллифи асари машҳури «Таърихи Рашидӣ» Ҳайдар Дуглат (асри XVI), солноманависи қабилаҳои қазоқ Ҷалоирӣ (асри XVI), ба тамаддуни ҷаҳонӣ чӣ ҳисса гу-зоштаанд. Дар ҳамин асрҳо нобигаҳое чун Аҳмади Ясавӣ ва Юсуфи Баласуғунӣ низ зиндагиву эҷод кардаанд. Ба инҳо Ҷоқан Валихонов ва Абайро низ ҳамроҳ намудаи мумкин аст, ки нисбат ба ҳиссаи онҳо дар пешрафти маънавиёти инсоният шубҳае нест... ».

Абай Қунанбоев сардафтари адабиёти нави хаттии қазоқ буда, дар ташаккули забони адабии қазоқӣ, адабиёти хаттӣ, коркард ва

чорӣ намудани қолабҳои нави адабӣ, ба ҳам наздиксозӣ ва аз ҳам истифодабарии адабиётҳо ва маърифатиокгш халқи қазоқ ҳиссаи арзапта гузоштааст.

Абай 10-августии соли 1845 дар кӯҳдомани Чингиз, ноҳияи кунунии Абайи вилояти Семипалатинск дар оилаи заминдор ба дунё омадааст. Ӯ маълумоти ибтидоиро дар мактаби маҳаллӣ гирифт ва аз синни 10-солагӣ таҳсилро дар мадрасаи Семипалатинск давом дода, ҳамагӣ се сол дар мадраса ва се моҳ дар мактаби русӣ таҳсил кардааст.

Таҳсили мадраса ва мактаби русӣ то андозае рағбати ин ҷавони ташнаи донишро бедор намуд ва ӯ дар лаҳзаҳои фориғ аз таҳсил ба мутолиаи мустақилоба машғул гардида, дониши худро сайқал дод. Маърифати адабӣ ва динии тоҷикон аз қадим миёни халқҳои туркзабон, аз ҷумла, қазоқон нуфуз дошт ва зиёиёни қазоқ аз баҳрабардориашон бо ифтихор ёд кардаанд. Ҳамчунин забони арабӣ чун забони дин ва забони тоҷикӣ чун забони шеър миёни қазоқон роиҷ буда, аз таълифоти ба ин забонҳо анҷомёфта оғаҳии комил доштанд.

Абай ҳанӯз аз овони ҷавонӣ осори классикони адабиёти тоҷикӣ форс, араб ва туркро омӯхта, зери таъсири онҳо қарор доштааст. Муҳаққиқони осори Абай аз таъсири пурқуввати Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Абдураҳмони Ҷомӣ ва Навоӣву Ғузулӣ ёд карда, ашъори давраи аввали Абайро тақлид ба ин классикон доништаанд.

Бобою падари Абай аз феодалҳои маҳаллӣ буда, миёни қабилаҳои қазоқ шӯҳрат доштаанд. Падари ӯ соли 1822 ҳокими округи Қарқаралӣ интихоб шуда буд. Абай 13-соларо барои омӯзонидани хунари идораи мардум ва санъати ҳукуматдорӣ ба кор ҷалб намуд. Баъди ин ӯ дигар мустақиман ба мадраса рафта натавонист ва пурра ба омӯзиши мустақилонаи адабиёт гузашт.

Ҷавоии Абай дар ҳамин гуна шароити иҷтимоӣ сиёсии ҷомеа сипарӣ гардид ва ӯро масъалаҳои мубрами ҳаёт ба андеша намудан водор кард. Падар низ ақлу заковати ӯро пай бурда, мехост ӯ вориси ҳақиқии давлату мансабаш гардад. Абай тавассути ҳамин зиракӣ ва қобилияти фикриаш бармаҳал ба адабиёту маданияти рус ва ба воситаи он ба осори адибони Аврупо ошноӣ пайдо намуд.

Дар давраи ислохоти маъмурӣ (1863-1869) вазъияти сиёсии Қазақистон хеле тезутунд гардида буд. Хусусан дар давраи интиҳоботи ҳокимони маҳал муборизаҳои қабилавӣ авҷ мегирифт. Абай чунин бенизомӣ ва бедодиқоро ба чашми худ медид, аз ҳамин сабаб дар шеърҳои ғаму андӯх ва қисмати талхи мардумро ифода кардааст.

Эй қазақ, эй халқи мўхтаҷи асиру калбағал,

Ту даҳон пўшидаӣ бо мўи лаб - мўи дағал

Сарвати бисёр дорию гадоӣ, гушнаӣ...

Пас ҳақиқат дар кучо? Бояд бифаҳмӣ бармаҳал.

(тарҷумаи А. Шарифӣ)

Абай дар қорҳои маъмуриву идоравӣ низ ширкат дошта, солҳои 1875-1878 се қарат ба мансаби ҳокими волост интиҳоб ва баъд то мансаби сардори бихо (қозиён) расид. Доир ба фаъолияти индаври-наи Абай нависанда М. Авезов чунин гуфтааст: «Абай, ки ин бори гаронро бар дӯши худ дошт, дар чанд рӯз лоиҳаи қонунеро хаттӣ мураттаб сохт. Қонун баробари урфу одатҳои беҳтарини мардумӣ масъалаҳои замони ҷадидро низ дар бар мегирифт». Ҳамин тариқ Абай қариб 10 сол дар қорҳои давлатию маъмурӣ ширкат дошт ва баъди аз мансабдорӣ даст кашидан ба омӯзиш ва эҷоди асарҳои хурд бузург ҷиддан машғул гардид.

Сарчашмаҳои асосии инкишофи эҷодиёти Абай аз фольклор ва мероси хаттии қазақ, адабиёти классикии халқҳои Шарқ ва адабиёту маданияти рус маншаъ гирифтааст. Ӯ ин омилҳоро эҷодкоро-на мавриди истифода қарор дод ва аз ҳамин сабаб дар эҷодиёти ӯ анъанаҳои миллӣ ва байналмилалӣ омехта зухур кардаанд. Абай ба эҷодиёти манзуми худ асоси реализми танқидиро дар адабиёти қазақ гузоштааст. Муҳимтарин хусусияти ин метод, ки танқиди нуқсонҳои иҷтимоии ҳаёти ҷомеа ва ҷустуҷӯи роҳҳои нави зиндагонии одилона ба шумор меравад, дар шеърҳои дostonҳои Абай ифода ёфтааст.

Ҳангоми эҷоди аввалин шеърҳои худ Абай аз классикони машҳури Шарқ Шамси Табрезӣ, Саъдиву Ҳофиз, Фузулӣ, Навоӣ, Маҳдумқули бештар истифода мебард ва онҳоро муаллимони худ медонист. Равияи дидактикии насри насихатӣ ва ахлоқӣ дар назми

Абай, пеш аз ҳама, ба омӯзиши ӯ аз адабиёти тоҷику форс во-
баста аст. Дар ин бора китоби шеърӯ ҳикояҳои ӯ шаҳодат медиҳад.
Ғайр аз ин Абай сужети як қатор дostonҳои Шарқиро эҷодкорона аз
худ намуда, дар заминаи онҳо асарҳои эпикӣ офаридааст. Дostonҳои
ӯ «Искандар», «Масъуд» ва қиссаи «Азим» дар ин хусус шаҳодат
медиханд. Оғози дostonи «Масъуд» оғози анъанавии дostonсарoии
классикони тоҷикро ба хотир меорад:

*Ё аллоҳ, пасдорат, дӯстат Маҳмуд
Бикшо забонамро баҳри ифодаи масъуд.
Дар замони халифа Ҳорун Рашид Ҷавоне буд дар
Бағдод бо номи Масъуд.*

(тарҷумаи таҳтуллафз)

Инкишофи гояҳои демократӣ, халқпарварӣ ва инсониятпарварӣ
дар осори Абай аз бисёр ҷиҳат натиҷаи таъсири адабиёти классикии
рус низ мебошад. Абай чун донандаи забони русӣ ба эҷодиёти Пуш-
кин, Кривов, Лермонтов, Бунин ва дигарон шинос гардида, наму-
наи осори онҳоро ба забони қазoқӣ тарҷума кардааст. Чуноне ки М.
Авезов дар романи худ «Абай» нишон медиҳад, тарҷумаи мактубҳои
Татьяна ба Онегин ба қалами Абай тааллуқ доштааст. Дар охири
асри XIX ва ибтидои асри XX ашъори Пушкин дар тарҷумаи Абай
ба сурудҳои дилписанди ҷавонони қазoқ табдил ёфтааст. Абай дои-
раи адабиёти қазoқро васеъ намуда, алоқаи онро бо адабиёти рус ва
Ғарб ба вучуд овард. Инро дар мисoли тарҷумаи ашъори шоирони
немис Гёте ва Ҳейне дидан мумкин аст.

Абай шакли бадеии пазми қазoқро ииз бой гардопид ва дар ада-
биёти қазoқ шеърҳои шашмисрагӣ ва ҳаштмисрагӣ ба вучуд овард.

Дар роҳи инкишоф ва вусъати ҷаҳонбинии Абай таъсири Че-
ришевский, Белинский ва Добролюбов барин мутафаккирони рус
низ ба назар мерасад. Абай бо яке аз дӯстон ва пайравони Черни-
шевский Михаелс, кн дар Қазoқистон ҳаёти бадарғагӣ мегузариид,
надзикӣ ва дӯстӣ дошт. Эҷодиёти Абай намунаи барҷастаи таъсири
мутақобили адабиётҳо буда, мактаби эъҷодии ӯ дар иикишофи мин-
баъдаи адабиёти қазoқ нақши калон бозидааст.

Асосгузори адабиёти нав ва забони адабии қазоқ, устои шеъри қазоқӣ, тарғибгари адабиёту маданияти халқҳои гуногунзабон Абай Қунанбоев 23-июни соли 1904 вафот кардааст.

Осори ӯ ба ин бисёрии мавзӯ ва бо ин ғановат ҳангоми зиндагии ӯ чоп нагардидаанд ва танҳо соли 1909 нахустин маҷмӯаи ашъори шоир чоп гардида, ба нашрҳои минбаъдаи мероси ӯ замина гузоштааст.

Ҳарчанд ки осори Абай ба хонандаи тоҷик бармаҳал шинос буд, вале аз солҳои 1950-ум дар бораи ӯ ва тарҷумаи шеърҳои маълумоти сарех пайдо гардиданд. Ба эътибори андешаи муҳаққиқони аҳволу осори Абай аввалин тарҷумаҳо соли 1954 ба муносибати 50-солагии вафоти шоир пайдо шудаанд. Ҳамон сол маҷаллаи адабии «Шарқи сурх» 6 шеъри Абай-ро дар тарҷумаи шоирон Бобо Ҳоҷӣ, Ғ. Мирзо, А. Шарифӣ ба таърифи расонид. Минбаъд ашъори ӯ аз ҷониби шоирони тоҷик М. Шералӣ ва С. Ҳалимов низ тарҷума шуд ва соли 1991 асари ахлокии Абай «Ақлия» аз ҷониби адиб ва рӯзноманигори тоҷик Ф. Азизов тарҷума ва нашр гардид.

НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ АБАЙ ЭЙ ДИЛ

*Ту ҳастӣ толиби ишқ аз нав, эй дил,
Нахоҳад изтиробат гаит хомӯш.*

*Туй ба ҳар задан бар ишқ моил,
Туй аз ишқ пуранвору пурҷӯш.*

*Эн ҳеч аидӯҳу озору машаққат
Нагардад оташи ту лаҳзае паст.
Асоси ҳастият - танҳо муҳаббат,
Фақат вай ҷовидонӣ бо ту пайваст.*

*Вале он, к-ӯ зияд бе дӯстдорӣ,
Намебошад сазои номи одам.
Ту гарчи бенаво, куи ифтихоре,
Ки дорӣ хонадону дӯстон ҳам.*

*Нарахшад дӯстӣ гар баҳри инсон,
Тамоман зиндагӣ мегашт торик
Чӣ лозим баҳри одам сарвату шон,
Набошад дар ҷаҳон гар дӯсти нек.*

ДИЛО, АЗ НАВ МУҲАББАТ МЕПАРАСТӢ

*Дило аз нав муҳаббат мепарастӣ,
Зи нав гоҳе шавӣ ту ташнаи он.*

*Ба ҷонам нӯшдоруи ғами талх
Бувад ширин, ҳаловатбахш, ёрон.*

*Ба пеши оташи дил потавон аст
Азоби рӯзҳои сахту тира,
Муҳаббат - пуштбон, зебоии мост,
Вале чун мурд кас, он ҳам бимирад.*

*Касе, ки бе муҳаббат зист як умр,
Варо одам шумурдаи нест мумкин,
Туро, бигзор, як ҷав ҳам набошад,
Вале бошад адлу дӯст, - бас ин.*

*Зиёи дӯстие гар натобад,
Каси дилсоф кӯр андар шаби тор.
Шараф дуд асту давлат хок яксар,
Набошад гар туро ёри вафодор.*

* * *

*Бачагӣ рафту ту надонистӣ!
Чи хуш айёмро ту доди ба бод!
Навҷавони гузашту дасти варо
Натавонистӣ бидориаш, ҳайҳот!*

*Пас баро, пешвози пирӣ баро!
Интизораи набудаӣ асло?!
Балки дар зиндагӣ, ба роҳи ҳаёт,
Борҳо беқарорӣ мекардӣ,
Хештанро фиреб медодӣ,
Балки поустуворӣ мекардӣ.*

*Балки мемирӣ, мирӣ ту бадбахт,
Чун шутурбаччае, ки бекора
Мурд дар кунчи огилу ҷуз он
Ҳеч чизе надида, бечора.*

Савол ва супориш:

1. Абай кай ва дар куҷо таваллуд ёфтааст?
2. Эҷодиёти Абай ба адабиёти тоҷику форс чӣ иртиботе доштааст?

М

3. Кадом шоирони тоҷик шеърҳои Абайро тарҷума кардаанд?
4. Барои чӣ Абайро асосгузори адабиёти нав ва забони адабии қазоқ медонем?

Г

5. Шеърҳои дар боло овардашуда ба шеърҳои газалҳои шоирони тоҷику форс ягон муносибате дорад? Агар дошта бошад, маънидод кунед.

6. Порчаҳои шеърро ифоданок хонед ва аз ёд кунед.

Фасли IV.

Ватан гавҳараки

чашми ман.

МУХТОР АВЕЗОВ

(1897-1961)

Дар таърихи тамаддуни ҷаҳонӣ ва ҳолати хатарноки давлату кишварҳо бисёрҳо шуда, ки фарзандони содиқ ва сарсупурда рӯи кор меоянд ва барои наҷоти миллату кишвари хеш бурдборо-на чадал менамоянд.

Мухтор Аvezов барои миллати парешони қа-зоқ аз зумраи ҳамин истеъдодҳои фитрий буда, дар замони гирудори инқилобҳо дар замини паҳ-новари қазоқ нури маърифат пошидааст.

Нависандаи бузурги қазоқ лауреати мукофо-ти Лениний ва Давлатӣ, аъзои ҳақиқии АИ Қа-зоқистон Мухтор Умархонович Аvezов 28 сентябри соли 1897 дар райони ҳозираи Абай, вилояти Семипалатинск таваллуд ёфтааст.

Авули М. Аvezов ба авули шоир ва маорифпарвар Абай хеле на-здик буд ва бобои нависанда Аvez бо Абай дӯстии мустаҳкам дошт. Аз ҳамин сабаб Мухтори наврас ба шеърӯ шоирӣ аз ҳамон вақтҳо муҳаббат пайдо кард. Аvezбобо набераҳои худ ва фарзандаш Умар-хонро маҷбур мекард, ки шеърҳои Абайро аз ёд кунанд. Дертар М. Аvezов дар ёддоштҳои худ қайд мекунад, ки ман маънии он шеърҳо-ро дар бачагиам намефаҳмидам. Татьяна кӣ буд, Онегин кӣ буд — на-медонистам. Вале ҳам шеърҳои Абай ва ҳам мактубҳои Татьянро ба Онегин, ки Абай навишта буд, ҳифз мекардам. Онҳо ҳофизаи маро мустаҳкам менамуданд, малакаи шеърғуӣ ва шеърхонии маро қавӣ сохтанд.

М. Аvezов аввал дар мактаби кӯҳна, баъд дар мадрасаи Семи-палатинск таҳсил кард. Чанд муддат дар мактаби русии маҳаллӣ

таҳсил карда, забони русиро омӯхт. Баъди ғалабаи Инқилоби Октябр М. Аезов факултети шарқшиносии Донишгоҳи давлатии Ленинградро хатм кард ва баъд дар Тошканд аспирантураро хатм намуд. Ба ҳамин тариқ, ӯ аз «ҷавонии худ сар карда, ҳамчун адиб ва олим ташаккул меёфт. Дар солҳои аввали Ҳокимияти Шӯравӣ солҳои 1918-25 Мухтор Аезов вазифаҳои гуногуни давлатиро иҷро кард. Ӯ котиби сулҳ, раиси ҷамоаи район, шаҳр ва монанди инҳо буд. Дартар тамоман ба кори эҷодӣ, омӯзгорию илмӣ машғул гардид. Дар Донишгоҳи давлатии Қазоқистон аз фолклори қазоқ ва адабиёти пеш аз инқилобии он дарс меғуфт. Як муддати муайян дар Донишгоҳи давлатии Москва курси махсуси «Адабиёти халқҳои СССР»-ро таълим дод ва то охири умри худ 27. У1. 1961 мудирӣ септори фолклори Институти забон ва адабиёти Қазоқистон ба ҳисоб мегафт.

Эҷодиёти М. Аезов бо Инқилоби Октябр баробар оғоз ёфтааст. Ӯ дар ибтидо шеър, ҳикоя ва асарҳои драматӣ менавишт. Аввалин песаи ӯ «Енлик Кебек» ном дорад, ки соли 1917 навишта шудааст. Драматургияи советии қазоқ аз ҳамин ибтидо мегирад. Ин песа дар бораи Енлик ва Кебек ном ошику маъшуқи номурод ҳикоят мекунад.

Ин намоишнома, ки достони зиндагии гамангез ва дардноки зани қазоқ аст, чунон мавриди истиқболи мардум қарор гирифт, ки ибтидо дар ҷа-рогоҳҳо ва хаймаҳои қазоқӣ тавассути мардуми кӯч-нишин иҷро шуд. Дар соли 1922 ба сурати китоб мунташир шуд ва бо таъсиси театри Қазоқистон дар соли 1926 ба сахна гузошта шуд. Минбаъд М. Аезов бо драматургия фаъолона машғул шуда, зиёда аз 20 песа навиштааст.

Муҳаққиқони Қазоқистон «Дар себзор» ном песаи ӯро, ки ба ҳаёти зиёиён бахшида шудааст, яке аз асарҳои муҳимми драматургияи советии қазоқ мешуморанд. Драмаҳои М. Аезов на танҳо ба воқеаҳои таъ-рихӣ ва зиндагии сотсиалистӣ бахшида шуданд, балки ӯ дар асоси сужетҳои фолклорӣ-афсонавӣ низ песаҳо навиштааст. Дар ин бора песаи ӯ «Қоблантӣ» шаҳодат медиҳад.

Ҳарчанд ки М. Аvezов дар жанрҳои гуногуни адаби қувваозмоӣ кардааст, вале истеъдоди баланди ӯ бештар аз ҳама, дар насри бадеӣ зухур кардааст. Ҳикоя, повест ва романҳои ӯ ҳама ба ҳаёти халқи меҳнаткаш, муборизаҳои синфӣ ва мавқеи коммунистон дар соҳтмонҳои сотсиалистӣ бахшида шудаанд.

Аввалин повести М. Аvezов «Воқеаи қараш-қараш» дар соли 1927 навишта шудааст. Бо ин асар дар насри бадеии қазоқ методи реализми сотсиалистӣ қадам гузошт. Зеро «Воқеаи қараш-қараш» аз ҳаёти гузаштаи халқи қазоқ ва саъю талоши вакилони халқ ба роӣ ҳаёти осудаҳолона инъикос ёфтааст. Ҳамчунин бо ин асар дар насри қазоқ аввалин маротиба образи марди меҳнаткаш дохил шуд ва бо ин асар бори аввал муборизаҳои синфӣ тасвир ёфт. Қаҳрамони «Воқеаи қараш-қараш» Бахтигул ном мардест, ки маишати худро бо дуздиву ғоратгарӣ мегузаронад. Вале ин тарзи рӯзгор ба дилаш зада, ба назди ҳокими қишлоқ Қарасбой меояд, то ки ӯро ба ягон коре таъмин намояд. Вале Қарасбой ба ҷои он ки ба Бахтигул кӯмак расонад, ӯро гунаҳгор ҳисобида, ҷазо медиҳад. Бахтигул Қарасбойро мекушад ва ба кӯҳистон мегурезад. Вайро дастгир карда бадарға мекунад. Дар бадарға бо революционерон шинос шуда мефаҳмад, ки бо роҳи нодуруст рафтааст. Пеш аз вафоташ ба писараш насихат мекунад, ки бо роҳи ӯ наравад.

М. Аvezов дар солҳои 30-юм як қатор повесту ҳикояҳо навиштааст, ки дар байни онҳо «Такдири бенавоён» ном повести ӯ хеле машҳур аст. Бузургтарин асаре, ки ба М. Аvezов шӯҳрати ҷаҳонӣ овард, эпопея «Абай» мебошад. Чунон ки гуфтем, М. Аvezов дар бораи Абай аз айёми бачагиаш маълумот дошт ва аз солҳои 30-юм сар карда дар бораи Абай асарҳои драматӣ менавишт. Худи М. Аvezов навиштааст, ки «Пеш аз он ки навиштани романро оғоз кунам, ба таҳқиқ дар бораи аҳвол ва осори шоир пардохтам. Осори ӯро борҳо хондам ва вироиш кардам ва рӯйдодҳои таърихи зиндагии шоир ва осори ӯро гирдоварӣ намудам». Ба муносибати садсолагии рӯзи таваллуди Абай ӯ либреттои «Абай»-ро таълиф кард (с. 1945).

Аввалин романи ӯ бошад, дар бораи Абай соли 1943 ба таъб расидааст. Китоби дуюми онро соли 1947 ба итмом расонид. Соли 1952 романи дигари худро низ дар мавзӯи Абай таълиф кард, ки «Роҳи Абай» ном дошт. Бо ҳамроҳии нависандаи рус Леонид Соболев ин романҳоро ба забони русӣ тарҷума кард. Эпопеяи Абай ба туфайли тарҷумаи русиаш ба бисёр забонҳои халқҳои собиқи Шӯравӣ ва бо забонҳои гуногуни хориҷӣ тарҷума шудааст.

Нависандаи франсаӣ Луи Арагон М. Авезовро «Шоири бузурги Шарқ» номидааст. Зеро эпопеяи ӯ бо санъати олии нависандагӣ навишта шуда, ҷараёни ҳаёт ва муборизаи Абайро дар роҳи адолат, инсониятпарварӣ, маърифатнок кардани халқи қазоқ ва ба маданияти пешқадами рус наздик кардани он хеле реалистона инъикос мекунад.

Дар китоби якуми роман муҳити бачагию наврасии Абай тасвир ёфтааст. Нависанда нишон медиҳад, ки чашми Абай аз айёми бачагаш ба низоъу зиддиятҳои қабилавии қазоқ ва муборизаҳои авлодӣ, ба горагариҳои феодалҳо ва азобу шиканҷаи мардуми оддӣ қазоқ ошно буд. Конфликти асосии роман дар байни писар ва падар ба вучуд моеяд. Падари Абай, ки Султон оғои Қунанбой ном дошт, феодали калон буд. Ӯ бо зӯрӣ, ба зулм ва шиканҷа замин ва молу ҳоли мардумони бечораро аз худ менамуд. Қунанбой мехост, ки Абай ҳамчун фарзанди оқилу доноӣ ӯ давомдиҳандаи қораиш бошад. Вале Абай бо илму маърифат ошно шуда, аз беадолатиҳои падари худаш бештар огоҳ мегардад ва тадриҷан душмани падари худ мегардад. Дар китоби якум шоирӣ, шеърҳои ва баъзан ба маҳбубааш Тоғҷон навиштани мактубҳои ошиқона тасвир мегардид. Нависанда нишон медиҳад, ки Қунанбой на танҳо чун феодал золим буд, балки чун падар низ марди дилсахту дилозор аст. Падар роҳ намедид, ки Абайи ошиқ Тоғҷонро бигирад, балки ӯро бо Дидда ном духтар маҷбуран хонадор менамояд.

Дар роман образи занон мавқеи хоса дорад. Модар ва момои Абай ҳамчун занҳои мушфиқ тасвир ёфтаанд. Образҳои Тоғҷон ва Ойилим хеле хуб нишон дода шудааст.

М. Аvezов типҳои гуногуни занонро нишон медиҳад. Чунончи Салтанат, яке аз дугонаҳои Тоғҷон мутеи тақдир, вале Солеҳа часур ва далеру нотарс буда, дар муҳаббат устувор аст. ӯ бо маҳбуби худ роҳи гурезро пеш гирифта ба ин васила бахти худро меёбад.

Дар китоби дуҷуми роман Абай чун тарғиботчи адабиёти рус нишон дода шудааст. Муҳаббати Абай нисбат ба адабиёти рус дар мулоқотҳои ӯ бо Михайлов, ки ӯро бо эҷодиёти Чернишевский ошно мекунад, тасвир ёфтааст.

М. Аvezов дар таҳқиқоти адабии худ аз забони форсии тоҷикӣ низ ғофил набудааст. ӯ борҳо дар мақолаҳо ва рисолаҳои аз таъсири таърихии забон ва адабиёти форсии тоҷикӣ ба забон ва адабиёти қазоқӣ суҳан рондааст. ӯ дар асараш «Аҳвол ва осори Абай» менависад: «Абай ба афсонаҳо ва ҳамосаҳои динӣ ва каҳрамони араб ва Эрон ошноӣ дошт. Фирдавсӣ, Низомӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Навоӣ ва Ҷузулиро мешинохт ва гоҳо дар ибтидои кори худ аз онон пайравӣ мекард. Аввалин бор тавассути Абай буд, ки шеърӣ арӯзӣ ба ҳамроҳии вожаҳои арабӣ ва форсӣ вориди шеърӣ қазоқ гардид».

М. Аvezовро дар Тоҷикистон чун нависандаи забардаст, донишманди тавоно, фидои миллати қазоқ мешиносанд ва чун устод Айнӣ, Лоҳутӣ, Турсунзода эҳтиром мекунанд. Романи машҳури ӯ «Абай» ҳанӯз солҳои панҷоҳум дар Тоҷикистон тарҷума ва нашр гардид. Дар бораи аҳволу осори ӯ дар Тоҷикистон мақолаву рисолаҳои зиёд таълиф ва нашр гардиданд. Мирзо Турсунзода ӯро адиби забардаст меномад ва аз шӯҳрати ҷаҳонӣ меболад. Ҷалол Икромӣ аз дастгирии ҷавонмардонаи М. Аvezов ёд карда, ӯро дар радифи Айнӣ устоди худ мешуморад. «Дари меҳру муҳаббатро, менависад. Ҷ. Икромӣ ба сарзамини қазоқ ва мардуми аҷибаш ба рӯи ман асарҳои М. Аvezов кушод. Ман баъди мутолиаи «Роҳи Абай» ин даштҳо ва мардуми онро бештар дӯст мебоштам».

Анъанаи неки М. Аvezовро имрӯз адибони тоҷику қазоқ идома медиҳанд, ки нишони бақои риштаҳои дӯстии халқҳо ва адабиётҳо мебошад.

Намунаи осор: Порча аз романи «Абай»

БОЗГАШТ

Бача ба хона мешитофт. Ӯ бисёр мехост, ки рӯзи сеюми сафар рӯзи охирини сафар шавад. Тамоми рӯз ӯ аз ҳамроҳонаш ба масофаи тиррас пеш гузашта, аспашро метозонд.

Байтас ва Ӯмабой пир ин бегоқатии ӯро дида мегуфтанд:

— Бубин, ин бача ба авули худ чӣ хел шитоб мекунад!

— Бечора! Аз афташ, дар мадраса бисёр зиқ шудааст!

Ва ҳар дуяшон ҳам аспҳояшонро камчин зада, гоҳ резу гоҳе хез карда, ба бача расида мегирифтанд. Ӯмабой шоқпарӣ¹ сиёҳи худро дар таги зонуяш зер карда менишаст, Байтас бо нӯги мӯзааш соили² дарози хадангири нигоҳ медошт.

— Бе мо натоз! Ӯрии Есембой бошишгоҳи дуздони роҳзан аст!
— фарёд кард аз қафо Байтас.

— Эҳтимол роҳзанҳо аз паси ту поида гашта истода бошанд, — илова кард Ӯмабой. — «Ин нотарсро, мегӯянд бубинед, ки якка худааш асп метозонад!» Ба сарат калтак зада, коратро мекунанд!

Ба тобиқтигиҳо ин қабилаҳо ҳамсоя буданд: дар ҷануб — Керей, дар ғарб — Қаракесек, дар шимол — Уақ ва дар шарқ — Сибан.

Қабилаи Тобиқти ба чанд авлод тақсим мешуд, ки аз онҳо дар ин роман ирғизбойҳо, чигитекҳо, бӯкеншиҳо, торгайҳо, топайҳо, кӯтибакҳо, мамайҳо, қаработирҳо, кӯкшеҳо ва дигарон иштирокдоранд.

Абай аз авлоди Ирғизбой буд.

— Хайр шумо барои чӣ?

— Ой-бой! Бо онҳо мо чӣ кор карда метавонем? Мо ду кас...

— Онҳо бошанд, як даста! Агар моро ҳамқабилаи худ гумон кунанд, чӣ хуб — беофат мегузарем. Вагарна — кор бад — писарбачаро тарсонданӣ шуда, гуфт дар охир Ӯмабой.

Аммо ин суҳанҳо писарбачаро фақат ба ғайрат оварданд.

— Хайр, агар шумо ҳам ҳеҷ кор карда наметавониста бошед, пас ман хоҳ як худам равам ва хоҳ бо шумо чӣ фарқ дорад?

Ӯ ба аспаш камчин зад, онро давонда то худи пастхамии Есембой ягон бор ҳам ба ақибаш баргашта нигоҳ накард.

Ҳамроҳонаш ӯро қариб аз назарашон гум карда буданд, вале ӯ ҳамчунон асп медавонд. Роҳ аз миёни пастию баландиҳо мегузашт. Вақте ки авулҳо ба кӯҳи Чингиз кӯч кунанд, ин ҷо тамоман камодам шуда мемонад. Он гоҳ аз болои ҳар баландӣ ҳаракати савораго-ни роҳгузарро поидан осон мешавад ва барои онҳое ки ризқашонро аз роҳи ғорат кардани моли дигарон меёбанд, аз оббурдаҳо ва паст-хамиҳо баромада, ба роҳгузар ҳучум кардан кори мушкиле нест.

Байтас ба аломати афсӯс сар чунбонд.

— Охир ин бача чӣ хел наметарсад? Худоё, ақли ин бача дар ҷояш бошад ё не?

— Ба падараш рафтааст! Бо рафтори худ ӯ мегӯяд, ки «Ман писари гурги борондида ҳастам «.. Чӣ чора, Байтас, мо ҳам ки аз ӯ қафо монда наметавонем! Онҳо ҳам аспҳошонро ба тоз андохтанд. Дар таги Байтас аспи бидави ёлсиёҳи худи Қунанбой буд. Савории Ҷумабой ҳам аспи хӯчаинтои калонҷуссаи қадбаланди сафеди бидав буд, ки лақабаш Найман-кӯк буд. Як кӯтал ба зудӣ дар қафо монд, аспҳо ба сӯи кӯтали дигар тохтанд. Саворон ба қуллаи тале парида баромаданд, аммо писарбача ҳанӯз ҳам ба назар наменамуд. Онҳо тохти худро давом доданд. Ва ҳангоме ки ба пастхамӣ ба фуromaдан сар карданд, Ҷумабой банохост аз тарафи дасти чап овози суми аспро шунид. Овоз аз тарафи кӯтали Есем-бой, аз он ҳам бадтар рост аз тарафи ҷаррии Есембой меомад.

«Оҳ, баромад, шайтон! Кори бачекро тамом карду акнун аз думболи мо афтдааст!» — гӯён аз дилаш гузаронд. Ҷумабой ва дар ҳолате ки аз тарс тамом дасту по гум карда буд ва ҳатто ба баргашта нигоҳ кардан ҳам ҷуръат надошт, аспашро тозонд. Аммо ҳамон дам овози ҳавлангези манқанамоеро шунид, ки мегуфт:

— Чашматро пӯш!

Ҷумабой баргашта нигоҳ кард: рӯи савор бо рӯймоле баста шуда буд, — дар ин ҷоҳо роҳзанон ҳамеша дар вақти ҳучумҳои рӯзона ҳамин тавр мекунанд. Байтас сари аспашро ба тарафе гардонда хомӯшона асп тозонд. Пас, ба балои ногаҳонӣ дучор шудан фақат насиби як худи ӯ, Ҷумабой будааст... «Ҳар чӣ ҳам бошад, тан намедихам»,

— гӯён муқаррар кард ӯ дар дилаш ва даст ба шоқпар бурд, ки ба таги зонуяш зер карда буд. Аммо ҳамон лаҳза як фикри даҳшатавгезе ба хотираш расид: охир дузд ҳам бо шоқпари худ ба сари ӯ кӯфта метавонад, — ин аст, ки ӯ сарашро ба болои ёли асп хам кард.

Одами ношинос ба Ҷумабой маҷоли аз таги зонуяш калтак кашидан-ро надод: вай ба пирмард дарафтиду телпаки сиёҳи лапарвасеи сиёҳаш-ро зуд ба болои чашмонаш фурувард. Ҷумабой ёрои сар бардоштан надошт. Ба талош кардан бо душман вай ҷасорат намекард, аз дасти вай бадар канам гӯяд, акнун роҳи ин кор баста буд. Роҳзан аз саросемагии ӯ истифода бурда ва ба як тарзи густохона шоқпарро аз дасти ӯ зада гирифт. Найманкӯк нохост гӯё ин ки монеае аз пешаш баромада бошад, дар айни тохт истод. Ҷумабой боэҳтиёт сарашро бардошт ва ларзон телпакашро аз пешонааш боло кард.

Ин ки мебинад, дар хоб аст ё дар бедорӣ? Дар рӯ ба рӯи вай дар болои асп писарбача нишастааст!.. Ана ҳамин будааст, ки ба ӯ дарафтида, шоқпарро аз дасташ зада гирифта, аспашро нигоҳ дошта ва акнун қоҳ-қоҳ механдаду аз шиддати ханда калимае аз даҳан бароварда наметавонад. Не, Ҷумабой саҳв накардааст: дар ҳақиқат ҳам дар рӯ ба рӯи вай «гурғбачаи Қунанбой» — Абай истода буд.

Ҷумабой барои аз писарбача ин тавр аз ҳад берун тарсиданаш ҳам шармаш омад ва ҳам аз худ дар қаҳру газаб шуд.

— Ой, писарам, бо ин ҳазлу шӯҳихоят ба сарамон ягон офате биёрӣ ҳам аҷаб нест! Ҷои шӯхиро ёфтӣ—дар худӣ лонаи дуздон!—норозиёна гуфт вай.

Рӯи сиёҳуни писарбача аз хандае, ки онро нигоҳ доштани мешуд, сурх шуд ва ӯ сарашро хам карда, телпаки чаппа кардашудаи худро роста карда гирифт. Абай монанди роҳзанони ҳақиқӣ чома ва қулоқчини худро чаппакарда пӯшида, рӯяшро бо рӯймол баста буд ва аз паси Ҷумабой асп тозонда мисли дузди ботачриба овозашро дигар карда ва суханҳоро аз пешгоҳи димоғаш бароварда дод мезад, ки ӯро аз овозаш нашиносанд.

Дар ин дам Байтас баргашта ба пеши онҳо омад. Гуфтан маҳол буд, ки вай тарсидааст ё не. Акнун шӯҳии Абай будани ин корро фаҳмида бо хандаи хушҳолона наздик мешуд:

— Нигоҳ кун, ӯ ҳатто қашкаи пешонаи самандашро ҳам лой молидааст!

Чумабой фақат ҳозир дид, ки писарбача қашкаи аспашро лой молида будааст. Аммо Чумабой одат карда буд, ки ҳама вайро иззат кунанд ва бинобар ин асло намехост, ки хандахариш шавад. Ӯ ҳамаи кори шудагиरो ба шӯҳӣ гардонданӣ шуд ва зӯр ба зӯраки табассумкунон гуфт:

— Оҳ, ин бачекро бинед — тамом ба падараш рафтааст! Ҳам кереиҳо ва ҳам уакҳо доим меноланд: «Тобиктигиҳо дуздҳои гузаро, тобиктигиҳо роҳзан мебошанд!» Охир онҳо чӣ хел наноланд, ки дар Тобикти ҳатто ба кӯдаки ширмак ҳам ҳама ҳилаю найрангҳои дуздон маълум аст?

Абай кайҳо ҳис карда буд, ки падараш ин пирмардро ҳурмат мекунад. Ӯ барои чӣ ба шахр рафтани Чумабойро аниқ намедонист, аммо аз гуфтугӯҳое ки дар роҳ шуд, фаҳмид, ки вай ба шахр барои кори муҳимме омадааст ва ин кор супориши худи Қунанбой аст. Писарбача хандаро бас кард ва ба Чумабой наздик шуд.

— Роҳамон ҳоло дуру дароз аст, — ман ҳам дилҳо як кадар кушода шавад, гуфта шӯҳӣ кардам. Маро бубахшед, Чумаке!

Суханҳои ӯ бо оҳанги навозиш гуфта шуда буданд ва Чумабой аз ин хурсанд шуда чизе нагуфта фақат ба Абай нигоҳ карда монд.

Найман-кӯк ба резачорпои ҳамвори тез гузашт, аспҳои дигар ҳам бо ҳамон гашт аз паи вай афтоданд. Писарбача гӯё бол баровард. Он ҳиссе, ки ӯро ба авули зоидашудааш моил мекард, боз дар дилаш боло гурифт ва аспашро қамчин зада пеш тохт. Ҳамроҳонаш ӯро боз нигоҳ доштани шуданд.

— Бас кун, мегӯянд ба ту, писарам! Аспро тозонда аз кор мебарорӣ.

— Танҳо ки пеш рафтӣ — ҳақиқатан ҳам ба дасти роҳзанҳо афтоданат мумкин аст.

Аммо дили писарбачаи навакак аз шахр, аз мадрасаи хобовари дилгиркунанда халосхӯрда он кадар ба сӯи авули азизаш кашол буд, ки ӯ ба ин насихатҳо гӯш намедод. Ғайр аз ин ҳам ҷарии

Есембой ва роҳзаноне, ки ҳамроҳони ӯро ин тавр дар даҳшат андохта буданд, барои ӯ чандон ҷои ваҳм надоштанд! Дар охири охирон ин роҳзанон аз қазоқҳои дигари ин гирду атроф чӣ фарқ доранд? Магар ки фарқашон фақат дар ин аст, ки либосашон кӯҳнатар, абзоли аспашон бекарруфар аст ва ҳам дар дастҳои соил доранд.

Теппаи Қаравулон, дараи Ниҳон ба Абай баробари авули худ шиносо мебошанд. Соле ду бор—дар баҳор ва тирамоҳ—авули Қунанбой ба ин ҷо кӯч мекунад ва муддати дарозе дар ин ҷо мемонад. Ҳар дара, ҷар, пастхамӣ, ҷоҳое ки тойчаҳоро мебанданд ва ё юртҳоро рост мекунад, ҷарогоҳҳои гӯсфандон дар болои он баландие ки аз роҳ аён мешавад, — ҳамаи ин ҷоҳо ба Абай шиносо ва ба дили ӯ наздик аст. Дар ҳамин қарибиҳо пеш аз рафтани ба шаҳр ӯ дар ин ҷо шӯхию бозӣ карда мегашт, бо бачаҳо дав-давакбозӣ мекард, баҳс ба баҳс медавид, бо бачаҳои дигар ба калтатойҳо савор шуда, пойга барпо мекарданд, бучулбози мекарданд.

Ва акнун, ки: «Дар ин ҷо бошишгоҳи дуздон, ҷои хатарнок, макони ҳар гуна касофатҳо аст» мегӯянд, ҳеҷ кадоме аз ин суханони пурвоҳима ба ӯ таъсире намекунад. Дар пеши назари ӯ талҳои зард, маргзорҳои сабз, майдони яланги нопаддоканори ковилзори 1 нукратоб, ки пеши онро гӯё пардаи ларзоне гирифтааст, густурда шудаанд. Абай ба атроф - ба дашти беканор, ба баландихое, ки ӯ дар ин ҷоҳо зоида шуда ва давраи бачагиашро гузарондааст, бо муҳаббат ва ҳаяҷон нигоҳ мекунад. Ҳамаи инҳоро огуш карданиш ва гармгарм бӯсиданиш меояд. Боди серуни дашти, ки на шиддат мекунад ва на ороми беҳаракат мешавад, чӣ фараҳбахш аст! Дашт яксар аз ин сар то он сар аз ин бод лапиш меҳӯрад ва ковил мавҷ мезанад. Не ин дашт нест, — баҳри беканор, баҳри афсонавӣ аст... Абай аз он чашм канда наметавонад, ӯ хомӯшона ин дашти бени-ҳоятро тамошо мекунад. Абай аз он тарсе дар дил надорад, — ӯ агар метавонист лабонашро ба рӯи он мерасонду бо камоли меҳру муҳаббат пичирросзанон мегуфт: «Ман туро хеле пазмон шудам! Эҳтимол дорад, ту ба дигарон ҳайбатангез намой—лекин на ба ман! Диёри азизам, дашти ҷоноҷонам!.. »

Писарбача пеш метозад ва дар дуродури сабзи нукратоб базӯр ба

назар намоён мешавад. Ӯро нигоҳ доштан маҳол аст.

Қор аз рӯи дилхоҳи Абай шуд: аз худи Қориқ саворон як бор ҳам барои дамгирӣ қарор нагирифтанд. Тамоми рӯз онҳо аз болои асп нафуромаданд, аспҳошон кафк карда буданд ва қарибиҳои намози шом буд, ки саворон ниҳоят ба авули Қунанбой расиданд: ин авул дар Қулқайнар воқеъ буда ва дар он модари Абай — Улҷон истиқомат дошт.

Қулқайнар бо чашмаи зулоли обаш адонашаванда шӯҳрат дошта бошад ҳам, лекин онро бошишгоҳи калон номидан мумкин нест. Одатан дар болои роҳ дар вақти ба кӯҳи Чингиз барои тобистонгузаронӣ рафтан чанд авули Қунанбой дар ин ҷо қарор мегиранд.

Дар назди юртҳои худи Қунанбой юртҳои зану бачаҳояш зич-зич ҷо гирифта буданд. Нафаси ҳаёт ба дашта бегоҳонӣ ҷон медавард. Ак-аки сагон, доду фарёдҳои ҷӯпонон, маосзани гӯсфандон ва баррагон, овози суми аспон, ки дартоз ба обхӯра мерафтанд ва чанги тиллорангеро мехезонданд, шихакашии тойчагон, ки нав аз ресмон кушода шуда ва дар чустучӯи модарҳошон дар дашт аз ин сӯ ба он сӯ медавиданд... Дуде ки аз гулханҳо рӯ ба осмони софи бегоҳонӣ баланд мешавад, мисли пардаи хокистарранги сиёҳтобе яксар бар болои юртҳо овезон аст. Писарбача дар шаҳр ана ҳаминҳоро ёд мекард! Ана ҳамин чизҳост, ки дили ӯро монанди аспи бидави шӯҳ аз шиддати ҳаяҷон ба ширин-ширин тапидан во-дор мекунад, ана ҳамин чизҳост, ки тамоми ҳастии ӯро фаро мегирад!..

Саворон ба авул, ки дар лаби худи чашма воқеъ шуда буд, наздик омаданд. Панҷ юрти сафед дар пешгоҳ истода буданд. Ин манзили серодами ду зани хурдии Қунанбой — Улҷон ва Айғиз буд. Зани калонӣ — Қунке — дар авули дигар зиндагӣ мекард.

Саворонро даррав шинохтанд. Онҳо аз миёни рамаи гӯсфандон, ки ба чарои шабона равон буданд, ба худ роҳ кушода, рост ба тарафи юртҳои калони сафед асп тозонданд. Аз ҳама пеш онҳоро занони дар миёни рамаи гӯсфандон будагӣ диданд. Онҳо сатил дар даст, барҳои доманашонро ба миёнашон халонда ва пешгирҳои калон баста, гӯсфандҳоро мечӯшиданд. Онҳо ба ояндагон синча карда, ҳама якбора

ба гап даромаданд:

— Инҳо аз шаҳр! Аз шаҳр баргаштанд!

— Ана Абай ҳам!.. Абай, азизам!

— Ин Телқаро-ку! Худоё, Телқаро!1 Тохта рафта, ба модараш мурда расонам! — Инро гуфта зани ҷавон сатилро партофту ба тарафи Юрти Калон тохт. карда мешуд; барои панирпазӣ ва ҳоказо юртҳои алоҳида рост карда мешуданд. Писарон ва хешовандони наздики соҳиби авул бо вай якҷоя кӯч мекарданд ва ин то он даме давом мекард, ки саршумори рамаи авул аз миқдори муқарраршуда мегузашт, обдиҳии чорпоён, чарондан ва нигоҳубини онҳо дигар душворӣ мекард (чунончи, масалан дар як рама аз ҳазор сар гӯсфанд зиёдтар нигоҳ доштан мумкин набуд). Он гоҳ аъзоёни оила бо чорпоён, юртҳо ва ҳамсояғони худ аз авули Калон чудо шуда, авули нави мутсақил ташкил медоданд, ки алоҳида, вале одатан дар наздики авули падар кӯч мекунад ва зимистон мегузаронад.

Ҳама корҳои рӯзгорро дар авул ҳамсоягон — яъне хешовандони камбағал ва ё батракҳо иҷро мекарданд, ки ба бадали хизмати худ чинсан, чунончи ҳиссае аз шир, пашм ё якчанд сар чорпо барои кушта хӯрдан ҳақ мегирифтанд. Камбағалтарин қисми ҳамсоягон — чатакҳо — бо авул мавсим ба мавсим кӯч намекарданд, балки дар бошишгоҳи зимистонӣ монда, иморатҳоро дидбонӣ мекарданд (*Қайди муаллиф*).

Улҷон дар интизории писараш ком шуда буд. Аз худи ҳамон дақиқае, ки Байтас аз паси ӯ ба шаҳр равон шуд, қори модараш рӯзу соатшумурӣ шуд. Вақти роҳи рафтуомадро ҳисоб карда, рӯзи омадани онҳоро ҳамин рӯз тахмин карда буд. Овози нидоҳои занон зуд ба гӯши вай расиданд.

Улҷон бо рӯи фарбеҳаш табассумкунон аз дасти кампире гирифта аз юрт баромад; ин модари Қунанбой, модаршӯи пираш Зере буд, ки омадани набераи дӯстдорашро ба вай хабар дода буд.

Абай нав аз болои асп фууромада буд, ки касе аспи ӯро гирифта бурд. Мардуми бисёре чамъ шуда бошанд ҳам, писарбача дарҳол

модари худро дид. Ҳамон дам ба сӯи модараш тохт, аммо Улҷон ўро боздошт:

— Э, писарам, нури чашмам, нигоҳ кунхӯ падарат истодааст! Аввал ба он кас салом деҳ!

Абай зуд баргашт ва фақат акнун падарашро дид. Қунанбой бо чанд нафар мӯйсафед андаке он тарафтар, дар ақиби Юрти Меҳмонфарой истода буд. Писарбача аз саҳви худ дар хичолат монда, ба тарафи падар равон шуд. Байтас ва Ҷумабой пиёда шуда ва аспҳоро аз лаҷомашон гирифта, низ ба тарафи Қунанбой мерафтанд. Қунанбой, ки марди қоматбаланди тануманди ришмошубиринче буд, ба тарафи онҳо ҳатто назаре ҳам наандоخت: вай якчашма буда, ин як чашмаш дар чехраи рангпаридаи гӯё шахшудамондааш ба тарзи аҷибе медурахшид. Аз тарафи дигари авул ба сӯи вай якчанд саворағони фарбеҳ, хушлибос наздик меомаданд, ки дар зери пояшон аспҳои бисёр хуб буд. Ба андозае, ки аз дур ҳукм кардан мумкин буд, инҳо ҳама оқсақолҳо буданд. Қунанбой гӯё омадани онҳоро мунтазир буд: вай ба ояндагон чашм дӯхта буд.

Байтас ва Ҷумабой ҳанӯз ба назди Қунанбой нарасида буданд, ки Абай ба пеши падараш омада истод. Қунанбой сарашро гардонд, салони писарашро қабул кард, аммо аз ҷояш начунбид, писарашро ба пеши худ ҷег назад. Вай фақат ба Абай нигоҳи тезутунде карду гуфт:

—Ту калон шудӣ ва ба воя расидӣ. Оё донишхоят ҳам дар баробари худат комил шудаанд?

Ин писханд аст ё шубҳа? Оё ҳақиқатан ҳам падар ҳоли ўро пурсиданӣ аст?.. Писарбача аз кӯдакиаш ба чашм нақандан аз ҳар ҳаракати абрувони падараш одат карда буд, —чӯпони ботаҷриба ҳам ҳамин тавр дар соли ҷуфт аз абрҳои осмон чашм намеканад ва падараш барои ин хушёрнаш ўро аз ҳама бачағони дигараш фарқ мекард. Ҳозир равшан буд, ки фикри Қунанбой асло на ба писараш, балки ба саворағони наздикоянда банд аст. Аммо Абай ҳаминро ҳам нағз медонист, ки падараш ба саволи худ ҷавоб нашуниданро ҳеҷ тобу тоқдт надорад, бинобар ин ў бо тамкин гуфт:

— Шукр ба худо, падар! — Ва баъд аз андаке сукут илова кард: — Дарс ҳанӯз тамом нашудааст, лекин шумо аз паси ман асп фиристодед. Ҳазрат фотиҳа дод ва ман ба хона баргаштам.

Дар назди падар бо ҳамроҳии навкараш Майбасар истода буд— вай додари хурдии Қунанбой, писари яке аз занҳои падари Қунанбой буд. Қунанбой имсол оғосултон¹ ки шуд, Майбасарро ба болои қабилаи Тобиқти ҳокими волост карда монд.

Майбасар аз ҷавоби Абай хурсанд шуда, ба гап сар кард:

— Ӯ акнун тамоман калон шудааст...

Аммо Қунанбой сухани вайро бурида кӯтоҳакак гуфт:

— Бирав, писарам, бо модаронат вохӯрдӣ кун!

Абай ҳам фақат ба ҳамин нигарон буд. Ӯ ба сӯи модараш тохт, аммо касе ӯро даст гирифта, оғӯш кард ва ҳамон дам ба сару рӯи ӯ жолавор бўсаҳои занону мардони пири бисёре боридан гирифт. Маълум мешавад, дар назари онҳо Абай ҳанӯз ҳам кӯдак аст?.. Писар ҳатто аз хиҷолат сурх шуда, чӣ кор карданаширо надонист, оташин шавад ё ин ки ба ин навозишу дӯстдориҳо бо хурсандӣ ҷавоб гардонад? Дар чашми баъзе кампирҳо ашк намудор буд.

Абай ниҳоят аз ин оғӯшҳо раҳой ёфта, ба пеши модараш рафт. Модараш Улҷон ва зани сеюми Қунанбой, Айғизи хушрӯй дар паҳлуи яқцигар рост истода буданд, Айғиз гуфт:

— Ана ҳар хел одамҳои чиркин бо оби даҳанашон ҳамаи рӯи бачаи моро тар кардаанд, акнун ҷои бўса кардан ҳам намондааст! — Инро гуфта вай бо як лабханди ҳавобаландона Абайро аз чашмонаш бўсид.

Ҳангоме ки ӯ ниҳоят ба назди модари худ омад, вай ӯро бўса накард: вай писарашро фақат маҳкам дар бағал кашида, ба синааш зер карду бўи мӯйсари ӯро ҳарисона бў кашидан гирифт. Камоли худдории ба ҳеҷ ҳаяҷон таннадиҳанда ва камоли хунсардии падараш кайҳо ба модараш ҳам гузашта буд; писар инро медонист ва аз ин зиёдтарро чашм надошт. Аммо дар оғӯши хомӯшонаи модар ӯ чунон як гармӣ ва муҳаббат ҳис кард, ки дилаш дар сандуқи синааш сахт-сахт ба задан даромад...

Улчон ўро дар пеши худ бисёр нигоҳ надошт.

— Ба пеши модаркалонат рав, — гуфт вай ва сари писарашро ба тарафи Юрти Калон гардонд.

Зереи пир ба асо такякунон дар ҳаққи Аббай ғур-ғур мекард:

— Бачаи нобакор, рост ба пеши ман наомад! Аввал ба пеши падарат рафтӣ, нобакор!—гӯен ғурунг-ғурунг мекард вай. Аммо ҳамин ки набе- раашро дар оғӯши худ дид, чои таънаву коҳишро суханҳои пурнавозиши муҳаббатомез гирифт. — Нури чашмам, бачаи хурдакакам, Абай, дилу чоонакам! — мегуфт модаркалонаш ва дар чашмонаш донаҳои калон-калони ашки шаффоф чарх заданд.

То ба даруни юрт даромадан кампир Абайро аз оғӯшаш сар надод. Ў дар ин чо бисёр нишаст. Рӯз тамоман торик шуда монд. Модаронаш ўро дам қимиз, дам гӯшти яхнӣ, дам чой зиёфат мекарданд, аммо дили Абай ҳеҷ чиз намекашид, — агарчи аз худи пагоҳӣ чизе ба даҳан накарда бошад ҳам, гуруснагиро ҳис намекард. Ҳар ду модар ва занони дигар пай дар пай писарбачаро саволборон мекарданд:

— Хонданатро тамом кардӣ?

— Хонда мулло шудӣ?

— Аз ҳама зиёдтар киро ёд мекардӣ?

Абай ба ҳама саволҳо ҳа-не гуфта ҷавоб меод. Аммо саволи охирин ўро ҳушёр кард.

— Оспан кучост? Вай кучо рафт? — Ҳама фаҳмиданд, ки ў аз ҳама зиёдтар додари хурдиаш, Оспани шӯхро пазмон шудааст.

— Кӣ медонад? Ягон чо бозӣ карда гаштагист, бекорхӯча. Вай имрӯз ҳамаи моро танг кард, ана аз барои ҳамин ману модаркалонат вайро пеш кардем. — Инро гуфта Улчон ба тарафи Зере ишорат кард.

Кампир дар бораи вай сухан рафтандро фаҳмид ва пурсид:

— А? Шумо чӣ гуфтед? Чӣ гуфта истоданатонро намешунавам.

Абай модаркалонашро дар оғӯш кард ва бо овози баланд, даҳони худро ба гӯши вай наздик оварда гуфт:

— Бибӣ, порсол ту ин хел набудӣ. Гӯшатро чӣ шуд?

— Аз бибиат чӣ монд, нури чашмам? Як фақат устухон! — ан-дӯҳгинона ҷавоб дод кампир.

Дили Абай ба ҳоли кампир, ки дар миёни одамон бошад ҳам, ба танҳои маҳкум аст, бисёр сӯхт.

— Гӯшатро нағз кардан мумкин! Як озмоӣ чӣ?

Ҳам Зере ва ҳам ҳамаи дар атроф будагон хандиданд, аммо кампир бача наранҷад гуфта бо табассум ҷавоб дод:

— Агар мулло дуо хонда, куфу суф кунад, гоҳо мешавад, ки гӯшам мешунавад. Ин нафъ мекунад.

— Хайр, чӣ — гуфт бо лабханд Айғиз, — набераат аллакай мулло шуд, модом ки куфу суф нафъ мекарда бошад, куф кунад-дия!

Аммо занони дигар ҳам гӯё ин ки ҳақиқатан ҳам ба муллоии Абай умед дошта бошанд, бо оҳанги ҷиддӣ такрор карданд:

— Ба гӯшаш як куф кунад! Ҳеч набошад, дили кампири бечора сабук-ку мешавад...

Абай медонист, ки ин усули табобат, яъне куфу суф кардан, ҳам ба ҷои дарднок оби рангаи дам андохташударо пошидан, — ҳама усулҳои муқаррарии ҳар мулло мебошанд, ки аз корҳои фолбинзани оддӣ ҳеҷ фарқ надоранд. Абай табассумкунон менишаст, гӯё ба ноҳинҷории вазъияте ки афтида буд, тааҷҷуб мекард, баъд нохост дасташро ба гардани бибиаш ҳалқа кард ва ба гӯши вай гоҳ пичирросзанон ва гоҳ ба нимовоз гуфтан гирифт:

Чехрааш равшантар аз гулҳои бог,

Чашмҳои гавҳарони шабчароғ.

Рӯй сурху гарданиаш бошад сафед.

Дастии қудрат абрувонашро кашид...

Дар юрт нишастагон чизеро сарфаҳм нарафтанд. Ҳама ӯ дуо хонда истодааст, гуфта муқаррар карданд. Писарбача чорзону нишаста бо қиёфати ҷиддӣ лабҳоиашро мечунбонд ва баъд аз хонда шудани ҳар банд мисли муллои ҳақиқӣ ба гӯши модаркалонаш куфу суф мекард:

— Су-ууф!

Ин шеъри худи ӯ буд. Ӯ ин шеърро баҳор ба тақлиди шеърҳои Навоӣ ва Ғузулӣ навишта буд. Аммо занҳо ҳанӯз ҳам дар кучо

будани гапро намефаҳмиданд, —ба онҳо чунин менамуд, ки Абай дуо хонда истодааст. Барои давом додани ин саҳви онҳо писарбача бо нимпичиррос гап мезад ва танҳо дар охир ҳилаи худро дигар пинҳон накарда, овозашро баланд кард. Муллоҳои қуръонхон барин ӯ ҳам чашмонашро нимпӯш карда ва баданашро пасу пеш бурда оварда хондани шеърашро ин тариқ тамом кард:

*Паранда шитобад ба сӯи ҷануб,
Ту ҳам маҳлиқо мешитобӣ чунон...
Шуда гӯши биби ман кар, вара
Ба шеғрам табобат намоям, бидон!
Ва ӯ боз ба гӯши Зере суф кард.*

Фақат акнун ҳама ба шӯхии ӯ пай бурданд ва хандиданд. Худи модаркалон ҳам фаҳмид. Вай оҳистекак хандид ва хурсанд шуда, рӯяшро ба пешонаи наберааш расонда, чанд бор ӯро дӯстдорона тип-тип ба тахтапушташ зада монд.

ӯ модаркалонашро оғӯш карда пурсид:

— Хайр акнун чӣ, нағз мешунавӣ?

— Ҳа, даррав нағз шуд. Илоҳӣ сафедбахт шавӣ, — дуо кард модаркалонаш.

Шӯхии писарбача калонсолонро ҳам хандонд ва ҳам ҳайрон кард.

Модараш Улҷон хандид, вале дертар аз дигарон. Вай ба қиёфати андешамандона ба писараш нигоҳ кард. ӯ дар ин як сол хеле калон шудааст, ба камол расидааст, дар чашмонаш аломати зиракӣ ва хушмандӣ намоён аст ва ӯ аз бародарони худ чӣ андоза фарқи калон дорад!

Ба даруни юрт шабармани¹ Майбасар, Қамисбои ришкалон даромад. Аз остона қадам монда ба писарбача рӯй оварда гуфт:

— Абай, азизам, падарат туро чег мезанад!

Юрто ҳамон дам як хомӯшӣ фаро гирифт. Он ҳиссиете, ки Абай тамоми бегоҳӣ ба онҳо дода шуда буд, якбора ба як он ғоиб гаштанд. ӯ чизе нагуфта баромад.

Юрти Меҳмонфарой тамоман ба юрти модаронаш монанд нест, ҳатто намуди зоҳириаш ҳам сард аст. Абай ба юрт даромадан замон бо овози баланд ва ба таври сарех ба ҳама салом дод.

Қалонсолон ҳам ба саломи ӯ ҳамон тавр ҷавоб гардонданд. Одамон бисёр набуданд: Қунанбой, Майбасар, Ҷумабой ва якчанд нафар аз оқсақолони қабилаи Тобиқти—Байсал Бужей, Қаратой ва Суюндик ҳозир буданд. Аз ҷавонон дар ин чо як Ҷиренше нишаста буд, ки додарзодаи Байсал буд; вай аз Абай ба сол калонтар бошад ҳам, бо ӯ ҷӯрағи мекард. Абай аз бачагиаш медонист, ки агар падараш бо ин гуна одамон, хусусан бо чанд нафар оқсақолҳои обрӯманд машварат мекарда бошад, маънои ин чунин аст, ки як кори аз одат берунеро пеш гирифтани шудааст. То ин дам Абай дар ин гуна кенгошҳо иштирок намекард. Имрӯз падараш ӯро дафъаи якум ҷеғ задааст ва ин корро зоҳиран бо мақсаде кардааст.

Ҳамин ки Абай нишаст, пирамардҳо аз ӯ дар бораи тарзи зиндагиаш дар шаҳр, аз таҳсилаш ва ниҳоят аз саломатиаш пурсидан гирифтанд. Хусусан Қаратой, ки пирмарди хушчақчақи кушодарӯе буд, ба Абай меҳрубонӣ ва илтифот кард. Вай ба Абай нигоҳ карда истода писарони дигари Қунанбойро ҳам ёд кард.

— Тақичони ту ҷавони ҷасур аст, - гуфт вай, - бисёр чобуки ҳушёр...

Савол ва супориш:

1. *Мухтор Авезов чӣ гуна таҳсил кардаву дар кадом вазифаҳо кор кардааст?*
2. *Нависанда ба ном ва мероси классики адабиёти қазоқ Абай аз кадом давра шинос аст?*
3. *Нависанда дар оғози фаъолияти нависандагиаш чиҳоро навиштааст?*
4. *Повести нахустини нависанда чӣ ном дорад ва ба кадом масъала бахшида шудааст?*
5. *Романи «Абай» дар кадом давраи эҷодиёти нависанда таълиф гардидааст, мавзӯаш чӣ аст?*
6. *Миёни М. Авезов ва адабони тоҷик чӣ иртиботе вуҷуд дорад?*
7. *Порчаи додашударо аз романи «Абай» хонед ва мағнидод намоед.*

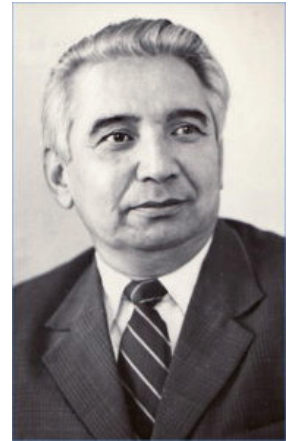
Ҷ

Г

ФОТЕҲ НИЁЗӢ

(1914-1997)

Адиби муборизу ватанпарвар дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) ҳам бо қалам ва ҳам бо тирӯ туфанг зидди душман - фашистони хунхор ба по хест, ҷангиду ҷангид. Ниҳоят дастболо шуд, шаҳди ғалабаро ҷашид. Бо ордену медалҳои ҷангӣ ба Тоҷикистони азиз, ҳамчун номаш, фотеҳ баргашт. Фотеҳ Ниёзӣ бо як ифтихору сарбаландӣ боз хома ба даст гирифт ва дар васфи қаҳрамонӣ ҷоннисорӣ фарзандони Ватан асарҳо офарид, ки бештари онҳо гӯё аз ҳодисоту воқеоти ҷангии нависанда буданд, ки дар либоси бадеият, бо як санъати воло ораста гардидаанд. Романи «Вафо», қиссаи «Димаи диловар», «Ҳисса аз қиссаҳои ҷанг», «Ҳар беша гумон мабар, ки холист» ва ғайра асарҳои барҷастаи адибанд, ки аз қаҳрамонӣ ҷоннисорӣ сарбозони Ватан ҳикоят мекунад.

Фотеҳ Ниёзӣ 18-уми апрели соли 1914 дар шаҳри бостонии Самарқанд дар оилаи хизматчи таваллуд ёфтааст ва соли 1997 дар шаҳри Душанбе зиндагиро падруд гуфтааст. Ӯ соли 1970 сазовори унвони олий - Нависандаи халқӣ

Тоҷикистон ва соли 1977 сазовори ҷоизаи ба номи устод Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ гардид.

Ҳоло барои шумо хонандагони азиз, пораеро аз романи «Вафо», ки дар бораи мардонагӣ ҷоннисорӣ сарбозони содиқи Ватан Сафар Одинаев, Мамарачаб ва дигарон қисса мекунад, пешкаш менамоем.

КОРНАМОИИ МАМАРАҶАБ (Ҷасле аз романи «Вафо»)

Мамараҷаб боз чизе гуфтани буд, вале аз роҳрав тӯп-тӯп қадаммони касе ӯро аз гап боздошт. Ҷар ду ба роҳрав нигоҳ карданд. Ба тарафи заминкан робитачии командири взводи сеюм меомад.

- Хуш, Костя?

- Барои шумо омадам. Зуд ба назди комвзвод, рафиқ сержант.

- Боз чӣ гап, аз ин ҷо ҳам кӯчро ғундоред-ку намегӯяд?

- Намедонам, ҳамаи командирони отделенияро ҷеғ мезананд.

Сафар сумка ва автоматашро ба гардан овехта аз блиндаж баромад. Аз роҳрав ба Мамараҷаб гуфт:

- Ту дар ҳамин ҷо бош, дур нарав.

-Хуб.

Дар блиндажи командири взвод - лейтенанти хурд Харитонов ғайр аз командири отделенияи чорум, дигар ҳама ҷамъ омада буданд. Сафар аз командири взвод иҷозат гирифта даромад ва аз паҳлуи командири отделенияи пулеметчиён чорзону нишаст. Комвзвод Харитонов дар пешгоҳи блиндаж, дар болои суфачае, ки дар пешаш аз тахтаи бараш сйчилсантиметрии кӯҳна столча сохта шуда буд, ба кадом як коғаз чашм дӯхта менишаст.

- Хуб, рафиқон! - Ҷама ба тарафи командири взвод Харитонов рӯ гардониданд. - Ман шумоёро барои бо як фармон хабардор кардан ҷеғ задам. Аз ҳамин шаб сар карда, мавқеи мо боз хавфноктар шуда монд. Немисҳо имрӯз субҳ хатти мудофиавии моро аз ду ҷо раҳна кардаанд. Қисмҳои танкӣ ва мотории онҳо ба тарафи мо фишор дода меоянд. Дивизияи мо фармон гирифтааст, ки ба мудофиаи марзаҳои худ ва зада баргардонидани ҳучумҳои душман тайёр бошанд. Имшаб навбати муҳофизаи посбоникунанда ба взводи мо супурда шуд. Отделенияи сержант Одинаев ва Клименко дар ду тарафи гарданаи тепшаи дуюм, ки дар рӯ ба рӯямон аст, дар посбонӣ меистанд. Ду отделенияи даҳ нафар дигар, то фармони махсус бояд барои ба разведка рафтан ҳозир бошанд. Фаҳмидед?

- Фаҳмидем, рафиқ лейтенанти хурд, - ҳама баробар ҷавоб доданд.

- Мумкин? - пурсид Сафар. Харитонов иҷозат дод. - Ҷойи посбонии отделенияи моро аз харита саҳеҳтар нишон медодед. - Мана, наздиктар оед, - гуфт Харитонов харитаи топографиро ба наздиктари худ кашида ва дастони ангуштонаш кӯтоҳ-кӯтоҳи худро ба рӯи харита монду баъд бо нӯги сурхи қалами дуранга ба ду нуқта доирачае кашид, ана ҳамин ҷо. Боз дар аснои ба иҷрои вазифа шурӯъ кардан худам ҳамроҳ рафта нишон медиҳам. Боз чӣ суол ҳаст? Дигар суол набошад, ба отделенияҳои худ рафта, тайёриятонро бинед. Расо дар соати 20 шурӯъ мекунем, - Харитонов ба соат нигоҳ кард. - Дар ихтиёри шумо боз чор соати комил.

Командирони отделенияҳо, пас аз шунидани фармон ба ҷойҳоишон рафтанд. Вақте ки Сафар ба заминкани худ наздик шуд, аз он ҷо садои думбра ва овози ба вай ҷӯршудаи Нозир мебаромад. Сафар бо кадом як мулоҳиза оҳиста-оҳиста қадам монду ба даромади заминкан расида, як дам рост истод. Ба гӯши вай овози думбра ва суруди Нозир аз ҳарвақта дида, чунон форами мерасид, ки гӯё аввалин бор мешунида бошад.

Нозир камарови бо овози на он қадар баланд, вале форами худ месароид:

*Ду қоши сиёҳ дорию мӯйҳои дароз,
Дар мактаби шӯроӣ ту мехони ба ноз.
Қурбони ду абруи сиёҳат бишавам,
Пеши мани зор ту кай меоӣ боз?*

Дар ҳангоми суруд Сафар як дам худро фаромӯш карда, фикран ба Тоҷикистон, ба водии Ҳисор, ба кӯҳсорони Қаротегину Дарвоз, дар кӯчаҳои тахту рости Сталинобод, ки дар ин шабу рӯзҳо саросар сабзапӯш шудаанд, сайругашт мекард. Аз Юнусбобо шармкунон бо Зебӣ дар таги кадом як ниҳоли боғчаи мактаб танҳо суҳбати ширин мегузаронд. Модараш ба гардани ӯ часпида ашки шодӣ, ашки пазмоншавӣ рехта, дере дар гирди сари ӯ парвона барин чарх мезад. Боз... боз... чӣ хаёлҳо, ки аз пеши назари вай намегузаштанд.... Лекин садои якбора хомӯшшудаи думбура ва суруд ҳамон замон

фикри Сафарро ҳам аз ин сайругаштҳо боздошт. Вай худ ба худ табассуме карду ба гирду атрофаш назар партофта, ба заминкан даромад.

Дар блиндаж Нозир, Мамараҷаб, Дадабой, Степан Шестак ном ҷанговари сибирӣ ва Аркадий Косенко ном ҷанговари украинӣ ба ҳамдигар ҷафс менишастанд. Баробари намоён шудани Сафар ҳама аз ҷояшон ҷунбида, илочи хеста берун баромаданро меҷустанд.

Сафар аз даромад нигоҳ карда, «Эҳе, қариб ҳамаи отделения дар ҳаминҷо-ку» гӯён, ҷанговаронро ба нишастан таклиф карда худашро берунтар гирифт. Солдатҳо якта-якта берун баромада, камтар дилхушӣ кардани худро гуфтанд. Сафар ҳам ин кори онҳоро маъқул шуморида ба Нозир таҳсин хонд:

- Бале, камаровӣ!

- Гоҳ ғамзаю усул, гоҳ худою расул, рафиқ сержант, - ҷавоб дод Нозир.

- Нағз, бисёр нағз кардӣ, камаровӣ. Боз кӣ медонад, ки ин ғамзаю усулҳо кай мешуда бошад, - гуфт Сафар ва ба Нозир шарҳи ин суханро фаҳмонд.

- Боз пагоҳ-бегоҳ нақораи ҷанг баланд мешудагӣ барин. Сафар ин суханро гуфту чашмаш ба уфуқ афтод. Офтоб сурхчатоб шуда, ба сӯйи ғарб фуру мерافت.

Дар рӯйи ҳамон уфуқи оташвор хол-хол нуқтаҳои сиёҳ пайдо мешуданд ва онҳо ба назар торафт калонтар менамуданд. Сафар як дам нафасашро ба дарун кашида, хомӯш монд. Ҷанговароне, ки дар пеши ӯ буданд, мисли вай ба ҳамон сӯ нигоҳ карда монданд.

Диққати онҳоро овози фавқулода баланди кадом як кас, ки парвози ҳавопаймоҳои фашистиро хабар меод, бурид. Ҳама яроқу аслиҳаи дар окопҳо ва майдончаҳо истодаро ба камарҳои траншея ва окопҳо руст карда, худашон ҳам пинҳон шуданд. Дар як дам атрофро хомӯшӣ фаро гирифт. Акнун ғурғури самолётҳо баландтар шунида мешуд. Ғайр аз ин, аз ким-куҷо ғичир-ғичири чархи вайронаи ароба ва бо қаҳр дашномдиҳии касе низ ба гӯш мерасид.

Самолётҳои вазини бомбаандози немисҳо, ки дар зери ҷимояи қиркунандагон парвоз мекарданд, бо ғулғулаи худ осмонро пур

карда, ба болои мавқеи ротаи лейтенант Осмухин расиданд. Ин сафар самолётҳо аз ҳарвақта пасттар ва бо суръати сустртар парвоз мекарданд.

Ҳамин ки самолётҳои бомбаандоз аз болои мавқеи рота хеле дуртар гузашта рафтанд, яке аз он ду «Мессершмити» қирқунанда, ки гоҳ аз пеш, гоҳ аз қафо парвоз мекарданд, аз роҳи худ баргашта якбора сарозер омада, майдону роҳҳоро аз пулемёти худ тирборон кардан гирифт. Самолёт чунон ба замин наздик мепарид, ки лётчики он равшан дида мешуд. Ҳар бори як қатор тир андохта гузаштан лётчик сарпӯши кабинаи худро кушода, сарашро бароварда, ба қафояш нигоҳ мекард. Ҳамин тавр вай се-чор сарозер омада, баъд боз аз қафои шарикони худ шитобида рафт.

Баъди аз чашм ғойб шудани қирқунанда, ҷанговарон аз паноҳгоҳҳо яке аз қафои дигар берун баромаданд ва зуд аз ҳамдигар ҳолпурсӣ карданд. Ҳама ҳаёт ва безарар будани худро меғуфтанд. Аммо баногоҳ касе аз дур ончунон фарёд бардошт, ки гӯшу чашми ҳама баробар ба он сӯ дӯхта шуд.

Дар сари он роҳи калон, ки аз паҳлуи чапи мудоғиагоҳи рота мегузашт, як марди кулӯтариши синабараҳнаи сарлуч ришу мӯйҳояшро харошида-харошида, гоҳ ба замин меафтод ва гоҳ бархоста ба чор тараф даст ёзонда ёрмандӣ металабид.

Сафар бо ҷанговаронаш ба он сӯ давид. Каме дуртар аз он чойи исти мардак, дар қарибии чӯйбор аробаи чорчарҳае меистод, ки дар болаш лаку-лукҳои бисёре бор карда шуда буд. Дар пеши он як писараки нӯҳ-даҳсола нӯги лачоми аспро маҳкам дошта рӯ ба замин наҷунбида мехобид.

Яке аз ҷанговарон писаракро зуд аз чояш бардошта рӯболо хобонид. Вай бечон буд. Аз сари синааш то болои нофаш олукаи хун буд. Мардаки кулӯтариш ва дар паҳлуи вай занаки миёнасоли мӯсиёҳ худро ба болои мурдаи писарак партофта, чунон фиғону нола мекарданд, ки дили дигарон ҳам аз нолаи онҳо об мешуд.

Ин писараки ҳанӯз ба камол нарасида, ки ҳамроҳи падару модараш хонаю чойи худро партофта, аз дасти истилогарон ба ақибгоҳи

дур паноҳгоҳ кофта мерафт, қурбони тири ҳамон лётчики қиркунандаи немис шуда буд.

Ҷанговарон бо фармоиши Осмухин ва Ванюшин, ки онҳо низ ба сари ин воқеаи хунин расида омада буданд, ҷасади писаракро бардошта, аз сари роҳ ба миёнаҷойи як пали замини корам бурданд. Дар он ҷо барои ӯ қабр кофта, ин писари бемаҳал қурбоншудаи соҳили Донро ба оғӯши хоки Дон супурданд.

Падару модар дар байни ним соат дар доғи писар девонавор ҳушу ҳаёли худро гум карда, аз болои қабр сар намебардоштанду хоки ӯро ба ашкҳои худ тар мекарданд.

Дар болои қабр салюти кӯтоҳи автомату милтиқҳои ҷанговарон садо дод. Падари писарак аз ҷояш хеста ба кифти Сафар, ки вай дар паҳлуяш истода буд, даст партофта, сарашро ба синаи ӯ монду бо овози пуралам гуфт:

- Фарзандонам, ҳаққи хуни ин бародари аз дасти Гитлер ҷавонмаргшудаи худро ҳам фаромӯш накунад.

Мамараҷаб ба сари қабр омада, зани дар болои он хобидаро оҳиста бардошт ва ӯро ба пеши аробаи чорчарха, ки ҷанговарон онро рост карда, чизу чораҳои ба ҳар сӯ тити парешон шудаашро ҷо ба ҷо карда буданд, оварда ба он савор кард. Ароба ба таври ҳузновар нолишкунон боз ба роҳ даромад.

Мамараҷаб аз паси ароба хеле нигоҳ карда монд. Дар ҷашмони пилкҳояш варамкардаи вай ашк ҷӯшида буд. Дандонҳои ӯ асабонӣ ғичиррос мезад.

Вақт аз поси шаб гузашта, ситораи парвин ба шимол хамида буд. Аз он теппаи зинамонанд саҳрои пасту баланд каф барин намудор шуда меистод. Аз тарафи рости теппа пайраҳае торафт қачу қилеб шуда, ба гандумзори поён даромада мерафт, аз тарафи чап бошад, камтар замини ҳамвор ва баъд се-чор пастхамиҳое, ки рӯйи онҳоро хасу хошоки хушк зер карда буд, ба ҷашм меафтоданд. Хомӯшии шабро ғайр аз садои тӯпҳое, ки аз дур шунида мешуд ва ба онҳо гӯш одат карда буд, боз ҷунин ҷирросзании мӯру малахҳо ва баъзан овози ҷуғзе вайрон мекард. Осмонро тез-тез ғур-ғури ба худ хоси

самолётҳои бомбаандози немисӣ фаро мегирифт. Дар ҷануби шарқӣ, дар шарқ, шарқи шимолӣ ва дар ғарб, ба торикии шаб нигоҳ накарда, уфук сурху сафедча метофт. Ҳанӯз рӯзона мегуфтанд, ки дар ғарб тамоми заминҳои гандумзор оташ зада шуданд, дар қафо бошад Калач, Абганерово ва боз якчанд стансияҳои роҳи оҳан ва маркази шахру районҳоро немисҳо бомбаборон кардаанд.

Дар ҳамин вазъият навбати дар қаровулии саҳрой истодан ба Мамарачаб ва Степан Шестак омада буд. Сафар бо ҳамроҳии онҳо ба гарданаи теппа хомӯш хамида баромад.

Дар ин чо Дадабой ва Аркадий Косенко дар посбонӣ меистоданд.

- Хомӯш, ман! - гуфт Сафар ба Дадабой, ки вай аз ҷойи худ ҷунбида «Кист?» гуфт. - Чӣ гап?

Хотирҷамъӣ, рафиқ сержант, - пичиррос зада ҷавоб дод Дадабой.

- Ягон чизро пай набурдед?

- Пашша ҳам пар назадааст.

- Хуб, постро ба инҳо супореду худатон аз қафои ман оед.

- Марҳамат, Мамадполвон, - гуфт боз шӯҳӣ карда Дадабой, - чашмакаторро калонтар кушода меистед, уко, боз ягон кас аз почекатон қапида ба поён ҳаво надихад, ҷӯраҷон!

- Гапро бисёр накарда, тезтар гузар! - гуфт Мамарачаб ва ба окопи то зону кофташуда даромад. Степан ҳам ба окопе, ки аз вай се-чор метр дуртар буд, рафта фууромад.

Сафар вазифаҳои ҳардуи онҳоро такроран фаҳмонда дод ва аломати сигналро ҳам гуфт:

- Боз дар гафлат намонӣ, Мамарачаб? - таъкид кард Сафар.

- Хотирҷамъ бошад, рафиқ сержант, Мамарачаб, Дадабой барин аз пар задани пашша ҳам беҳабар наместонад.

- Чашматро сӯзан. гӯшатро сих кун! - гӯён Сафар бо ҳамроҳии Аркадий Косенко ва Дадабой Ёрматов ба поёни теппа фууромада рафт.

Мамарачаб дар окоп кулайтар дароз кашида, ба тарафи Степан рӯ гардонд ва бо забони нимколаи русӣ аз ӯ пурсид:

- Стёпа! -Ҳа.

- Мо ҳам ҳозир одами чандон хурд не-а?

- Набошад-чӣ. Тақдири як қисми калон дар дасти мо бошаду...

- Ба гумонат немис ба ҳамин чоҳо меомада бошад?
- Шайтон медонад. Ҷанги дар он тарафи Дон шударо дар хотир дорӣ, бе ҳеҷ огоҳӣ дар байни як-ду соат бо немис даст ба гиребон шуда будем.

- Лаънатиҳо танку машинаи бисёр доранд. Ҳеҷ вақт пиёда намегарданд.

- Ба хаёли ту мо магар танку машина надорем?

- Ҷу, аз рӯзе, ки ба фронт омадам, як бор ҳам ба машина савор нашудаам.

- Қисми мо пиёдагард. Агар қисми моторикунонда мешуд, аз болои автомашина намефуромадӣ.

- Кайф кайфи ҳамонҳо будааст. Ақиб гурезад ҳам, ба пеш равад ҳам, худӣ комиссар барин доимо машина тайёр.

- Не, чӯра, кори онҳо ҳам он қадар хуб нест.

- Чаро?

- Барои автомашина роҳи ҳамвори васеъ даркор, ин хел роҳ дар ҳар ҷо ҳам шудан намегирад, ба болои ин, худо накарда, агар чашми самолёти немис афтида монад, баъд ҳолат хароб.

- Набошад, хамааш ҳам як бало гӯй.

- Не, ин хел ҳам не. Аз ҳама хубаш қисми пиёдагард. Бесабаб нест, ки ўро модари қўшунҳо меноманд. Агар дурусттар замин канда, панаҳ шавӣ, Ҷабраил ҳам туро ёфта наметавонад. Душман, ки омад, аз қаъри замин хестагӣ барин, ба ногаҳ ба сараш ҳамла мекунӣ, самолёташ ояд, дарҳол ба чор тараф паҳн шуда, зуд аз чашмаш ғойб мешавӣ - гӯён Степан торафт бештар донишмандии худро нишон додан мехост.

- Шабу рӯз пиёдагардиро намегӯй? - пурсид Мамарачаб.

- Бехтар ин, ки ҳамеша пиёда гард. Агар доимо савори автомашина гардию ягон ҳодиса шуда автомашина аз саф баромада монад, баъд наркоми бекор шудагӣ барин, хеле вақт пиёда гашта наметавонӣ.

- Ин гапат ҳам маъқул, - гуфт Мамарачаб ва пурсид, - Стёпа, синнат чанд?

- Чаро якбора синнамро мепурсӣ?
- Хеле бачаи гапдон будӣ. Хотирчамъ бош, ин ҷанг як ману ту не, кӯдаки дар гаҳвора бударо ҳам гапдон мекунад. Худи ту ба чанд даромадӣ?

- Бисту сеи пурра.

- Аз ман як сол хурд будай. Зан дорӣ?

- Не, - гуфт Мамараҷаб ва аз ин суоли Степан як дам хаёлаш парешон шуд.

Баъд худи ӯ аз Степан пурсид:

- Ту чӣ?

- Зан надораму маҳбуба дорам. Тӯй ҳам карданӣ будем, лекин ана ин ҷанги фалокат сар шуда монд.

- Ҳозир ҳам ҳамон маҳбубаат ҳаст? Мактуб менависад?

- Ҳаст, дар Урал, дар заводи тўпсозӣ кор мекунад. 45 миллиметраи танкзанро ҳамонҳо месозанд. Ана ту гапдониро аз вай шунав. Пулемёти «Максим» барин. Як сар кунад, то ҳамаи лентаи гапро тамои накунад, намемонад... Дирӯз боз хат кардааст.

- Хӯш чӣ менависад?

- Навиштаҳояш аз фармони командири дивизия ҳам зӯртар гӯям. хато намекунам. ҷӯра. Албатта дар аввали хат салому табрикҳои ширадор... Баъд аз ҳамаи онҳо ба ҷароҳат қаламфурпошӣ сар мешавад... Менависад, ки «Чӣ, магар қафо гашта - қафо гашта то Урал омаданӣ ҳастӣ?... Ба ваъдаҳои дар ин ҷо додаат вафо карданро фаромӯш кардӣ? Дугонаҳои ман ҳар бори аз ту мактуб гирифтнам бо пичингу киноя мепурсанд, ки Стёпа ба тарафи мо боз чӣ қадар наздик омадааст. Агар иҷозат медоданд, ҳозир худам ба даст яроқ гирифта ба фронт мерафтам. Мо, одамони ақибгоҳ шабу рӯз барои шумо кор мекунему шумо бошед, аз ақибгардӣ шарм ҳам намекунед». Дар охири мактуб чунин навиштааст ва зери онро хат ҳам кашидааст: «Стёпа! Хоҳӣ, ки ояндаи ҳаёти мо хушнуд, саодатманд бошад, ба гитлерчиёни лаънатӣ амон надеҳ! Куш, бисёртар куш! Қир кун! Аз хокамон зада пеш кун! Умедворам, ки дар рӯзҳои нағз, дар соатҳои интизорӣ бо гармони дӯстдоштаи худ суруди ғалабаро

навохта меойй ва ин вафо ба ваъдаҳои якдигарамон мешавад». Ана шумидӣ?

- Ҳа, хақиқатан ҳам духтари доно будааст.

- Доно ҳам гапмӣ. Хайр, зинда бошем. никори худро аз душман меситонем.

Чӣ гуфтӣ, Миша? (Мамараҷабро ҷанговарони рус Миша меномиданд).

- Албатта, агар омада монад, худи ҳамин шаб дандонҳои мо мешиканем, - гуфт Мамараҷаб, ки гапҳои Степан Шестако шумида боз дили ӯ ба ҷӯш меомад ва торафт аз саргузаштҳои худ бадтар ба ғаш омада, худ худро коҳиш медод. Вай дар гирдоби ҳамин ҳаёли ӯ фуру рафта буд, ки овози «ширикки» ӯро ба худ овард.

- Чӣ гап шуд? - пурсид бесаранҷомона Мамараҷаб.

- Қулфи автоматро санҷидам, - ҷавоб дод Степан.

- Ту ҳам ҷойи автомат санҷиданро ёфтӣ.

- Мабодо кор накарда монад гуфтам. ҷӯра.

- Шарти тир баромада равад, баъд чӣ мешуд? Як худат садҳо касони дар ақибамон бударо бесаришта мекардӣ.

Мамараҷаб аз ин таъкиди худ, ки камтар бо қаҳр баён мекард, мамнун мешуд.

Вай якумин бор, мисли командир. бо ин хел овози катъӣ муомила мекард. Пас аз ин ӯ дар фикраш чӣ гуна масъулият хис кардани худро фаҳмида. ба гирду пешаш бо диққати том назар афканд.

Як соат, ду соат, се соат вақт гузашт. Аз сабаби он, ки дар як ҷо наҷунбида, бодиккат ба атроф нигоҳ карда менишастанд, чашмони ҳар ду солдат, мисли донаи анор, суп-сурх шуда буданд. мижаҳо ба кавоқ вазнинӣ кардагӣ барин, пеши чашмони онҳоро мегирифтанд. Вале ҳисси масъулият ва қарзи адои хизмат иродаи солдатии онҳоро торафт мустаҳкам нигоҳ медошту ба ғафлатмонӣ роҳ намедод. Ҳамин тавр вақти дар пост истодан қариб ба охир мерасид. Шаб аз нисф гузашта, торикии пеш аз дамиши субҳ заминро фаро гирифта буд. Мамараҷаб ин вақт мижа назада ба пеш нигоҳ мекард.

Степан Шестак оҳиста - «Миша!» гуфту Мамараҷабро ҷеғ зад. Мамараҷаб ҳам «ҳа» гӯён рӯяшро нагардонда ҷавоб дод.

- Ту Кировро медонӣ?

- Ҳа, медонам. Ба номи вай дар деҳаи мо колхоз ҳам хаст, одами бисёр нотик буд мегӯянд.

- Ман дар кадом як китоб як сухани дар солҳои вазини ҷанги граждани гуфтаи ӯро хонда будам. Медонӣ чӣ мегӯяд: «Шаб чӣ кадар торик бошад, ситораҳо ҳамон кадар равшан медурахшанд».

Мамараҷаб беихтиёр чашм ба осмон дӯхт.

Осмон пур аз ситора буд. Гоҳ паст, гоҳ баланд милт-милт дурахшидани онҳо чунон зебо менамуд, ки кас аз тамошошон сер намешуд. Баъд аз ба осмон нигоҳ кардан, Мамараҷаб чашмашро аз он ҷо қанда, ба пешаш нигоҳ карда гуфт:

- Боз дар тамошои ситора шуда, аз пост беҳабар намонам.

Аз нав чашми ӯ ба пеш дӯхта шуд. Дар ин асно аз дур ғурриши мотори самолёт торафт наздик шунида мешуд, вале ин ғурриш ба болои сари онҳо наомада, боз ғоиб гашт. Аз мобайн бист - сӣ дақиқа нагузашта Степан пичиррос зад:

- Тсс, аз чап нуктаи сиёҳ намуда истодааст.

- Ку? - пурсид Мамараҷаб рӯяшро ба ҳамон тараф нигаронида.

- Нағзтар нигоҳ кун, ана, боз ғоиб шуд.

- Хомӯш, овозат набарояд! - гуфт Мамараҷаб аз нуктаи сиёҳ пай бурда ва боз ба ҳамон сӯ бодиккдт чашм дӯхт.

Сиёҳӣ аввал якто, баъд дуто, сето шуд. Мамараҷаб автоматро ба тиркушой ҳозир карда:

- Исто! Кӣ меояд?! - гӯён садо баровард. Баробари овози вай ҳар се нуктаи сиёҳ ғоиб шуд. Боз якчанд вақт нагузашта, ҳамон нуқтаҳои сиёҳ аз нав пайдо шуданд. Ин сафар сето не, чорто ва панҷто шуданд.

Мамараҷаб ба Степан фармуд, ки мушак парронад. Степан мушакпарронакро ба ҳаво бардошта куланги онро зер кард. Мушак напаррид.

- Лаънатӣ! Мушаки пуч будааст. Ана акнун, бароварда хам намешавад.

Степан саросемавор харчанд зӯр занад ҳам, мушаки напаридаро аз мил бароварда натавонист. Мамарачаб фурсатро аз даст надода Степанро барои хабаррасонӣ ба назди сардори постҳои муҳофизаткунӣ фиристод.

- Гранатахоро ба ман монда рав.

Степан хазида-хазида ба окопи Мамарачаб омаду ду гранатаи худро ба паҳлуи вай гузошта, «Маҳкам исто!» гуфт ва боз хазида-хазида аз гарданаи теппа ба пастӣ фуromaда рафт. Степан аз теппа ба пастӣ фаромада ғоиб шуда буд, ки боз нуқтаҳои сиёҳ паси ҳам аз ҳар ҷоҳар ҷойи пастхамӣ пайдо шуданд. Онҳо гоҳ намуда, гоҳ ғоиб шуда, ба тарафи чап ҳаракат мекарданд. Ин ҳаракати нуқтаҳои сиёҳ Мамарачабро бадтар ба шубҳа мегузошт. Вай дархол гумон бурд, ки сиёҳиҳо аз тарафи чап ба қафои теппа гузаштани ҳастанд.

Аз ин теппа то ҷойи подразделения бо роҳи рост қариб шашсад ҳафтсад метр буд.

Вале дар доманаи теппа чуқурии хорзоре буд, ки онро аз тарафи рост давр зада гузаштан лозим буд. То рафта омадани Степан камаш понздаҳ-бист дақиқа вақт лозим буд. То он вақт хомӯш истодан, шахсони номаълумро аз чашм ғоиб карда, ба истгоҳи қисм роҳ додан лозим буд. Бинобар ин, Мамарачаб, аввало мувофиқи қоидаи талаби адои хизмат ва сониян аз рӯйи он орият ва ҳисси интиқом, ки дар ин муддат дар ӯ ҳосил шуда буд, барои ба задухӯрди тан ба тан даромадан аҳд кард.

Вақте ки сиёҳии якум ба паҳлуи чап боз пештар мерафт, Мамарачаб лаби поёни қарахшбастаашро ба зери дандонҳои пешаш гирифта, мили автоматро ба ҳамон сиёҳӣ нигаронида кулангро зер кард.

Аз паси тири автомати ӯ аз пеш ҳам тир кушода шуд. Мамарачаб аз окопаш баромаду хазида-хазида ба тарафи окопи Степан рафт. Аз он ҷо сиёҳӣ боз наздиктар дида мешуд. Дар пеши чашми вай, дар бист-биступанҷ метр пастӣ ду сиёҳӣ меҳазид. Мамарачаб якумин

бор бо шумораи зиёди душман танҳо як худаш рӯ ба рӯ шуда буд. Шояд аз ҳамин сабаб бошад, ки вай ба ҳаяҷон меафтод, нафасгириаш душвор мешуд, дилаш ғайри одат чунон беқарор мезад, ки ҳатто гуп - гупи ўро худаш ҳам мешунавид.

Хомӯшии беинтиҳо ва дар торикии ғафс танҳо дар як теппа мондан ваҳро зиёд мекард. Вале ин вазъият дер давом накард. Ҳамон лаҳзае, ки ду сиёҳии аз тарафи чапи теппа ҳаракаткунанда дар як ҷо истода монд, ба гӯши Мамараҷаб садои гучур - ғучур гапзанӣ расид. Вай як дам нафасашро ба дарун кашида, ин гапзаниро бодикқат шунидан мехост. Аммо гуп - гупи дили ба ҳаяҷономадаи вай аз назди гӯшҳояш дур намешуд ва дар ҳамин ҳолат ҳам ў якчанд калима суханро базӯр шунида гирифт. Мамараҷаб баъд аз ҳамин боварии комил ҳосил кард, ки дар рӯ ба рӯи вай албатта одамоне ғайр, одамоне, ки бо нияти сиёҳ омадаанд, истодаанд. Аз паси ҳамин мулоҳиза дарҳол дасти Мамараҷаб ба граната дароз шуд... Дастони ангуштонаш дароз-дарози камгӯшти вай ҳанӯз банди гранатаро надошта, се - чор тири ҳарранга аз болои сар ва паҳлуи вай шуввас зада гузаштанд. Мамараҷаб синаашро боз чафстар ба замин дода сарашро ба девори окоп панаҳ кард.

Ин тирҳои ҳарранга гумони ўро боз бештар тасдиқ карданд. Дандонҳои ў ба ҳамдигар хӯрда ғичиррос мезаданд, ғазаб ҳокими тамоми азму ихтиёри вай гардид. Мамараҷаб дар ҳамин ҳолат якбора сарашро аз окоп боло бардошта, саҳт ба пеш чашм дӯхту дасти рости граната доштаашро ба ҳаво бардошта, баъд бо тамоми кувва онро ба дур ғурронд. Худи ҳамон сония ба гирду пеш таркиши саҳт садо дода, оҳанпораҳо ҳуштак кашида ба ҳаво париданд. Баъд аз таркиш Мамараҷаб боз ба нишебии теппа чашм дӯхт. Дар пеши назари ў кунда барин сиёҳӣ ба чор - панҷ метр поён ғелида рафт. Аз ин ў гӯё ғизои рӯҳӣ гирифт. Вай боз ба гранатаи дуҷум даст дароз карда буд, ки дуртар аз нӯги пойи худи вай гранатаи аз пеш партофташуда таркида, аз по то сараш ба хоку дуд чӯлид. Аммо Мамараҷаб ҳеҷ чизро ҳис ва писанд накарда, кифташро чунбонда боз гранатаи дуҷумро ҳаво дод. Пас аз таркиши гранатаи дуҷум ба сари вай чунон тир борид, ки ба вай имкони сар бардоштан намерод. Бо вучуди ҳамин

Мамарачаб бо дасти чапаш тирдон, бо дасти росташ аз гардани кундоқи автоматаш дошта, аз рост ба чап, баъд аз чап ба рост тир кушод. Боз як гранатаи дигар ба паҳлӯи рости ӯ афтода таркиду ба сӯйи вай хоку кулӯхи оҳанпораомехтаро оварда зад. Рӯйи рости вай, ки ба кундоқи автомат ҷафс карда шуда буд, зараре надиду вале дасту ангуштонашро чизе сӯзондагӣ барин шуд.

Мамарачаб дар ҳамин вақт ҳам, ба ҳеҷ чиз эътибор надода, аз задухӯрди тан ба тан даст намекашид. Вай боз гранатаи сеюмро ба даст гирифта буд, ки аз қафои ӯ, аз гарданаи теппа пулемёти «Максим» ба кор даромад. Мамарачаб, ки ба чашмонаш хун ҷӯшида, дасту пояш маҷрӯх гашта буд, ин пулемётро, ба ҷӣ фикр рафта, пулемёти душман хаёл карду, ба ақибаш гашта, дасти гранатадошташро ба ҳаво бар-дошт. Дар ҳамин асно Степан ба паҳлуи вай хазида омада: «Миша! Одамони мо омаданд!» - гӯён дасти гранатадори ӯро маҳкам дошт.

Худи ҳамон шаб, ба тамоми дивизияи полковник Людников маълум шуд, ки қувваҳои пешчанги гитлерчиён ба самти марзаҳои мудофиавии ӯ, бо қувваи калон зер карда меоянд. Разведкачиёни немисҳо, ки онҳоро Мамарачабу Степан ярадор карда буданд, дар тергав нишон доданд, ки қисмҳои танкӣ ва моторикунонидашудаи онҳо аз субҳи рӯзи дигар дер намонда, бояд ба ин ҷо расанд ва хатти мудофиавии нави қисмҳои советиро раҳна карда, ба сарзамини Волга бароянд.

Тамоми шаб дар изтироб гузашт. Дар подразделенияҳо тайёри ба ҷангҳои дар пешистода як дақиқа хомӯш намешуд.

Пагоҳии барвақт самолётҳои душман мавқеи ҷанговарони моро саҳт бомбардон карданд. Баъд аз ҳуҷуми самолётҳо тӯппаронии пеш аз ба ҳамлагузарӣ сар шуд. Снаряду минаҳое, ки гоҳ дар пеш, гоҳ дар кдфо, ё аз ду паҳлу метаркиданд, ҷангу хоки заминро ба ҳаво бардошта, имкони чашм кушода нигоҳ кардан намедоданд. Аз тӯппаронии пай дар пай замин меларзиду гулдур - гулдур садо меод. Осмонро тирагӣ фаро мегирифт. бӯйи ғализи дуди борут ба дишоғи моғи нафастиро танг мекард.

Ин оғози ҳамлаи немисҳо барои раҳна кардани хатти мудофияи дивизияи полковник Людников буд. Аз отделения ба взвод, аз взвод ба рота, аз рота ба баталён, аз баталён ба полк ва сонӣ ба дивизия дам ба дам дар бораи вазъияти хатти пеши ҷанг, ҳаракату амалиёти душман маълумот меорафт.

Ҳамон даме, ки оташи тӯпҳои душман ба дарунтари хатти мудофия нигаронида шуд, аз тарафи чап ва аз рӯ ба рӯи ҳамон теппае, ки шаби гузашта Мамарачаб дар он ҷо дар пост истода буд, гулгулаи мотори танкҳо баланд гардиданд. Онҳо аз бешазорҳои дур, аз замини гандумзор, аз роҳи машинагард яке аз ақби дигар аввал нуктаи сиёҳ барин, баъд оҳиста-оҳиста куттӣ барин, сонӣ хонача барин ва дар охир фили хартуми худро рост карда давидагӣ барин, аз мили каме ба ҳаво майлкардашон беист оташ фишонда, чор тарафро бо гулгулаи мотори худ фаро гирифта меомаданд.

Аз байни ҳамин садои гулгулае, ки заминро осмонро фаро гирифта буд, ба гӯш садои баланди аз даҳан ба даҳан гузаштаи тӯпчиёни мо шунида мешуд:

- Нишон фалон, фалон кадар чаптар - ба сӯи танки душман бо снаряди зиреҳзан оташ!

Баъд аз гулдурросзании тӯпҳои мо пеши роҳи танкҳои душманро ҷангу ғубори дудомези ғафс фаро мегирифт. Лаҳзае онҳо аз назар гоиб мешуданду вале боз роҳи худро дигар карда, ба пеш зер карда меомаданд. Боз оташ, боз ҷангу хоки дудомез ҳаворо пур мекард. Лекин танкҳое, ки дар зиреҳи худ нишони фашистӣ доштанд, аз пешу кдҳои ҳамроҳони худ, ки дар ҳар ҷо ҳар ҷойи гандумзор ва роҳҳои машинагард мисли паҳли оташгирифта месӯхтанд, гузашта, ба пеш меҳазиданд. Аз ҳама аввал ин танкҳо ба сӯи тӯпҳои танкзани ба онҳо амоннадиҳанда мешитобиданд. Ана он танке, ки аз гандумзор ба тарафи роҳ гузашта буд, ба сӯи тӯпе пеш рафт, ки вай дар канори роҳ, дар миёни ҷӯйбори хушк истода оташ мекушояд. Меҳоҳад ҳамин ҳозир ўро ба зери тасмачархҳои худ гирифта маҷак кунад. Бист метр. Понздаҳ метр. Рост, рӯ ба рӯ омад. Ана паҳлуи ҳудашро ба вай рост гардонд. Ана, ҳозир тӯп ва расчёти ўро мисли

наҳанг ба доми худ хоҳад кашид. Садои тӯп ва аз пайи вай боз як таркиши гӯшкаркунанда. Ҳалқаи дуди ғафс аввал сафедчатоб ва баъд торафт сип-сиёҳ ранг гирифта, танку тӯпро аз чашм ғоиб сохт. вале худӣ ҳамон дам аз оғӯши он ҳалқаи дуду оташ забона заду пас аз вай танки аз қафо оянда ҳам, аспак барин, дар ҷояш чарх зада истода монд.

Овози кадом як ҷанговаре баланд шуд:

- Бале, офарин! Танки дуҷумро ҳам зад!

Баробари ин овоз, касе боз фарёд зад:

- Ба муқобили пиёдааскарони душман, оташ! Боз як садои дигар фармон меод:

- Оташ ба қафои танкҳо, ба сӯйи солдатҳои душман, оташ!

Аз паси танкҳои даргирифта, вайроншуда ва танкҳои дар ҳар ҷо камингирифтаи немисӣ солдатҳои либоси кабудпӯш, ки остинҳояшон барзадагӣ ва ду дасташон ба автоматҳояшон буд, аз як сари палҳои замин то сари дигари вай қатор-қатор саф кашид. бо ғалоғулии бетартиб ба пеш метохтанд ва ҳамин, ки аскарони мо бар зидди онҳо аз тӯпу пулемёту автомат оташ мекушоданд, ҳамон замон қафони мегурехтанд.

- Ин подаи гӯсолаҳоро бин! - гуфт Сафар, ки ба обу арак ғӯтида граната дар даст дандонҳояшро сахт ба ҳам совида, бо шиддат ба пеш нигоҳ мекард.

Аз нав боз як гурӯҳ танкҳо ба пеш хазиданд. Онҳо аз паҳлуи рости чапи тепаи якум, ки онро ҷанговарони Осмухин мудофия мекарданд, гузашта, бевосита ба дарунтари мудофиягоҳи рота зер карда даромаданӣ мешуданд.

Аз заминкан ба заминкан, аз хандак ба хандак фармоне паҳн шуд, ки ба муқобили танкҳои душман бо гранатаи зиддитанкӣ ва шишаи даргиранда мубориза баранд.

Дар паҳлуи чап, дар он ҷое, ки бо оташи тӯпи зидди танкӣ ду танки немис аз қор бароварда шуда буд, болои ҳам се танк пайдо шуд, дар паҳлуи рост ҳам ду танки дигар ва аз рӯ ба рӯ боз се танки дигар бо оташфишонӣ ба солдатҳои худ роҳ кушода меоманд. Танки дуҷум, ки аз роҳи паҳлуи чап пеш мерафт, охир ҳамон тӯпи

танкзанро, ки аз ҷўйбор истода оташфишонї мекард, бо тасмачархи рости худ маҷақ карда, ба тарафи мавқеъҳои взводи якуми рота рох гирифт. Аз рост ҳам ҳамон ду танк бо тўпу пулемёти худ ба ҷанговарони мо имкони сар бардоштан намедод.

- Ба ҷойи ман гузар, - гуфт Сафар ба Дадабой ва худаш дар даст гранатаи зиддитанкї хамида-хамида ба паҳлуи рости теппа давид ва аз гардани теппа синаашро ба замин ҷафскунон ҳафт ҳашт қадам поёнтар хазиду ба як ҷуқуриё, ки онро таркиши бомба қариб ним қади одам кофта буд, даромад.

Вай ба ҷуқурї даромаду ҳамон дақиқа танки ба доманаи теппа хазид истодаро ба нишон гирифт. Ҳамин, ки танк синаашро ба тарафи шимол гардонда, аз гардиши ҳамвортари теппа пеш рафтани шуд, гранатаи танкзани Сафар ба ҳаво парид ва то мижа задан таркише атрофро ба ларза овард.

Таркиши сахте ҳаворо ба ларза оварда, хоку чанги бисёре ба болои Сафар мисли борон мерехт. Вай дар ҳамин ҳолат чашм пўшида накшаи нав кашиданї шуда буд, ки аз паҳлуи рости ҷуқурї тасмачархи як танки дигар, як канори девори ҷуқуриро пахш карда гузашт. Сафар худашро ба тарафи чапи девори ҷуқурї гирифта, ба вай мисли парвона зич часпид. Тасмачарх қариб ними ҷуқуриро бо замин ҳамвор карда, бо гурриши зўр ба теппа баромада рафт.

Сафар чашм кушода чизеро намедид, гўшҳои вай гуввас мезаданд, сари худро кунда барин вазнин ҳис мекард. Ними танаш дар зери хок монда, пойҳояш аз беҳаракатии хун вичиррос мезад.

Ўро тирандозию оташфишонии тўпу туфангҳои рафиқони ҳамроқаш, «ура» - и тавонои ҷанговарони советї баргашта ба ҳуш овард. Вай бо дасташ хоки ба болояш зершударо ба як сў кашиданї шуда хеле зўр зад. Ангушту нохунҳояш сахт ба дард омаданд, дармонаш хушк шуда, боз сараш чарх зада беҳол гашт.

Баъд аз барбод рафтани ҳамлаи сеюми худ, немисҳо маҷбур шуданд, ки баргашта дар хуруҷгоҳҳояшон мустаҳкам ҷойгир шуда, гоҳ - гоҳ мавқеи ротаи Осмухин ва дигар подразделенияҳоро ба зери оташи миномёту пулемёт гиранд.

Ҳамин тавр рўз ба охир расид. Он маҳалле, ки дирўз ҳамин вақт

хомӯш буд ва ягон овози тир намебаромад, акнун ба хатти аз ҳама пештари ҷанг табдил ёфта буд. Ба ҷойи чир-чири мӯру малаххо аз чор тараф садои автоматӣ пулемётҳо баланд мешуд. Тирҳои хар-ранга мисли ситораҳо аз ин сӯ ба он сӯ ва аз он сӯ ба ин сӯ парида, мушакҳои сурху кабуд, зарду сафед чор атрофро равшан мекарданд.

Сафар ба девори окопи худ такя карда, аз Дадабой воқеаи Аркадий Косенко ва Қурбонро, ки танки зер кардаомадаро нест карда, худашон халок шуданд, мешунавид.

- Танки фашистон ба ҳамин лаб расида (Дадабой бо дасташ ҷойи баромади танкро нишон медод), яке-якбора ба рост гардонд. Аркадий ва Қурбон ба дасташон граната гирифта, аз поёнтар ба паҳлуи чапи танк давиданд. Ҳар дуи онҳо ҳу ана ба ҳамон чуқурӣ расида буданд. ки танк фукашро поён гардонда тӯп ҳоли кард. Инро бинед, ки тир рост ба лаби чуқурӣ расид. Қурбон ҷунбида натавонист. Аркадий бошад, аз чуқурӣ хуну хуншор, рост ба сӯи танк калавида-калавида давиду ба шиками вай граната ғурронд, сонӣ худаш ҳам афтид.

- Дар кучо гӯрониданд?

- Дар ҳамон чуқурӣ. Ба афти бечора нигоҳ кардем, ба мурда ҳеҷ монанд набуд. Аз майна зада будааст, ҳаромӣ.

- Қурбону Наврӯз чӣ?

- Онҳоро дар як ҳоли бад ба санбат фиристоданд. Вай ҳоло зинда будани туро намедонад, мисли мо ба марги ту гирифта ҳам буд. Заб кор кардӣ-дия, даҳбошӣ? - Дадабой ба завқ ба китфи Сафар даст зада монд.

- Худам ҳам ба зинда монданам ҳайронам.

- Хайрият баргашта боз ба хуш омадӣ, набошад зинда ба зинда аз болоят боз хок мепошиданд.

- Аз отделенияи мо боз чанд кас аз саф баромад?

- Ду кас мурду се кас дар госпитал. Ҳамааш панҷ кас.

- Шаш кас мондем. Ҷанг бошад, акнун сар шуд.

- Ғам нахӯр, даҳбошӣ, худи немис ҳам онакалонашро дид.

- Рафиқ сержант, - гуфт як ҷанговар аз қафо омада ва баъди ба тарафи вай рӯй гардонидани Сафар бо лаҳҷаи украинӣ хабар дод: -

хӯрок овардам.

Вай чанговари украинӣ Коробко буд, ки пилоткаи калон дар сари хурди вай то гӯшҳояш фурумада буд ва ҳар замон ба ақби сараш меғечид.

- Раҳмат, Коробко, биёр, - ҷавоб дод Сафар аз дасти вай котелокро гирифта. Дигарон чӣ?

- Дигарон ҳам банавбат мехӯранд, котелок намерасад.

- Ку, марҳамат, Дадабой.

- Базавқ, даҳбошӣ, ман баъд мехӯрам.

- Ёҳӯ, кайлаи инро бинед, - гуфт Сафар дар равшани мушак ба даруни котелок нигоҳ карда, - фақат равған.

- Имрӯз гӯшти барра, рафиқ сержант - бо мамнуният хабар дод Коробко пилоткаашро дуруст карда.

- Барраи сафед, ё... ?

- Не, не, рост меғӯям, Дадабой, - эътироз баён кард Коробко чашмонашро калон кушода, - барраи ҳақиқии думбадор.

- Дар ин чо чӣ суҳбат? - гӯён ногоҳ Осмухин аз болои хоктӯда ҳудашро ба траншея партофт. Ҳама дар назди вай хозир истоданд.

- Салом, рафиқ лейтенант!

- Салом-салом, марди аз он дунё омада. Хӯш, чӣ гап? - пурсид аз Сафар Осмухин.

- Хотирчамъӣ, рафиқ лейтенант.

- Мо бошем, туро дар вақти ҳучуми танкҳо гум карда, қариб ба рӯйхати бедаракшудагон дароварда будем.

- Чӣ тавре ки тоҷикон меғӯянд, умри ин хел касон дароз мешавад.

- Илоҳӣ, - гуфт лейтенант риши расидаашро хорида ва Сафарро таклиф кард: - Биё ба заминканат равем, чорта гап ҳаст.

Ҳардуяшон дукат шуда ба заминкан даромаданд. Дар ин чо аз ду тараф, аз замин ду суфаи хоб ва дар мобайн як суфачаи чоркунҷаи баланд, ки вазифаи мизро адо мекард, сохта шуда буд. Дар рӯи суфаи хоб борхалтаҳои кӯхнаи солдатӣ, шинел ва сумкаи ҳарбӣ, ки аз як канори болояш қутбнамо дошт, мавҷуд буд. Дар рӯи мизи

чоркунча, ки аз болояш газета паҳн карда шуда буд ва ҳар ҷо - ҳар ҷойи ҳошияҳои онро барои маҳоркакашӣ пора карда гирифта буданд, халтачаи гулдори холи меҳобид.

- Чӣ гапҳои нав, Яша? - аз пахлуи лейтенант Осмухин нишаста пурсид Сафар.

- Сталинградро фашисти лаънатӣ зерӣ даст карданӣ, аллакай шаҳрро чор бор саҳт бомбаборон кардааст, - гуфт ӯ бо як алами дарднок.

Сафар хост аҳволи оилаи Осмухинро пурсад, вале ҳуди ӯ дар ин бора гап сар кард.

- Занам менависад, ки «маслиҳат деҳ, чӣ кор кунам, духтарамонро ба назди бибиаш ба Ерзовка фиристонам ё не?» - Ерзовкааш дар кучо?

- Аз Сталинград чил километр дуртар. Деҳаи зба дунё омадаам. Модарам ҳам дар ҳамон ҷо. Намедонам чӣ нависам? Аз афти кор, ман туро ба хонаи худ ба меҳмонӣ набурда, ҳуди ҷанг поятро ба он ҷо мерасонад, додар.

- Ҳоло Сталинград кучою немис кучо, рафиқ лейтенант.

- Албатта, то ба он ҷо расидан бинии фрисро чандин бор ба замин месовему лекин... - лейтенант дигар гап назада хомӯш монд.

- Рафиқ лейтенант, эҳтимол таклифи ман ба Шумо маъқул наояд, лекин гуфта мондан айб надорад, - гӯён Сафар ба ҷавоби Осмухин мунтазир истод.

- Марҳамат, гап зан, агар таклиф маъқул бошад, ҷаро розӣ нашлавам.

- Хонаю ҷойи моро ҳуди Шумо дидед, бо одамони мо дар сари як дастархон нишастед, ҳамаи онҳо Шуморо мисли додари худ қабул карданд. Шумо ҳам аз онҳо миннатдор шудед. Агар ҳақиқатан ба оилаи Шумо дар Сталинград истодан хатарнок бошад, ҳардуямон - Шумо ба занатон, ман - ба деҳаамон мактуб нависем, занатон муваққатан ба тарафҳои мо рафта зиндагӣ кунад. Боварӣ дорам, ки ҳама ӯро нури дида, тоҷи сар мекунанд.

Аз таклифи самимонаи Сафар ҷеҳраи парешони Осмухин шукуфон шуд. Ба лаби ӯ ханда давид ва ҷашмони бодомқавоқи вай ба

тарафи Сафар бо миннатдорӣ нигоҳ карданд.

- Раҳмат, додар. Раҳмат. Аввало ин, ки занам дар заводи тракторсозии Сталинград қор мекунад, дар мактубаш менависад, ки ба ҳеҷ кучо нахоҳад рафт. Дуюм, модари кампирро ҳам дар деҳа танҳо партофта рафта хуб нест. Сонӣ, хаминро ҳам гуфта монам, ки заминро мегазему роҳи душманро мегирем. Ҳозир чора хамин.

Торикӣ фуromaда буд, ки Осмухин аз назди Сафар баромада рафт. Сафар танҳо ба фикру хаёл дода шуд. Ба «тартиби нав» - и фашистон, ки онҳо дар бораи он дод мезаданду шабу рӯз аз самолётҳо варака мепартофтанд, ҳақорату лаънатҳо мехонд Сафар. Гурезаҳо, ки аз ҳучуми истилогарон ба акибгоҳ мекуҷиданд, разведкачии кину азобдошуда Ҷураев, писараки аз тири лётчики фашист дар сари роҳ ҳалок-гардида, ба пеши назари ӯ намоён мешуданд. Баъд командири полки саворагон Балашов, ки кайҳо босмачиёро аз диёри Ҷураев зада пеш карда буд, ба ёдаш омад. Сафар дар бораи худ фикр мекард: Агар Ҳокимияти Советӣ намеомад, ҳозир тақдири вай чӣ хел мешуд?

Албатта, дар даргоҳи кадом як бой батракӣ мекарду бесавод, нимгуруснаю нимбараҳна мегашт. Фашистон ҳам мехоханд одамони советиро хамин гуна гулом гардонанд.

Аз ин ёдовариҳо якбора аъзои бадани ӯ вачаррос зада рафту худ ба худ гуфт: «Не, ҳаргиз ин тавр нахоҳад шуд!»

Сафар халтачаи гулдӯзиро аз рӯйи миз ба дасташ гирифт. «Барои хотираи нек аз Вера ба Аркадий» навишта шуда буд.

Косенкои хоксори меҳрубон! - аз фикр гузаронд Сафар, Бо чӣ орзую умедҳо зани ту инро навишта, чӣ қадар ашки алам рехта бошад! Дигар ту дар сафи мо нестӣ. Вера ҳоло аз ҳалокати ту беҳабар аст. Кӣ медонад, эҳтимол худи Вера ҳам ҳозир зинда набудагист. Аз бомба ва ё аз ҳамлаи танки фашистон гурехта, дар роҳ ё дар пеши остонаи хонааш ба марги бемахал гирифтор шуда бошад ҳам, аҷаб нест. Ин аст «тартиби нав», ки фашизм мехоҳад дар рӯйи замин чорӣ созад!

Сафар пилсӯзи аз снаряд сохташударо, ки ба ҷойи пилта як

порча шинел месӯхт, даргиронд.

Вай як саҳифа коғазро аз сумкааш гирифта ба паси миз нишасту ба навиштан сар кард.

«Салом, ҳамшаҳрӣ ва дӯстам Мамарачаб! Ташаккур ба ту. Гу-мон мекунам, акнун ту хуб фаҳмидӣ, ки мо барои чӣ меҷангему ба муҳофизати чӣ ба даст яроқ гирифтаем. Инро ту дар аснои иҷрои супориши ҷангӣ - посбонии шабона бо амалиёти шуҷоатмандонаи худ исбот намудӣ. Командири рота лейтенант Осмухин туро ба мукофоти ҳукумати пешниҳод кард. Муборакбодии маро қабул фармо, рафиқ ва дӯсти ҳамярокам!

Мо тамоми рӯз бар зидди фашистон ҷангидем ва чандин ҳам-лаҳои ӯро зада баргардонидем. Ҳозир шаби торик. Саҳарӣ боз ба ҷанг. Хулоса, тирҳо дар тирдону ангушти шаҳодатамон дар куланги яроқ. Хомӯшии чандинрӯза, ки қариб ҳамаро дилгир карда буд, ба охир расид. Акнун боз навбати аз душмани ҳаромӣ саҳт қасос ги-рифтан омад.

Ба мо аз саломатии худ навис. Ҳама туро салом мегӯянд. Зудтар сиҳат шудани ту орзуи ҳамаи мо.

Дӯсти ту, Сафар».

Савол ва супориш

1. Дар бораи Фотех Ниёзӣ илова ба он чизе, ки дар китоб додашудааст, боз чӣ медонед? Оё қиссаи «Димаи диловар» -ро хондаед?

Г

2. Мазмуни «Корнамои Мамараҷаб» - ро нақл кунед.

3. Аз қисса кадом лаҳзаҳо ба шумо бештар маъқул шуданд ва чаро?

4. Андешаатанро дар бораи марги писарбачаи 10 - сола баён кунед.

5. Мамараҷаб чӣ корнамоӣ нишон дод?

6. Нозири камаровӣ кадом суруди халқиро хонд? Магар дар рӯзҳои ҷанг суруд хондан кори нағз аст?

7. Аввал пойтахти Тоҷикистон Сталинобод буд ва баъд номаш ба Душанбе иваз шуд. Ин тағйирот дар кадом сол ба амал омад?

8. Дар ҳамин қисмат дӯстии байни халқҳои рус, тоҷик, украин инъикос ёфтааст. Ҳамин дӯстиро адиб дар симои кадом нақшҳо ифода кардааст?

9. Дӯст ва ҳамгӯҳари Мамараҷаб кӣ буд? Ӯ чӣ унвони ҳарбӣ дошт?

М

10. Ба андешаи шумо Мамараҷабу дӯстонаш ба чӣ мақсад меҷангиданд? Андешаатанро хаттӣ иависед.

МИРСАИД МИРШАКАР

(1912-1993)

«Ман дар Боми Чаҳон ба дунё омадам. Боми Чаҳон! Ҳангоме ки мо ин суҳанро ба забон мегирем, кадом як Боми афсонавиरो дар назар надорем. Оре, Боми Чаҳони ҳақиқӣ вучуд дорад, он на дар паси кӯҳи Қоф, балки дар Тоҷикистони соҳибистиқдол аст. Дар ҳудуди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон - Помир дохил мешавад. Дар он ҷо одамон дар баландии то 3000 метр нисбат ба сатҳи баҳр зиндагӣ мекунанд. Аз кадимӯлайём Помирро Боми Чаҳон меномиданд. Дар бораи Помир китоби бисёре навишта шудааст.

Ман ҳам хостам ватани худ - Боми Чаҳонро васф намоям.

Достонҳои «Қишлоқи тиллоӣ», «Ленин дар Помир», «Мо аз Помир омадем», «Калиди бахт», «Одамон аз Боми Чаҳон», «Панҷи ноором», «Ишқи духтари кӯҳсор» ба рӯзгори мардуми Помир бахшида шудаанд.

Вақте ки ман 16 - сола шудам, маро дар қатори дигарон ба шаҳри Душанбе, ба хондан фиристоданд. Тирамоҳи соли 1928 зиёда аз 30 нафар ҷавонон, чун рӯдҳои кӯҳӣ аз баландӣ ба поён фууромада, бо роҳҳои вайронӣ нимвайрон ба шаҳри ҷавон, Душанбе омадем. Он вақт ин масофа як моҳ вақти моро гирифт. Ҳоло ин масофаро бо самолёт метавон дар 40-50 дақиқа тай намуд.

Баъд хондаму хондам. Дар сохтмонҳои азими ҷумҳурий иштирок кардам. Он вақт шаҳри Душанбе хурдакак буд. Имрӯз бинед, ба як шаҳри бузург, ба як гулистону боғшаҳр табдил ёфтааст. Ман ҳам то тавонистам дар ободӣ ва шукуфони пойтахтам меҳнат кардам, саҳм гузоштам.

Фарзандони азизам, шумо ҳам нағз хонеду меҳнат кунед. Танҳо бо меҳнати ҳалол шахс обрӯ ва макому манзалат меёбад. Дигар, пирон, калонсолонро эҳтиром намоед, то ки дар оянда ба кӯдари шумо низ бирасанд».

Устод Мирсаид Миршакар соли 1993 дар шаҳри Душанбе вафот кард.

КАМБАҒАЛ

*Мўсафеде буд дар кишлоки мо,
Синну солаш бештар аз шаст буд.
Рўзу шаб дар хонаи боёни дех*

*Нимсеру гушна меҳнат менамуд.
Номи ӯ аслан Атобек будааст.
Қозие, ки вай ба ӯ мекард кор,
«Бек» лозим нест, бар ту бас «Ато»!
Гуфта номаширо намудаст ихтисор.
Гашит воқиф чун аз ин кирдори вай,
Завк карда мирҳазори он диёр,
«А» барои ту чӣ лозим, «То» бас аст! »
Гуфта номаширо намудаст ихтисор.
Хандаовар ин суханҳо, лек То:
«Майлатон, - гуфтаст, - як номи дигар
Низ дорам - Камбағал, - он номи ман,
Ў ба ман мерос мондаст аз падар,
Камбағал! Ин номи моро ҳеч кас
Нест кодир, ки намояд ихтисор!
Бо ҳамин як номи меросӣ маро
Мешиносанд одамони ҳар диёр... »*

Луғат

1. *Нобаладҳо* - ашхоси ноогоҳ, беҳабар, ношинос, роҳнамо.
2. *Болшевой* - намояндагон ё аъзои нахустини Ҳизби Коммунистиро болшевикон мегуфтанд.
3. *В. И. Ленин* - роҳбари Ҳизби Коммунистӣ (1870-1924).
4. *Исён* - шӯриш, балво. 5. *Бойҳою пирҳо* - қозӣ ва дигар рӯҳониён.

Савол ва супориш

Ҷ

1. Дар бораи Даврон накл кунед. Калимаҳои «шаҳр», «меҳнат» ва «бандагӣ»-ро маънидод намоед.
2. Чӣ хел муҳри қозӣ он ҷавонро зинда дар гӯр кард?
3. Ба чӣ мақсад номи Атобекро ихтисор карданд?
4. Боз Атобек чӣ ном дошт ва чаро ин номро аз падар мерос гирифтааст?
5. Муносибати адиб бо халқи рус чӣ хел нишон дода шудааст?
6. Имрӯз муносибати мо ба халқҳои Русия чӣ хел аст?

ГУЛНАЗАР КЕЛДӢ

(Соли таваллуд 1945)

«Ҳар як асар барои офарандаш мисли фарзанди чигарбанд азиз аст, зеро он дар натиҷаи ранч кашиданҳо, бедорхобии шабҳо, кам кардани нури чашми бино эҷод мешавад». Ба ҳамин маънӣ Иқбол мегӯяд:

Барги гул рангин

зи мазмуни ман аст,

Мисраи ман, қатраи хуни ман аст.

Боз, иншои «Суруди миллӣ» - ро гӯед! Ин суруд бароям аз фарзандам ҳам азизтар, волотар, муқаддастар мебошад. Чунки ин суруди Тоҷикистони соҳибистиклол, суруди тоҷики тоҷдор, тоҷики кӯҳантаъриху бофарханг аст. Ин пайки шодист. ки аз қалби миллионҳо мардуми тоҷик бурун ояд ва садою овозаш ба дунё танин андозад.

Вақте ки шумо. фарзандонам. «Суруди миллӣ»-ро замзама мекунед. ман ҳам бо шумо ҳамсадо мешавам, ман ҳам дар осмони беғубори Тоҷикистони азиз чун шоҳин бо шумо бол мезанаму бол мезанам ва шодам. ки ман онро эҷод кардаам. ин бахт насибам гардид.

Азизонам! Дар бисёр чамъомадҳо. маросимҳо бисёр касон, аз он ҷумла толибилмон аз ман мепурсанд: «Устод Гулназар, «Суруди миллӣ» чӣ хел ба вучуд омад?»

Бале, азизонам, ҳар як асар таърихе дорад. «Суруди миллӣ» ҳам.

Ёд дорам, ки 9-уми сентябри соли 1991 буду тирамоҳи зарринқабо бо тамоми шаҳомату бузургияш давр меронд. Ана дар ҳамин фасли тиллоранг халқи тоҷик парчами истиклолро баланд афрохт, истиклолият ба даст овард. Дар диёри тоҷикон субҳи шодӣ дамид. Аз ин пайки шодӣ ман дар курта намегунҷидам.

Роҳбарияти Тоҷикистони соҳибистиклол пас аз ин барои эҷоди «Суруди миллӣ» озмун эълон кард. Ман ҳам миён бастам. Пеш аз

иншои он, бори дигар таърихи гузаштаю имрӯзаи халки азизамро омӯхтам. Панди бузургони миллатам: «Гуфтори нек, рафтори нек. кирдори нек»-ро барои хеш раҳнамо сохтам. Ҳамин тавр. қалам ба даст гирифтаму «Суруди миллӣ»-ро эҷод кардам. Ҳар як калима ва ҳар як мисраи шеъраро садҳо бор тағйир додам. ислоҳ намудам. Ниҳоят «Суруди миллӣ» болои коғаз омад. Аммо азизонам, ман ҳаргиз бовар надоштам. ки дар байни ин кадар адибони тавонои миллат суруди ман дастболо мешаваду он «Суруди миллӣ»-и халқи бузургворам мегардад. Оре. мурғи Ҳумо гӯё болои сарам парвоз карду бахт ба рӯям хандид ва ман ба мурод расидам.

Шогирдони азиз, ба кадом нияту орзу иншо намудани «Суруди миллӣ»-амро баъдтар дар як рубоиям ин тавр ба қалам додам:

*Эй халқи азизи ман, саломат бошӣ,
Парвардаи номусу шарофат бошӣ.
Аз ҷон гуфтам «Суруди миллӣ»-и туро,
То ҷӯр ба ҳам бошиву Миллат бошӣ!»*

Дар домани кӯҳҳои сарбафалак, дар соҳили дарёи пуртуғени Зарафшон деҳаи хушманзараи Дардар воқеъ гардидааст, ки бачагии шоири халкии Тоҷикистон Гулназар он ҷо гузаштааст.

Вай ошиқи зебоиҳои зодгоҳаш буд ва шеърҳои аввалинашро низ дар васфи деҳи зебоаш сурудааст:

Вақте ки ӯ ба Душанбе барои идомаи таҳсил омад, донист ки ба ҷуз меҳри деҳаи Дардар, меҳри бепоёне низ ҳаст, ки он ба Ватани азиз тааллуқ дорад. Шеърҳои шогирдонааш ва баъдтар сурудҳои баркамолаш, ки дар маҷмӯаҳои «Расми сарбозӣ», «Нардбон», «Дастархон», «Лангар», «Пайи дарё», «Фасли оғоз» ва дахҳо номгӯи дигар ба табъ расидаанд, аз меҳри Ватан ва модар саршоранд. Инсонҳоро ба покӣ, меҳнатдӯстӣ, ҳештаншиносӣ ва ифтихори миллӣ ҳидоят мекунанд.

Ҳамин меҳру муҳаббати беиддао сабаб гардид, ки Гулназар Келдӣ дар озмун дастболо гардад. Оре, имрӯз «Суруди миллӣ»-и Тоҷикистони соҳибистиклолро аз хурд калон, пир ҷавон тараннум мекунанд ва ифтихор доранд.

«Суруди миллӣ» орзую умеди ҳазорсолаи миллати моро ифода мекунад:

*Зи дурии замонаҳо расидаем,
Ба зери парчами ту саф кашидаем,
кашидаем.*

Ин суруд соҳибватанонро ба муттаҳидию ягонагӣ ҳидоят менамояд. Ватан мисли баҳор ҳамеша шукуфост. Барои ободӣ ва беҳазонии кишвар ва саодати мардум ҷоннисор бояд шуд, бовафо бояд буд:

*Хазон намерасад ба навбаҳори ту,
Ки мазраи вафо бувад канори ту.*

Хонандагони азиз, акнун навбати он расид, то шумо бо ҳам «Суруди миллӣ»-ро тараннум кунед. Гузашта аз ин, мазмун ва моҳияти ҳар як мисраи онро маънидод кунед.

Боз аз эҷодиёти шоири ширинкалом Гулназар чанд намуна пешкаш менамоем. Ин дастагулҳои тару тозаро хонед ва аз ёд кунед.

ДАР САРИ ҚАБРИ САРБОЗИ ГУМНОМ

*Даме ки дар дилат меҳри Ватан хуршед мепарвард,
Даме ки ҷони дар лаб олами ҷовид мепарвард,
Даме ки бори охир ёд кардӣ ёри ҷонатро,*

*Чаро бо хун накардӣ сабт номатро ба рӯйи санг,
Ки то сарлавҳаи шеғрам кунам имрӯз номатро?
Надонам аз кучоӣ, пораи калби кӣ ҳастӣ ту?
Чароги зиндагонии кадомин модар астӣ ту?
Кадомин хомакаширо шоҳбайти достонӣ ту?
Надонам аз кучо омӯхтӣ ин сон бузургиро,
Ки бо ин заррагӣ дар пеши чашмонам ҷаҳонӣ ту?*

ДАР РОҶИ ОХИРИН

Оҳ, модар!

*Гарчи оҳи сард қалби гармро бегона буд,
Ин сафар бо оҳ додам шеғри худро ибтидо.*

*Оҳ сард асту вале уммед дорам дар дилам
Меҳри ту бахшад ба шеғрам гармии хуршедро.
Вакти тифлиям чу дил рӯйи кафат бардошта,
Зиндагонӣ додиям бо кдтраи шири сафед.
Лек ин дам ман туро рӯйи кафам бардошта,
Мебарам бо он раҳе, ки он надорад боздид.
Ман гуселат мекунам, аммо надорам боварӣ,*

*К-аз барам ту меравӣ, дигар намебинам туро.
Меравӣ чун нурҳои офтоби дар гуруб,
Нест зӯре боздорам, дар дили худ ҷо кунам.
Дар адои қарзи фарзандӣ, аё модар, даме
Бахи зӯрам, то туро дар шеғри худ эҳё кунам.*

МҶСАФЕДОН

*Ба кунче ҷамъ гашта мӯсафедон,
Ҳаловат мебаранд аз нури хуршед.
(Аҷаб дунёст пурсавдову пуришӯр,
Аҷаб дунёст зебову пуруммед.)*

*Гузашти умри ширин бенишон нест,
Ки ҳар ожанг рамзи қахрамонист,
Сафедихои мӯйи мӯсафедон
Зи ишқи рӯзгорон достонест.*

*Ду чашми хаставу бенури онҳо
Ду чашми равшани Модар-Ватан буд.
Замоне дастҳои сарду ларзон
Дар ин кӯхсор панди Кӯҳкан буд.*

*Бидида бевафоҳои олам.
Фақат аз ҷон вафо карданд моро,
Агарчи зиндагӣ сахту гарон буд.
Ба пайроҳи шараф бурданд моро.*

*Фурӯ бурда ғаму андуҳи айём,
Ба рӯйи душмани дун ханда карданд.
Ба дунё дода дарси сарбаландӣ.
Зи бори зиндагӣ сар ҳам накарданд.*

*Ба молу мулки олам дил надода,
Ғанӣ буданд аз як байти Ҳофиз,
Ба ин сеҳру ба ин эҷозии ҳастӣ
Кунун дар назди пирӣ монда оҷиз.*

*Вале аз умру аз дунё ризоянд.
Фидои рӯзгори бебаҳоянд.*

*Дуо гӯянд субҳи босафоро,
Сано хонанд даври дилкушоро.*

*Ба кӯхи барфпӯши қурси хуршед
Назар созанд бо меҳру муҳаббат.
Ғанимат бошад ин дунё ба онҳо.
Ҳам онҳоянд дар дунё ғанимат...*

Савол ва супориш

1. Шоир дар шеъри «Дар сари қабри сарбози гумном» чӣ гуфтан мехоҳад?
2. Оё сарбоз беном буд?
3. Дар шеъри «Дар роҳи охирин» шоир ба модараш нидо карда, чӣ мегӯяд?
4. Дар шеъри «Мӯсафедон» шоир кадом хислатҳои наҷиби онҳоро ба қалам додааст?

АБДУМАЛИК БАҲОРӢ

(1927 - 2010)

Аз ёддоштҳои адиб «Ман баробари адабиёти бадеӣ аз хурди мусиқиро дӯст медоштам, дутору ғижаку дойра менавохтам. Орзуям, композитор шудан буд. Бо ҳамин мақсад, баробари мактаби миёна дар омӯзишгоҳи мусиқӣ низ таҳсили илм мекардам, ҳатто узви оркестри симфонӣ будам.

Вале соли 1941 Ҷанги Бузурги Ватанӣ сар шуду роҳи ҳаёти аксарияти наврасон низ тағйир ёфт. Омӯзишгоҳи мусиқӣ баста шуд, бинои мактабамонро ба госпитал доданд. Ман, ки ханӯз синфи ҳаштумро ба охир нарасонида будам, ба курси ҳаштмоҳаи муаллимтайёркунӣ даромадам ва баъди он ба институти педагогӣ.

Адабиёти бадеӣ ба илми мусиқӣ аз чанд ҷиҳат монанд аст. Ҳардуяш ҳам образ меофарад ва эҳсосоти инсонро ифода мекунад. Ба мутолиаи адабиёти бадеӣ ман аз бачагӣ шавқ пайдо карда будам. Ҳафтае як бор ба китобхонаи шаҳрӣ рафта, китоб мегирифтам. Кор ба дараҷае расид, ки раҳми модарам омада гуфт: «Писарам, ин қадар шабу рӯз сил шуда китоб нахон. Рав, ту ҳам дигар бачаҳо барин дар кӯча бозӣ карда бие».

* * *

Агар аз нашри шеъри нахустинам (соли 1945) ҳисоб кунем, ман зиёда аз 62 сол аст, ки бо кори эҷодӣ машғулам. Дар ин муддат чандин асар навиштам ва чандин китоби нависандагони русро ба забони тоҷикӣ тарҷума кардам. Як қатор драмаҳои навиштаи ман дар сахнаи театрҳо ва телевизиони Тоҷикистон намоиш дода шуданд. Аз ҷумла, повестҳои «Гирдоб», «Модархонд», «Ду моҳи пурмағал», «Қаймоқи гирди коса», «Ҷабрдида» ва қиссаю ҳикояҳои фантастикии: «Ҷасорати доктор Мансур», «Занбӯри айнакдор», «Аҷоиботи

Нодар», «Сунбула», ки ин жанр дар адабиёти тоҷик падидаи нав аст, иншо кардам. Дар тӯли ин солҳо шеърҳои зиёдам, манзумаю дostonҳоям нашр шуданд.

Нависандагӣ кори масъулиятнок ва пурмашаққат аст. Барои иншои китоб бисёр доништан ва заҳмат кашидан лозим. Аз асари бадеӣ хонанда бояд ҳам лаззат бараду ҳам дарс омӯзад, ба суолҳои бисёре, ки дар майнааш пайдо мешавад, ҷавоб гирад. Аз ин рӯ, ман ҳар боре, ки қалам ба даст мегирам, худро аз нав шогирд ҳис мекунам».

Чун муште аз хирвор, бароятон пораеро аз қиссаи «Ду моҳи пурмағал» пешкаш менамоем.

ҚИССАИ АЛИҚОНУ АЗИЗ

(Порчае аз повести «Ду моҳи пурмағал»)

Дарё меғуфтааст, ки оббозҳо аз онӣ худам, онҳоро кай хоҳам, фуру мебарам. Лекин ман бояд аввал он шиноваронро дам кашам, ки дер-дер ва бозғиёт ба оғушам медароянд. Бинобар ҳамин, алалхусус бачаҳо ба дарё наздик нашаванд, ки ҷони ҷавони худро барбод медиҳанд. Фочиаҳое, ки ҳар сол тобистон аз Сумичак сар карда то Ёва рӯй медиҳанд, магар дарси ибрат нестанд? Ба дарё шак овардану ҳазл кардан камоли нодонист. Охир онро беасос рӯди Сир наномидаанд!

Мо бо ҳамин мазмун аз падару модарамон бисёр панду насиҳат мешунидем, вале ҳамин ки имконият пайдо шуд, ҷойи бозии мо боз лаби дарё буд. Баъзан ба он ҷо баъди дарс рост аз мактаб мерафтем. Сонӣ ба ҳавлӣ дер бармегаштему машварат, маҳфилҳо ё ҷамъомади пионериро баҳона мекардем. Бо вучуди ин рӯю гардани аз таъсири обу офтоб мис барин дурахшон ва тафсидаи мо гувоҳи ҳол буд. Падару модарон боз мағал мебардоштанд, танбеҳ медоданд ва таҳдиди онҳо ниҳояташ бо насиҳатҳои обшуста анҷом меёфт.

Аслашро гӯед, онҳо аз ману Азиз беҳуда ин қадар хавотир мешаванд. Охир худӣ мо ҳам аклу фаросат дорем, кӯдак нестанд. Имсол синфи панҷумро тамом мекунем. Наход, мо дидаю дониста худро ба чанголи аҷал супорем? Аз ҷиҳати шиноварӣ бошад, кам

ҳамсинфоне ёфт мешаванд, ки ба мо баробар оянд. Ману Азиз ҳам кулочкаш шино мекунему ҳам «говянда». Баъзан бо тахтапушт рӯйи об «мурдаи коқ» шуда мехобем. Бози «мегурезам-медорам» сар шавадку, ҳеҷ кас ба мо расида наметавонанд. Чунон ғутаҳо мезанем, чунон моҳӣ барин печутоб мехӯрем, ки доштанашон амри маҳол аст.

Ғайр аз ин, мо дар дарёи калон не, балки аксар вақт дар дарёча оббозӣ мекунем. Аз Сир шохобе ҷудо шуда, як қитъаи калони замини киштро давр зада мегузарад. Ана ҳамон шохобро дарёча ё худ рӯди Арал меноманд. Ҷараёни рӯди Арал нисбатан ором аст. Тағаш реги тоза, обаш аз сари сина баланд нест. Одам хурдҷусса барин қадпаст бошад, ғӯтиданаш ҳам, албатта, мумкин. Аммо ману Азиз аз чинси он паканачаҳои ношуд не. Мо, хайрият, бачаҳои болобаланди чор кас медидагӣ.

Ману Азизро якчанд ришта ба ҳам пайваस्ताаст. Аввалаш ин, ки мо ҷӯраҳои ҳамсолу ҳамсинф. Дуюм ва аз ҳама муҳиммаш, мо хешу акрабони наздик ҳам мебошем. Азиз ба ман аммабачаю ман ба Азиз тағобачаам, яъне модари Азизу падари ман аз як ишқаманд ё худ чунон ки дар урфият мегӯянд, чигару чигарбанд. Барои ҳамин мо зуд-зуд ба ҳавлии якдигар меоем, ба ғаму шодии якдигар шарикем, ба якдигар мадад мерасонем, пушту паноҳ мешавем.

Дар хотир дорам, ки тобистони гузашта падарам касали саҳт шуданду аммаам ба ҳавлии мо омада, шабҳоро рӯз карда менишастанд, ба бемор аз модарам дида, бештар парасторӣ менамуданд.

- Акаҷон, - мегуфтанд он кас, каф ба пешонии тафсонаи падарам ниҳода, - худро далер доред, зудтар сиҳат шуда хеста, соябони сари бачаякони маъсуматон гардед. Дард дар бадани инсон мисли меҳмон аст, меояду меравад. Худо хоҳад, имшаб як арақ кунед, ҳамааш «ту дидию ман надидам» шуда меравад. Ба нияти шифо гуфта, ҳамин ним коса ӯмочро ҳӯп кашед, акочон. Биёед ман саратонро ба зонуям монам.

Аммаам ба бемори инҷик бо як азоб хӯрок мехӯронданду баъд ба даҳлез баромада, аз дигарон пинҳонӣ ҳунг-ҳунг гирия мекарданд. Дар ҳамон ҷо ман ба хулосае омадам, ки ба одам дар ҳақиқат ҳам аз

хохар дида меҳрубонтар ва ҷонсӯзтар касе набудааст.

Аммаам маро ҳам бенихоят дӯст медоштанд. Ҳар чиз бихаранд, дуто меҳариданду якеро ба писарашон Азиз ва дигареро ба ман меоданд. Ин, албатта, бесабаб набуд.

Падари Азиз усто Неъматӣ рангуборчӣ дар байни мардум нуфузи калон дошт. Қори ягон бофандаи шаҳр бе ӯ буд намешуд. Ресмон, абрешим ва ҳатто қарбосу шоҳивори тайёри бофта дар устохонаи ӯ ба худ ранги дилхоҳ мегирифтанд. Бекасабу атлас низ дар ҳамин ҷо абрбандӣ ва рангубор қарда мешуданд. Ба усто Неъматӣ ёрдамчиёни бисёре хизмат мекарданд, ки онҳоро халифаҳо меномиданд. Яке аз ҳамин гуна халифаҳо Абдуфаттоҳи боғбон буд. Вай бо духтари қадраси худ Салима ҳамчун узви комилҳуқуқи ин хонадони калон зиндагӣ мекард.

Усто Неъмат аз пушти қасбу ҳунари нодираш бадавлат шуда буд. Яке дар маркази шаҳру дигаре берун аз он - дар соҳили дарё ду ҳавлии қори калон дошт. Бо аҳли оила ва пешхизматҳо ӯ зимистон дар ҳавлии шаҳру тобистон дар ҳавлии соҳили дарё зиндагӣ мекард. Ҳавлии тобистонаро «Майдон» мегуфтанд, зеро он асосан аз боғу майдони калон иборат буд. Фақат се - чор хонаю айвони кошӣ-қорӣ ба назар мерасид, ки онҳоро дар ҷойи баланду барҳавои Майдон андохта буданд. Боғро дарахтони зардолу, себ, ноку шафтолу, гелос, олуболую бодом ишғол мекарданд. Дастӣ ростро хавозаҳои токи ангури қадухусайнӣ, тағобӣ, тоифӣ ва зогак оро меоданд. Дар қисми поёни нисбатан камдарахти Майдон анорзор, анҷирзор, китъаҳои кишти сабзӣю картошка, пиёзу помидор ҷой гирифта буданд. Умуман дар ин ҳавлӣ меваю сабзавот фаровон буду ба қавлӣ модарам, маймун намехӯрд. Зардолуҳои моҳтобии забзурд, себҳои сурхи пешпазак, шафтолуҳои ҳил-хил расидаи пӯсташ нарм болои алафу даруни ҷӯякҳо рехта меҳобиданд. Бодирингу ҳандалақро бошад, худамон ба полиз даромада аз палақҳояшон қанда мегирифтанд. Аз дур дарё, ҷазираҳои қаб-қабуд, қуллаҳои баланди кӯҳи Мевағул намуда меистоданд.

Мо аксар вақт дар болои суфае, ки зерӣ сияҳбеди калон, дар

пахлуи ҳавзи пуроб сохта шуда буд, бозӣ карда менишастем.

Усто Неъмат марди басо саховатманду дасткушод буд. Дар ҳавлиҳои ободу озодаи ӯ қариб ҳар шаб бо ҳар баҳона меҳмонҳо чамъ меомаданд. Дар оташдонҳои қатор хӯрок мепухтанд, рӯйи дастархонро ҳамеша меваю сабзавоти рангоранг оро меод. Баъзан рӯзона занҳои бисёр гун шуда, маросими мушқилкушо ё бибисешанбе мегузарониданд. Аммаам ба чашм айнак монда, аз китобҳои қадима ғазалҳои Машрабу қиссаҳои динӣ мехонданд.

Ҳар сареву савдое гуфтагӣ барин, бо вучуди ин қадар тахту бахт, усто Неъматро дар дил ғами ниҳоне буд, ки ӯро ором намегузошт. Завҷаи соҳибҷамолу бибиотуни вай фақат духтар мезоиду усто дар орзуи як писари меросхӯр мӯйи сари худро сафед мекард.

Вақте ки ман таваллуд ёфтам. аммаам хомила будаанд. Он кас барои табрики бародарашон ба хонаи мо меоянду дар дил аз Худо илтиҷо мекунанд, ки ӯ ба мани навзод чӯрае низ ато кунад, яъне ин навбат худашон ҳам писар таваллуд кунанд. Чӣ мегӯед, ки баъди ягон моҳ бо пайи кддами ман Азиз ба дунё меояду бо ҳамин сабаб аммаам ба ман мисли фарзанди худ меҳр мебанданд. Нияти нағз ними давлат, ману Азиз дар ҳақиқат чӯраи қарин шуда мондем. Мо ҳамроҳ калон шудему ҳамроҳ ба мактаб рафтем.

Шароити зиндагии ману Азиз фарқи калон дошт. Падари ман марди айёлманди камбағал буд. «Гарчи худ бебаҳраам, шодам ба айши дигарон» гуфта, аз хушбахтии хохараш ва ҳаёти бофароғати ҷиянҳояш хурсандӣ мекард. Ба оилаи нимбараҳнаю нимгуруснаи мо аммаам то аз дасташон меомад, ёрии моддӣ мерасониданд.

Азиз табиист, ки эрка калон мешуд. Ӯро модари меҳрубону чор хоҳари дилсӯзаш дасти ба даст гирифта мегаштанд, ҳар чӣ хоҳад, муҳайё месохтанд. Вай аксар вақт истеза карда, хӯрок намехӯрд, ба наздам Алиҷонро биёретон гуфта, мағал мебардошт. Баъди ин бегоҳиҳо яке аз хоҳарони ӯ ё худи аммаам ба хонаи мо меомаданд. Онҳо ба падару модари ман хушомад задаю таваллою зорӣ карда, маро ба Майдон гирифта мерафтанд. Танҳо баъди ҳамин чехраи Азиз равшан мешуду ҳамаро осуда мегузошт. Чунонки «аз пушти

шолӣ курмак об хӯрдааст», хоҳарони ӯ ба туфайли шодмони додараки худ ба ман ҳам патакӯ пайтоба мешуданд, ҳарчӣ пур-сам, ёфта медоданд.

Усто Неъмат барои писари ягонааш аз тоҷирони машҳур нодиртарин ашӯро харида меовард. Дар шаҳри мо шояд аввалин граммофонҳои австриягӣ, мошинҳои дарздӯзии немисӣ, лампаҳои даҳуми варшавӣ, велосипедҳои сечарҳои маҷорӣ, соату оинаҳои мусиқадори фарангӣ дар ҳавлии усто Неъмат пайдо шуда бошанд. Мо таппончаҳои мепаррондем, ки олтингӯгирди тираш ҳам қарсас карда садо ва ҳам шарораву дуд мебаровард. Диафилмҳои доштем, ки лентаашро тофта, манзараҳои аҷибу ғариби оламро дидан мумкин буд. Карнайча, нақора ва гармошҳои даҳанаки менавохтем, ки мисли онҳоро дигар бачаҳо дар хоби шабашон ҳам намедиданд.

Ман баъзан то як ҳафтаю даҳ рӯз дар ҳавлии аммаам мегаштам. Аз ҳамин сабаб, бисёр вақт гапи байни падару модарам мегурехт.

- Ҷойи бегона не - ку, - мегуфтанд падарам. - Мон, бо Азиз ҳамроҳ гаштан гирад.

- Мардум чӣ мегӯянд? - эътироз мекард модарам. - Ҳар як бача бояд дар пеши чашми падару модари худаш бошад. Аличони мо ятимӯ бепаноҳ не, ки дар ба дари мардум гар-дад.

Аз мактаб, ки баргаштем, аммаам моро шинонда, аввал ишкамамонро сер мекарданд. Баъд яктогӣ сабадҷаи рангаи дастадор медоданду мефармуданд, ки рафта ба он зардолу ё себ чида оем. Аз қафои похсадевори паст ҳур-ҳур шамоли дарё мевазид, ғалоғулаи бачаҳои обзикунанда ба гӯш расида меистод. Аз дур мӯрии пойгоҳи ба қазира оббарорӣ ба назар менамуд, ки ҳалқа - ҳалқа дудашро ба фазои кушод сар медод. Дили мо ба дарё кашол буду ноилоҷ сабр мекардем, худро ба мевачинӣ андармон месохтем. Пайт мепойдем, ки кай имконияти хато кардани чашми аммаам пайдо мешаваду мо ҳам давида рафта, худро ба об меандозем.

Овоза шуд, ки идораи савдои шаҳр «қанди бисёре кӯҳна шуд» гуфта санад кардааст, ба ҷуқуриҳои Чармгарӣ чанд фургон аз он оварда рехта, аз болояшон дору пошида гӯр кардааст. Ману Азиз баъди дарс рост ба пеши қалъаи кӯҳна ба Чармгарӣ рафтем.

Бинем, аллакай чанд бача бо тешаю каланд чуқурро кушода, кулӯла - кулӯла қанди хоколуи баҳамчаспидаро гирифта истодаанд. Мо ҳам чобукӣ карда, худро ба хандак ҳаво додему аз зери хасу хошок тарбуз барин як кулӯлаи калони канди коғаздорро баровардем. Ҳамин вақт аз ким - кучо милисаю духтурҳои хилъатпӯш пайдо шуда, ҳама кандковонро пеш карданд. Ману Азиз ғанимати худро ба бағал зада, сӯйи соҳил гурехтем.

Соҳили дарёча камодаму ором буд. Рӯйи об аз шамоли гашти рӯз мавҷи маҳин зада, тӯри нуқра мебофт. Дар сояи чигдазори¹ соҳили муқобил ду - се духтари қадрас болои халтаҳои пури алафи кандаи худ нишаста, ҳазлу шӯҳӣ ме-карданд. Яке аз онҳо мардон барин қарсагро ба сар салла карда буду ба ҳамроҳонаш дармеафтод. Ду духтари дигар ҳам шуда, бо дасту оринҷ сари дили худро панаҳ карда механдиданд.

Мо қандалотҳои коғазпечи пачақу сиёҳшударо аз калақанд як-як кандаву бо эҳтиёт шуста, болои санги соҳил ғарам мекардем. Мехостем, корамон зудтар тамом шаваду бо ин ширинии муфт ҳам худамон сер шавем ва ҳам он духтаракони шӯхро зиёфат кунем.

Аз карамел андаке бӯйи ғализи мазут меомад, ҳалвои мағзаш талхча буд, вале ба хар ҳол хӯрда мешуд. Чашмгуруснагӣ карда, Азиз қанди бисёр хӯрдааст магар, ки яке бинам, чашмагро пӯшида, аз сараш арақи хунук рехта, болои рег дароз кашидааст.

Ман тохта ба наздаш омадаму пурсидам:

- Чӣ шуд, Азиз? Чаро ба замин чалпак шудӣ?

- Вой шикамам, - базӯр овоз баровард Азиз. - Сари дилам месӯзад. Аҳволам бад. Мемурам...

- Э, воҳима накун! - гуфтам ба ӯ. Аммо дидам, ки аҳволаш ба ростӣ вазнин, давида рафта, ба тоқиям аз дарё об гирифта оварда, ба сару рӯйи Азиз пошидам.

То ин муддат духтарон лингаҳои² алафро ба сар ниҳода, доман барзадаву то ноф ба об ғӯтида, аз дареча гузаштанд. Ман бо тавалло аз дасти Азиз кашола мекардам, ки ба худ ояду аз ҷой хезад.

- Чӣ воқеа рӯй дод? - гӯён духтарон баробари аз дарё баромадан ба сари Азиз омаданд.

- Ана аз ин қанд хӯрду дилаш беҳузур шуд, - эзоҳ додам ман.
- Ин чӣ хел қанд? Аз кучо гирифтед? - пурсид духтари ба сараш
рӯймол печонида.

Ман хиҷолат кашида, ғурунгос задам:

- Аз чуқури Чармгарӣ кофта гирифтём. Баъд ба об шустем.
- Эҳ каллаварамҳо! - афсӯс хӯрда ба гап катӣ шуд духтари дигар.
- Майдонашон аз меваи худодод лабрес бошаду инҳо қанди пӯсидаи
дорузада хӯранд.... Ман рафта усто Неъматро хабар диҳам, ки Азиз-
ро зуд ба духтур баранд.

- Ман ҳам аз ин қанд хӯрдагӣ, - гуфтам ман.

Ҳамин вақт Азиз ба ҳуш омада, ногаҳон овоз баровард:

-06!

Духтарон ба ӯ бо кафи даст об хӯронданд. Яке аз онҳо аз печи
остинаш ду дона курут гирифта ба мо дод, ки маккем. Қурути шӯру
турш моро андак ба худ овард. Духтарон хотирчамъ шудаю лин-
гаҳои алафро ба сар монда, рафтанд.

Ҳамон шуду аз қанд дилам тамоман монд. Агар харбузаю тарбуз
ё меваҳои боғ бошанд, ман акнун ҳатто ба шоко-лади зарҳалпеч даст
дароз намекунам.

Фаҳмост, ки мо ҳамон рӯз ҳам муддаои табъ оббозӣ кар-дем. Оби
дарёча чунон каб - кабуд, соф ва ширгарм буд, ки одам як - ду ғӯта
занад, дигар баромадан намехост.

Луғат

1. Ҷигдазор - санҷидзор. 2. Линга - халта.

Савол ва супориш

1. Порчаро хонед ва гӯед, ки он дуруст номгузорӣ шудааст?

Мувофиқи мазмуни он ба ин порча боз чӣ хел ном гузоштан
лозим аст?

2. Оббоз ё шиновар шудан чӣ афзалият дорад?

3. Дарёи Сир дар кадом вилояти ҷумҳурии ҷорист? Вай аз кучо
сарчашма мегирад ва ба кадом ҷой мерезад? Аз харита онро
нишон диҳед.

M

4. Мақоли халқӣ: «Эрка - балои ҷон» дар ин ҳикоя бамаврид оварда шудааст?

Г

5. Рафтори Алиҷон ва Азизро чӣ хел баҳо медиҳед?

6. Зарбулмасали «Нафси бад - балои ҷон» ба ҳикояи «Дарди шикам» чӣ муносибат дорад?

7. Шумо амали Азизро дар бораи истеъмом кардани конфетҳои ифлосу бӯйнок маъқул мешуморед?

Ҷ

8. Тозагию озодагӣ барои саломати инсон чӣ суд дорад?

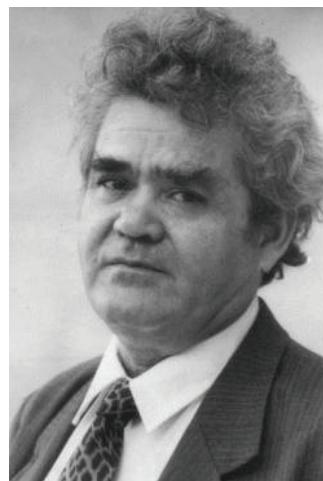
9. Аз мазмуну муҳтавои қисса шумо чӣ панд гирифтаед?

ҒАҒҒОР МИРЗО (1929-2006)

Аз ёддоштҳои шоир

«Ман аз падару модар хеле хурд сағир монда будам. Ҳокимияти Советӣ маро дар қатори ҳазорон ятимони дигар аз марг раҳонид ва бинобар ин нахустин ҳиссиёте, ки дар дили кӯдаконаи ман пайдо шуд, нашъунамо кард, ҳиссиёти беканори ташаккур ва миннатдорӣ ба наҷотбахши ман аст. Ин ҳиссиёт баъд аз қаламдаст шуданам мавзӯи асосии эҷодиётам гардид.

Меҳнати асосии мо, аҳли «ятимхонаҳо» таҳсил бошад ҳам, мо танҳо бо он маҳдуд намешудем. Дар фермаи хонаи бачагон подабонӣ мекардем, боғу полизи онро парвариш менамудем, дар таъмири ҳарсолаи хобгоҳ иштирок доштем, аловии зимистонаи худро худамон пешакӣ тайёр карда мемондем. Дар баробари ин дастаи ҳаваскорони хонаи бачагон, ки як вақтҳо ба он шоири халқӣ Саидалӣ Вализода ва як вақти дигар Артисти халқии* мамлакат Маҳмадалӣ Қобилов роҳбарӣ карда буданд, ба қишлоқҳо баромада. бо шаклҳои гуногуни санъати таҳҷойи нишондодҳои партия' ва ҳукуматро тарғибу ташвиқ менамудем. Воқеан, азбаски ҳеҷ кас аввалин музди меҳнати худро фаромӯш намекунад, ман ҳам онро

хамчун як марҳалаи муборак равшан дар ёд дорам. Тобистони соли 1938 рӯзе ҳаваскоронро чамъ карданд ва ба онҳо мукофоти пулӣ доданд. Ба ман ҳам як даҳсӯмаи дастархон барин калон расида буд.

Шодии ман на танҳо аз таъсири тангдастӣ, ки дар солҳои чанг насиби ҳамаи мо гардида буд, балки аз таъсири ҳамон ҳиссиёти миннатдорӣ, аз таъсири моҳияти тарбияи хонаи бачагон буд. Ман баъдтар дар баробари таҳсил ба меҳнати иловагӣ низ машғул мешудам.

Таҳсили ман дар омӯзишгоҳи педагогии Кӯлоб ва Институти педагогии Душанбе* чараён ёфтааст.

Вале тақдирӣ эҷодии ман ба маҷрои ҳақиқӣ ва асосии худ он вақт қорӣ гардид, ки маро дар соли 1950 дар муассисаи Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон журнали «Шарки сурх» ба хизмат қабул карданд ва ман дар муҳити мубораки шоирону нависандагони номвар, дар мактаби М. Турсунзода, Ҷ. Икромӣ, Ҷалил, М. Миршакар, А. Деҳотӣ, Б. Раҳимзода ва дигарон ҳамчун шоир ва адиб сабақ омӯхта, нашъунамо кардам».

* * *

Ҳамин тавр, Ғаффор Мирзо умри пурбаракат дид. Ӯ моҳи августи соли 2006 дар шаҳри Душанбе вафот кард. Вале умри хешро ройгон нагузаронид. Барои наслҳои оянда асарҳои пурарзише мерос гузошт. Махсусан барои бачаҳо асарҳои ҳубу шавқовар офарид. Достонҳои «Тоҷи давлат», «Асрор», маҷмӯаи шеърҳои «Рӯйи сурх», «Марди майдон», «366 паҳлу», «Нору нур» ва ғайраҳоро хонандагон хеле хуш пазируфтанд.

ДҶУСТ

Кист он бе аниси танҳо, кист?

Зинда бе дӯст ҳеҷ нагвон зист.

Ҳар киро ёру дӯст бисёр аст,

Ҳар кадомаш муносиб ёр аст.

Ҳар якеро чу гавҳари чашмон,

Ҳамчу лаҳти ҷигар, чу риштаи қон.

Хоси он зеби он мақома ҳаст,

Изату ному эҳтироме ҳаст.

*Лек дар он миён назарногир,
Дӯсте ҳаст хоксору фақир.
Саҳлу боқадр ончунон аст он,
Обу нон гӯӣ, обу нон аст он.
Дар бари туст, ту аз он серӣ,
Гаҳ варо дар назар намегирӣ.
Лек аз он ҷудо шавӣ нафасе,
Ҷои дигар равӣ, ягона касе,
Ки ба ёдат биёяд аз ҳама зуд,
Ҷош холӣ бубинӣ дар бари худ
-Дӯстон, дӯстон, ҳамон аст он,
Дар ҳақиқат, чу обу нон аст он.*

ДАР САРИ ГАҲВОРА

*Бар сари гаҳвора дидам модаре,
Модари фарзанди монанди парӣ.
Тифл дар гаҳвора андар хоб буд,
Ё ки дар гаҳвора ширмаҳтоб буд.
-Тавба кардам, - гуфт модар ногаҳон,
Тавба кардам, эй Худои меҳрубон.
Ин қадар хурду заифу сода аст,
Ин қадар бахту мадорам додааст.
Эй Баҳори азиз, эй дилбар,
Ту ба ин тифли нозанин бингар.
Чӯчаи он кабӯтари ваҳшӣ
Дар ту мирам, аҷаб сафобахшӣ.
Хурдию аз ту гаҳвора пур аст.
Хона пур, кунҷ пур, канора пур аст.
Дашту сахрои бекарон пури туст,
То фалак, то малак ҷаҳон нури туст.
Ту калон шав, бафазлу доно шав!
Ҳам ба дил, ҳам бачеҳра зебо шав!*

Савол ва супориш

1. Аз шеғри «Дар сари гаҳвора» кадом мисрағҳо ба тавсифи кӯдаки навзод бахшида гиудаанд?
2. Чаро модар тавба мекунад? Аз Худо чӣ умед дорад?
3. Шеғрро аз ёд кунед.

МУНДАРИЧА

ФАСЛИ 1. САДОИ АФСОНАҲОИ ИБРАТАНГЕЗ	5
АДАБИЕТИ ШИФОҲӢ	5
АФСОНА ЧИСТ?	6
ЭРАҶИ ТИЛИСМШИКАН	8
ҚАҲРАМОНИИ ЭРАҶ	14
ШИКАСТИ ТИЛИСМ	20
МУБОЛИҒА	25
ДЕҲҚОН ВА КӢЗАИ ЗАР	26
САВОБИ НИМТА НОН	31
ОБРАЗИ БАДЕӢ	32
ПЕРСОҶАЖ	33
ЛАТИФАҲО	34
ЗАРБУЛМАСАЛУ МАҚОЛҲО	39
НАҚЛУ РИВОЯТҲО	45
ҲИҶО, РУКН ВА ВАЗНИ ШЕЪР	48
ЖИРЕНШЕ ШЕШЕН	50
ФАСЛИ II. ХАЗИНАҲОИ МАЪНАВӢ	51
АБӢАБДУЛЛОҲИ РӢДАКӢ	51
ДАР БОРАИ МАРДӢ, ОДАМГАРӢ ВА ОМУХТАНИ	
ТАҶРИБАИ ҲАЁТ	52
ДАР БОРАИ ДОНИШ	52
ЁДИ ДИЁР	54
ХАНДАИ ЛОЛА	54
БАҲОРИ ХУРРАМ	54
БУҲОРО	55
ДАР МАДҲИ УСТОД РУДАКИ	57
ХУСУСИЯТҲОИ НАЗМУ НАСР ВА РАДИФУ ҚОФИЯ	58
МАЪЛУМОТИ УМУМӢ ДАР БОРАИ ВАЗНИ АРӢЗ	59
РОБИАИ БАЛҲӢ	61
АБУАЛИ ИБНИ СИНО	63
ТАНГА ДАР ЗЕРИ КУРСӢ	65
МОР ВА КОСАИ ШИР	65
ДАРРОҲ	66
ЗАҶАРНОМА	67
НАМУНАҲО АЗ РУБОИЁТИ АБУАЛИ ИБНИ СИНО	71
САЪДИИ ШЕРОЗӢ	73
ҲИКОЯТҲО	74
ХИРАДИ НӢШЕРВОНИ ОДИЛ	74
ДУОИ ДАРВЕШ	74

ДУ ШОҲЗОДА	75
ЧАБРИ УСТОД БЕҲ	75
АЗ МЕҲРИ ПАДАР!	75
ДУ ДАРВЕШ	77
ЧАШМИ ТАНГИ ДУНЁДОР	77
ДУ БАРОДАР	79
ДАРВЕШИ ҲОҶАТМАНД ВА ТУНДРҶҲИ ДАВЛАТМАНД	79
ПАНДҲО	80
САЪДӢ ВА ПОДШОҲИ НОИНСОФ	83
БУЛБУЛ ВА МУР	86
ПОДШОҲ ВА ҒУЛОМИ АҶАМӢ	88
ДУРУҒИ МАСЛИҲАТОМЕЗ	89
МАЪЛУМОТИ УМУМӢ ДАР БОРАИ МАҶОЗ,	
ТАШБЕҲ ВА ТАВСИФ	99
БАДРИДДИН ҲИЛОЛӢ	102
САД ҶОН ФИДОИ ДӢСТ	103
ДАР БОРАИ ОДОБ	103
ДАР БОРАИ ДАЛЕРӢ	105
ДАР БОРАИ ВАФОДОРӢ	105
ТУЛЕ БИ АЛИБЕКУЛИ	107
ҚАЗИБЕК БИ ҚАЛДИБЕКУЛИ	108
АЙТЕКЕ БИ	108
ФАСЛИ III. ФАЗОН	
БЕҒУБОРИ БАЧАГӢ	110
САДРИДДИН АЙНӢ	110
ВАФОТИ ПАДАРУ МОДАР ДАР ВАБОИ УМУМӢ	111
ҚАҲРАМОНИ ХАЛҚИ ТОҶИК ТЕМУРМАЛИК	
1. ҚАЛЪАИ ОБӢ ВА КИШТИИ САРПӢШИДА	125
2. ТАӢЁРИИ ҲАРБИИ ҶАНГОВАРОН	127
3. ҲУҶУМИ ЧИНГИЗИЁН БА ХУҶАНД ВА ҶАНТ ДАР	
БОЛОИ ИН ШАҲР, «ФИЛ» ВА «ТИЛИСМ»	128
4. ИШҒОЛ ҚАРДА ШУДАНИ ХУҶАНД. НАҚШИ САВДОГАРОН	
ДАР ИШҒОЛҲОИ ЧИНГИЗИЁН. ҚАТЛИ ОМ ҚАРДА	
ШУДАНИ АҲОЛИ	135
5. САФАРИ ОБӢ. ДОМБУРРӢ	140
6. ҶАНГ ДАР БИЁБОН ВА ТИРИ БЕПАЙКОН	144
7. ТАНҲОГАРДӢ. ФОҶИАИ ХОРАЗМ. ТУРКОНХОТУН.	
ДАР ШАҲРИ КАТ. ИНТИҚОМ.	149
8. СӢҲБАТ БО СУЛТОН МУҲАММАД	153
9. ИШТИЁҚИ ЁРУ ДИЁР	156
10. ЧАҒАТОӢХОН. САФАР АЗ ҶАЗИРА.	164
МИРЗО ТУРСУНЗОДА	170

ПОРЧАҲО АЗ ДОСТОНИ «ЧАРОҒИ АБАДИ ИНТИЗОРӢ»	171
САЙЁҲИ ҲИНД	173
МЕҲМОНИ МАҒРИБӢ	175
ДУХТАРИ МУҚАДДАС	180
ЭРАЧ МИРЗО	187
ҚАДРИ МОДАР	187
ИДИ НАВРӮЗ	190
ҚАДРИ УСТОД	190
ХАЛИЛУЛЛОҲИ ХАЛИЛӢ	192
ХИТОБ БА АВЛОДИ ВАТАН	192
НАВРӮЗИ ОВОРАГОН	193
ДУБАЙТИЮ РУБОИЁТ	194
АБАӢ ҚУНАНБОЕВ	195
НАМУНАҲО АЗ ЭҶОДИЁТИ АБАӢ	199
ДИЛО, АЗ НАВ МУҲАББАТ МЕПАРАСТӢ	200
ФАСЛИ IV. ВАТАН ГАВҲАРАКИ	
ЧАШМИ МАН.	202
МУХТОР АВЕЗОВ	202
БОЗГАШТ	207
ФОТЕҲ НИЁЗӢ	220
КОРНАМОИИ МАМАРАҶАБ	221
МИРСАИД МИРШАКАР	243
ГУЛНАЗАР КЕЛДӢ	245
ДАР САРИ ҚАБРИ САРБОЗИ ГУМНОМ	247
ДАР РОҲИ ОХИРИН	247
МӮСАФЕДОН	248
АБДУМАЛИК БАҲОРӢ	250
ҚИССАИ АЛИҶОНУ АЗИЗ	251
ҒАФҒОР МИРЗО	258
ДӮСТ	259
ДАР САРИ ГАҲВОРА	260

УЧЕБНОЕ ИЗДАНИЕ

Гульнара Бабараимовна Акрамова
Фируза Адилжановна Алимжанова
Хушназар Абдиназарович Раимназаров

АДАБИЁТИ ТОҶИК
(Таджикская литература)

Китоби дарси барои синфи 5
мактаби миёнаи таҳсилоти умумӣ

(на таджикском языке)

Редактор: Джоми Джурабаевич Худойназаров
Технический редактор З. Бошанова
Дизайн и компьютерная верстка Б. Сарманова

Подписано к печати 20.07.2018. Формат 70x90^{1/16}.
Бумага офсетная. Гарнитура «SchoolBook».
Печать офсетная. Уч.-изд. л 19,30. Усл.-кр. отт 77,22
Тираж 450 экз. Заказ №